

T E S T I M O N I A

ȘERBAN POLVEREJAN • NICOLAE CORDOȘ

MIȘCAREA
MEMORANDISTĂ
ÎN
DOCUMENTE
(1885-1897)

ȘERBAN POLVEREJAN — NICOLAE CORDOȘ
MIȘCAREA MEMORANDISTĂ ÎN DOCUMENTE
(1885—1897)

ȘERBAN POLVEREJAN ● NICOLAE CORDOȘ

**MIȘCAREA
MEMORANDISTĂ
ÎN
DOCUMENTE
(1885 - 1897)**

Cuvint înainte de
PROF. ȘTEFAN PASCU

EDITURA DACIA CLUJ, 1973

COPERTA COLECȚIEI: VASILE POP SILAGHI

CUVINT INAINTE

Este cu totul firesc și pe deplin explicabil ca evenimentele istorice importante să se bucure de o preocupare mai atentă din partea cercetătorilor trecutului. De asemenea aceste evenimente au constituit subiecte predilecte pentru publiciști și oameni politici, care le-au invocat în sprijinul unor scopuri nu totdeauna dintre cele mai înalte. Unele și altele adunate formează o bibliografie bogată a evenimentului respectiv. De valoare inegală, desigur. Mai importante cercetările întemeiate pe informația autentică, mai puțin însemnate memoriile și amintirile impregnate de subiectivism, și mai puțin valoroase evocările ocazionale, necompetente.

De aceea o selecție a unei bibliografii „complete” și „exhaustive” se impune cu necesitate. După cum cu aceeași necesitate se impune continuarea cercetărilor pentru îmbogățirea informației și prin îmbogățirea acesteia, cu ajutorul unei analize obiective, materialist-istorice, îmbogățirea înțelegerii reale a evenimentului respectiv. Este și cazul problemei cuprinse în această carte, rod al hărniciei, talentului și pasiunii unor cercetători tineri ca vîrstă, maturi ca gîndire, înarmați cu concepția științifică marxist-leninistă și cu tehnica de cercetare temeinică.

*

Cea dintîi subliniere ce se cuvine în prefațarea acestei lucrări este titlul ei și, prin titlu, conținutul ei. Este vorba de mișcarea memorandistă și nu doar de Memorand sau de Procesul memorandului, cum și-au intitulat cei mai mulți lucrările privitoare la acest eveniment, îngustîndu-i, astfel, sensul și conținutul. Este vorba de o mișcare ce a cuprins un deceniu întreg, de la jumătatea celui de-al nouălea pînă la jumătatea celui de-al zecelea al secolului al XIX-lea, și nu numai de documentul în sine, înaintat Curții din Viena la 1892 și nici doar de procesul dezbătut la Cluj peste doi ani. Este vorba de un proces istoric și nu numai de un proces politic judecat în cîteva zile de un tribunal dirijat. Un proces istoric ce-și are geneza în evenimentele anterioare și-și prelungește urmările pînă la împlinirea dorințelor și vrerilor milioanei de oameni, țărani, muncitori și intelectuali, din Transilvania și România, la 1 Decembrie 1918.

Intocmirea Memorandului, cuprinsul lui, înaintarea acestuia, procesul înscenat autorilor lui și chiar mișcarea memorandistă în întregime ea, nu sînt decît părți, foarte însemnate, este adevărat, ale unui proces istoric și mai cuprinzător, pe o întindere în timp de șapte decenii (1848—1918). Proces care a urmat un curs neliniar și neuniform în ce privește ritmul său de desfășurare: mai rapid și mai intens uneori, mai lent și mai moderat alte ori, cu unele perioade de stagnare chiar cîteodată, după împrejurări și posibilități.

Lucrarea celor doi tineri istorici, Șerban Polverejan și Nicolae Cordoș, rod al unor strădanii de multă vreme nutrite și parțial valorificate și pînă acum, rezultat al unor investigații competente în arhive și biblioteci, întemeiate pe o înțelegere științifică a evenimentelor, răspunde plinar dezi-deratului fundamental al oricărei cercetări: îmbogățirea cunoștințelor cu știri de însemnătate majoră sau cu amănunte semnificative. Și unele și altele și mai ales toate împreună lămurind geneza, desfășurarea și urmările procesului istoric,

care a fost mișcarea memorandistă. Documentele noi, acum pentru prima dată realizate, unele, altele publicate acum pentru întâia oară și, astfel, integrate în circuitul științific spre folosul și al altor istorici care vor beneficia prin cercetarea lor, lămuresc aspecte mai puțin cunoscute, numeroase episoade semnificative, emoționante și revelatoare pentru înțelegerea căutărilor fruntașilor politici români din Transilvania și România din perioada de gestație a Memorandului, începînd cu anul 1884. Alte momente și episoade, revelatoare și ele, cu privire la lupta de opinii și de atitudini dintre gruparea tradiționalistă și gruparea radicală, dintre curentul clerical și curentul politic ofensiv, luptă încheiată cu victoria acestuia din urmă, înfrîngerea și eliminarea celor dintîi. Era, de fapt, victoria căii și concepției juste și justificate în acele timpuri și acele împrejurări, victoria căii și concepției ducătoare la scop. Victoria celor ce-și asociau, din punct de vedere tactic și strategic, dar și din punct de vedere politic și social, masele populare, asigurîndu-și, astfel, o bază socială largă și temeinică. Victoria tribunaiștilor, a celor din jurul foii sibiene „Tribuna“, scriitori de talent și luptători temerari împotriva „oportuniștilor“, adică a celor ce pledau și tergiversau sub pretextul așteptării „momentului oportun“. Victoria acelor care intuiau mai just mersul evenimentelor și apreciau mai judicios împrejurările politice interne și externe: George Barițiu, Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, Eugen Brote, Aurel Mureșianu ș.a. O adevărată epopee, dramatică uneori, eroică alteori, victorioasă în cele din urmă, se degajează între 1887 și 1894, prin noutatea informației, culeasă cu pasiune și pricepere de cei doi autori, integrată în complexitatea fenomenelor din Transilvania, din România, din Austro-Ungaria, din Europa, urmărită în desfășurarea ei sincronică.

Și odată cu reconstituirea procesului istoric de un întreg deceniu se conturează profilul politic, etic și patriotic al unei

generații eroice, continuatoare vrednică a generației pașoptiste și a generației Unirii, pregătitoare tot atât de vrednică a generației marii Uniri de la 1918, unii dintre reprezentanții generației memorandiste fiind ei înșiși purtătorii drapelului desăvîrșirii unității naționale: George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Valeriu Branște.

*

Documentele sînt precedate de o analiză largă, temeinică, cu judecăți cumpănite și nuanțate, de multe ori originale, care este mai mult decît o introducere, în sensul obișnuit al termenului. Este un adevărat studiu atât prin întinderea sa, cît și prin cuprinsul său, prin bogăția de informație și prin analiza pătrunzătoare, la care se cuvine adăugată claritatea exprimării.

Incheierea ce se oferă de la sine la capătul acestor gînduri în legătură cu lucrarea de față este că autorii ei au săvîrșit o muncă utilă, necesară, vrednică și cinstită. Au realizat o carte ce îmbogățește substanțial istoriografia problemei și onorează strădania celor ce au sîrguit la realizarea ei.

PROF. ȘTEFAN PASCU

INTRODUCERE

În istoria românilor transilvăneni, revirimentul înregistrat în ultimele decenii ale veacului trecut, cunoscut sub numele de mișcarea memorandistă, constituie fără îndoială cea mai însemnată manifestare social-politică din perioada cuprinsă între 1848 și 1918. Covârșitoarea sa importanță trebuie apreciată în primul rînd prin consecințele sale, atît cele imediate — manifestate prin stimularea conștiinței de unitate la întreg poporul român — cît mai ales cele mai îndepărtate, privitoare la constituirea statului național unitar, act pe care-l pregătește nemijlocit în țară și peste hotare. Deși apreciată ca atare de istoriografie, mișcarea memorandistă, spre deosebire de alte evenimente importante din istoria modernă a patriei: revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, războiul de independență și unificarea statului național din 1918, nu s-a bucurat de preocupări speciale pe scară largă, pe măsura importanței sale. Studii cu caracter special, apărute relativ recent și întocmite pe baza unor izvoare noi, aduc însemnate contribuții problemei în discuție, dar tratarea ei în lucrările de sinteză se bazează în cea mai mare măsură pe izvoarele edite și bibliografia devenită „clasică”, apărută pînă în anii 1948—1950. Într-un fel faptul este explicabil avînd în vedere existența unor lucrări, publicate în epocă sau mai tîrziu, care pun la îndemîna cercetătorilor o bună parte din documentele oficiale privind mișcarea memorandistă și procesul de la Cluj.

Cerințele științei istorice contemporane, desfășurate sub semnul gîndirii marxist-leniniste, a materialismului istoric, cu toate implicațiile lor privind metodologia și interpretarea fenomenului istoric, pretind și în cazul temei în discuție o

neîntârziată reevaluare, augmentare și reconsiderare a întregii mișcări. Pentru aceasta, alături de o nouă interpretare a vechilor surse, se impune necesitatea punerii în circulație a unor noi izvoare care să umple lacunele de informație, să nuanțeze în lumina documentelor încercările de absolutizare a unor fenomene și să stabilească realitatea în cât mai multe din chestiunile puse în discuție. Acestor cerințe încearcă să răspundă lucrarea de față, care atît prin partea sa introductivă, cît mai ales prin ineditul materialului documentar se vrea o *contribuție la istoria mișcării memorandiste*.

*

Diversitatea tipologică a materialului — specifică oricărei ediții cu caracter tematic — necesită o prezentare formală, cît de succintă, a acestuia, deoarece fiecare sursă conține un anumit fel de informație, reclamînd o apreciere adecvată.

Încercînd o schițare a tipologiei materialului informativ memorandist, am semnalat în primul rînd actele oficiale ale Partidului Național Român din perioada 1884—1895 cînd, aproape fără excepție, problema este prezentă pe ordinea de zi a ședințelor Comitetului central și Conferințelor naționale. Aceste documente s-au păstrat sub două forme: manuscrise și tipărite. Evident prima categorie este deosebit de valoroasă, documentele (procese-verbale, rezoluții etc.) transmițîndu-ni-se în forma lor primară, veridic, nealterate de condeiful stilizator al redactorului și netrunchiate de foarfeca cenzorului. Deși s-au păstrat destul de puține documente de acest gen, exemplarele cunoscute demonstrează cu prisosință inestimabila lor valoare. După Conferința națională din 1881, dezbaterea forului suprem al partidului formau obiectul unor broșuri ce apăreau sub numele de „Actele conferinței...“¹. Par-

¹ Actele oficiale ale Conferinței naționale din 1881 sînt publicate în *Memorial compus și publicat din însărcinarea conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români, adunați la Sibiu în zilele de 12, 13, 14 mai 1881*, ed. a II-a Sibiu, 1883, p. 163—239; după Conferința din 1884 apare (în noiembrie 1884) broșura: *Actele Conferinței electorale a reprezentanților alegătorilor români din Ungaria și Transilvania, ținută în Sibiu la 1, 2 și 3 iunie 1884*, Sibiu, 1884, 84 pag.; actele Conferinței din 1887 nu sînt publicate în broșură specială; pentru cea din 1890 apare: *Actele Conferinței Partidului Național Român — ținută la 27 și 28 octombrie 1890 în Sibiu*, Sibiu, 1891, 45 pag.; actele Conferinței din 1892 nu apar în broșură specială.

tidul neavînd încă un organ propriu de presă, menirea acestor „acte“ era de a informa oficial opinia publică despre desfășurarea lucrărilor și deciziile luate, în afara comentariilor, adesea cu iz polemic, din presă. Avîndu-se în vedere destinatarul (masele de cititori), puțin pregătit pentru înțelegerea frământărilor din cadrul partidului, documentele tipărite în general — inclusiv cele apărute în presă — sînt supuse prealabil unei atente redactări cu scopul de a le dezvălui de asperitățile confruntărilor de opinii, reliefindu-se elementul tonic al concordanței unanime.

Un alt gen de izvoare îl constituie notele cu caracter personal: consemnări de convorbiri, însemnări zilnice, memorii etc. Avînd ca scop păstrarea unor adevăruri ce nu puteau fi dezvăluite în epocă, această sursă de informații aduce, nu o dată, importante precizări care lămuresc unele situații și atitudini incerte, echivoce. Preluarea lor însă nu se poate face fără a ține seama de elementul subiectiv, imprimat de autor, de poziția și atitudinea acestuia, în momentul redactării, față de persoanele și evenimentele puse în discuție.

Cea mai valoroasă sursă de informații rămîne însă corespondența. Avînd caracter intim, scrisoarea dezvăluie personalitatea emitentului, modul lui de gîndire, justificarea sau motivarea celor întreprinse, precum și intențiile sale privind acțiunile de viitor. Oglîndindu-l pe emitent, scrisoarea îl conturează și pe destinatar, raporturile dintre cei doi în perioada respectivă, afinități sau adversități reciproce etc. Dar, înainte de toate, valoarea corespondenței rezidă în caracterul său informațional. Vehiculînd știri și păreri, scrisoarea este alcătuită pe un inevitabil schelet evenimential. Conține, comentează și comunică evenimente, fapte care, dintr-un motiv sau altul nu sînt menționate totdeauna în alte surse de informație. Urmărind corespondența unora dintre fruntașii mișcării naționale, adesea putem reconstitui nu numai mersul evenimentelor, ci și evoluția atitudinii acestora față de un eveniment sau altul, sau față de același fapt pe parcursul unui timp mai îndelungat.

Pentru a putea fi însă valorificat cu real folos acest inestimabil izvor trebuie supus unei judecări atente, analizat cu discernămint, separîndu-se elementele de ordin subiectiv de cele cu caracter obiectiv — cu adevărat valoroase. Privitor la emitent, în primul rînd trebuie avut în vedere locul și

funcția ce o ocupă în momentul respectiv în contextul evenimentelor puse în discuție. De asemenea aspirațiile de ordin social, politic și cultural care-l animă, precum și capacitatea sa de înțelegere, de pătrundere și de prospectare a evenimentelor. În același timp trebuie acordată atenție deosebită relațiilor dintre protagoniști în acel moment, dar și în ansamblul lor — înainte și chiar după data emiterii. În fine, nu poate scăpa unei analize obiective destinatarul, cu toate însușirile sale, cunoscute, intuite sau necunoscute de emitent. Așadar, o judicioasă interpretare și punere în valoare a fondului epistolar necesită o permanentă raportare la protagoniști și în același timp, a acestora la ansamblul evenimentelor.

Deosebit de valoros și indispensabil pentru prezentarea și înțelegerea mișcării memorandiste este materialul tipărit, în epocă sau mai târziu, și în primul rînd cel apărut în presă. Puternic influențat de orientarea grupării căreia îi aparținea ziarul, marcat adesea de un caracter polemic nedisimulat, articolul de presă are menirea de a ne introduce în epocă. Prin el simțim pulsul evenimentelor, interesul pe care acestea l-au stîrnit, precum și modul în care un curent sau altul a înțeles să reacționeze față de anumite evenimente. Fără îndoială, articolul de ziar, mai ales în condițiile impuse Transilvaniei de regimul dualist, nu spune tot; dar se poate afirma că „spune“ foarte mult, dacă este citit într-un anumit mod — „printre rînduri“ —, cu alte cuvinte dacă e citit așa cum a fost scris. În același timp, operația de selectare trebuie îndreptată și în celălalt sens, în scopul eliminării excrescențelor stilistice și de fond, care — utile contemporanilor — azi pot ușor altera interpretarea.

Protagoniștii, dintre care mulți oameni de condei, publică și ei un interesant material cu privire la mișcarea memorandistă încă în timpul desfășurării ei². Deși de cele mai multe ori aceste scrieri sînt niște continuări sau reluări ale unor opinii exprimate anterior în presă, caracterul lor contemporan le impune păstrarea adevărului în consemnarea evenimentelor, fapt care le amplifică considerabil valoarea.

² I. Slavici, *Românii din Regatul ungar și politica maghiară*, București, 1892; Idem, „*Tribuna*“ și tribuniștii, Orăștie 1896; E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895.

Unii dintre protagoniști își scriu și publică lucrările (însemnări, note, studii) mai tirziu³, aducând utile contribuții de natură evenimentială, dar și o notă de subiectivism. Povestind trecutul, autorii acestor lucrări descriu evenimentele după consumarea lor, adesea așa cum ar fi dorit să se desfășoare un eveniment sau altul, și nu cum a fost în realitate. Caracterul subiectiv, justificarea și, adesea, atitudinea nouă, schimbată între timp, față de anumite acțiuni sau persoane constituie un balast care se cere înlăturat.

Referitor la lucrările unor autori, apărute înainte de 1918, este de menționat valoarea lor politică și mai ales propagandistică, mesajul lor militant pe care-l conțin implicit. Conștiinți de serviciile ce trebuiau să le aducă și în acest fel „cauzei“, unii dintre autori le concep sub forma unor „memorii“, a unor lucrări cu caracter sintetic, care, indiferent de întinderea lor, prilejuiesc de fiecare dată o trecere în revistă a situației și implicit a luptei românilor din Transilvania pentru drepturi politice și sociale⁴.

³ N. Cristea, *La țintă. Meditațiune politică*, Sibiu, 1895; A. Ciato, *Note și reflexiuni la situația politică a românilor din regatul ungar*, Sibiu, 1905; [I. Bianu, S. Albin], *Politica românilor din Ungaria. Trecut, prezent, viitor*, București, 1909; I. Slavici, *Sbuciumări politice la Români din Ungaria*, București, 1911; S. Albin, *Dirrecția nouă în Ardeal. Constatări și amintiri, în Lui Ion Bianu amintire*, București, 1916, p. 3—37; I. Grădișteanu, *Reminiscențe politice. Luptele de eri ale românilor ardeleni*, în „Epoca“, nr. 2, din 6 februarie 1929, p. 1; T. Mihali, *Amintiri politice despre Unire*, în „Generația Unirii“, An I(1929), nr. 3, p. 1—3; I. B. Boiu, *Cu Memorandumul la Viena. Amintiri*, Sibiu, 1932; R. Pațiția, *Amintiri din timpul Memorandumului* (Note biografice și comentariu de Eug. Hulea), în „Transilvania“, An 75 (1944), nr. 4—5, p. 279—308; V. Braniște, *Amintiri din închisoare* (Însemnări contemporane și autobiografice), București, 1972; M. Constantinescu, G. Penelea, *Însemnările din închisoarea de la Seghedin ale doctorului Ioan Rațiu*, în „Studii“, 1965, nr. 2.

⁴ Gh. Adamescu, *Cîteva cuvinte despre dualismul austro-ungar*, Galați, 1892; V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați*, București, 1894; A. C. Popovici, *Chestiunea naționalităților și modurile soluționării sale în Ungaria*, Sibiu, 1894; E. Brote, *op. cit.*; Al. G. Djuvara, *Lupta naționalităților*, în „Ateneul Român“, An II (1895), nr. 4, 5, 7, 8, 9; A. D. Lascu, *Privire asupra situației generale a românilor din țările coroanei Sf. Ștefan*, București, 1908; T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1913; I. Rusu Abrudeanu, V. Stoica, *Habsburgii, ungarii și românii*, ed. a II-a, București, 1915; A. C. Popovici, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Paris, 1918.

Sub semnătura unor istorici de valoare ca I. Lupaș, Al. Lapedatu, Z. Pîclișanu, I. Moga, a publicistului I. Clopoțel ș.a., în perioada dintre cele două războaie mondiale apar lucrări dedicate nemijlocit evenimentului⁵. Alături de câteva monografii consacrate unora dintre principalii conducători politici: I. Rațiu, G. Pop de Băsești, V. Lucaciu, familiei Mocioni etc.⁶, aceste studii constituie o bună parte din bibliografia de bază a întregii tematici memorandiste. Pe lângă valoarea lor intrinsecă, aceste lucrări au meritul de a fi introdus tema în rîndul principalelor evenimente istorice și de a fi integrat mișcarea memorandistă în contextul istoriei patriei. Tot în această perioadă văd lumina tiparului o seamă de documente inedite (acte oficiale și corespondență) privitoare la temă. Puse în circulație sub formă brută, necomentate⁷ sau însoțite de observații critice⁸, aceste lucrări se în-

⁵ I. Moga, *Tribuniștii și mișcarea memorandistă*, în „Gînd românesc“, An II(1934) nr. 5; Z. Pîclișanu, *Guvernele ungurești și mișcarea memorandistă a românilor din Ardeal*, în „Rev. Fundațiilor Regale“, An I (1934), nr. 5—7; I. Clopoțel, *Procesul de presă al Memorandumului*, în „Societatea de mîine“, An XI (1934), nr. 11; An XII (1935), nr. 2; S. Lupaș, *Mișcarea memorandistă. Considerațiuni istorice și juridice*, București, 1934; Al. Lapedatu, *La a 40-a aniversare a osîndirii memorandiștilor...*, în „Luceafărul“, An I (1935), nr. 1.

⁶ O. Boitoș, *Activitatea lui Slavici la „Tribuna“ din Sibiu*, Cluj, 1927; I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828—1902)*. Cincizeci de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni, Sibiu, 1928; M. Strajan, *Amintiri din viața marelui român Dr. Ioan Rațiu fost președintele Partidului Național Român din Ungaria și martir al cauzei naționale*, Odorhei, 1930; I. N. Roman, *Ioan Rațiu — 1828—1902*, în „Adevărul“, nr. 14250, din 12 iunie 1930; I. Moga, *Aurel Mureșianu*, în „Țara Birsei“, An VI (1934), nr. 4; I. Georgescu, *George Pop de Băsești*. Șaizeci de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni, Oradea, 1935; C. Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu — „Leul de la Șișești“, 1852—1922*. *Viața și faptele lui*, Satu Mare, 1936; T. Albani, *Leul de la Șișești*, Oradea, [1936]; I. Groșșianu, *Vincentiu Babeș. Amintiri. Biografia lui*, Timișoara, 1938; I. Georgescu, *Aurel Mureșianu* (Bibl. ziaristică, nr. 5), 1938; T. Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, București 1939; A. Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*, Baia Mare, 1940. E. Nicoră, *Contribuția memorandistului Dr. Patriciu Barbu la întărirea românismului din Reghin*, în „Transilvania“, An 75 (1944), nr. 3, p. 233—238.

⁷ I. P. P[app], *Procesul Memorandumului românilor din Transilvania*. Acte și date, vol. I—II, Cluj, 1933—1934.

⁸ Z. Pîclișanu, *Din corespondența lui Gheorghe Pop de Băsești — I. Rațiu către Gh. P. de B.*, în „Adevărul“, An XXXVI (1923), nr. 12034, 12035; A. A. Mureșianu, *Documente privind istoria Memoran-*

scriu printre contribuțiile cele mai valoroase aduse istoriei mișcării.

Ideea unității naționale a format de asemenea obiectul unor lucrări care reliefează permanentizarea și dezvoltarea legăturilor și a colaborării românilor de pe ambele versante ale Carpaților, sprijinul reciproc și unitatea acțiunilor întreprinse în vederea realizării țelului comun⁹.

În fine, pentru aceeași perioadă, tema în discuție e prezentă în câteva studii competente referitoare la ecoul stîrnit de mișcare peste hotare¹⁰, precum și în altele privind relațiile românilor transilvăneni cu celelalte naționalități nemaghiare din Austro-Ungaria¹¹.

Un reviriment în istoriografia mișcării memorandiste se

dului, în „Transilvania“, An 60 (1929), nr. 4—5; Idem, *Documentele procesului Memorandului*, în „Țara Birsei“, An V (1933), nr. 6, p. 487—495; G. B[ogdan]-D[uiică], *Mici studii istorice. Criza „Tribunei“*, în „Telegraful român“, An LXXXI (1933), nr. 73—74.

⁹ *Memoriul studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria*, București, 1891; *Dezbaterile senatului*, 1893—1894; T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. IV (1888—1895), București, 1904; G. Bogdan-Duică, *Politica Ligei culturale*, București, 1914; G. Moroianu, *Unirea de la 1859 și contribuția vechiului regat la Unirea cea mare*, Cluj, 1927; *Simion Mindrescu în serviciile unității naționale. Omagiu*, București, [1929]; I. Rusu Abrudeanu, *Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului Regat*, București, 1939.

¹⁰ G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj, 1923; Idem, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, în *Transilvania, Banat, Crișana, Maramureșul — 1918—1928*, vol. III, București, 1929; Idem, *Les Luittes des Roumains Transylvains pour la Liberté et l'Opinion Européene*, Paris, 1933; Mikó Imre, *Chestiunea Transilvaniei înaintea opiniei publice europene, 1865—1920*, Lugoj, 1936 (bibliografie); Étienne Pascu, *Mémoires et protestations des roumains de Transylvanie et de Hongrie de 1791 à 1892*, Bucarest, 1939 (Extras din „Revue de Transylvanie“, t. V, nr. 3, p. 21—28); Șt. Pascu, *Un meeting roumain, serbe et slovaque en 1896*, în „Revue de Transylvanie“, t. V (1939), nr. 2; Idem, *Un meeting de protestation à Vienne contre la fête du millénaire hongrois (1896)*, în „Revue de Transylvanie“, t. V (1939), nr. 3; D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului*, Sibiu, 1942.

¹¹ Jan Urban Jarnik, *Relațiile româno-ceshoslovace*, București, 1919; H. Petra-Petrescu, *Cehii și românii*, Sibiu, 1924; I. Lupaș, *Relațiile româno-ceshoslovace. Miloș Ștefanovici ca prieten și apărător al românilor ardeleni*, în „România“, nr. 425, din 17 martie 1925, p. 1. Republicat în „Societatea de Mîine“, An II (1925) nr. 11—12; I. Nistor, *Cehoslovacii și românii*, Cernăuți, 1930; J. Șeba, *Românii și cehoslovacii de-a lungul istoriei*, București, 1934.

produce cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la procesul de la Cluj (1894). Acum apar câteva studii referitoare la ecoul Memorandului în rîndurile opiniei publice din Transilvania¹², văd lumina tiparului „Amintirile” lui R. Patiția¹³, studiile biografice înmănunchate într-un număr special al „Gazetei juridice a Transilvaniei”¹⁴, iar peste cîteva ani, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*¹⁵, singura monografie închinată nemijlocit Memorandului. Lucrare de sinteză, deosebit de informată pentru vremea aceea, *Istoria Memorandului*... valorifică cu competență, alături de unele documente inedite, întreaga informație cunoscută pînă atunci.

Importanța mișcării memorandiste în cadrul luptei de emancipare națională a popoarelor din Imperiul habsburgic, precum și ecoul ce l-a avut peste hotare, îi justifică prezența în lucrările — de sinteză sau cu caracter mai special — ale unor istorici străini¹⁶.

¹² Șt. Pascu, *Din răsunetul procesului memorandist în masele populare*, Sibiu, 1944; V. Gionea, *Ecoul Memorandului în școlile secundare*, Brașov, 1944.

¹³ R. Patiția, *Amintiri din timpul Memorandului*, în „Transilvania”, An 75 (1944), nr. 4—5.

¹⁴ „Gazeta juridică a Transilvaniei”, An II (1944), nr. 5—10 (Din cuprins: „Martiriul memorandist”, „Memorandistul Mihai Veliciu”, „Un răscolitor de suflete [V. Lucaciu]”, „Dr. Aurel Mureșianu”, „Dr. Petru Truția”, „Ștefan Cicio Pop”, „Aurel Mureșianu și Memorandul”, „Lupta memorandistului Gherasim Domide”, „Amintiri din timpul Memorandului”, „Un epilog la procesul Memorandului”); V. Netea, *Semicentenarul Memorandului*, în *De la Petru Maior la Octavian Goga*. Studii și evocări istorice, București, 1944.

¹⁵ V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947.

¹⁶ Huszár Antal, *A magyarországi románok*, Budapeșt, 1907; A. W. A. Leeper, *The Justice of Rumania's Cause*, New York, 1917; Jancsó Benedek, *A román irredentista mozgalmak története*, Budapeșt, 1920, p. 101—147, 193—237; Robert W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians from Roman Times to the Completion of Unity*, Cambridge, 1934; R. W. Seton-Watson, *Histoire des Roumains, De L'Époque romaine a L'achèvement de L'Unité*, Paris, 1937, p. 435—482; Fr. Zwitter, *Les problèmes nationaux dans la monarchie des Habsbourg*, Beograd, 1960; R. Kann, *The Multinational Empire* vol. I, ed. II, New York, 1964; Erich Zöllner, *Histoire de l'Autriche des origines a nos jours*, Edition Horvath, Paris, 1965; I. Tóth Zoltán, *Magyarok és románok. Történelmi tanulmányok*, Budapeșt, 1966, p. 408—446; Arthur I. May, *The Hapsburg Monarchy 1867—1914*, New York, 1968, p. 362—385; M. Krajčovič, *Slovenská politika v strednej Európe. 1890—1901. Spolupráca Slovákov*,

Istoriografia marxistă aduce și în tratarea acestei teme un suflu nou, mai ales în interpretarea evenimentelor, stabilind prin prisma materialismului istoric criteriile științifice în elucidarea faptelor, precum și locul real ce i se cuvine mișcării în cadrul istoriei naționale.

În acest spirit, mișcarea memorandistă își găsește loc în unele lucrări de sinteză¹⁷, în lucrări monografice¹⁸, formînd în același timp și obiectul unor studii speciale¹⁹, raportate direct sau tangențial la subiect.

Rummnov a Srbov (Politica slovacă în Europa centrală. 1890—1901. Colaborarea slovacilor, românilor și sîrbilor), Bratislava, 1971.

¹⁷ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1961, p. 251—264; Șt. Pascu, *Pietre de temelie din trecut pentru vremurile de astăzi*, Cluj, 1967, p. 214—219; Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 145—210; A. Oțetea (sub. red.), *Istoria poporului român*, București, 1970, p. 299—300; M. Constantinescu, C. Daicoviciu, Șt. Pascu (sub. red.), *Istoria României*, Compediu, ed. II, București, 1971, p. 308—309; *Unirea Transilvaniei cu România* (sub red. I. Popescu-Puțuri și A. Deac), ed. a II-a, București, 1972, p. 204—254.

¹⁸ P. Olteanu — G. Călin, *Ziaristul slovac Gustav Augustini (1851—1900) în România*, în „Analele Universității București” Șt. sociale-filologie, An XI (1962), p. 355—356; D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968, p. 377—405; M. Băltescu, *Contribuția lui George Moroianu la făurirea statului național român unitar*, în „Cumidava”, An IV (1970), p. 217—248; N. Josan, *Contribuții la cunoașterea vieții și activității memorandistului Rubin Patiția (1841—1918)*, în „Apulum”, An X (1972), p. 513—554; Gh. Ciul, *Rolul lui Ștefan Cicio Pop în cadrul mișcării memorandiste*, în „Apulum”, An X (1972), p. 797—806; Ș. Polverejan, *Ioan Slavici și geneza Memorandului*, în „Transilvania”, An I (LXXVIII), 1972, nr. 7, p. 48—50.

¹⁹ M. Danciu, *Din frământările maselor populare din timpul procesului memorandist*, în „Studia Univ. Babeș-Bolyai”, Series Historica, 1959, fasc. 1, p. 107—124; I. Gheorghiu — I. Negoiu, *Politica antinațională a claselor conducătoare din România față de Transilvania în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea*, în „Analele Universității C. I. Parhon”, Șt. sociale, istorie, an. IX (1960), nr. 16, p. 131—144; V. Netea, *Les antécédents et la lutte de la „Ligue culturelle” pour l’unité nationale*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, 1965, nr. 3; Tr. Lungu, *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1888—1899)*, București, 1967, p. 144—169; V. Netea, *Cauzele și importanța istorică a mișcării memorandiste din Transilvania*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, 1967, nr. 3, p. 110—119; C. Bodea et I. Kovács, *Les Roumains de la monarchie des Habsbourg et le compromis de 1867*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, 1968, nr. 3, p. 359—370; C. Corbu, *Poziția socialiștilor din vechea Românie față de problema*

Exceptînd interpretarea, care incontestabil a înregistrat un salt calitativ, sub raportul informației istorice, majoritatea studiilor mai recent apărute rămîn tributare surselor cunoscute. Lucrări tratînd aspecte inedite pe baza unor izvoare noi, sînt — am putea spune — sporadice, fără să contribuie însă

unității politice a poporului român la sfîrșitul secolului al XIX-lea. în Unitate și continuitate în istoria poporului român (sub red. D. Berciu), București, 1968, p. 315—322; *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Romînie* (sub red. M. Constantinescu și Șt. Pascu), București, 1968, cap. II: „Mișcarea memorandistă și lupta pentru unitatea de stat“ de Șt. Pascu, p. 48—87; Șt. Pascu et C. Göllner, *Lutte des Roumains de la monarchie des Habsbourgs contre le dualisme*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, 1968, nr. 1, p. 39—56; Șt. Pascu, *Relations roumano-slovaques au cours de la dernière décennie du XIXe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, 1968, nr. 3, p. 385—396; Ș. Polverejan, *Din activitatea secției din Anvers a Ligii culturale*, în „Acta Musei Napocensis“, An V (1968), p. 593—599; M. Roșca, *Ecoul mișcării memorandiste în dezbaterile parlamentului maghiar*, în „Acta Musei Napocensis“, An V (1968), p. 256—273; V. Vesa, *Conferința extraordinară a Partidului Național Român din Transilvania (23—24 iulie 1893)*, în „Acta Musei Napocensis“, An V (1968), p. 601—608; A. Bunea, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentului Romîniei în timpul mișcării memorandiste (1892—1896)* [I], în „Studia Univ. Babeș-Bolyai“ Series Historia, 1969, fasc. 1, p. 77—94; C. Căzânișteanu, Gh. Pîrvulescu, *Din ecoul procesului memorandist*, în „Revista Arhivelor“, 1969, nr. 1, p. 105—117; L. Maior, *Le Mémorial de 1882 et son écho en Europe*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, 1969, nr. 2, p. 283—295; Emil Micu, „Gazeta Transilvaniei“ și Memorandul, în 130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania, Brașov, 1969, p. 161—179; Nedelcu Oprea, *Ecoul Memorandului din 1892 în presa străină*, în Centenarul revistei «Transilvania», Sibiu, 1969, p. 95—113; Ș. Polverejan, *Din istoricul Memorandului — Ședința Comitetului Central al Partidului Național Român (25—26 martie 1892)*, în „Acta Musei Napocensis“, An VI (1969), p. 334—346; Ș. Polverejan, *Din activitatea studenților români în străinătate. „Charta rotundă“ (1893)*, în „Apulum“, An VII/II (1969), p. 187—202; A. Bunea, *Parlamentul Romîniei pentru o politică externă favorabilă unirii Transilvaniei cu Romînia (1892—1899)*, în „Acta Musei Napocensis“, An VII (1970), p. 329—354; M. Dan — N. Cordoș, *O încercare de colaborare politică romîno-sirbă în 1891*, în „Acta Musei Napocensis“, An VII (1970), p. 637—650; K. Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*. (Nicolae Cristea și mișcarea națională românească din Transilvania), Cluj 1970, p. 117—166; L. Boia, *Contribuții privind criza Partidului Național Român și trecerea de la pasivism la activism (1893—1905)*, în „Studii“, 1971, nr. 5, p. 369—384; A. Hamzea, *Ecoul european al Memorandului*, în „Transilvania“, An I (LXXVIII), 1972, nr. 7, p. 47—48; K. Hitchins, *Cultură și naționalitate în Transilvania (Romîni din Transilvania și Congresul naționalităților)*, Cluj, 1972, p. 73—94.

substanțial la dezvoltarea istoriografiei problemei după valoarea și importanța ei. Pe de altă parte, utilizarea vechilor izvoare implică persistența unor date eronate sau inadecvat interpretate, precum și o anumită prejudiciere a informației. Este necesar, așadar, o primenire a surselor, o suplimentare a izvoarelor, prin punerea în lumină a unor noi documente care, beneficiind de un mod științific de prezentare, să aducă „la zi”, am spune, și sub aspect informațional această temă.

Pentru suplinirea acestui gol, cu scopul de a pune la îndemina cercetătorilor date noi în legătură cu lupta de emancipare națională a românilor din Transilvania în frământatul deceniu 1884—1895, am alcătuit această culegere de documente.

Corectînd anumite date eronate și înlocuindu-le cu altele, reale, ediția, pe baza documentelor selectate, clarifică o seamă de incertitudini, certifică sau nuanțează interpretări mai vechi, oferind noi puncte de plecare ale unor cercetări viitoare.

Problema genezei Memorandului, de pildă, atît de controversată, își găsește, sperăm, o înfățișare justă în lucrare. Anexele aduc o seamă de precizări privitoare la relațiile mișcării memorandiste cu oamenii politici din România și în special cu Liga culturală. Ele definesc mai clar pozițiile anumitor grupări din cadrul Partidului Național Român într-un anumit moment, precum și dinamica orientării acestor grupări pe parcursul unui deceniu. Se pot contura mai limpede principalele momente ale mișcării — prezentarea actului la Viena, procesul, detențiunea — stabilindu-se rolul maselor în contextul politic dat. În sfîrșit, analiza acestor surse inedite permite concluzii reale cu privire la semnificația mișcării și rolul ei în pregătirea pe plan intern și extern a desăvîrșirii unității naționale.

*

Creat prin înțelegerea marii burghezii austriece și moșierimii aristocrate din Austria cu latifundiarii și burghezia maghiară, statul dualist austro-ungar, încă de la începuturile sale, se lansează într-o politică de expansiune în sud-estul Europei, cu scopul vădit de a compensa pierderile suferite în Occident în 1859 și 1866. Realizarea acestor intenții, în dauna statelor limitrofe, se putea concretiza numai cu

concursul unui aliat puternic, interesat și el, dacă nu teritorial cel puțin economic, într-o expansiune în aceeași direcție. În acest fel, dictat de satisfacerea unor interese comune, ia naștere, în 1879, Tratatul germano-austro-ungar, care, în urma aderării Italiei (1882) va deveni Tripla Alianță. Acesteia, în secret și împotriva opiniei publice din țară, Carol I îi alătură în 1883 și România. În cadrul acestei alianțe caracterizate prin evidente tendințe expansioniste, monarhia austro-ungară rămâne subordonată — politic și economic — intereselor puternicului Imperiu german.

În aceste condiții statul dualist ia ființă și viețuiește sub semnul unor puternice contradicții.

Penetrația capitalului german în Ungaria și Transilvania nemulțumește adânc marea burghezie austriacă amenințată cu pierderea terenului pe piața propriei sale țări, întâmpinând în același timp și opoziția marilor latifundiari maghiari, care, de teama răsturnării echilibrului de forțe din cadrul blocului claselor dominante în favoarea burgheziei maghiare, se opun oricăror alianțe a acesteia cu marele capital german.

Marea burghezie și aristocrația austriacă — profund nesatisfăcute de rolul ce li s-a impus după 1866, precum și nobilimea și burghezia maghiară care, după eșecul suferit în 1849, continuă să lupte pentru făurirea unui stat independent maghiar, sînt, în formula statului dualist, două oligarhii dominate de vădite intenții vindicative²⁰, pentru realizarea cărora nu se va precupeți nici un efort atît pe plan economic cît și politic²¹.

Urmărind întărirea monarhiei și asigurarea propriei lor supremații sociale și politice pe teritorii locuite în majoritate de alte popoare, clasele stăpînitoare imprimă dualismului un puternic conținut de clasă. Pentru Transilvania mai ales, „dualismul a însemnat o înăsprire a exploatării sociale exercitată de moșierimea și marea burghezie maghiară asupra

²⁰ M. Constantinescu, L. Bánay, V. Curticăpeanu, G. Göllner, C. Nuțu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918*, (sub. red. Acad. C. Daicoviciu și prof. M. Constantinescu), București, 1964. p. 97.

²¹ A. Oțetea, D. Berindei, E. Campus, N. Fotino, C. Mureșan, *Situația internațională și politica externă a Austro-Ungariei în primele două decenii ale secolului al XX-lea*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918*, p. 191—192.

propriului popor și, totodată, o asuprire mai mare a naționalităților nemaghiare, o încercare organizată de a împiedica dezvoltarea acestora și de a le deznaționaliza⁴²².

În acest fel, principala contradicție — cea dintre clasele exploatare și cele exploatoare — în cadrul Imperiului habsburgic, primește valențe noi, devine mai adincă, deoarece — mai ales în regiunile limitrofe Ungariei propriu-zise — masele exploatare erau de alte naționalități față de stăpînul feudal, îndeobște maghiar. Acest fapt constituie una din caracteristicile care stau la baza a ceea ce se numește problema națională în Imperiul habsburgic. Confruntarea celor doi factori înseamnă o luptă permanentă pentru cîștigarea de drepturi sociale și politice, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a națiunilor nemaghiare și neaustriace, eliminate arbitrar din viața politică și culturală și a căror mase se confundau cu clasa exploatată²³ și o ripostă îndirjită a claselor dominante, susținute de organele de stat, a celor două națiuni privilegiate. Complexitatea problemei naționale din Imperiul habsburgic consta nu numai în existența unui mare număr de națiuni și naționalități asuprite din lăuntrul imperiului, ci și în faptul că unele dintre acestea — italienii, sîrbii și românii — aveau la granițele imperiului state naționale care cuprindeau cea mai mare parte a națiunii respective (regatul italian, regatul sîrbesc, regatul României)²⁴. Acestea vor alimenta în permanență, indiferent de politica lor oficială, tendințele centrifugale manifestate în sinul națiunilor surori din imperiu, sfîrșind prin destrămarea acestuia și alipirea provinciilor înstrăinate la patria mamă.

Pentru popoarele nemaghiare din Transleithania, și pentru români îndeosebi, dualismul a însemnat nu numai legiferarea a ceea ce Alexandru Roman a numit „Unio duarum nationum contra plures“, ci și punctul de plecare a unor măsuri guvernamentale menite să le înlăture treptat de la viața publică.

²² M. Constantinescu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, G. Göllner, C. Nuțu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, loc. cit., p. 98; vezi și Fran Zwitter, *Les problèmes nationaux dans la monarchie des Habsbourg*, Beograd, 1960.

²³ Vezi Șt. Pascu et C. Göllner, *Lutte des Roumains de la monarchie des Habsbourg contre le dualisme*, p. 39—56.

²⁴ M. Constantinescu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, C. Göllner, C. Nuțu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, loc. cit., p. 98.

În temeiul legii XLIII, votată de dieta maghiară și sancționată la 6 decembrie 1868, Transilvaniei i se vor anula și ultimele instituții autonome politico-administrative, fiind încorporată Ungariei. Prin acest act, moșierimea și burghezia maghiară din Transilvania urmăreau să-și asigure preponderența în viața economică și politică a acestei provincii, cu sprijinul moșierimii și burgheziei din Ungaria. Dezvoltarea relațiilor capitaliste impusese desființarea iobăgiei, a privilegiilor feudale și a îngrădirilor din calea activității economice libere, fapt care deschidea posibilitatea unei dezvoltări economice și politice mult mai largi pentru burghezia română, clasă conducătoare a unei națiuni preponderentă din punct de vedere numeric²⁵. Pentru a nu se repeta experiența anilor 1863—1864, când — în urma unor reforme cu caracter liberal — moșierimea și burghezia maghiară s-au văzut amenințate să fie împinse pe planul al doilea, acestea, dând expresie intereselor de clasă ale unei minorități dominante, cu concursul larg al Curții din Viena, impun „uniunea” Transilvaniei cu Ungaria, împotriva intereselor și fără consultarea maselor din Transilvania²⁶.

Teama de a nu-și pierde preponderența în viața economică și politică va sta la baza întregii activități social-politice a claselor dominante din Transilvania și va genera continuu o serie de măsuri și legi menite, pe de o parte, să împiedice emanciparea socială a maselor, iar pe de altă parte, să îngrădească și chiar să elimine din viața politică burghezia română și a celorlalte naționalități, restrângându-le în același timp posibilitățile de dezvoltare pe tărîm economic²⁷.

Dintre legile votate în parlamentul maghiar chiar în primul an de regim dualist (1868) cele mai însemnate pentru viața politică a Transilvaniei au fost legea cu privire la naționalități (XLIV) și legea învățămîntului (XXXVIII).

Prima, proclamînd existența în Ungaria a unei singure națiuni, „una și indivizibilă”, adică cea maghiară, din care fac parte și „naționalitățile”, declară limba maghiară ca limbă oficială a statului, formulînd, cu privire la posibilitatea utilizării limbilor materne ale naționalităților, anumite dispoziții

²⁵ *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1961, p. 231—232.

²⁶ *Ibidem*, p. 232.

²⁷ *Ibidem*.

concesive cu vădit caracter ambiguu²⁸, fără a prevedea vreo sancțiune în cazul nerespectării lor. Această „invitație“ la abuz a fost una din armele cele mai eficace în mîna guvernanților de la Budapesta pentru a impune ideea indivizibilității națiunii maghiare și a maghiarizării forțate. Aceluiași scop îi servea și legea învățămîntului, care, impunînd un program de învățămînt stabilit de minister, obliga nemaghiarii la însușirea unor cunoștințe — mai ales în domeniul istoriei —, adesea potrivnice națiunii lor.

Deosebit de dăunătoare și primejdioasă a fost aplicarea legii electorale din 1848, revizuită în anul 1874. Menținînd un cens relativ scăzut la orașe și necesitatea de a fi posesorul unei averi destul de mari (10—12 ha) la sate pentru a avea drept de vot, legea electorală excludea practic de la vot masele largi de țărani, care în Transilvania erau în majoritate români, și avantajă burghezia maghiară, mai numeroasă în centrele urbane.

Avînd la bază patenta imperială din 1852, legea presei constituie una din măsurile cu cele mai grave repercusiuni pentru dezvoltarea politică și culturală a românilor din Transilvania. Instituind regimul unei cenzuri severe și obligativitatea unei cauțiuni foarte ridicate pentru apariția oricărui periodic, legea presei a constituit temeiul unor numeroase procese de presă contra celor care luptau, în scris, pentru drepturi naționale, ori demascau caracterul reacționar, retrograd al regimului din Ungaria.

Mergînd pe linia intensificării acțiunii de maghiarizare, guvernul lui Tisza Kálmán instituie, printr-o lege din 1878, delictul de „agitație împotriva națiunii“, iar cu un an mai tîrziu, ministrul Ágoston Trefort supune parlamentului modificarea legii învățămîntului din 1868.

Noua lege înseamnă în același timp și noi piedici în calea dezvoltării culturii naționale. Impunînd însușirea limbii maghiare în toate școlile elementare (inclusiv cele confesionale, neîntreținute de stat), această lege obligă la învățarea limbii maghiare pe toți învățătorii, în termen de patru ani, sub amenințarea destituirii. Legea școlară din 1883, care sporea numărul orelor de limbă maghiară în școlile medii ale celor-

²⁸ Vezi T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. IV, Sibiu, 1906, p. 790—796.

lalte națiuni, încheia principalele măsuri luate de guvernanții maghiari împotriva națiunilor nemaghiare și a românilor indeosebi, înaintea închegării mișcării memorandiste.

Evident, înăsprirea măsurilor de asuprire națională nu a putut rămâne fără o reacție firească a celor direct vizați. Relativ tinără, dar dornică de a beneficia pe tărîm economic de progresele dezvoltării capitaliste a Transilvaniei, burghezia română se simte puternic stînjenită, atît de concurența nemijlocită a burgheziei maghiare, cît, mai ales, de politica de oprinare națională impusă și aplicată de autorități. Văzîndu-se exclusă, întocmai ca și țărănimea, de la viața politică și îngrădită prin diverse mijloace în dezvoltarea ei firească, socială, economică și culturală, burghezia română își întărește convingerea că numai sprijinindu-se pe masele populare, în strînse relații cu celelalte popoare asuprite și cu sprijinul opiniei publice europene românii vor dobîndi realizarea dezideratelor lor. Odată conturată, această idee va fi grabnic însușită de majoritatea frunțașilor politici români și răspîdită în mase, ca apoi să stea la baza întregului program politic al Partidului Național Român timp de mai multe decenii.

*

Pentru împlinirea dezideratelor naționale, românii din Transilvania parcurg un drum lung, de mai bine de un secol, de luptă continuă. Programele lor politice, de la celebrul *Supplex Libellus Valachorum* pînă la Memorand, reliefează evoluția ideologiei politice naționale de la ideea integrării în constituția Transilvaniei,²⁹ pînă la hotărîrea autodeterminării ca națiune de sine stătătoare în cadrul unui stat federal.³⁰

Bazată pe aceste programe, și adesea confundîndu-se cu ele, începe o adevărată „mișcare” petiționară, care, treptat, devine o formă practică de luptă pentru emancipare națională și socială.

²⁹ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, ed. a II-a, București, 1967, p. 469.

³⁰ C. Nuțu și G. D. Iscriu, *Continuitate, unitate, libertate națională în programele politice ale românilor din Transilvania*. în *Unitate și continuitate în istoria poporului român* (sub red. D. Berciu), București, 1968, p. 265—286.

Metodelor inițiale — de informare a împăratului și de petiționare — li se adaugă, mai ales după apariția gazetelor românești, elemente noi, printre care, intenția de a informa opinia publică românească asupra drepturilor ce i se cuvin și trebuie să le pretindă națiunea română în condițiile social-politice specifice Transilvaniei din secolul al XIX-lea.

Examinarea cât de succintă a principalelor acte cu caracter petiționar, scoate la iveală o certă evoluție a acestora, indicată atât de numărul lor în continuă creștere (îndeosebi începînd cu anul 1860)³¹, cât mai ales de conținutul tot mai complex, cu evidente tendințe de radicalizare. Drumul ascendent al mișcării petiționare, punctat de puzderia memoriilor din epoca regimului „liberal“, de „Marea petiție“ din 1866, de Pronunciamentul de la Blaj și celelalte „memorande“, cu caracter laic sau ecleziastic, redactate după instalarea regimului dualist, înregistrează un spectaculos salt calitativ prin publicarea, în 1882, a *Memorialului* redactat de George Barițiu. Urmînd indicațiile Conferinței naționale din 1881, G. Barițiu depășește tradiția, întocmind un act adresat nu împăratului și nici guvernului, ci opiniei publice din țară și de peste hotare. Semnificația acestei noi orientări, precum și puternicul ecou înregistrat în străinătate, conferă Memorialului o deosebită însemnătate, cu profunde înriuriri, după cum se va vedea, asupra Memorandului din 1892 și a întregii mișcări generate de acesta.

Aparent mișcarea memorandistă (1884—1895) se încadrează în mișcarea petiționară a românilor transilvăneni inițiată cu un veac mai înainte, constituind momentul de apogeu al acesteia. În realitate însă — prin caracterul ei, prin scopul urmărit și mai ales prin consecințele sale, înregistrate în sfera ideii de unitate națională —, înseamnă mult mai mult. Din multiplele sale repercusiuni, trei domenii s-au dovedit a fi fost cele mai puternic (și fericit) înriurite de mișcarea memorandistă: opinia publică românească din Transilvania, care, spulberîndu-i-se „mitul Vienei“, devine mai conștientă de menirea și țelurile sale în cadrul întregii națiuni române; opinia publică din România, unde, mai ales prin activitatea Ligii culturale se propagă și întreține cu un deosebit succes

³¹ S. Retegan, *Memorii inedite ale românilor din Transilvania 1860—1867*, (lucrare în manuscris).

ideea unității naționale a tuturor românilor; și opinia publică europeană, în primul rînd cea din țările ostile Triplei Alianțe, pentru care situația naționalităților din cadrul Imperiului austro-ungar și a românilor în special, devine o problemă de interes european. Nesoluționată la timp — așa cum remarca E. Fitzmaurice — situația din Transilvania „poate provoca de la o zi la alta tulburări sîngeroase, cu rezultate incalculabile“ pentru securitatea europeană³².

Roadele acestei activități se vor concretiza, la începutul secolului al XX-lea, prin inițierea noului activism în Transilvania (încheiat cu declarația din 18 Octombrie 1918), prin manifestările tot mai categorice ale opiniei publice din România pentru unire, manifestări ce vor determina hotărîrile Consiliului de coroană din 14 august 1916 și vor pregăti opinia publică europeană în vederea consfințirii actului de la Alba Iulia. Prin această prismă, a eficienței pe linia realizării scopului final, trebuie considerată întreaga mișcare memorandistă. În funcție de acest scop trebuiesc cîntărite și apreciate toate fazele ei, precum și atitudinile diferitelor personalități și grupări. Cu atît mai mult, cu cît rezultatele, materializate prin atingerea scopului final — unirea românilor de pe ambele versante ale Carpaților —, nu sînt întîmplătoare sau datorate unor împrejurări externe, ci sînt urmărite de unii dintre principalii protagoniști ai mișcării chiar de la începuturile ei.

*

Controversat adînc în chiar timpul plămădirii lui, *Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria* trezește interes și formează, în ceea ce privește geneza sa, obiectul unor mențiuni explicative, justificative sau polemice încă de la începutul existenței sale. În memorii, amintiri, articole și broșuri ocazionale, chestiunea alcătuirii actului este discutată chiar de unii protagoniști: Ioan Slavici, Eugen Brote, Rubin Patiția, Valeriu Braniște etc.³³, imprimîndu-i-se în epocă sau

³² G. Moroianu, *Les Luites des Roumains Transylvains pour la Liberté et l'Opinion Européenne*, Paris, 1933, p. 82.

³³ I. Slavici, *Românii din Regatul ungar și politica maghiară*, p. 24—26; E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, p. 135—142; R. Patiția, *Amintiri din timpul Memorandului* p. 279—283; V. Braniște, *Amintiri din închisoare*, p. 176, 186—187.

mai tirziu — adesea conjunctural —, aspecte și nuanțări pe care nu le-a avut. Modul acesta de a trata problema a fost preluat în bună parte și de cercetătorii dintre cele două războaie mondiale, care — mai ales cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la procesul de la Cluj — văd în unii dintre fruntașii mișcării autori unici, exclusivi ai actului³⁴.

Un pas înainte face istoriografia marxistă care — cu unele excepții ne semnificative — menționează contribuția colectivă, întocmai ca în cazul *Supplexului*, a celor mai reprezentativi dintre intelectualii și oamenii politici ai românilor transilvăneni³⁵.

Un studiu consacrat în chip special acestei probleme, până acum, însă, nu avem.

Vom încerca în cele ce urmează să umplem, măcar parțial, acest gol, bazându-ne atît pe sursele editate, pe care ne vom strădui a le interpreta obiectiv, critic și mai ales pe materiale inedite — acte și corespondență.

Ideea alcătuirii unui memorial „asupra întregii cauze“ a românilor din Transilvania, care, redactat în mai multe limbi, să fie adresat opiniei publice din țară și străinătate și înaintat împăratului printr-o delegație, nu era nouă. În primăvara anului 1870 Ioan Rațiu plănuiește, împreună cu alți fruntași politici români, să înainteze un memorandum împăratului, printr-o delegație de 12 persoane. El scrie din Turda la 22 mai 1870 lui Iosif Hodoș, încredințat cu redactarea memorandumului, următoarele: „Alaltăeri m-am înțeles cu Ilie [Măcelariu] și [Petru] Manu, ca îndată ce va fi memorandumul gata să plecăm în sus vre-o 12 inși și să predăm ultimatul națiunii la marele nostru Principe... Vorba e cînd vei fi tu gata cu memorandumul? și cînd va fi dnu [Iosif] Gal[l] gata cu traducerea lui în limba germană?... Io cuget că între 20 și 30 iunie ar putea fi toate gata, pînă atunci se vor face și alegerile în România și nenea Ion [I. C. Brătianu] va apuca puterea în mînă, iară noi vom putea vorbi mai apăsător și mai răspicat, ca să ne priceapă drăguțul de neam!“³⁶.

³⁴ O analiză detaliată a problemei se găsește la V. Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, p. 67—96.

³⁵ Șt. Păscu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 166.

³⁶ V. Netea, *Antecedentele Memorandumului. Două scrisori ale lui Ioan Rațiu din 1866 și 1870*, în „Revista istorică română“, An XI—XII (1941—42), p. 378—379.

Vara anului 1870 a trecut însă, fără ca proiectul politic al lui Rațiu și al celorlalți conducători politici români să fi putut deveni realitate. Într-o scrisoare a redactorului ziarului „Federațiunea“, profesorul Alexandru Roman, către George Pop de Băsești, expediată din temnița Vácș-ului la 2 decembrie 1870 se arată că: „Memorandul asupra întregii noastre cauze este gata. Se va tipări acuși în mai multe limbi. Se va da Camerei. Se va da împăratului. Larmă și scandal trebuie să facem. De nu vom mișca, apoi nu merităm altă soartă mai bună...“⁵⁷.

Este unul și același memorandum pe care Ioan Rațiu îl socotise oportun și necesar încă din mai 1870, dar a cărui soartă a rămas necunoscută. El nu a fost descoperit încă și, ca atare, nici comentat în bibliografia de specialitate, dar este sigur că era un memoriu asemănător — ca scop — cu cel din 1892. Singura deosebire din acest punct de vedere, nu lipsită de semnificație, dar explicabilă pentru acea vreme, rezidă în includerea Camerei deputaților în rîndul destinatarilor, alături de opinia publică și împărat. Cu toată însuflețirea lui Alexandru Roman, nici un memorandum nu ia, însă, în acest timp, drumul Vienei. Partidul Național Român nu ajunsese la concluzia oportunității, atunci, a unui astfel de memorandum.

În condițiile de accentuare continuă a politicii de oprimare a naționalităților nemaghiare, impusă și dezvoltată prin legile votate în primul deceniu de regim dualist, fruntașii românilor din Transilvania și Ungaria continuă, în limitele vechilor tradiții de deplină legalitate, lupta pentru menținerea ființei naționale. În cadrul acestei lupte, politica petiționară înregistrează un salt calitativ prin antrenarea maselor populare pe care, tot mai mult, se sprijină. Petiția din 1866, Pronunciamentul, Memorialul lui Barițiu, dar mai ales Memorandumul, pot fi socotite ca tot atâtea trepte pe care urcă necontenit, înregistrînd îmbunătățiri calitative și antrenînd mase din ce în ce mai numeroase, mișcarea social-politică a românilor

⁵⁷ I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, p. 64—65; V. Netea, *Semicentenarul Memorandumului*, în *De la Petru Maior la Octavian Goga*. Studii și evocări istorice, București, 1944, p. 244—245; Vezi și scrisoarea lui Alexandru Roman din 3 decembrie 1870, către George Barițiu, în *G. Bariț și contemporanii săi*, (sub red. Șt. Pascu, I. Pervain), vol. II (sub tipar).

transilvăneni. În această situație ideea Memorandului rămîne vie, deși intenția de a o materializa nu reapare decît după un deceniu, prin cunoscutul Memorial din 1882³⁸.

Memorialul din 1882, după cum se știe, este întocmit în conformitate cu hotărîrea Conferinței naționale din anul precedent, care însărcinează Comitetul central al partidului cu alcătuirea unui „memorial explicativ detaliat în cauză”, căruia să i se dea „cea mai extinsă publicitate”³⁹. Era vorba de o lucrare cuprinzătoare, menită să explice opiniei publice din țară și străinătate situația românilor transilvăneni din cele mai vechi timpuri, precum și poziția lor în statul austro-ungar. Bine conceput, răspunzînd limpede scopului, Memorialul nu este destinat împăratului, fapt pentru care — pe bună dreptate — (sub acest aspect) a fost apreciat ca un pas înainte, deoarece rupe cu tradiția memoriilor adresate doar împăratului⁴⁰. În situația politică dată și, ca urmare, în acțiunea de reorganizare și activizare a mișcării naționale românești, Memorialul trebuie considerat ca un act de mare utilitate. Apreciat ca un document serios și convingător, Memorialul a stîrnit un ecou favorabil în presa și opinia publică europeană, fiind solicitat cu insistență în străinătate pînă la apariția Memoriului studenților din București⁴¹, și chiar după această dată. Astfel pe drept cuvînt Memorialul lui Barițiu poate fi considerat ca „un precursor al Memorandului”⁴², iar revirimentul produs la apariția lui, o veritabilă „prefață” a mișcării memorandiste⁴³.

Am insistat asupra Memorialului din 1882 nu fiindcă l-am considerat ca o formă inițială, sau ca fiind generat prin aceeași hotărîre ca cel din 1892, cum afirmă unii istorici⁴⁴,

³⁸ *Memorialul compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români, adunați la Sibiu în zilele din 12, 13 și 14 mai st. n. 1881*, Sibiu, 1882. O nouă ediție, întregită cu actele Conferinței din 1881, apare în 1883.

³⁹ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 32.

⁴⁰ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 147.

⁴¹ Ș. Polverejan, *Din activitatea secției din Anvers a Ligii culturale*, p. 595.

⁴² L. Maior, *Le Mémorial de 1882 et son écho en Europe*, p. 295.

⁴³ V. Netea, *Istoria Memorandului...*, p. 33.

⁴⁴ Al. Porțeanu, în *Istoria României, Compendiu*, ed. a II-a, București, 1971, p. 308.

ci — după cum se va vedea — pentru importanța consecințelor sale în reluarea și materializarea ideii din 1870.

În *Istoria Memorandului*... Vasile Netea referindu-se la problema genezei actului, după ce-i stabilește „originile politice“ în activitatea și hotărârile Conferinței naționale din 1881⁴⁵, se oprește asupra întâlnirii împăratului la Seghedin (1883) cu cei doi mitropoliți români sosiți acolo să-i prezinte omagiile. Drept răspuns, împăratul bruschează prelații români prin cunoscutele replici-mustrări. „În această clipă — susține Vasile Netea —, la auzul acestor vorbe, s-a zămislit în mintea frunțașilor români... ideea categorică de a înainta un memoriu însuși împăratului asupra situației poporului nostru, situație care, după trecerea a 35 de ani de la revoluția de la 1848, ... Francisc Iosif o uitase“⁴⁶. Deși argumentată printr-un articol referitor la cele petrecute la Seghedin⁴⁷, semnat de A. Mureșianu (prin „condeiul“ căruia „românii își precizează dealtfel imediat atitudinea“), această teză trebuie reconsiderată.

Este greu de presupus ca frunțașii românilor să fi crezut sincer că împăratul, tendențios informat, nu era la curent cu situația reală a lor, mai ales acum când ea începuse a fi cunoscută în întreaga Europă. Destinația replicii împăratului nu viza în primul rând pe cei cărora li se adresa, prelații fiind pe atunci eliminați practic din viața politică a românilor, ci pe conducătorii Partidului Național Român, cu scopul de a-i intimida. În același timp, ea era destinată, indirect, cercurilor guvernamentale de la Budapesta, ca un semn de dezavuare a mișcării politice românești. Pe de altă parte a vedea în Aurel Mureșianu „condeiul“ prin care românii își precizează atitudinea, adică pe purtătorul lor de cuvânt (acum când redactorul „Gazetei Transilvaniei“ nu avea nici o funcție în Comitetul central), este cât se poate de riscant. Apoi, nu este vorba de nici o „precizare“, deoarece formularea lui Mureșianu este vagă, fără a se specifica modul în care Curtea va fi informată despre situația românilor transilvăneni, fapt ce nu se va întâmpla însă cu doi ani mai târziu, când același

⁴⁵ V. Netea, *Istoria Memorandului* ..., p. 27.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 40.

⁴⁷ *Ibidem*; Vezi și „Gazeta Transilvaniei“ nr. 117, din 7/19 octombrie 1883.

autor (Aurel Mureșianu) va pleda fără echivoc pentru realizarea acestei acțiuni⁴⁸.

Ideea alcătuirii unui nou memorandum, „curat politic“ de data aceasta, dar adresat tot opiniei publice și nu împăratului, probabil că a încolțit în mintea fruntașilor români tot pe atunci (1883), dar nu stimulată de replicile lui Francisc Iosif, ci de puternicul ecou pe care l-a avut în opinia publică Memorialul din 1882.

Conferința națională din 1 iunie 1884, întrunită la Sibiu se desfășoară sub semnul unei intensificări evidente a mișcării naționale. Reacția împotriva legii școlare de deznaționalizare din 1883, apariția „Tribunei“, aniversarea centenarului răscoalei lui Horea, sînt tot atîtea evenimente care impulsionează și încurajează activitatea politică a burgheziei române.

Raportul privitor la activitatea Comitetului central în ultimii trei ani, citit la conferință de Anania Trombitaș, secretarul comitetului, se ocupă pe larg — ca de un real succes — de chestiunea publicării și mai ales a ecoului stîrnit de Memorialul din 1882⁴⁹. În aceeași ordine de idei, este prezentantă amplu, de Vincențiu Babeș, raportorul Comisiei de 30, situația politică din Europa după 1871, subliniindu-se preponderența și influența crescîndă a Germaniei, locul Imperiului habsburgic în concertul puterilor europene și, în consecință, repercutarea acestei situații pe plan intern, cu deosebire dincoace de Leitha⁵⁰. Interesul deosebit pentru situația politică din Europa contemporană trebuie pus, credem, în legătură cu intenția de a lămuri auditoriul asupra originilor externe ale stărilor de lucruri din Ungaria, dar mai cu seamă cu scopul de a justifica necesitatea apelului la opinia publică străină și orientarea lui spre factorii de interes comun. „Începe Europa a vedea — arată Vincențiu Babeș —; i-am deschis ochii și noi și îi vom mai deschide, și va vedea și va cunoaște tot mai bine cele ce se întîmplă la noi și-și va forma judecata sa...“⁵¹. Era o apreciere pozitivă a activității propagandistice,

⁴⁸ A. Mureșianu, *Românii, Tronul și opinia publică*, în „Gazeta Transilvaniei“, 1885, nr. 2—13.

⁴⁹ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 157—158.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 161—192.

⁵¹ *Ibidem*, p. 186.

de informare și, în același timp, un îndemn pentru continuarea ei.

Importanța acordată acestei probleme se vede limpede și din faptul că ea este inclusă în proiectul de rezoluție, votat în unanimitate, care se încheie astfel: „Pentru executarea programei și pentru conducerea ținutei politice adunarea numește din sinul său un comitet central de 12 membri, însărcinându-l a face între marginile legilor tot ce va afla de lipsă și folositor, atît cu privire la alegerile dietale proxime, cît și față cu alegerile municipale, și peste tot pentru apărarea cauzei române naționale și pentru luminarea opiniei publice în țară și în străinătate⁵². Această încheiere, adoptată în ședința din 3 iunie 1884 de Conferința națională din Sibiu, cuprinde prima hotărîre oficială a organului suprem al partidului, din care va lua ființă *Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria*.

Prima ședință a comitetului nou ales⁵³ are loc chiar în ziua închiderii conferinței — 3 iunie 1884. În această ședință se decide, în conformitate cu sarcinile trasate de conferință, „elaborarea unui memorial curat politic, destinat anume pentru politicienii neromâni din patrie și străinătate, în care să se descrie situația politică de nemaisuferit a națiunii române din țările supuse coroanei Sfîntului Ștefan⁵⁴. Procesul verbal luat în această importantă ședință nu s-a păstrat. Dintr-o scrisoare-circulară a lui George Barițiu aflăm, însă, că cu elaborarea noului Memorand „strict politic“ este însărcinat Vincențiu Babeș, cu termen pînă în luna septembrie 1884⁵⁵. Între 3 iunie 1884 și 21 februarie 1885, comitetul ține 7 ședințe regulate în care se aduc — aflăm din același loc — cîteva hotărîri în vederea executării deciziilor luate de conferință, cît și în alte cauze privitoare la dreptul electoral⁵⁶. În ședința din 24 septembrie 1884, comitetul alege pe Aurel Mureșianu ca membru al său în locul lui Partenie Cosma, demisionat. Cu

⁵² *Ibidem*, p. 200.

⁵³ Componența Comitetului central ales în 1884 era: G. Barițiu — președinte, A. Trombitaș — secretar, V. Babeș, C. Brediceanu, P. Cosma, I. Coroianu, N. Cristea, G. Pop de Băsești, I. Popescu, I. Rațiu, V. Roman și I. Sterca-Șuluțiu.

⁵⁴ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 330.

⁵⁵ Anexa nr. 1 a lucrării de față (în continuare: Anexa nr...).

⁵⁶ Anexa nr. 1.

acest prilej se ia „din nou“ în discuție proiectul Memorandului⁵⁷ nerealizat de Babeș. O nouă încercare privitoare la elaborarea proiectului și ultima din acest timp, are loc în ședința următoare (16 noiembrie 1884) a comitetului, rămasă și ea — din cauza „marilor dificultăți ce le întâmpinase“, cum arată Barițiu —, fără rezultat.

Motivele eșecului, pe baza informației de care dispunem, sînt destul de greu de stabilit. Una din cauze, sugerată de Barițiu, pare să fie de natură formală: compunerea Memorandului fiind votată unanim în ședința plenară a Comitetului central, se cerea — după unii membri — ca toate hotărârile cu privire la acest act să fie autentificate tot plenar și unanim⁵⁸.

Este posibil, apoi, ca impasul să fi survenit și ca urmare a părerilor diferite cu privire la destinația și oportunitatea documentului. Să nu uităm că la ședința din 16 noiembrie 1884 participă, alături de membrii din Sibiu, Vincențiu Babeș, care nu se grăbea să onoreze încredințarea redactării și Aurel Mureșianu, ale cărui opinii privind necesitatea înaintării Memorandului la Coroană, semnalate încă din 1883, vor apare peste două luni în coloanele „Gazetei Transilvaniei“. Dezacordul dintre cei doi frunțași români a contribuit și el la întârzierea realizării acțiunii⁵⁹, determinînd motivarea din raportul prezentat în 1887: chestiunea oportunității și greutatea de a afla omul care să-l elaboreze⁶⁰. Dar, oricare ar fi fost motivele, cert este că în cadrul Comitetului central problema alcătuirii Memorandului nu se mai discută pînă în 1887. De fapt nici nu se putea discuta, comitetul fiind aproape inexistent, datorită demisiilor unora dintre membrii săi: Aurel Mureșianu și Nicolae Cristea la 21 decembrie 1886, Ion Popescu la 26 decembrie 1886, precum și a celor două decese, al lui Visarion Roman (11 mai 1885) și al lui Anania Trombitaș (22 martie 1886).

Sfîrșitul anului 1884 marchează, deci, și încheierea primei faze a genezei Memorandului, în care, din însărcinarea Conferinței naționale se preconiza alcătuirea unui memorial „cu-

⁵⁷ Anexa nr. 1; vezi și T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 327.

⁵⁸ Anexa nr. 1.

⁵⁹ V. Netea, *Istoria Memorandului...*, p. 41.

⁶⁰ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 330.

rat politic“, destinat opiniei publice și nu împăratului, care să descrie situația politică a națiunii române din Austro-Ungaria.

Dar indiferent de motivele care au generat-o, stagnarea acțiunii în cadrul Comitetului central devine incompatibilă cu tendința generală de radicalizare a mișcării politice românești, manifestată în opinia publică, mai ales ca urmare a înăsprii tendințelor de oprinare inițiate de autorități. Elementele tinere din conducerea partidului se angajează în acțiuni cu scopul de a pune de acord activitatea Comitetului central cu cerințele susținătorilor săi. În cazul de față acest lucru îl face Aurel Mureșianu, care printr-o serie de articole cuprinse sub titlul *Români, Tronul și opinia publică*, ce vor apare începînd cu primele numere din anul 1885 ale „Gazetei Transilvaniei“⁶¹, pledează temeinic pentru alcătuirea și înaintarea Memorandului la tron. Așadar, din nou către monarh! Să fie acesta un pas înapoi, o revenire la tradiționalele petiționări la împărat? Indiscutabil că nu. Adresîndu-se direct împăratului, acum cînd la Budapesta exista un guvern de care depindeau legal și unde, pentru Ungaria, capul statului însemna rege și nu împărat, conducătorii politici ai românilor fac un însemnat pas înainte. Într-un fel, un adevărat act de curaj menit să sfideze un regim care li s-a impus și pe care — în văzul tuturor — declară că nu-l recunosc; un act care, prin mișcarea ce o creează și prin amploarea acesteia vizează în final subminarea statului dualist însuși⁶². Popularizînd pentru prima dată ideea înaintării unui memorandum *către Coroană*, A. Mureșianu contribuie la crearea premiselor bazei sociale a mișcării, subminînd tradiționala timiditate și conservatorismul legal, caracteristic unei bune părți a burgheziei românești din acea vreme. Prin toate acestea se poate afirma cu certitudine că suita de articole de la începutul anului 1885 marchează o nouă fază, superioară, în geneza actului.

Potrivit opiniei lui Mureșianu, așa cum reiese limpede din cele publicate referitor la acest subiect⁶³, actul trebuia întoc-

⁶¹ Vezi nota 48.

⁶² Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 147.

⁶³ A se vedea problema în discuție la: V. Netea, *Istoria Memorandului* . . . , p. 42—44; E. Micu, *A. Mureșianu și Memorandul*, în „Gazeta juridică a Transilvaniei“, p. 360—364; Idem, „Gazeta Transilvaniei“ și *Memorandul*, în *130 de ani de la apariția „Gazetei Transilvaniei“*, p. 163—164.

mit cu scopul de a înfățișa opiniei publice, dar și împăratului — eronat și tendențios informat de „consilierii săi actuali“ — situația politică a românilor din Transilvania și Ungaria, precum și motivele adoptării programului și atitudinii lor politice⁶⁴. Mureșianu reia ideea din 1883 despre ignoranța împăratului cu privire la cauza românilor, idee în care Mureșianu, probabil, a crezut sincer. Exprimată clar, viguros argumentată și popularizată, în contextul anului 1885 însă, această idee primește semnificații noi, deosebit de importante pentru evoluția întregii chestiuni. Cele 12 articole semnate de Aurel Mureșianu nu se rezumă doar la justificarea necesității întocmirii și înaintării actului, ci înfățișează pe larg, pe baza unor serioase argumente de ordin istoric și juridic, starea românilor din statul ungar, prefigurând, astfel, Memorandul. Ajunul Conferinței naționale din 1887 găsește, așadar, chestiunea genezei Memorandului într-un stadiu teoretic, dar trecută prin două faze succesive, din care ultima cu reale consecințe privind popularizarea ideii și crearea unei opinii publice interne favorabile ei.

Conferința națională din 7—9 mai 1887 se înscrie printre evenimentele de mare însemnătate din istoria luptelor politice ale românilor transilvăneni. Dominată de cele două mari hotărâri adoptate în cadrul ei: declararea pasivității generale și înaintarea memorandumului la tron, această conferință va dinamiza și impulsiona întreaga viață politică a românilor.

În raportul Comisiei de 30, citit de Vincențiu Babeș și apoi în proiectul de rezoluție, votat în unanimitate, se precizează limpede (punctul 4) în problema declarării pasivității generale, că această atitudine a românilor „recomandată de conferința poporului român și cu motivele ei exacte și special expuse și explicate printr-un memoriu, în numele acestei conferințe, în mijlocirea unei deputațiuni, să se aducă la *prea-înalta cunoștință a Coroanei*, în scopul de a fi apreciată cum merită ea, și nu cum o denunță contrarii“⁶⁵. Spre execu-

⁶⁴ Este posibil ca publicarea acestor articole să se fi făcut în înțelegere cu unii dintre membrii Comitetului central. George Barițiu credem, însă, că trebuie scos din cauză, deoarece în circulara sa din 26 noiembrie 1885, ocupându-se de Memorand trafează problema „după literă, în spiritul concludului“ ședinței Comitetului central din iunie 1884, fără a aminti de cele publicate de Aurel Mureșianu.

⁶⁵ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 346.

tarea programei partidului și a „concluseror“ conferinței, Comitetul central (de 11 membri) era împuternicit a face tot ce crede de cuviință „pentru luminarea opiniei publice din țară și străinătate, în care privință se recomandă cea mai vie și neadormită activitate“⁶⁶.

Se ajunge la o nouă fază a genezei actului, în care problema este pusă fără echivoc, clar și răspicat de data aceasta de forul politic suprem al românilor: Conferința națională. De acum înainte, alcătuirea și înaintarea Memorandului devine o sarcină de prim ordin în activitatea Comitetului central, un adevărat deziderat național, care, vreme de cinci ani, va domina întreaga viață politică românească. De subliniat că prin însăși prezența ei, prin preocupările care le degajă și care se extind, an de an, în rindurile maselor populare, chestiunea Memorandului contribuie nemijlocit la radicalizarea luptei de eliberare națională și socială a românilor din Transilvania.

Spre deosebire de anul 1884, acum, printre destinatari îl găsim — alături de „opinia publică din țară și străinătate“, formulă nelipsită în nici una din hotărârile luate de la 1881 încoace —, pe împărat. Acestuia, dar nu oriunde, ci „la preainaltul loc“, la „tronul monarhiei“, deci la Viena, în mod solemn „printr-o deputațiune“ i se va prezenta „Memorandul care va cuprinde gravaminele românilor“. Se specifică clar modul și mai ales locul prezentării, elemente care au preocupat — nu întâmplător — mult mai intens pe principalii inițiatori ai mișcării decât rezultatele nemijlocite, directe ale intervenției, despre care raportul Comisiei de 30, sceptic, arată că „depind de împrejurări nepenetrabile vederii noastre“⁶⁷.

Cît privește conținutul actului preconizat de conferința din 1887, el nu diferă esențial de cel sugerat de Aurel Mureșianu cu doi ani în urmă. Se subliniază necesitatea popularizării chestiunii pentru „luminarea“ opiniei publice, precum și o oarecare urgentare a întregii probleme.

Vom încerca să urmărim în continuare, pe baza datelor cunoscute, dar mai ales a documentelor inedite, odiseea redactării Memorandului, fără a intra în prea multe detalii cu privire la orientarea diverselor grupări politice.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 347.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 342.

La numai o zi după încheierea lucrărilor conferinței, în 10 mai 1887 se întrunește, sub președinția lui George Barițiu, în prima sa ședință, noul Comitet central, care, dând glas hotărîrilor luate în ajun, „însărcinează biroul ca în timp de o lună, pînă la a doua ședință, să adune material și să prezinte un proiect de memoriu”⁶⁸. Biroul, compus din cei trei membri domiciliați în Sibiu (George Barițiu, Eugen Brote și Ioan Slavici) încredințează lui Slavici misiunea de „preparare a unei schițe de memorandum scurt”⁶⁹. Redactorul „Tribunei” se achită conștiincios de această sarcină întocmind un proiect de memorandum care a fost prezentat membrilor Comitetului central în ședința plenară a acestuia din 30—31 iulie 1887⁷⁰. Cu acest prilej, după ce în prealabil a fost multiplicat în „11 exemplare manuscrite”⁷¹, proiectul a fost distribuit membrilor comitetului, „ca să-l studieze și să-l remită nesmintit pînă în 20 aug. [1887] însoțit de reflexiunile fiecăruia”⁷², urmînd ca după aceea să se redacteze și revăzut din nou să se înainteze la tron⁷². Primul concept (proiect) al unui memoriu „curat politic”, izvorit din însărcinarea Conferinței naționale din 1884, însărcinare reluată pentru „a doua oară” în 1887, cum spunea Barițiu⁷³, este alcătuit de Ioan Slavici. Dezvăluirea acestei realități se datorește lui Slavici însuși, care o face cunoscută în 1891⁷⁴, 1892⁷⁵ și apoi 1896⁷⁶ și de aici împrumutată și de unii cercetători ai problemei^{77, 78}. Teza redactării primului concept al Memorandumului de către Ioan Slavici, prin mandat, este combătută și respinsă de unii⁷⁹, fără

⁶⁸ I. Slavici, *Românii din Regatul ungar...*, p. 25; T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 405.

⁶⁹ I. Slavici, *Românii din Regatul ungar...*, p. 25; Idem, „*Tribuna*”, și *tribuniștii*, p. 54—55; Idem, *Românii din Ardeal* (Biblioteca „*Minerva*” nr. 36), București, f.a., p. 121; Anexa nr. 2.

⁷⁰ Anexa nr. 3.

⁷¹ Idem.

⁷² Idem.

⁷³ Idem.

⁷⁴ „*La Liberté Roumaine*” din 26 iulie 1891 (cf. „*Tribuna*” nr. 174, din 4/16 august 1891, p. 2).

⁷⁵ I. Slavici, *Românii din Regatul ungar și politica maghiară*, p. 25.

⁷⁶ Idem, „*Tribuna*” și *tribuniștii*, p. 54—55.

^{77—78} I. Moga, *Tribuniștii și mișcarea memorandistă*, p. 268; C. Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu — „Leul de la Șişești”...*, p. 36.

⁷⁹ V. Netea, *Istoria Memorandumului...*, p. 47—49.

temei, dar și acceptată fără discernămint, de alții⁶⁰, care susțin că acest proiect stă la baza Memorandului din 1892⁶¹.

În ședința Comitetului central din 30—31 iulie 1887 Vincențiu Babeș aduce știrea că guvernul are intenția să dizolve comitetul și propune ca fără a mai aștepta o intervenție oficială, comitetul să se declare el însuși dizolvat⁶². Se pare că tot aici, ori — cum scrie Ioan Slavici — „în consfătuiri intime“, Vincențiu Babeș a arătat că partidul e grav compromis prin prezența lui Slavici în comitet, care ar prejudicia cauza, datorită legăturilor sale din „străinătate“⁶³. Vincențiu Babeș lăsa să se înțeleagă că o eventuală înaintare a Memorandului ar putea determina o „contramanifestație“ a grupului său și chiar retragerea sa din Comitetul central⁶⁴.

Comitetul central nu a acceptat însă propunerea autodizolvării. El nu a renunțat nici la încredințarea Conferinței naționale din 1884, urmînd ca în ședința sa din 30 august 1887, întrunită la Sibiu cu prilejul adunării generale a *Astreii*, să se stabilească textul definitiv al Memorandului⁶⁵. Dar Ioan Slavici, aflat la băi la Bazna, comunică lui Eugen Brote în 15/27 august 1887 că: „i-am scris eri d-lui Barițiu și l-am anunțat că nu pot veni pentru ziua de 30 august la Sibiu. Așa cred, că nici nu prea am ce să caut, fiindcă treabă n-are să se facă nici miine, nici poimiine, — după cum stau lucrurile“⁶⁶. Din altă mărturisire a lui Ioan Slavici aflăm că în scrisoarea respectivă, acesta i-a adus la cunoștință lui Barițiu „că eu, nu numai că mă retrag, dar și părăsesc țara“⁶⁷. Ioan Slavici n-a părăsit atunci Transilvania (ceea ce o va face la 3 martie 1890), dar se retrage definitiv din Comitetul central al Partidului Național Român, și, ca urmare, nu se mai

⁶⁰ D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 383.

⁶¹ În legătură cu acest proiect vezi și Ș. Polverejan, *Ioan Slavici și geneza Memorandului*, p. 48—50.

⁶² I. Slavici, „*Tribuna*“ și *tribuniștii*, p. 55. Această măsură a fost comunicată lui George Barițiu anterior, printr-o scrisoare din 21 iulie 1887 (vezi Anexa nr. 2).

⁶³ I. Slavici, „*Tribuna*“ și *tribuniștii*, p. 55.

⁶⁴ Idem, *Românii din Regatul ungar* . . . , p. 25—26.

⁶⁵ „*La Liberté Roumaine*“ din 26 iulie 1891 (cf. „*Tribuna*“, nr. 174, din 4/16 august 1891, p. 2).

⁶⁶ Biblioteca Academiei R.S.R., mss. Coresp. nr. 52.343. (în continuare: B.A.R.S.R.).

⁶⁷ I. Slavici, „*Tribuna*“ și *tribuniștii*, p. 55.

discută nici proiectul întocmit. Multiplicat în 11 exemplare, acesta îi va fi înapoiat conform hotărârii ședinței Comitetului central din 30 august 1887⁸⁸.

La această ședință, după retragerea lui Ioan Slavici, Comitetul central încredințează elaborarea unor noi proiecte de memorand lui Aurel Mureșianu și Iuliu Coroianu. Fiecare dintre ei urma să prezinte pînă în luna decembrie 1887 cîte un proiect, care să fie discutate împreună într-o ședință plenară a comitetului⁸⁹.

În a doua jumătate a lunii februarie (probabil 19—20) 1888 Iuliu Coroianu anunță pe George Barițiu, președintele partidului, că „este gata cu proiectul său de memorial“, așa că — în ce-l privește — se poate convoca comitetul pentru a-l lua în discuție⁹⁰. Or, cum termenul prevăzut inițial pentru terminarea și prezentarea proiectelor expirase (decembrie 1887), Barițiu îi scrie lui Aurel Mureșianu în 4 martie 1888 rugîndu-l să urgenteze redactarea proiectului și, după o prealabilă înțelegere cu Coroianu, să-l anunțe îndată ce vor fi gata amîndoi cu proiectele, pentru a convoca comitetul⁹¹. Aprobînd această hotărîre a lui Barițiu, Ioan Rațiu (care era în corespondență cu Barițiu) îi va comunica același lucru și lui Iuliu Coroianu⁹². Aflînd de la Barițiu că Aurel Mureșianu l-a asigurat pe acesta că va termina redactarea pînă la sfîrșitul lunii iunie (1888), Ioan Rațiu îi scrie redactorului „Gazetei Transilvaniei“, la începutul aceleiași luni, cunoscuta scrisoare, în care, sub forma unor sfaturi referitoare la redactarea proiectului, sintetizează, de fapt, atitudinea social-politică a celei mai înaintate grupări din rîndul fruntașilor politici români din Transilvania cu privire la problema națională⁹³. La 8 iulie 1888 Barițiu, cu intenția de a se achita cît mai curînd de sarcinile primite din partea conferinței, îi scrie din nou lui Aurel Mureșianu (ca răspuns la scrisoarea

⁸⁸ Anexa nr. 4.

⁸⁹ V. Munteanu, *Originile Memorandului*, în „Adevărul“, nr. 13654, din 26 iunie 1928, p. 1—2; A. A. Mureșianu, *Documente privind istoria Memorandului*, în „Transilvania“, An 60 (1929), nr. 4—5. p. 343; I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, p. 64.

⁹⁰ A. A. Mureșianu, *Documente*... p. 343.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² K. Hitchins — L. Maior, *Correspondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861—1892)*, Cluj, 1970, p. 245—246.

⁹³ A. A. Mureșianu, *Documente*... p. 344.

acestui din 14 iunie), cerîndu-i să fie gata „nesmintit“ pînă la 3/15 august cu textul proiectului, cînd, la sugestia unor „domni“⁹⁴, este hotărît să convoace comitetul⁹⁵. Întîrzierea lui Aurel Mureșianu determină, probabil, o nouă aminare a convocării comitetului, care se întrunește, în loc de luna august, în 22—25 decembrie 1888, la propunerea lui George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu și Ioan Rațiu⁹⁶. Pe baza procesului verbal al acestei deosebit de importante ședințe (copie autentică făcută de George Barițiu)⁹⁷, vom încerca elucidarea acestei faze din cadrul genezei actului în spiritul dovezilor reale, lămurind astfel aspectele controversate privitoare la această chestiune⁹⁸.

Intrunit sub președenția lui George Barițiu, Comitetul central discută (în primele două zile) — după citirea integrală de către autor — proiectul de memorial întocmit de Iuliu Coroianu, pe care apoi i-l înapoiază pentru ca să-l „prelucre“ pe baza observațiilor făcute și apoi să fie din nou prezentat „membrilor spre subscriere“, conform punctului IV al procesului verbal.

„Între aceste sosind dr. Aurel Mureșianu [24 decembrie], își prezintă și d-lui proiectul său de memorial⁹⁹. Comitetul află că în ambele proiecte sînt depuse aceleași puncte de vedere, și sunt pătrunse de ace[ea]și idee. Dorește deci, ca autorii să combineze împreună lucrările sale, și să se învoească asupra combinării ambelor lucrări așa, ca din considerarea lor să rezulte unul cît se poate de perfect“¹⁰⁰. Recomandarea comitetului nu duce însă la nici un rezultat. Mureșianu susține ca „fuziunea“ să aibă la bază lucrarea sa¹⁰¹, fapt neacceptat însă de comitet. În aceste condiții Aurel Mureșianu se retrage din ședință, părăsește Sibiul în aceeași

⁹⁴ Probabil Ioan Rațiu (cf. K. Hitchins — L. Maior, *op. cit.*, p. 246—247).

⁹⁵ A. A. Mureșianu, *Documente* ... p. 344—345.

⁹⁶ Anexa nr. 5.

⁹⁷ Anexa nr. 6.

⁹⁸ Vezi și V. Netea, *Istoria Memorandului*..., în „Țara Birsei“, An V (1933), nr. 6, p. 494; E. Micu, *A. Mureșianu și Memorandul*, p. 356—379.

⁹⁹ Publicat integral de E. Micu, *A. Mureșianu și Memorandul*, p. 379—411.

¹⁰⁰ Anexa nr. 6.

¹⁰¹ Anexa nr. 7.

zi¹⁰², iar comitetul, reluându-și lucrările a doua zi [25 decembrie] hotărăște ca „Iuliu Coroian să prelucre memorialul său conform decisului de sub p. IV al acestui protocol“¹⁰³. În acest fel se încheie „episodul Aurel Mureșianu“ privitor la geneza Memorandului, singurul însărcinat cu redactarea lui rămânând de acum Iuliu Coroianu.

O primă „debatere asupra acelu memorial, pentru statorirea lui definitivă“ are loc la Turda în 18 mai st. n. 1889, așa după cum informează convocatorul adresat de Ioan Rațiu (devenit președinte interimar prin retragerea lui George Barițiu) membrilor Comitetului central al Partidului Național Român¹⁰⁴. Primit definitiv de adunarea Comitetului central, textul Memorandului a rămas sub forma acceptată aici pînă la începutul anului 1890, cînd, într-o scrisoare către Vincențiu Babeș (primită de acesta în 16/28 ianuarie), Iuliu Coroianu remarcă: „Încît însă de la aceia adunare (18 mai 1889) și pînă acuma s-a întîmplat multe ce ne interesează pe noi românii, și iară altele s-a strămutat chiar, se înțelege de sine că va mai fi de adaus, șters și cores ici-colea, și încă în primul rînd prin mine, căruia i s-a dat și această sarcină din partea comitetului. Așa eu în zilele proxime gat ale mele corecturi“¹⁰⁵.

Comitetul central al Partidului Național Român se întrunește la 19 februarie 1890, de data aceasta la Cluj, pentru a hotări oportunitatea înaintării Memorandului. „Comitetul s-a pronunțat pentru așternerea Memorandului *acum*. Textul (50 coale de hîrtie scrisă!) este satorit — scria la 20 februarie 1890 Eugen Brote lui Ion Bianu — și are să se puriseze și traducă în limba germană pînă la 30 martie a.c. la care zi comitetul se întrunește în ședință la Pesta, pentru a-l subscrie și stabili modalitatea așternerei, eventual a-l și așterne“¹⁰⁶. Dintr-o scrisoare a lui Coriolan Brediceanu către Vincențiu Babeș în legătură cu adunarea comitetului din 19 februarie 1890, aflăm și alte hotărîri interesante. Astfel, pînă la 30 martie 1890, proiectul de Memorand era la Iuliu Coro-

¹⁰² Anexa nr. 8.

¹⁰³ Anexa nr. 6.

¹⁰⁴ Anexele nr. 11, 12 13; A. Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu*, p. 82.

¹⁰⁵ Anexa nr. 14.

¹⁰⁶ Anexa nr. 17.

ianu, care urma să-l pună „la dispozițiunea fiecărui membru den comitet ca să-l studieze și să-și facă eventualele propuneri“. Dealtfel, chiar aici (19 februarie), Ioan Rațiu, George Pop de Băsești și Aurel Mureșianu „au avut îngrijiri pentru textul memorialului, și toți ne-am pus toată speranța în m-voastră“ (în sensul revizuirii textului), după cum scria Brediceanu lui Babeș la 22 februarie 1890¹⁰⁷.

Ședința Comitetului central al Partidului Național Român din 30 martie 1890 de la Budapesta, ce avea ca scop „subscrierea memorialului și stabilirea termenului de predare“¹⁰⁸, n-a luat însă o hotărâre definitivă. Tocmai de aceea, în înțelegere cu Iuliu Coroianu, Ioan Rațiu fixează (trimitînd și convocatoare) ca proxima ședință a Comitetului central referitoare la „subscrierea și subșternerea memoria[lu]lui, care după părerea mea, fără periclitarea cauzei noastre naționale, nu se mai poate amîna“, să aibă loc la Cluj în 8 iunie st.n. 1890. Tot cu această ocazie urma a se stabili și modalitatea acțiunii „care după subșternerea memorialului trebe să urmeze imediat“¹⁰⁹.

În intervalul rămas pînă la 8 iunie, memorandiștii trebuiau să afle „cum cugetă curtea din Viena asupra memorandumului; căci după părerile curtei am trebui să ne întocmim noi modul așternerei memorandumului“¹¹⁰. De aceea Vasile Lucaciu este îndreptat pe „căile sale catolice pentru a sonda terenul în această privință“, Eugen Brote trebuia să se pună în legătură cu generalul Traian Doda, pe care tribuniștii doreau să-l aibă probabil în fruntea delegației care să ducă actul la Viena,¹¹¹ iar Iuliu Coroianu urma să plece la București¹¹². Cu prilejul „vizitei“ la București, de la sfîrșitul lunii mai, Iuliu Coroianu (însoțit de Vasile Lucaciu) va duce și textul Memorandumului, pe care, după mărturisirea lui (Coroianu), urma să-l prezinte fruntașilor politici de acolo, printre care Mihail Kogălniceanu, Dimitrie A. Sturdza, Ion C. Brătianu, precum și regelui Carol¹¹³. Părerile acestora vor trage greu în cumpănă

¹⁰⁷ Anexa nr. 18.

¹⁰⁸ Idem.

¹⁰⁹ Anexele nr. 21, 22.

¹¹⁰ Anexa nr. 19.

¹¹¹ Anexele nr. 17, 19.

¹¹² Anexa nr. 19.

¹¹³ Anexele nr. 19, 22, 23.

În redactarea lui finală. Faptul câștigă o semnificație deosebită, punând în lumină intenția de sincronizare a acțiunilor din Transilvania și România.

În ce privește geneza actului, se cuvine semnalată sugestia alcătuirii unor memorande paralele: unul adresat opiniei publice, care — prin îngrijirea Comitetului central — urma, la o dată nestabilă, a se da publicității, și altul adresat împăratului, care să fie înaintat acestuia „cînd va fi de lipsă”. Formulată destul de ambiguu în rezoluție¹¹⁴, această hotărîre a produs unele confuzii, atunci cînd nu a fost ignorată complet.

Cum reiese din corespondența anexată, Comitetul central întrunit la Cluj (19 febr. 1890) „se pronunță pentru așternerea Memorandului *acum*”¹¹⁵. Acestei hotărîri i se opune categoric gruparea Babeș-Mocioni cu prilejul ședinței de la Budapesta (30 III 1890), care marchează, din această cauză, hotărîrea grupării tribuniste de a acționa pe cont propriu¹¹⁶. Conștienți de riscul ce-l prezenta această atitudine și frămîntați de justificate îndoieli privind propriile lor forțe, gruparea memorandistă intensifică legăturile cu oamenii politici din București, considerați de pe *acuma* „statul major” al întregii mișcări¹¹⁷. Aceștia, la curent cu situația politică din Europa și mai ales din Imperiul habsburgic, consideră că „*acuma*” momentul nu ar fi prielnic a se „putea face ispravă cu hîrtia cea mare”¹¹⁸. Această sugestie, completată, desigur, cu cele primite personal de Coroianu în urma călătoriei sale în România (mai 1890), contribuie la o oarecare temporizare a lucrurilor, iar ședința Comitetului central, preconizată pentru 8 iunie 1890, la Cluj¹¹⁹, se pare că n-a mai avut loc.

Atitudinea fermă adoptată de memorandiști la ședința de la Budapesta, impune grupării Babeș-Mocioni o atitudine mai conciliantă. În acest sens Babeș propune inițial (iunie 1890) alcătuirea unui Memorand „care să nu se aștearnă Coroanei, ci să se publice”¹²⁰. Apare ideea modificării primului destinatar (dar nu memorande paralele).

¹¹⁴ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 418.

¹¹⁵ Anexa nr. 17.

¹¹⁶ Anexa nr. 19.

¹¹⁷ Idem.

¹¹⁸ Anexa nr. 20.

¹¹⁹ Anexele nr. 21, 22.

¹²⁰ Anexa nr. 23.

La Conferința națională a partidului din 27—28 octombrie 1890 au fost depuse noi încercări pentru a face cu puțință „mergerea împreună cu aderenții“ grupării Babeș-Mocioni, care nu găseau oportun înaintarea în această perioadă a Memorandului la Coroană.

Raportul Comitetului central, prezentat de Vasile Lucaciu la Conferința națională din octombrie 1890, specifică: „Memorialul... este redactat conform instrucțiunilor precizate în punctul amintit (al patrulea al rezoluției Conf. naționale din 1887), și a fost revăzut, cenzurat în mai multe ședințe ale comitetului, astfel că textul satorit al aceluși memorial, prin ajutorul domnului Iuliu Coroian, este pus astăzi la dispoziția onoratei conferințe generale, așteptând noi hotărârile onoratei conferințe în ce privește procederea ulterioară în cauza memorialului¹²¹. În raportul Comisiei de 30, Vincențiu Babeș, preciza același lucru: „acest memorandum este compus, revăzut, transformat astfel, încît acum poate fi privit ca stabilit definitiv¹²². Rezoluția Conferinței naționale din octombrie 1890 „aprobă motivele pentru cari comitetul central nu a aflat pînă acum de oportun a subșterne memorialul la înaltul tron“ și decide din nou ca membrii Comitetului central, întregit la numărul de 25, să fie însărcinați „cu publicarea unui memorial politic, care să cuprindă toate gravaminele poporului român, iar aducerea gravaminelor la cunoștința preînaltului loc să o facă cînd va fi de lipsă¹²³“.

Așadar, Conferința din 1890 formal nu a dat cîștig de cauză tribunisților. Aceștia, deși au susținut necesitatea înaintării imediate a Memorandului, la sfîrșit, de teama unei „victorii“ care s-ar fi putut solda cu compromiterea întregii acțiuni, au acceptat amînarea „subșternerii“ și adoptarea unei propuneri mai vechi a lui V. Babeș¹²⁴, privind pregătirea unui „memorial politic“ (cel existent sau altul — nu se precizează), care să fie dat publicității.

Deși dominată de atmosfera de compromis între cele două grupări privind problema Memorandului, Conferința are meritul de a fi demonstrat *necesitatea acțiunii* în general, înregi-

¹²¹ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 406.

¹²² *Ibidem*, p. 415. Vezi acest text la Biblioteca Academiei R.S.R. mss. rom. 5664.

¹²³ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 417—418.

¹²⁴ Anexa nr. 23.

mentînd în rindurile acestei acțiuni pe toți frunzașii politici. Pe plan extern se cuvine menționat ecoul conferinței în presa străină, mai ales la Berlin și Viena, fapt care produce mari satisfacții în rindurile tribuniștilor¹²⁵.

Ședința Comitetului central din 9—10 ianuarie 1891, de la Sibiu, ținînd seama de rezoluția Conferinței naționale din 1890, decide, cu majoritate de voturi, ca „Memoriul dlui Coroian să se prepare pentru publicare“; în prealabil Vincențiu Babeș împreună cu Coroianu îl vor prepara, „apoi autografa și trimite fiecărui membru pentru studiere pînă la prosima adunare plină“¹²⁶. Dar se pare că acțiunea se tergiversează, pentru că la 3 aprilie 1891, Ioan Rațiu, adresîndu-se lui Vincențiu Babeș, devenit președinte al partidului (la Conferința națională din 1890), consideră că este „timpul suprem și oportun a publica acel memorial, ca publicul strein să vadă și să audă chiar de la noi plîngerile noastre“, solicitîndu-i acestuia ca, „în înțelegere cu fratele Coroianu“, să se apuce de lucru în timpul cel mai scurt¹²⁷.

La 14 iulie 1891 Ioan Rațiu revine în problema Memorandului, rugîndu-l pe Babeș să se întîlnească cu Coroianu pentru a revedea textul, care apoi să fie tipărit, multiplicat și împărțit membrilor din comitet pentru a fi revizuit și de ei. În finalul scrisorii, Ioan Rațiu sugerează lui Babeș că totuși „ar fi mai bine să-l tipăriți așa cum e compus de dl. Coroianu și să lăsați toată revisiunea în grija comitetului... pentru cazul dacă cugeți că revisiunea nu ar succeda acum așa precum ați dori“¹²⁸.

Ținînd seama de propunerea lui Rațiu, Vincențiu Babeș a dat dispoziție ca biroul Comitetului central să ceară de la Iuliu Coroianu „Memorandul cu toate datele ce i-am mai fost trimisă eu“ (V. Babeș) și după ce va căpăta o „ținută demnă“, să fie dat la tipar, multiplicat și împărțit membrilor din comitet pentru a-l studia, ca la proxima adunare să-și poată aduce fiecare observațiile¹²⁹. Ședința Comitetului central din 24 octom-

¹²⁵ Anexa nr. 26.

¹²⁶ Anexa nr. 30; vezi și articolul *Greșeli politice*, în „Tribuna“, nr. 173, din 3/15 august 1891, p. 1.

¹²⁷ Corespondența V. Babeș (în posesia prof. univ. Mihail Dan), pach. I, doc. nr. 33.

¹²⁸ Anexa nr. 33.

¹²⁹ Anexa nr. 36.

brie 1891 nu găsește însă tipărit conceptul Memorandului redactat de Iuliu Coroianu, poate chiar din vina referentului care nu s-a grăbit să expedieze manuscrisul la solicitarea biroului comitetului¹³⁰, ci îl prezintă personal.

Respectiva ședință a Comitetului central hotărăște din nou ca pînă în ianuarie 1892 „elaboratul d-lui Coroianu, care e predat biroului (pentru publicare), să se multiplice și să se împartă între membrii Comitetului; și tot pînă la acel termin să ne vină d-l Mureșan cu un memorial scurt, menit a fi prezentat monarhului“¹³¹. Ca urmare a acestei hotărîri, textul lui Coroianu va fi tipărit și multiplicat la Sibiu în cursul lunilor noiembrie — decembrie 1891, sub directa îngrijire a lui Corneliu Diaconovici, unul din secretarii Comitetului central. Astfel, la data de 16 decembrie 1891, conceptul-tipărit a fost distribuit (expediat) tuturor membrilor din comitet¹³², ca să-l studieze și să facă observații în scopul definitivării lui.

Ideea memorandelor paralele devine așadar fapt după întrunirea din 24 oct. 1891, cînd — cel puțin parțial —, tribuniștii mai consideră necesar a ține seama de „compromisul“ acceptat la Conferința din 1890.

Sfîrșitul anului 1891 aduce cu sine însemnate schimbări în privința echilibrului dintre cele două curente din sînul partidului, unde gruparea memorandistă devine dominantă¹³³.

Conferința națională din ianuarie 1892, conform raportului prezentat de Vasile Lucaciu, constată că Memorandul prezentat la Conferința din 1890 a fost tipărit — multiplicat și s-a distribuit membrilor Comitetului central, ajungînd a fi cunoscut chiar și de unii dintre alegători¹³⁴, iar „memorialul prelucrat de dl dr. Aurel Mureșianu este prezentat comitetului“¹³⁵. Pe baza raportului Comisiei de 40 care opinează pentru „subșternerea memorialului fără amîinare la poalele tronului“, Conferința națională decide (punctul 4 al rezoluției) „ca acest memorandum [cel al lui Coroianu] să se prezenteze fără amîinare“¹³⁶.

¹³⁰ Anexele nr. 36, 41.

¹³¹ Anexele nr. 37, 38.

¹³² Anexele nr. 40—41 și 43.

¹³³ Anexa nr. 39.

¹³⁴ I. P. P[app], *Procesul Memorandului românilor din Transilvania*, vol. I, p. 340.

¹³⁵ „Tribuna“, nr. 7, din 10/22 ianuarie 1892, p. 1; T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 493.

¹³⁶ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 501, 503.

Deși Aurel Mureșianu și-a onorat îndatorirea primită, textul său a fost abandonat, eșuînd astfel ideea memorandumelor paralele. Hotărîrea se poate explica prin divergențele de păreri (opозиția tribunisților), sau prin faptul că Aurel Mureșianu la Conferința națională din 20—21 ianuarie 1892 a votat împotriva înaintării, acum, a Memorandului la Coroană¹³⁷. De asemeni cooptarea lui Vincențiu Babeș ca redactor principal pe lângă Coroianu încă din ianuarie 1891 n-a avut rezultate practice, astfel că pînă în noiembrie-decembrie 1891, cînd conceptul (care înmănușează observațiile acceptate de la 1887 încoace) se tipărește, principalul său redactor rămîne Iuliu Coroianu.

Dar principala cauză care înlătură sugestiile de compromis inițiate anterior și asigură hotărîrea fermă de a prezenta Memorandul la Viena „fără amînare“, rezidă în victoria grupării memorandumiste, care, în urma autoeliminării lui V. Babeș din viața politică, rămîne majoritară în conducerea partidului.

În sensul hotărîrilor Conferinței naționale din ianuarie 1892, prezidiul Comitetului central însărcinează pe Eugen Brote să convoace o întrunire a membrilor săi pentru stabilirea textului definitiv al actului și pentru a hotărî timpul și modul prezentării la Viena. În același scop, în urma unor schimburi de scrisori, membrii Comitetului central al Partidului Național Român sînt convocați la Sibiu pentru zilele de 25 și 26 martie 1892¹³⁸.

La această ședință, avînd ca subiect discutarea proiectului Memorandului, „el se primește ca bază de dezbateră specială“. Luînd cuvîntul, Iuliu Coroianu arată „că după o înțelegere ce s-a făcut cu biroul comitetului, dsa și dl dr. Vasile Lucaciu au fost însărcinați cu elaborarea proiectului de memoriu pe care-l prezintă și apoi îl citește“¹³⁹. Potrivit procesului verbal original, cu elaborarea Memorandului a fost însărcinat, la o dată anterioară ședinței din 25—26 martie 1892 (nu însă înaintea Conferinței naționale din ianuarie 1892)¹⁴⁰, alături de Iuliu Coroianu și Vasile Lucaciu.

¹³⁷ „Tribuna“, nr. 10, din 14/26 ianuarie 1892, p. 2.

¹³⁸ Ș. Polverejan, *Din istoricul Memorandului, Ședința Comitetului Central al P.N.R. din 25—26 martie 1892*, p. 342.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 343.

¹⁴⁰ „La Liberté Roumaine“, nr. 117, din 28 mai/9 iunie 1891, îl pune alături de Coroianu și pe Vasile Lucaciu, ca unul din autorii proiectului, încă din 1888. Dealtfel, ziarul, bucușean arată că și Ioan Rațiu are partea lui în redactarea textului de Memorand pre-

„Dezbaterea specială la care iau parte toți membrii prezenți“ are ca rezultat „mai multe modificări“ în proiectul inițial. Redactorul procesului verbal nu specifică, însă, ce fel de modificări s-au adus, cine le-a propus și cum au fost argumentate. Dezbaterea se încheie cu propunerea lui Vasile Lucaciu, în urma căreia „Comitetul își însușește memoriul și îl predă biroului ca să dispună redactarea lui finală în privința stilară, prin membrii din Sibiu ai comitetului împreună cu dl. Iuliu Coroianu“¹⁴¹. În urma acestei ședințe, „Tribuna“ din Sibiu — organ al partidului — va informa cititorii, la 10 aprilie 1892, că „s-a stabilit textul definitiv al memoriului ce este a se așterne la preainaltul Tron în conformitate cu concludul conferinței generale de la 20—21 ianuarie n.a.c.“, iar prezentarea „se va face cel mai tirziu în decursul lui mai a.c.“¹⁴².

Din documentele cunoscute, în intervalul de timp pînă la înaintarea Memorandului la Coroană, nu mai apar date noi ce ar putea contrazice geneza actului. Totuși se pune întrebarea: cînd anume a evoluat, din conceptul tipărit, forma oficială cunoscută și din condeiul căror autori? Sau este alcătuit cum susține Valeriu Braniște, la București, în ultima instanță, prin pana lui Ioan Slavici?¹⁴³

În perioada definitivării conceptului-manuscris acesta a fost văzut de frunțașii politici din București (probabil Mihail Kogălniceanu sau D. A. Sturdza), care transmit, prin Ioan Bianu, conducătorilor mișcării memorandiste, sugestii cu privire la conținutul actului. „Am vorbit cu bătrînul despre plimbarea la Hofburg — scria la 4 ianuarie 1891 Bianu lui Brote. E cu totul de părerea noastră: da, da! numai cu scrisoare cu rost — nu cu cazanie; să se lase pentru alte treburi *Unio trium nationum* și *Tripartitul lui Verböczy* și altele de acel calibru.

zentat Conferinței naționale din octombrie 1890 (cf. „Tribuna“, nr. 163. din 23 iulie/4 august 1891, p. 2). Dar într-o scrisoare a lui Coroianu către Babeș, din 12 ianuarie 1889, prin care-și manifestă dorința ca Alexandru Mocioni și Babeș să vadă textul Memorandului, el cere acestora ca la respectiva întrevvedere să fie de față și Vasile Lucaciu, fără, însă, a se preciza că ar fi unul din autorii actului (Anexa nr. 9). Dealtfel Vasile Lucaciu, ca raportor al Conferințelor naționale din 1890 și 1892. Il indică redactor al Memorandului numai pe Iuliu Coroianu (T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, p. 406. 493).

¹⁴¹ Ș. Polverejan, *Din istoricul Memorandului...*, p. 343.

¹⁴² „Tribuna“, nr. 73, din 29 martie/10 aprilie 1892, p. 1.

¹⁴³ V. Braniște, *op. cit.*, p. 187.

Să fie vorbă scurtă despre nepotrivirea între starea *de drept* și cea *de fapt* de astăzi; apoi despre viitor¹⁴⁴. O simplă comparație între conceptul tipărit și exemplarul oficial al Memorandului, dovedește limpede că aceste idei-sugestii au fost adoptate întocmai de către redactorii actului.

Călătoria lui Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu de la sfârșitul lunii ianuarie 1892 în România trebuie considerată un nou prilej, poate decisiv, de a discuta nemijlocit cu personalitățile politice din București problema îmbunătățirii și definitivării actului¹⁴⁵. Dealtfel, într-un interviu din anul 1929, Ionaș Grădișteanu, apropiat fruntașilor memorandiști, va declara că Comitetul central „a găsit cu cale să delege” pe cei trei conducători politici români transilvăneni „să plece la București, spre a consulta și redacta în același timp cu factorii responsabili ai regatului ceorna de memoriu ce urma să fie predat împăratului la Viena”. Dar, tot cu acest prilej, el adăuga că stabilirea textului definitiv al Memorandului s-a făcut la întrunirea Comitetului central din 25—26 martie 1892 de la Sibiu¹⁴⁶.

Părerea noastră este că forma oficială cunoscută a Memorandului a evoluat din conceptul-tipărit, la sugestiile fruntașilor politici din România, în răstimpul dintre Conferința națională din 20—21 ianuarie 1892 și sfârșitul dezbaterilor ședinței Comitetului central din 25—26 martie 1892. Această ipoteză este sprijinită și de declarațiile lui Iuliu Coroianu și Vasile Lucaciu la dezbaterile finale a procesului Memorandului din 7—25 mai 1894. Iuliu Coroianu remarcă, cu acest prilej că, deoarece textul Memorandului prezentat încă la Conferința națională din 1890 (care de fapt este aproape identic cu conceptul-tipărit) era prea extins, la ședința Comitetului central din 25—26 martie 1892, se procedează la reducerea textului, pentru a nu se înainta împăratului „un act atât de mare”, ce ar fi fost „plicticos să-l citească”¹⁴⁷. Vasile Lucaciu declara, că la aceeași ședință „numai enumerarea motivărilor și datelor

¹⁴⁴ Anexa nr. 27.

¹⁴⁵ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată, 1885—1900*, vol. II, București, 1928, p. 147.

¹⁴⁶ I. Grădișteanu, *Reminiscențe politice. Luptele de ieri ale românilor ardeleni*, p. 2.

¹⁴⁷ I. P. P[app], *op. cit.*, vol. II, p. 158; vezi și decl. lui S. Albini vol. I, p. 335.

referitoare la aceste cauze speciale s-a omis, însuși textul, însă, în partea sa esențială, nu a fost modificat¹⁴⁸.

După ședința Comitetului central din 25—26 martie 1892, „descrierea în curat a textului stabilit și traducerea lui în celelalte limbi [germană și maghiară]¹⁴⁹ — după cum declara Vasile Lucaciu — au fost încredințate dlui Eugen Brote¹⁵⁰, care l-a prezentat apoi la Viena pentru semnare¹⁵⁰ și a ordonat, în același timp (probabil după 13 mai 1892), tipărirea lui la Institutul tipografic din Sibiu¹⁵¹. N-ar fi exclus, ca în acest interval de timp textul Memorandului să fi suferit unele modificări „în privința stilară”, care conform hotărârii ședinței din 25—26 martie 1892, urmau să fie făcute „prin membrii din Sibiu ai comitetului împreună cu dl Iuliu Coroianu¹⁵²”.

Rezultă, din cele înfățișate, că afirmația lui V. Braniște, anume că actul — în ultima sa formă — s-ar fi elaborat la București de către I. Slavici,¹⁵³ se dovedește a fi neîntemeiată, autorul inserind-o tîrziu, într-o vreme cînd atitudinea sa față de mișcarea memorandistă se schimbase radical. Întrucît V. Braniște nu a participat la plămădirea actului, informațiile sale nu provin din sursă directă, ci din „auzite”. Ioan Slavici și-a adus contribuția, se pare, la *traducerea* Memorandului, dar nu la redactarea acestuia. Astfel, într-o scrisoare a lui Septimiu Albini, expediată din Viena la 10 iunie 1892 lui Eugen Brote, acesta informează că: „Memorandul unguresc este gata, o parte am expediat-o ieri, restul să trimitte la Sibiu; dacă va fi gata versiunea română și cea germană, te rog ordonează trimiterea unui număr de exemplare pentru tinerii noștri și afiliații lor cari așteaptă cu multă încordare. În privința traducerii franceze și italiene, ai bunătatea și scrie dta d-lui Slavici, dacă încă nu i-ai scris deja¹⁵⁴”.

Dar indiferent de locul și timpul definitivării lui, exemplarul oficial al *Memorandului românilor din Transilvania și Ungaria* reprezintă neîndoiește o formă mai avansată, mai

¹⁴⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 187.

¹⁴⁹ Se referă la exemplarul caligrafiat (scris) în cele trei limbi de caligraful R. Pick din Viena (v. V. Netea, *Istoria Memorandului* p. 154).

¹⁵⁰ I. P. P[app], *op. cit.*, vol. II, p. 187, 198.

¹⁵¹ *Ibidem*, vol. I p. 50, 112—115.

¹⁵² Ș. Polverejan, *Din istoricul Memorandului* ..., p. 343.

¹⁵³ V. Braniște, *op. cit.*, p. 186—187.

¹⁵⁴ Anexa nr. 54.

reprezentativă în raport cu mișcarea decît conceptul inițial. Structura, conținutul și tonul său demn indică preocuparea „autorilor“, mai mult decît în conceptul tipărit, de afirmare a mișcării pe plan european și de denunțare a stărilor *de fapt* din Austro-Ungaria. Prezența acestor tendințe în document demonstrează succesul grupării radicale, al acelor care încă de la începuturile mișcării concep utilitatea acțiunii, în primul rînd, în funcție de efectul ce-l va produce în opinia publică din țară și străinătate.

Atît conceptele, manuscrise și tipărite, cît și exemplarul oficial s-au elaborat prin contribuția colectivă a unora dintre fruntașii politici români din Transilvania, receptivi — în faza de definitivare — la sugestiile unor personalități din România. În această muncă de elaborare este deosebită contribuția lui Iuliu Coroianu, în calitate de redactor-prim („referinte“), care, selecționînd bogata informație pusă la dispoziție, i-a creat liantul, conferind documentului o solidă argumentație juridică și garanția autenticității ei.

*

Cele două concepte ale Memorandului — manuscris și tipărit —, pe care, deși inedite, din motive de spațiu nu ne îngăduim a le reproduce în anexe, constituie fără îndoială piese de o deosebită valoare, nu numai prin faptul că oglindesc în bună parte însăși geneza, ci mai ales că din studierea lor se desprinde evoluția unor curente, orientarea unor grupări, tendințele și aspirațiile lor timp de aproape un deceniu. De aceea socotim utilă o prezentare succintă — formală și de conținut — a acestor documente, care, împreună cu exemplarul oficial, pot forma în viitor obiectul unui studiu comparativ, deosebit de necesar și util.

Cea mai veche formă cunoscută nouă, în care ni s-au păstrat o bună parte din postulatele formulate în actul oficial, o constituie *conceptul-manuscris* păstrat la Biblioteca Academiei Române în dosarul intitulat „Manuscriptul Memorandului — proprietatea lui Ioan Erdely¹⁵⁵, 1894“ (133 file). A doua piesă din același dosar (f. 95—125) este un material cu ca-

¹⁵⁵ B.A. R.S.R., mss. rom., 5664 (I. Erdely — nepot al lui I. Coroianu).

racter documentar, alcătuit și trimis redactorului principal de unul dintre colaboratori — probabil Dionisie Vaida. Acest material, grupat în 10 (de fapt 11) capitole, pune la îndemina redactorilor dovezi istorice și juridice, citind fapte, acte și legi cu privire la drepturile poporului român din Transilvania din secolul al IX-lea pînă la 1526. Înșirarea enunțiativă a faptelor și lipsa unei preocupări redacționale deosebite trădează scopul pentru care a fost conceput, dar, în același timp, și competența autorului, bun cunoscător al evenimentelor din perioada tratată. Pe filele acestui material, pe lângă textul de bază, se găsesc și adnotările altor persoane, aducînd precizări în interpretarea datelor și sugestii referitoare la structura actului. Adnotările sînt anonime cu o singură excepție, aceea iscălită A. Poppu.

A treia piesă din același dosar este un *apel* scris de Casiu Maniu¹⁵⁶, care rezumă conținutul Memorandului. Faptul că în această lucrare se vorbește la trecut despre prezentarea delegației la Viena, îndreptățește presupunerea că ea a fost redactată după luna mai 1892.

În legătură cu conceptul-manuscris, se știe că I. Coroianu a terminat o primă formă a Memorandului încă în luna mai 1889¹⁵⁷. Îmbunătățită prin observațiile unor membri ai Comitetului central, precum și a redactorului însuși, această primă formă se rediscută, ca exemplar unic, și la ședința comitetului din 19 februarie 1890¹⁵⁸. La sugestia lui I. Rațiu, V. Babeș se gîndește la multiplicarea în manuscris (1891), a acestei prime forme de către „un tînăr“ (probabil student) de la Budapesta¹⁵⁹, ca astfel să se faciliteze studierea actului concomitent de către toți membrii comitetului. Deși nu există certitudinea că inițiativa lui I. Rațiu s-ar fi înfăptuit, e posibil ca, pe lângă exemplarul manuscris păstrat la Biblioteca Academiei, să fi existat și altele, similare, mai ales că, examinîndu-l pe cel cunoscut, constatăm că de fapt el este format din două părți, care, inițial, au făcut parte din două ciorne, desigur identice, dar scrise de copişti diferiți. Prima parte (f. 1—50 incl.) este scrisă de un copist, iar a doua (f. 51—89), care i se alătură pentru asigurarea

¹⁵⁶ Nepot al lui I. Coroianu, își făcea stagiul de practică avocală în cancelaria unchiului său la fel ca și I. Erdely.

¹⁵⁷ Anexa nr. 11.

¹⁵⁸ Anexele nr. 17, 18.

¹⁵⁹ Anexele nr. 33, 36.

continutății textului, este luată dintr-un alt exemplar manuscris, care probabil a circulat pe la membrii comitetului¹⁶⁰.

Este posibil să fi existat și alte ciorne-manuscrite, cu intervențiile altor membri ai comitetului, așa cum au intenționat I. Rațiu și V. Babeș¹⁶¹.

Lipsa de operativitate și intenția de a cunoaște opiniile unor cercuri mai largi de interesați, generează, probabil, ideea multiplicării conceptului prin tipărire. La baza lui a stat, cum s-a arătat, ultima variantă a proiectului manuscris cu adnotările și sugestiile membrilor comitetului care l-au studiat. Confruntând conceptul-manuscris cu conceptul-tipărit¹⁶², reiese limpede că acestuia din urmă i s-au adus substanțiale modificări față de primul, atât în ceea ce privește stilul cât și conținutul și structura. Exemplarul tipărit conține apoi pasaje întregi care nu figurează nici în adnotările și nici în textul de bază al conceptului manuscris. Aceasta dovedește existența și a altor exemplare manuscrite, necunoscute pînă acum, care, alături de cel aflat la Biblioteca Academiei, au stat la baza conceptului-tipărit.

Fără a încerca o analiză detaliată a acestui act, subliniem importanțele deosebiri față de Memorandumul oficial, prezentat la Viena și publicat, deosebiri care vizează deopotrivă structura, limbajul și chiar cuprinsul celor două variante. Deși se situează sub nivelul celui oficial, conceptul-tipărit rămîne un document deosebit de important, în primul rînd fiindcă încheie o anumită etapă calitativă în dezvoltarea mișcării memorandumiste și, implicit, în evoluția luptei naționale a românilor din Transilvania.

Conceptul tipărit este alcătuit în maniera vechilor petiții adresate Curții din Viena, invocîndu-se des „loialitatea“, spiritul de „supunere și abnegațiune“ față de „patria comună“ și „capul statului“. În afară de o anumită tentă de epocă și de obișnuitele formule protocolare, răspîndite pe întregul cuprins al actului, trebuie subliniat tonul elogiativ la adresa împăratului, precum și atitudinea smerită — mai ales în prima

¹⁶⁰ Anexa nr. 42.

¹⁶¹ Anexele nr. 33, 35, 36.

¹⁶² Biblioteca Centrală Universitară Cluj, (în continuare: B.C.U. Cluj) Fond F. Hossu-Longin, mss. sertar 247/1. Documente deosebite, doc. nr. 1 (43 pag. tipărite pe jumătate de coală).

parte — a suplicanților, ambele aspecte inspirate, probabil, de gruparea Babeș-Mocioni, dominantă în mișcarea națională pînă în 1891.

O substanțială parte introductivă se ocupă de „trecutul istoric al națiunii românești“ din Transilvania, pe care-l invocă ca prim argument în legitimarea doleanțelor. Sînt înfățișate principalele momente istorice care au ocazionat românilor puțința de a se afirma ca națiune liberă, încheagată de veacuri prin limbă, port și datine. Caracterul omogen al națiunii, vitalitatea și lupta pentru afirmarea drepturilor sociale și naționale, i-au facilitat dezvoltarea în epoca feudală, pregătind-o pentru manifestarea de pe Cîmpia Libertății.

Amintirea revoluției de la 1848 prilejuiește autorilor o aluzie transparentă la ingratitudea Curții vieneze. „... Națiunea română — se arată în conceptul tipărit (pag. 4—5) — în anul libertății 1848 avea convingerea că în mijlocul Europei nu mai poate domni asupra popoarelor în genere demonul servituții și credea că a sosit timpul în care respectarea drepturilor naționale a popoarelor din monarhie e pretinsă de geniul libertății, precum de interesele statului; a crezut că se va întemeia o sistemă care să asigure drepturile naționale fieștecăruia popor compunător de stat, precum libera dezvoltare și participare pe toate terenurile politice din stat, care deopotrivă va da ocazie fieștecăreia națiuni conlocuitoare de a se fericii, conform puterii sale de dezvoltare și avînt spre o mai înaltă cultură, spre fericirea generală. Fermă în acele convingeri, ... națiunea română după jurămîntul pus pe «Cîmpul libertății» și conform aceluia ... a luptat pe cîmpurile patriei și a sîngerat aproape cu 40 mii fii ai săi, și-a jertfit averile și expus viața... Le amintim aceste fapte cu scopul ca să arătăm mai vădit ținuta neamului românesc ... și iarăși să se ivească la lumină, cu atît mai tare, nedreptatea ce ni s-a făcut mai apoi, după atîtea jertfe. Le amintim mai încolo și pentru că acele fapte istorice, deopotrivă cu trecutul anterior a acestei națiuni, sînt cel mai evident document pentru afirmarea noastră: că națiunea română și-a pretins și a luptat în toate timpurile — în cele bune, cît și în cele grele, de nevoie — pentru drepturile sale naționale cu o conștiinciozitate și demnitate rară, chiar și cu vărsarea singelui său, pentru a și le valida“.

„Era constituțională“, inaugurată prin diploma din 1860, dieta de la Sibiu (1863—64), hotărîrile ei și mai ales semni-

ficația acestora, sînt analizate pe larg, în comparație cu ceea ce a devenit statul pentru români după inaugurarea sistemului dualist. De acum verbul se înăsprește, iar atacul se îndreaptă uneori cu violență contra unui singur dușman: sistemul dualist ca mijloc de „egemonie a elementului aristocratic“.

Sprijinit tacit de Curte, acest dușman s-a înstăpînit prin legi anacronice, prin încălcarea arbitrară a celor cu caracter drept, nemulțumind masele majoritare. Rînd pe rînd, invocîndu-se exemple chiar de amănunt, sînt analizate, într-un spirit juridic de înaltă ținută, principalele legi (inclusiv „legile uniunii“, necuprinse în exemplarul oficial) promulgate după 1867, evidențiindu-se anacronismul și conținutul lor de clasă. Argumente statistice grăitoare demonstrează în detaliu tendențiozitatea lor conceptuală (sau intervenită prin modificări ulterioare), precum și „pracsă cu care se pun în lucrare“, abuzurile facilitate de „guvern prin agenții săi“ pe seama maselor.

Sub impulsul evenimentelor trăite, în redactarea actului se înregistrează, pe parcurs, și sub aspect formal o oarecare radicalizare, o înăsprire a expresiei, concluzionîndu-se că „sub acest sistem, asupriți și violați, nu mai putem trăi!“

În final se cere fără echivoc „revizuirea riguroasă a legilor“ de după 1867 și „reorganizarea fundamentală a sistemului ... prin care să fie asigurate drepturile și pretențiile drepte și echitabile a națiunilor conlocuitoare și compunătoare de stat“.

Faptul că referirile, din conținut, la anul 1867 sînt raportate la prezent prin cifre neidentice (20, 21, 22 și 24 ani), dovedește, în primul rînd, că conceptul tipărit este rodul unei munci de redactare întinsă pe parcursul unei perioade mai îndelungate (1888—1891) și, în al doilea rînd, că, fiind socotit de la început ca ciornă, instrument de lucru, referirile cronologice nu au mai fost uniformizate înainte de tipar.

Desele referiri la persoana împăratului, la acțiunile și atitudinea acestuia în trecut, circumscriu clar principalul destinatar și intenția de a-i aduce la cunoștință fapte de el necunoscute. De aici mulțimea exemplurilor, precum și tonul reverențios, aparent umil, pe care îl adoptă, mai ales în prima sa parte, documentul. Lectura conceptului tipărit impune concluzia că autorii au avut în vedere în primul rînd persoana împăratului, de la care, în urma acestei acțiuni, puteau aștepta

anumite îndreptări a stărilor din Transilvania, și numai apoi consecințele ce le-ar putea dobîndi actul, prin ecoul său, după ce va fi dat publicității. Așadar exemplarul tipărit oglindește de fapt orientarea grupării Babeș-Mocioni, dominantă în timpul conceperii și întocmirii lui, care departe de a fi „anti-memorandistă“, cum greșit se mai susține uneori, a apreciat succesul și valoarea acțiunii memorandiste în funcție de posibilitățile obținerii unor rezultate concrete, imediate. Așa se și explică importanța pe care această grupare o acordă momentului prezentării actului la Viena. Acesta trebuia bine ales și temeinic pregătit, asigurîndu-se astfel reușita acțiunii. Nici V. Babeș și nici Al. Mocioni nu sesizează importanța pe care o acordă Francisc Iosif formulei dualiste la care nu mai putea renunța și în care vedea salvardarea întregului imperiu. În concepția lor, împăratul însemna încă factorul prin care românii puteau primi totul sau nimic. Vetustă și în flagrantă contradicție cu spiritul vremii și aspirațiile opiniei publice, această concepție îi va izola în cadrul mișcării naționale. Rup-tura definitivă se va produce acum, în toamna anului 1891, iar conceptul tipărit poate fi socotit unul din documentele care rezumă și încheie o anumită etapă cvasitraditională în mișcarea memorandistă, făcînd loc curentului novator, reprezentat de gruparea tribunistă.

În condițiile social-politice specifice Transilvaniei de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, problema înlăturării de la cîrma partidului a unei grupări atît de influente cum era cea condusă de V. Babeș și Al. Mocioni era o chestiune delicată, chiar riscantă, care neîndeplinită cu tact, putea aduce grave prejudicii unității partidului. Trebuia, deci, inițiată o acțiune de „demitizare“, o campanie care, fără să prejudicieze anumite merite cîștigate anterior, să spulbere aureole, să destrame infailibilități, relevînd erorile concepției politice privitoare la Memorand. Această sarcină și-o asumă în primul rînd tineretul, sub oblăduirea tacită a Ligii culturale.

Tineretul universitar, încadrat în secțiile Ligii din țară și străinătate se declară cu hotărîre împotriva orientării susținută de Babeș și Mocioni în problema memorandistă. Scrisori cu aspect de manifest circulă intens în cursul anului 1891 între secțiile Ligii din străinătate, prin care se exprimă adeziunea la orientarea tribunistă și se combate, nu o dată, chiar violent, tactica „momentului oportun“. „Tineretul academic și în ge-

nera cei mai tineri — se arată într-o scrisoare a studenților români din Graz — suntem contra lui Babeș, condamnăm principiile lui și avem un ideal național mai mare decât domnia sa. Campania presei din România contra D-sale, susținută de „Tribuna“, vom susține-o cu succes. Dacă nu se va retrage, unim întreg tineretul și cei mai hotărâți bărbați contra politicii D-sale funeste¹⁶³. Și într-adevăr membrii Ligii, atît cei din țară cît și cei aflați în străinătate, vor susține hotărît „campania anti-Babeș“ începută la numai cîteva zile (23. V/4. VI. 1891) după Congresul Ligii, prin coloanele ziarului „Românul“, căruia i se alătură și alte jurnale din București.

Se cunoaște bine acest conflict¹⁶⁴, de aceea nu vom insista mai mult asupra lui. Vom sublinia, însă, un aspect puțin cunoscut în istoriografia noastră, pe care documente, descoperite recent, îl pun în lumină, conturîndu-i adevărata valoare. Este vorba de problema „mitului“, a aureolei care, cîștigată prin incontestabile merite în decurs de decenii, plana încă asupra unor personalități din viața politică transilvăneană. Personalități ale căror concepții la un moment dat sînt depășite, anacronice, în neconcordanță cu tendințele novatoare, avansate, îmbrățișate în special de tineret. Două ni se par a fi momentele cele mai semnificative în care burghezia română transilvăneană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost obligată să intervină energic pentru a curma politica tradiționalistă, incompatibilă cu noile aspirații social-politice. Primul se înregistrează cînd „mitul Șaguna“, cu tot ceea ce reprezenta el în viața politică românească, este înlocuit cu un element nou, laic, care — mai aproape de aspirațiile maselor, mai receptiv la evoluția și dezvoltarea stărilor social-politice din Europa, va ridica lupta națională a românilor pe o treaptă nouă, superioară. Cum s-a realizat acest salt calitativ, cîtă cheltuială de energie și cîte frămîntări a suscitât, se poate vedea din lucrarea *Corespondența lui I. Rațiu cu G. Barițiu*¹⁶⁵ apărută recent, și de aceea nu insistăm mai mult asupra lui.

Al doilea salt calitativ înregistrat de burghezia română din Transilvania pînă la sfîrșitul veacului XIX, corespunde,

¹⁶³ Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 50 A.

¹⁶⁴ Vezi V. Netea, *Istoria Memorandumului*, p. 57.

¹⁶⁵ K. Hitchins — L. Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861—1892)*.

credem noi, cu înlăturarea grupării Babeș-Mocioni și implicit a politicii (tacticii) promovată de ea, din fruntea Partidului Național Român.

Atît Al. Mocioni, cît mai ales V. Babeș, se înscriu în rîndurile mișcării memorandiste într-un moment în care, datorită meritelor deosebite dobîndite într-o lungă și prodigioasă activitate politică, erau considerați — pe drept cuvînt — de opinia publică românească, figuri de primă mărime. Respectați și idolatrizați, bucurîndu-se de un mare prestigiu mai ales în părțile vestice (Banat, Crișana), cuvîntul lor atîrna greu în problemele cu caracter tactic și în general în toate rezoluțiile adoptate de partid. Prezența lui V. Babeș în fruntea partidului devenise, pentru mulți, un lucru firesc, un fel de condiție „sine qua non“.

Memorandul, prin totalitatea problemelor ce le ridică, acționează în sînul partidului ca un liant, dar și ca un factor de selecție. Prin el se vor cristaliza, în decurs de aproape un deceniu, atitudini; prin el se vor afirma unii (Brote, Coroianu), urcînd cele mai înalte trepte în ierarhia valorilor politice naționale, după cum alții, depășiți de semnificația reală a acțiunii, vor fi înlăturați de la conducerea vieții politice. Printre aceștia din urmă se numără și Vincențiu Babeș.

Tribuniștii, îndată după îmbrățișarea ideii Memorandului, sînt primii care văd în gruparea Babeș-Mocioni, mai exact în tactica promovată de această grupare, un obstacol greu de trecut, atît datorită prezenței fizice a conducătorilor ei în sînul partidului, cît mai ales datorită prestigiului de care se bucurau acești fruntași. „Oamenii sînt mîndri — arăta Brote într-o scrisoare către I. Bianu în ianuarie 1891 — de succesele conferinței [oct. 1890] și ei știu foarte bine cui au să mulțumească aceste succese, dar încă n-au curajul nici tăria a se desface cu totul de prejudiciile vechi... Cînd mă gîndesc la motivele ce s-au adus de oameni, mai mult de ai noștri în contra așternerei, nu scoți altceva nimic decît un fel de timiditate¹⁶⁶. Această stare de fapt trebuia neîntîrziat înlăturată, dar precaut, fără a risca o sciziune în partid, care, acum, la începutul anului 1891, era încă posibilă. S-a ajuns la concluzia că presiunile trebuiesc exercitate de jos în sus, venite de la masele de alegători, care, însă, trebuiau pregătite. În

¹⁶⁶ Anexa nr. 29.

vederea acestei pregătiri se declanșează, în vara anului 1891, campania contra grupării Babeș-Mocioni, campanie susținută de Ligă prin secțiile ei din străinătate, de „Tribuna”¹⁶⁷ în Transilvania și, mai ales, de o bună parte din presa bucureșteană („Românul”, „Gazeta nouă”, „Liberté”, „Timpul” etc.)¹⁶⁸.

Trebuia deci destrămat „mitul” pentru a fi înlăturată „timiditatea” de care amintea Eugen Brote.

Rezultatele acestei acțiuni concentrice nu se lasă mult așteptate. Ele se vor materializa prin schimbarea atitudinii unor membri ai Comitetului central, care, deși erau „în contra lui Babeș, totuși mergeau cu el”¹⁶⁹. Dezbaterile ședinței Comitetului din 24—25 oct. 1891 sînt edificatoare în acest sens: scrisoarea lui Mocioni este respinsă cu majoritate de voturi într-o manieră puțin măgulitoare pentru acesta, fără a se lua cunoștință de ea¹⁷⁰. Gruparea „blăjenilor”, pînă acum oscilantă între cele două orientări extreme, se alătură tribuniștilor¹⁷¹. În fine, devine majoritară convingerea că „e timpul suprem” ca V. Babeș să părăsească scena politică pentru a se „putea lucra în liniște la cauza națională”¹⁷².

Receptivi la aspirațiile maselor populare, tribuniștii încă de la începutul afirmării lor politice (1887), vor întîmpina răsaritul soarelui privind spre București, cum atît de plastic o afirmase Slavici, și nu spre Viena. Noțiunea de „Țară” era în concepția lor sinonimă cu „libertate”; însemna locul unde spiritul românesc, liber a se desfășura în toate sectoarele activității umane, atinsese în acel moment cele mai înalte culmi. Așadar, de aici le putea veni lumina și odată cu ea emanciparea de sub jug străin.

Concepută în spirit tradiționalist, mișcarea memorandistă nu trezește inițial un interes deosebit printre tribuniști; mai ales că — așa cum s-a arătat — conceptul lui Slavici căzuse încă de la început, fiind urmat de o perioadă (decembrie 1887 — decembrie 1888) de completă stagnare a întregii mișcări. Gruparea tribunistă, însă, prin orientarea, prin aderența ce o înregistra în rîndul maselor, devenise un factor politic care nu

¹⁶⁷ Vezi „Tribuna”, 1891, nr. 160—174.

¹⁶⁸ Anexa nr. 34.

¹⁶⁹ Anexa nr. 35.

¹⁷⁰ Anexa nr. 39.

¹⁷¹ Idem.

¹⁷² Anexa nr. 40.

se putea neglija. Frunțași politici de seamă, printre care I. Rațiu în primul rînd, îi apreciază activitatea, facilitînd încadrarea tribuniștilor în rîndurile conducerii partidului. Ieșirea lui I. Slavici din comitet, precum și conflictul lui E. Brote cu G. Barițiu¹⁷³, președintele partidului, produce însă un oarecare reflux în activitatea tribuniștilor în cadrul comitetului. Interesul revine, destul de anevoie, abia după preluarea conducerii partidului de către Ioan Rațiu.

Convocat la Turda (18. V. 1889) în vederea discutării înaintării Memorandului la împărat, E. Brote — care va deveni în scurt timp cel mai fervent susținător al Memorandului și, în multe ocazii, reprezentantul grupării tribuniste, îi comunică lui S. Albină că va participa la această ședință „numai pentru a le spune colegilor“ din Comitet „bucuria“ ce i-au pricinuit-o convocînd-o la Turda și nu la Sibiu, cu alte cuvinte smulgînd-o din vechile tipare și de sub influența cercurilor din jurul „Albinei“¹⁷⁴. Obiectul ședinței și mai ales semnificația convocării ei la Turda îl interesează pe Brote. Schimbările ce se preconizau puteau fi urmate, însă, de modificări radicale privind mișcarea, fapt care nu le scapă tribuniștilor. Chiar după prima participare la ședința de la Turda, Brote sesiza că în „noua croitură politică“ pe care o „prepara“ Comitetul național, „Tribuna“ poate constitui „simburele în jurul căruia au să se cristalizeze celelalte elemente“¹⁷⁵. Și într-adevăr, văzînd că Memorandul redevenise, prin strădaniile lui I. Rațiu, V. Lucaciu și I. Coroianu, din nou un fapt, o realitate, tribuniștii încep a manifesta interes sporit pentru mișcare. Cu prilejul ședinței Comitetului din 19 februarie 1890 de la Cluj, bucurîndu-se de sprijinul lui V. Lucaciu și I. Coroianu, tribuniștii — prin E. Brote — combat cu hotărîre tendința de amîinare a înaintării Memorandului la tron, preconizată de V. Babeș¹⁷⁶.

Ședința Comitetului din 30 martie 1890 ce a avut loc la Budapesta are o însemnătate deosebită în ceea ce privește regrouparea forțelor politice românești în raport cu problema oportunității (ca timp) înaintării Memorandului, chestiune de-

¹⁷³ Colecția V. Babeș, pach. V, doc. 27 (E. Brote către V. Babeș — 30 dec. 1888).

¹⁷⁴ Anexele nr. 12, 13.

¹⁷⁵ Anexa nr. 19.

¹⁷⁶ Anexele nr. 17, 19.

venită cheie în orientarea anumitor grupări. „De la întrunirea noastră ultimă din Pesta, arăta E. Brote, situațiunea la noi este schimbată. Noi sîntem desfăcuți în total de Mocsonyi-Babeș, nu stăm în nici o legătură cu episcopii și am primit astfel misia grea a merge noi de noi [pe] calea politiceii naționale. Zic misia grea, fiindcă am cuvînt să zic așa. Pînă acum la noi nimic nu s-a întîmplat fără ca să fim cu toții laolaltă. Publicul român era dedat să vadă în fruntea acțiunilor pe corifeii noștri politici, între cari Mocsonyi-Babeș ocupau primul loc, și pe arhierii. Acțiunea noastră ar fi deci prima la care aceștia nu numai lipsesc, ci observă chiar o atitudine contrară. Trebuie deci, dacă nu voim să facem fiasco și totodată un serviciu contrarilor noștri, să pregătim bine acțiunea ca ea să aibă în toate părțile succesul dorit¹⁷⁷. Se conturase la această ședință marea grupare ostilă curentului „momentului oportun“, prin încadrarea deplină a tribuniștilor în rîndurile „memorandiștilor“. Acest fapt are semnificații deosebite, mai ales că în scurtă vreme va fi urmat de o reorientare radicală, în ceea ce privește scopul acțiunii și obiectivul său final, determinate de intensificarea legăturilor cu Bucureștiul.

Preponderența curentului memorandist în cadrul Comitetului național coincide cu intensificarea legăturilor cu Bucureștiul. Partidele politice, fruntașii acestor partide, regele Carol I și mai ales Liga culturală întrețin relații tot mai strînse cu protagoniștii mișcării memorandiste. Interesați, într-un fel sau altul în sprijinirea mișcării, factorii politici și în special anumite personalități din vechea Românie își aduc o substanțială contribuție nu numai în restructurarea actului, așa cum s-a arătat, ci și la circumscrierea și definirea scopului acțiunii, la urmărirea atingerii acestui scop, investind nu o dată, alături de sfaturi utile, importante sume de bani, indispensabile unei mișcări de asemenea proporții.

Analiza acestor relații se cuvenea efectuată cu discernămint, separînd cu obiectivitate elementele tendențioase de cele cu adevărat patriotice, interesele de clasă și de partid de spiritul de solidaritate sinceră care domina opinia publică românească din acele vremi.

Perioada de desfășurare a mișcării memorandiste găsește Partidul Liberal din România în opoziție (23 III 1888 — 4 X

¹⁷⁷ Anexa nr. 19.

1895). Dezorientat și slăbit prin apariția unor dizidențe în interiorul său, Partidul Liberal adoptă la începutul perioadei de opoziție o atitudine de expectativă, desfășurând mai mult o activitate de club¹⁷⁸. Anul 1891 aduce o efemeră regroupare a partidului în jurul lui Dinu Brătianu, noul său șef, marcată de opoziția acestuia și a partizanilor săi față de orientarea politicii externe a României spre Puterile Centrale. Dar, trecerea partidului mării burghezii la o viață politică activă, cu scopul răsturnării guvernului conservator și al preluării puterii se înregistrează abia după Congresul de la Iași (7 nov. 1892) care alege ca șef al partidului pe D. A. Sturdza¹⁷⁹. Dacă „programul” adoptat aici se înscrie în vechile canoane de promisiuni ale partidelor aflate în opoziție, lupta pentru putere depășește de acum vechiul cadru al frământărilor politice. „Noutatea”, cu un însemnat răsunet în opinia publică, rezidă în erijarea Partidului Liberal în apărătorul cauzei naționale a românilor din Transilvania. „Folosindu-se de puternicul curent de opinie creat în jurul problemei naționale din Transilvania, D. A. Sturdza și-a asumat rolul de sprijinitor al năzuințelor de eliberare națională și socială a românilor de peste Carpați, fără să pregete, însă, atunci când interesele de partid o cereau, să retracteze ceea ce afirmase cu puțin timp înainte, să facă declarații de fidelitate față de Austro-Ungaria sau să „divulge” drept dăunătoare legăturile pe care liderii celui alt partid de guvernământ le-ar fi încercat peste munți¹⁸⁰.

La început activitatea în favoarea cauzei transilvănene, în deplină concordanță cu amintitul curent de opinie — difuzat în rîndul maselor mai ales prin prodigioasa activitate a Ligii culturale, a adus unele foloase luptei naționale, mai ales prin furtunoasele dezbateri din parlament¹⁸¹. Cu timpul, însă, și îndeosebi după preluarea puterii (1895), imixtiunea liberalilor în treburile interne ale Partidului Național Român din Transilvania va aduce grave prejudicii unității acestuia și, implicit, cauzei naționale.

¹⁷⁸ Tr. Lungu, *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1888—1899)*, p. 144.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 153.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 159.

¹⁸¹ Vezi A. Bunea, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentului României în timpul mișcării memorandiste (1892—1895)*, [I], p. 77—94, [II], 1969, fasc. 2, p. 93—94.

Aflat la cirna țării, Partidul Conservator, fără să dezavueze oficial mișcarea națională din Transilvania, se menține în rezervă, manifestînd o atitudine deosebit de prudentă față de evenimentele de peste munți. Rațiuni de politică externă, — România aderase la Tripla Alianță încă din 1883 —, precum și teama de a nu-l supăra pe rege, fidel susținător al politicii de colaborare cu Puterile Centrale, impun această atitudine conservatorilor, preocupați de păstrarea puterii cu orice preț. Pe de altă parte, la adoptarea acestei atitudini îi obligă și situația internă: neputîndu-se sprijini pe mase, nemulțumite profund de legile adoptate mai ales în perioada denumită „marea guvernare conservatoare“ (1891—1895), conservatorii sînt obligați să parcaze nu numai atacurile tot mai vehemente ale partidelor din opoziție, ci și ostilitatea opiniei publice din țară, care — manifestîndu-și totala adeziune față de mișcarea națională din Transilvania — dovedește simpatie pentru puterile occidentale (Franța, în special), unde această problemă se bucura de un ecou favorabil. În situația politică internă arătată, conservatorii se văd siliți să îngăduie grandioasele manifestații organizate de Liga culturală în favorul românilor de peste munți; cele cîteva excepții, în care aceste demonstrații sînt perturbate prin intervenția organelor puterii de stat, rămîn încercări sporadice, soldate cu grave prejudicii pentru prestigiul partidului.

Cu toate acestea, împotriva orientării procentraliste adoptată de Partidul Conservator, unii dintre membrii săi de frunte — Take Ionescu, pe atunci ministrul instrucțiunii publice — sprijină pe diferite căi mișcarea de eliberare națională a românilor din Transilvania¹⁸². Dacă atitudinea lui Take Ionescu rămîne în istoria mișcării ca un gest meritoriu, prefigurîndu-i idealul pentru care a militat pînă la realizarea lui în decembrie 1918, modul în care această activitate a fost divulgată (sept. 1894) de D. A. Sturdza, mijloacele de care fac uz unii dintre oamenii politici pentru a obține cu un ceas mai devreme puterea, dezvăluie un aspect caracteristic al regimului parlamentar din România acelei vremi.

În ansamblul vieții politice din România, un loc deosebit îl ocupă poziția socialiștilor față de mișcarea memorandistă. Pornind de la ideea necesității mobilizării tuturor forțelor na-

¹⁸² Vezi Tr. Lungu, *op. cit.*, p. 166—167.

țiunii în vederea realizării „unității tuturor românilor din Dacia“, socialiștii români sprijină cu ardoare lupta de eliberare a românilor de dincoace de munți.

„Ancorat în realitățile social-politice ale țării, partidul muncitorilor din România și-a spus cuvântul față de toate marile probleme care frământau societatea românească din acea vreme, luând poziție și preconizând soluții în conformitate cu interesele de clasă, cu aspirațiile revoluționare ale proletariatului... Ocupându-se îndeaproape de problemele legate de lărgirea libertăților publice, cetățenești, democratice, partidul clasei muncitoare și-a definit clar poziția față de problema națională, pronunțându-se ferm pentru lichidarea oricăror discriminări și asupra naționale... Reprezentanții de frunte ai partidului se ridicau cu putere împotriva dominației străine, proclamând solemn dreptul imprescriptibil și inviolabil al națiunii noastre, ca, dealtfel, al tuturor națiunilor, la o viață liberă și independentă.“¹⁸³ Animați de un cald patriotism și fără să piardă din vedere aspectul social al problemei naționale, socialiștii organizează întruniri de protest în mai toate orașele țării, difuzează manifeste și participă la toate demonstrațiile organizate de Liga culturală în semn de solidaritate cu frații din Transilvania¹⁸⁴. Chiar la Congresul de constituire a P.S.D.M.R. din 1893, delegații, demascând politica de clasă a păturii conducătoare din Ungaria, iau atitudine împotriva „purtării nedrepte a guvernului maghiar“. Apelurile găsesc înțelegere deplină în rindurile socialiștilor din Timișoara, precum și în rindurile Partidului muncitoresc social-democrat din Ungaria, care îi asigură de întregul lor sprijin¹⁸⁵. Ceea ce caracterizează atitudinea socialiștilor români față de lupta de eliberare națională este delimitarea pe care o fac, definind opresiunea, între clasa asuprațoare din Ungaria și masele populare. „Să se știe bine de toți, arăta ziarul socialist „Munca“, că nu poporul maghiar, nu păturile muncitoare fac proces românilor, pentru că ele suferă de la clasele stăpînitoare tot așa ca și românii. Dovada cea mai bună, aceea care

¹⁸³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvintare la adunarea festivă consacrată împlinirii a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, în „Făclia“, nr. 8206, din 1 aprilie 1973, p. 2.

¹⁸⁴ *Unirea Transilvaniei cu România — 1 Decembrie 1918*. p. 240—242.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 240—241.

spulberă minciunile șoviniste de tot soiul, este că, la Congresul național ținut anul acesta [1894] la Pesta, partidul muncitorilor unguri — P.S.D. a protestat contra procesului din Cluj și s-a declarat solidar cu poporul român, cu frații lui de suferință¹⁸⁶. În acest spirit, constant, muncitorimea română și partidul său de atunci iau atitudine, de câte ori se ivește ocazia, într-o formă sau alta, în favoarea luptei naționale a românilor din Transilvania, împotriva claselor dominante care intensifică asupra politică, culturală și economică a românilor din provinciile subjugate¹⁸⁷. Luptând pentru dobândirea integrală a drepturilor pe care poporul din care descindeau le merita, pentru cucerirea libertății de afirmare și existență de sine stătătoare pentru oricare națiune, socialiștii se declară dușmanii neîmpăcați ai învrăjbirii dintre popoare. Dreptul națiunilor la autodeterminare rămâne pentru socialiștii români un principiu în virtutea căruia îi găsim în primele rînduri ale frontului solidarității românești, aducînd un deosebit aport luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania.

Investit prin constituție cu însemnate prerogative, regele Carol I dirija în sensul propriilor sale interese viața politică, prin aplicarea rotativei guvernamentale. Căutînd întotdeauna pretextul potrivit, regele schimba guvernul și implicit partidul de guvernămînt, atunci cînd cel aflat la putere nu mai era util, sau cînd cel din opoziție promitea mai mult în interesul claselor dominante.

Angajat în sfera de interese germane prin tratatul de alianță încheiat în 1883 cu Puterile Centrale, regele Carol I va căuta, în ciuda unor atacuri antidinastice și a curentului de opinie ostil acestei orientări politice, să mențină la putere echipa guvernamentală cea mai comodă sub acest aspect.

Prin căderea, la 20 martie 1888, a guvernului liberal condus de I. C. Brătianu, Carol pierde pe unul dintre aliații săi cei mai fideli în orientarea politicii externe a României spre Puterile Centrale.

Locul liberarilor este luat de junimiști. Avîndu-l în frunte pe P. P. Carp, mare admirator al lui Bismarck, gruparea junimistă prezenta pentru rege formula cea mai potrivită pentru reprimarea răscoalei țărănești în interior și colaborarea cu

¹⁸⁶ „Munca“ din 15 mai 1894 (Apud *Unirea Transilvaniei...*, p. 243).

¹⁸⁷ *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 241.

Puterile Centrale pe plan extern. Înlocuitorii junimiștilor, conservatorii de diferite nuanțe, vor continua, în politica externă orientarea procentristă, conform programului prezentat camerelor de Lascăr Catargiu la 30 martie 1889, care, pentru a înlătura orice îndoială din partea regelui, declară că fiind chemat la conducerea statului „prin încrederea m.s. regelui“, guvernul va „continua în afară politica înțeleaptă care ne-a atras bunăvoința puterilor celor mari...“¹⁸⁸.

În aceste condiții, avînd asigurată linia politică externă pe care o dorea, Carol I va urmări cu deosebit interes, discret dar continuu, evoluția mișcării naționale a românilor din Transilvania, precum și întreaga gamă a manifestărilor de solidaritate și simpatie ale opiniei publice din țară și de peste hotare. La o asemenea politică regele era obligat de realitățile momentului istoric; Unirea Principatelor și mai ales cîștigarea independenței de stat a României au lăsat urme adînci în conștiința maselor, stimulînd, fără precedent, ideea unității naționale.

Oficial, Carol face totul pentru a convinge Puterile Centrale de adevărul sa și a guvernului român la politica acestora. În acest sens, încă din 1885, acceptă expulzarea tinerilor transilvăneni (Gh. Secășanu, Gh. Ocășanu ș.a.), autorii cunoscutului manifest antihabsburgic¹⁸⁹, iar apoi, an de an, cu prilejul obișnuitelor „adrese“ și „mesaje“ regale, citite la deschiderea corpurilor legiuitoare, elogiază orientarea politicii externe a României și raporturile de bună vecinătate cu țările limitrofe¹⁹⁰.

Între timp, însă, „chestiunea transilvană“ captează tot mai mult atenția opiniei publice din România și, implicit, a corpurilor legiuitoare, unde, sub forma interpelărilor mai ales, guvernul este violent atacat pentru atitudinea sa rezervată, de expectativă, față de această problemă. Aflat în opoziție, D. A. Sturdza, șeful Partidului Liberal, va utiliza din plin această situație, urmărind un singur scop: obținerea puterii. Atacat în parlament și supus unei vehemente campanii publice, guvernul conservator, an de an, pierde teren. În această

¹⁸⁸ Tr. Lungu, *op. cit.*, p. 85.

¹⁸⁹ Vezi Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, București, 1937.

¹⁹⁰ A. Bunea, *Parlamentul României pentru o politică externă favorabilă Unirii Transilvaniei cu România (1892—1899)*, p. 335.

situație, pentru a asigura în continuare orientarea politicii externe a statului spre „centrali“, Carol — cunoscând caracterul oscilant al lui D. A. Sturdza, lipsa de scrupule și ambiția acestuia de a ajunge șeful guvernului și, în același timp, admirația ce o avea pentru Puterile Centrale —, înlătură pe conservatori, aducându-i la putere pe liberali (15 oct. 1895). Ajuns în fruntea guvernului, desigur nu fără anumite garanții prealabil date lui Carol cu privire la politica externă, D. A. Sturdza retractează declarațiile făcute în opoziție în favorul românilor din Transilvania, dezavuind public mișcarea acestora.

Alături de această atitudine „oficială“, menită să asigure Tripla Alianță de trăinicia angajamentelor prevăzute în tratatele încheiate, Carol adoptă și o alta, aparent contradictorie. Politician abil, la curent cu evoluția politicii europene și convins de amploarea dezvoltării sentimentului de unitate la românii de pe ambele versante ale Carpaților, regele sesizează posibilitatea transformării în fapt a ideii unei „Daco-Români“. În acest sens, fără a face un secret față de „centrali“ din „interesul“ ce-l poartă românilor din Austro-Ungaria, erijându-se în protectorul spiritual al acestora, Carol I se opune înscrierii în tratatul semnat la 1883 a unui paragraf care urma să oprească mișcarea iredentistă din România de sprijinire a românilor transilvăneni¹⁹¹. Cu același prilej (1883) și apoi în 1892, inițiatorii politicii de apropiere față de Puterile Centrale — I. C. Brătianu, P. P. Carp și regele Carol — vor căuta chiar să discute cu partenerii aliați „plîngerile românilor din Ungaria“, inițiativă respinsă însă de către Bismarck sub motiv că nu se poate amesteca în afacerile interne ale monarhiei habsburgice.¹⁹² Evident, ambele tentative se încadrează în sfera acțiunilor de ordin tactic, în scopul menținerii unui timid „memento“ adresat puternicilor aliați.

În același timp, deplin edificat de foloasele ce le-ar putea trage la momentul oportun, Carol I întreține relații cu principalii conducători politici din Transilvania, încurajînd, discret dar continuu, mișcarea memorandistă.¹⁹³

¹⁹¹ *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914*, III, Berlin, 1927, p. 270; G. Brătianu, *Bismarck și I. C. Brătianu*, București, 1936, p. 13.

¹⁹² A. Bunea, *Parlamentul României*, p. 340.

¹⁹³ Anexa nr. 49.

Tratînd cu frunzașii politici din Transilvania în mod diferențiat, Carol se îngrijește ca audiențele lui V. Lucaciu și I. Coroianu, cunoscuți ca promotori ai mișcării, să coincidă cu anumite evenimente (jubiliare) festive, camuflîndu-li-se — cel puțin formal — adevăratul scop: cea din mai 1891 are loc cu ocazia jubileului de 25 de ani de la urcarea pe tron, iar audiența din 1892 este programată cu prilejul zilei onomastice a reginei.

Convorbirea din 6 mai 1892, chiar incomplet consemnată de Lucaciu¹⁹⁴, rămîne grăitoare pentru elucidarea relațiilor, în această perioadă, dintre memorandiști și regele României. Intuind ambițiile regelui — de a se vedea domnind cîndva peste toți românii —, Coroianu strecoară în discuție formulări care aminteau că românii din Austro-Ungaria sînt cetățeni loiali ai patriei, dar și „fii credincioși ai națiunii”¹⁹⁵. În această din urmă calitate — lasă Coroianu a se înțelege —, românii din Transilvania și-au însușit înțeleptele „povește și sfaturi” primite cu un an înainte de la rege. În spiritul „acelor înalte lumini” (sfaturi) s-a „lucrat din toate puterile”, ajungîndu-se la situația de a fi în preajma înaintării Memorandului la Viena¹⁹⁶. Luînd cunoștință de conținutul actului în urma expunerii lui Coroianu, regele își exprimă satisfacția față de evoluția mișcării. Cît despre locul și timpul prezentării Memorandului, nu ezită a împărtăși interlocutorilor ceea ce aceștia, de fapt, știau de mult, și anume că „la Viena” nu vor fi primiți. Sfidînd paradoxul, regele încearcă, evident fără prea multă convingere, a schița eventualele avantaje în cazul în care, ținîndu-se seamă de situația existentă, Memorandul ar fi prezentat „regelui” la Budapesta. Replica lui Lucaciu readuce discuția în sfera situației concrete, demonstrînd succint inoportunitatea prezentării unui memoriu îndreptat contra unui „sistem politic”, în momentul în care acesta își sărbătorește cei 25 de ani de existență.

Insemnările nu continuă. Se știe însă că Lucaciu este foarte satisfăcut de întrevvedere, socotind rezultatul acesteia „peste așteptări de bun”¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Anexa nr. 49.

¹⁹⁵ Idem.

¹⁹⁶ Idem.

¹⁹⁷ B. C. U. Cluj, mss. 4119, Coresp. Fr. Hossu — Longin, vol. VIII, f. 50—53.

Insuccesul de la Viena nu a întrerupt relațiile lui Carol cu mișcarea memorandistă. În luna noiembrie 1892 se pare că I. Rațiu, aflat la București, va încerca „să ceară protecția lui Carol în cauza românilor din Transilvania”¹⁹⁸. În anii următori, prin T. Mihali, mai ales, frunțașii ardeleni vor menține legături continue cu regele României, pînă în preajma dezlănțuirii războiului mondial.¹⁹⁹

Acest joc dublu, la care regele s-a pretat, împins în primul rînd de interese personale, a fost regizat cu abilitate și sînge rece, fără a ține seama de numărul victimelor. Printre acestea se numără, pentru o perioadă, și memorandiștii.

Cu toată reținerea lui Bismarck în privința unei imixtiuni în afacerile interne ale Austro-Ungariei, este greu de crezut că o intervenție hotărîtă a lui Carol în 1892, înaintea semnării înnoirii alianței, nu ar fi avut urmări favorabile pentru memorandiști. Deși așteptată, nu numai de opinia publică românească ci chiar de autoritățile maghiare, care nu intentează procesul decît după semnarea (la 13/25 iulie 1892) reînnoirii tratatului din 1883, această intervenție hotărîtă și poate hotărîtoare, nu a avut loc. În disputa din 1893 privitoare la eventuala „emigrare” a întregului Comitet în străinătate sau în România, idee sugerată și viu susținută de liberali, Carol „aprobă” hotărîrea memorandiștilor de a rămîne în Transilvania pentru a purta „mai departe responsabilitatea întregii acțiuni”²⁰⁰. Cu toate speranțele și solicitările venite de peste munți, regele nu intervine în favoarea memorandiștilor nici cînd, destul de nehotărîte (mai ales în privința datei), autoritățile pregătesc marelui proces politic de la Cluj. Avînd în față exemplul și experiența *Memorialului* din 1882, a *Memoriului studenților* (1891) și a *Replicei* (1892), cunoscînd puternicul reviriment produs de aceste acte printre români și ecoul lor în străinătate, Carol I a lăsat lucrurile să se desfășoare în voie, pînă la capăt, avînd convingerea că numai astfel scopul acțiunii putea fi atins integral.

Astfel orientat, și nicidecum din vreo „obligație morală”

¹⁹⁸ A. Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu*, p. 223—224.

¹⁹⁹ „Universul” (ed. spec.) din 30 aprilie 1928, p. 2 (Cuvîntarea lui T. Mihali...).

²⁰⁰ „Patria”, nr. 124, din 9 iunie 1930, p. 9.

cum s-a susținut²⁰¹ —, regele așteaptă stingerea treptată a ecoului stîrnit de procesul și întemnițarea memorandiștilor, și la 9—10 august 1895, simulînd o întîlnire inopinată cu împăratul Francisc Iosif în stațiunea balneară Ischl, cere acestuia și obține, după 14 luni de întemnițare, grațierea memorandiștilor²⁰² în 15 septembrie 1895.

Memorandiștii întrețin permanent legături cu frunțașii politici din România. Prin intermediul lui I. Slavici inițial și mai ales al lui I. Bianu, aceste contacte se dovedesc deosebit de utile pentru mișcare.

O activitate laborioasă, în sprijinul luptei naționale depune Ion Bianu. Frecventînd cercuri politice informate, în special din rîndurile Partidului Liberal, Bianu va „filtra“ și apoi transmite ardelenilor toate sugestiile pe care le consideră utile „cauzei“. Îngrijindu-se în primul rînd de „tribuniști“, Bianu — pe măsură ce aceștia devin promotorii mișcării —, sfîrșește prin a ajuta pe... „memorandiști“. Nelinîștit de situația internă a partidului, într-o vreme în care politica de aspirare promovată de autorități era în creștere, Bianu se arată nemulțumit de atitudinea grupării Babeș-Mocioni, pe care o combate fără rezerve. În același timp, deși milita pentru acțiune, pentru ieșirea din tiparele tradiționale privind lupta politică, în momentele decisive se dovedește cum-pătat, analizînd cu discernămint situațiile. Consilier competent și devotat, Bianu este în același timp cel care, în calitate de „reprezentant al întreprinderii“²⁰³, va căuta să „umple traista“ golită de mulțimea amenzilor și a proceselor de presă.

Prețioase legături au memorandiștii și cu alte personalități politice din România, printre care M. Kogălniceanu, I. C. Brătianu, I. Grădișteanu, Al. Lahovari ș.a., cărora le cer sfa-

²⁰¹ T. Mihali, *Amintiri politice despre Unire*, în „Generația Unirii“, An. I (1929), nr. 3, p. 1—4; I. Lupaș, *Regele Carol I și Transilvania*, în „Gînd românesc“, an. VII (1939), nr. 7—9, p. 131.

²⁰² *Ibidem*; „Telegraful Român“, An LXXIV (1926), nr. 79 și 80 (Declarația prof. D. Comșa); A. H. Golimas, *Carol I și românii din Ardeal între 1866—1900*, în „Arhiva“, An XLIII (1936), nr. 1—2, p. 47; Șt. Pascu, *Din răsunetul procesului memorandist în masele populare*, p. 23.

²⁰³ Anexa nr. 20.

turi privind alcătuirea actului²⁰⁴, sprijin în munca de popularizare a mișcării²⁰⁵ și, nu o dată, ajutoare materiale²⁰⁶.

Deosebit de grăitoare în privința colaborării memorandiștilor cu oamenii politici din România este nota lui V. Lucaciu intitulată „Obiectele de discutat“, utilizată cu prilejul vizitei lui V. Lucaciu și I. Coroianu la București în februarie-martie 1894²⁰⁷. În primul rînd se preconiza „stabilirea unității de acțiune în linia principală de politică națională a regatului român și a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria“, în așa fel încît acțiunile perfect sincronizate să primească orientarea optimă și să cîștige în greutate.

După eșecul tentativelor inițiate de guvernul maghiar²⁰⁸, prin ministrul de interne Hieronymi, în noiembrie 1893, care vizau atenuarea luptei naționale a românilor în schimbul unor promisiuni vagi²⁰⁹, autoritățile stabilesc „pertractarea“ procesului pentru ziua de 23 ianuarie 1894²¹⁰.

Atitudinea miniștrilor Wekerle și Hieronymi, care se opun ideii judecării memorandiștilor²¹¹, are drept consecință imediată aminarea procesului²¹². Acest fapt, considerat probabil de către conducătorii politici din Transilvania ca un „simptom de pace“, preludiul unei noi tentative de conciliere din partea guvernanților, se cerea preîntîmpinat adecvat, după cunoașterea opiniei celor din București.

În ceea ce privește relațiile P.N.R. cu partidele politice din România, „obiect“ prevăzut la p. 4 al actului amintit, se pare că orientarea predilectă a unor curente din cadrul P.N.R. spre unul sau altul din cele două mari partide politice din România, trebuia „lămurită“ spre atenuarea spiritelor sectariste.

Deși poziția oficială a Comitetului central în privința „emigrării“ era deja cunoscută acum (1894), felul în care a fost

²⁰⁴ Anexele nr. 19, 82, 110.

²⁰⁵ Anexele nr. 50, 59.

²⁰⁶ Anexa nr. 61.

²⁰⁷ Anexa nr. 83.

²⁰⁸ Anexa nr. 64; Z. Păclișanu, *Din corespondența lui George Pop de Băsești*, p. 1—2.

²⁰⁹ Z. Păclișanu, *Din corespondența lui George Pop de Băsești*.

²¹⁰ Anexa nr. 67.

²¹¹ Anexa nr. 73.

²¹² Anexa nr. 71.

soluționată nu-i mulțumește pe memorandiști, care-și propun a o „discuta“ la București împreună cu presanta chestiune privitoare la problemele de organizare și măsurile ce urmează a fi luate cu prilejul procesului de la Cluj.

În fine, preocupați de prosperitatea „neamului românesc“, strădaniile fruntașilor ardeleni includ și „înființarea unei bănci naționale pentru inaugurarea unei politici de economie națională“²¹³.

Această colaborare sporită între P.N.R. și România, pe lângă semnificațiile ei simbolice, și-a dovedit rodnicia în alcătuirea programului mișcării. Ea stă, alături de Liga culturală, la baza susținerii materiale a mișcării, insuflându-i totodată nădejdea unei izbînzi sigure.

*

În desfășurarea mișcării memorandiste, un loc aparte ocupă relațiile acesteia cu „Liga pentru unitatea culturală a românilor“, înființată la București la sfîrșitul anului 1890.

Importanța Ligii culturale pentru mișcarea memorandistă, ce a însemnat această instituție — sub raport propagandistic, material și al orientării — pentru cea mai de seamă acțiune politică a românilor transilvăneni din a doua jumătate a veacului al XIX-lea rămîne o problemă insuficient elucidată. Odată cu dispariția masivei arhive a Ligii și-au pierdut urma cele mai însemnate documente și, implicit, principalele verigi din lanțul firesc al desfășurării unei colaborări salutare atît pentru mișcare cît și pentru amintita instituție. Salutare, deoarece — așa cum dovedesc documentele edite și cele mai puțin cunoscute — nici una n-ar fi beneficiat, într-un timp așa de scurt, de masiva adeziune a maselor dacă ar fi acționat separat sau dacă nu s-ar fi sincronizat.

Memorandul și acțiunea politică generată de el au contribuit în bună parte la apariția Ligii, i-au grăbit înființarea și — chiar de la primele manifestări — i-au motivat rațiunea de a fi. Prin el, Liga își conturează temeinic, încă din primii ani de existență, programul, transformîndu-se într-o instituție simbolică, putem spune, o instituție care înmănușea și dădea glas aspirațiilor maselor populare într-o perioadă în

²¹³ Anexa nr. 83 (punctul 7).

care, oficial, România se afla angajată în blocul Triplei Alianțe. Memorandul prilejuiește Ligii organizarea unor grandioase manifestări populare, de la a căror tribună se fac auzite, prin cuvîntul unor reprezentanți de prestigiu ai opiniei publice, deziderate ale unei întregi națiuni. Exprimate sub egida Ligii, aceste atitudini, apeluri și îndemnuri adresate poporului, se răsfrîng asupra acesteia, asigurîndu-i o largă popularitate.

La rîndul ei, Liga culturală, înființată tocmai cu scopul de a veni în ajutorul mișcării de emancipare națională (politică și culturală) a românilor de peste munți, acționează hotărît pe toate planurile — atît în țară cît și în străinătate — în vederea atingerii acestui scop. La adăpostul unor statute care-i motivează apariția și existența prin rațiuni de ordin cultural, Liga urmărește asiduu și sprijină prin toate mijloacele mișcarea politică a românilor din afara granițelor vechii României. Acționînd independent de partidele politice și bîzîndu-se pe o largă popularitate — concretizată mai ales în epoca Memorandului prin substanțiale contribuții bănești —, Liga culturală, ca instituție de sine stătătoare și persoană juridică, se mișcă nestingherită, orientîndu-și acțiunile în funcție de importanța evenimentelor contemporane. *Memoriul* studenților din România, *Replica* și mai ales *Memorandul* constituie tot atîtea evenimente, spre care, la momentul oportun, Liga își îndreaptă toată atenția, sprijinindu-le nemijlocit.

Deși destul de puține la număr, documentele păstrate, precum și presa vremii, demonstrează cu prisosință imensul ajutor acordat de Ligă mișcării memorandiste. De la sugestiile privind alcătuirea actului, înaintarea lui la Viena, pregătirea procesului și susținerea materială a întregii acțiuni, și pînă la prodigioasa activitate propagandistică desfășurată în străinătate, prezența Ligii se face simțită pe toate planurile. Astfel, încît, practic, nu se poate vorbi de Memorand neglijînd Liga și aportul ei la întreaga mișcare, după cum nu se poate vorbi despre Liga culturală și activitatea din primul deceniu al existenței sale — perioadă considerată pe drept cuvînt ca epoca sa de apogeu —, omițînd prezența problemei memorandiste, care i-a prilejuit posibilitatea celei mai rodnice afirmări.

Prima mare acțiune a Ligii, acțiune prin care ea se lansează în viața politică din țară și străinătate, este *Memoriul* stu-

denților din București. Geneza acestui act, conținutul său, precum și consecințele sale pentru mișcarea românilor din Transilvania, dovedesc și argumentează că legăturile dintre memorandiști și Ligă se instalează temeinic încă de la începutul înființării acesteia. Nu numai ca acțiune, dar și ca scop și conținut, Memoriul studenților poate fi socotit un act premergător al Memorandului.

Redactat la București de S. Mehedinți și P. P. Negulescu, Memoriul are la bază un text și datele adunate de Ioan Slavici²¹⁴. Cu totul plauzibil, acum când știm că de fapt primul concept al Memorandului l-a făcut — din însărcinarea Comitetului central al P.N.R. — Ioan Slavici și l-a prezentat comitetului în ședința plenară a acestuia din 30—31 iulie 1887²¹⁵. În cele din urmă, datorită divergențelor de păreri ivite în sinul comitetului între V. Babeș și I. Slavici, ultimul părăsește Comitetul, retrăgându-și și proiectul²¹⁶. Este pe deplin verosimil ca fostul redactor al „Tribunei“ să fi pus la dispoziția studenților din 1890 un text și date privitoare la situația românilor din Transilvania, deoarece știm sigur că era în posesia acestor date, culese pentru alcătuirea primului concept al Memorandului. Se poate presupune că la baza Memoriului studenților bucureșteni a stat primul concept al Memorandului.

Dar nu numai pe Slavici, ci și pe alți membri ai Comitetului îi preocupă conținutul Memoriului în raport cu Memorandul. Așa de pildă, G. Pop de Băsești, la sesizarea lui V. Babeș, îi răspunde acestuia, că nu cunoaște (la 7 ian. 1891) conținutul Memoriului studențesc, dar presupune că el „nu va conține toate gravaminele noastre așa de amplu precum am dori noi să fie date în judecata Europei“. Rezultă din cuprinsul scrisorii că Memoriul era socotit binevenit, dar nu putea înlocui marea acțiune pornită de Comitet²¹⁷. La numai câteva zile (15 ian. 1891) Babeș îi răspunde informându-l că problema Memoriului studențesc a fost pusă în discuția Comitetului (întrunit la Sibiu în 9—10 ian. 1891), care l-a însărcinat „a prevedea ca Memorandul studenților să nu cuprin-

²¹⁴ V. Netea, *Istoria Memorandului...*, p. 54.

²¹⁵ Anexa nr. 3.

²¹⁶ Ș. Polverejan, *Ioan Slavici și geneza Memorandului*, p. 48—50.

²¹⁷ Anexa nr. 28.

dă esagerări sau espuneri, cari ar fi în contradicere cu ale noastre și ni-ar strica²¹⁸. Memoriul studenților intră în preocupările Comitetului central chiar în timpul genezei sale, Comitetul fiind acela care urma, în final, a-i face o ultimă verificare înainte de apariție. Un alt lucru deosebit de important este că la începutul anului 1891 o parte dintre membri Comitetului, printre care, în mod sigur, G. Pop de Băsești, au în vedere drept scop final al acțiunii, în primul rînd efectul acesteia asupra opiniei publice europene, căreia îi încredințează „toate gravaminele” spre a le „judeca”²¹⁹.

Adresîndu-se nemijlocit opiniei publice europene, Memoriul studenților din București înregistrează un deosebit succes prin interesul ce-l stîrnește mai ales în Franța, Belgia și Italia. Numeroase ziare și reviste politice, precum și o seamă de oameni politici îl comentează în favoarea românilor transilvăneni. Puternicul ecou înregistrat de Memoriu în țările Europei occidentale — comentat pe larg de presa românească din Transilvania —, se răsfrînge favorabil asupra atitudinii încă incerte, privitoare la oportunitatea înaintării Memorandului la Viena, a unora dintre fruntașii politici, înclinînd balanța în favoarea grupării tribuniste²²⁰. Tribuniștii, în acord cu unii fruntași politici din România și la îndemnul „Ligii”, susțineau necesitatea „subșternerii” imediate, scontînd nu pe clemența împăratului și eventualele rezultate imediate — greu de conceput în situația politică internă din acel timp —, ci tocmai pe răsunetul ce urma să-l aibă acțiunea în România și în alte țări ale Europei. Rezultatele pozitive, dobîndite de întreaga mișcare prin abordarea acestei tactici, ne sînt cunoscute. La obținerea lor și-a adus un deosebit aport colaborarea de la început cu Liga, colaborare concretizată în 1891 prin alcătuirea Memoriului bucureștean.

În același an Liga era serios preocupată de situația internă a Partidului Național Român din Transilvania.

Problema „oportunității”, și mai ales a timpului cînd anume să fie înaintat Memorandul la Coroană, a suscitat vii discuții în sînul Comitetului și a partidului relevînd — după cum se știe — două grupări distincte: gruparea Babeș-Mo-

²¹⁸ Anexa nr. 30.

²¹⁹ Anexa nr. 28.

²²⁰ Anexa nr. 39.

cioni care susținea ideea „subșternerii“ la „momentul oportun“, adică atunci cînd, în urma unor pregătiri prealabile conjugate cu o situație internă și externă propice, românii aveau șanse maxime de a obține rezultate reale, concrete privitoare la situația lor social-politică. Împotriva acestei orientări se ridică gruparea tribunistă care, întărindu-și rindurile prin aderența unor fruntași de prestigiu ai partidului (Rațiu, Lucaciu, Pop de Băsești, Coroianu), susținea necesitatea înaintării „fără amîinare“ a actului, indiferent de conjunctura politică internă și externă, ba mai mult, chiar într-un moment nefavorabil, scontîndu-se — cum s-a arătat mai sus — tocmai refuzul împăratului și implicit puternica agitație propagandistică determinată de acest refuz.

Cum era și firesc, Liga se atașează de la început grupării tribuniste pe care o sprijină nemijlocit, evitînd însă cu grijă o angajare oficială ce ar fi putut fi interpretată ca o imixtiune în treburile interne ale Partidului Național Român.

Importanța acestei acțiuni, necesitatea ei, sînt sesizate de Ligă la timpul oportun, dovedind — o dată mai mult — interesul deosebit cu care instituția din București urmărea evoluția principalelor idei și curente, precum și confruntarea lor în cadrul conducerii Partidului Național Român de peste munți.

O altă problemă importantă, mai bine elucidată acum, este aceea a difuzării broșurilor Memorandului de către Ligă.

Din depozitiile făcute la procesul de la Cluj de N. Roman, șeful de producție al tipografiei, rezultă că broșurile în limba română s-au tipărit în două tranșe a câte 5000 exemplare, prima în luna mai, iar a doua în luna iulie 1892; ambele ieșite din tipografia Institutului tipografic din Sibiu²²¹. În lunile iunie-iulie se tipăresc și câte 500 exemplare în limbile italiană, franceză și germană, precum și ediția în limba maghiară²²². Cît privește autorii traducerilor, cea în limba maghiară aparține lui S. Albin, care o termină la Viena în 10 iunie 1892²²³. Cea germană este posibil să se fi efectuat la

²²¹ V. Netea, *Istoria Memorandului...*, p. 272.

²²² Anexa nr. 56.

²²³ Anexa nr. 53.

Sibiu, iar cea franceză și italiană probabil la București prin intermediul lui I. Slavici²²⁴.

În 5/17 iunie 1892 biroul Comitetului central al P.N.R. expediază Ligii culturale un prim stoc de 500 exemplare din broșurile Memorandului în limba română, pentru a fi distribuite în România. Coletul este însoțit de o scrisoare oficială prin care comitetul Ligii este rugat a „arăta numărul de exemplare de care ar mai avea trebuință”²²⁵. Rezoluția comitetului, iscălită de Grigore T. Brătianu, președintele Ligii culturale, indică încă 1500 exemplare, „pentru a se împărți pe la toate secțiile și toți membrii Ligei”²²⁶. Acest răspuns parvine Comitetului din Sibiu prin scrisoarea Ligii din 21 iunie, la care E. Brote răspunde, câteva zile mai târziu (23 iunie st. n./6 iulie st. v.), arătând că deoarece prima tranșă s-a difuzat în întregime, urmează a le satisface cerințele din a doua „ediție”, pentru care s-au „făcut dispozițiunile necesare ca să se tipărească”²²⁷. Din această a doua tranșă tipărită sînt expediate Ligii la 18 august 1892 „numai 1000 exemplare”, deci nu 1500 cît s-a cerut inițial, precizîndu-se că se mai pot trimite încă 1000 de exemplare pe care Comitetul le are la dispoziție²²⁸. Rezoluția lui Gr. T. Brătianu închide însă problema specificînd: „Se va răspunde că nu ne mai trebuie”²²⁹.

Liga difuzează în România în lunile iunie-august 1892, vreo 1500 de exemplare din broșurile Memorandului, din care 500 provenite din prima tranșă și 1000 din a doua.

Cît privește difuzarea exemplarelor editate în limbi străine, cert este că tot Liga, prin secțiile sale din străinătate, le-a difuzat — fapt dovedit de existența unor scrisori de confirmare a primirii lor (de la E. Picot, F. Lesseur, H. Gaidoz ș.a.)²³⁰, dar nu știm dacă acest lucru s-a făcut prin centrala de la București și conform dispozițiilor ei, sau direct de secțiile din străinătate.

Anul 1893 înregistrează câteva evenimente deosebit de importante, atît pentru Ligă, cît și pentru mișcarea memo-

²²⁴ Idem.

²²⁵ Anexa nr. 51.

²²⁶ Idem.

²²⁷ Anexa nr. 55.

²²⁸ Anexa nr. 56.

²²⁹ Idem.

²³⁰ Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. f. n.

randistă, evenimente care, în final, vor spori legăturile înfrigate prin potecile tainice ale Carpaților.

În Transilvania nenumărate adunări populare subliniază adeziunea maselor la acțiunea memorandistă. Acestora, guvernul le răspunde prin intentarea, la 13 mai, a „Denunțului penal” împotriva întregului Comitet național²³¹. Ostilitatea guvernanților mărește agitația, radicalizează atitudinile, dar, în același timp, sporește îngrijorarea unora dintre fruntașii politici, care își îndreaptă din nou privirile spre Liga din București. „Trebuie să arătăm acum, scrie Russu-Șirianu lui G. Cantacuzino, că *întreg* poporul [subl. orig.] e cu noi, și agitația o vom duce pînă la extrem. De pierdut n-avem ce pierde în această campanie, iar spiritele sînt foarte agitate în fața neaipomenitei atitudini a guvernului”²³². Pentru ca sacrificiul să aibă urmări favorabile cauzei, Liga este chemată să sprijine mișcarea prin organizarea unor mari manifestații de protest²³³, căci, se arată în același loc, „numai ferbînd Bucureștii, cei din Budapesta [guvernul n.n.] vor pune botul pe labe”²³⁴.

Liga însă, chemată să organizeze și să dea glas atitudinii opiniei publice din România, trece și ea, în acel timp, prin anumite transformări și mutații interne care, dacă nu îngrijorează, nici nu sînt trecute cu vederea de fruntașii politici transilvăneni.

La Congresul Ligii din 16—18 mai 1893, după ce se trece în revistă o prodigioasă activitate desfășurată în țară și peste hotare, în cadrul căreia problema românilor transilvăneni ocupă loc de frunte, se alege noul comitet în frunte cu V. A. Urechia. Oameni noi, dintre care unii cu o însemnată activitate politică în trecut, puteau aduce nuanțări, dacă nu chiar schimbări în orientarea viitoare a organizației.

Noul comitet, însă, cu tot coloritul său evident pro-liberal, se grăbește a dovedi celor interesați că, în ce privește problema românilor transilvăneni, este gata să urmeze drumul parcurs de organizație în anii precedenți, ba mai mult, să intensifice sprijinirea mișcării prin toate mijloacele de care dispune.

²³¹ Vezi I. P. P[app], *Procesul Memorandului...*, vol. I, p. 50—53.

²³² Anexa nr. 59.

²³³ Idem.

²³⁴ Idem.

Prima dovadă este „Apelul“ adresat tuturor membrilor Ligii de V. A. Urechia, în numele noului comitet, la mijlocul lunii iunie 1893²³⁵. După ce trece în revistă, succint, principalele evenimente petrecute în Transilvania, — printre care întemnițarea lui V. Lucaciu, intentarea procesului memorandist, persecuțiile la care sînt supuși redactorii Replicii ș.a. —, cheamă membrii Ligii la „o acțiune energică“, bazată pe „fapte care să dovedească că avem în spatele nostru un neam întreg, animat de dorința vie de a se jertfi fără preget și fără ocol“ pentru eliberarea națională a românilor. Solicitățile sosite din Transilvania și simpatiile cîștigate în rîndurile opiniei publice din România și de peste hotare, trebuie să constituie „principalii stimuli, cu ajutorul cărora Liga culturală e chemată, acum mai mult decît oricînd, să dea dovezi accentuate de vitalitatea sa“²³⁶.

Apelul adresat de V. A. Urechia găsește ecou imediat la Secția din Iași a Ligii culturale, care organizează la 14/26 iunie o puternică manifestație de protest împotriva intentării acțiunii penale întregului comitet. Pornind de la Universitate, cu drapele, torțe și portretele lui Rațiu și Lucaciu, manifestanții se îndreaptă spre Palatul administrativ, unde — în fața statuii lui Ștefan cel Mare — este improvizată o tribună. De la înălțimea ei, mai mulți vorbitori pronunță discursuri în spiritul ideilor cuprinse în „Apelul“ lui V. A. Urechia²³⁷. Moțiunea votată cu această ocazie atacă violent actele „intolerabile“ săvîrșite de autorități împotriva românilor din Transilvania, capabile să provoace „cel mai crunt război la hotarele țării“ și se încheie printr-un protest energic, „înaintea lumii civilizate“, contra lor. „Presa europeană“ este de asemenea chemată „să iee apărarea românilor apăsați“²³⁸.

Concomitent Liga se adresează direct și unor instituții de peste hotare. Astfel la sfîrșitul lunii iunie Liga culturală adresează o scrisoare Congresului felibrilor din Montpellier, instituție cu vechi simpatii pentru români. Trecînd în revistă succint opresiunile la care sînt supuși românii din partea guvernului de la Budapesta, opresiuni pe care le „denunță o

²³⁵ „Tribuna“, nr. 133, din 17/29 iunie 1893, p. 529—530.

²³⁶ Idem.

²³⁷ „Tribuna“, nr. 135, din 19 iun./1 iul. 1893, p. 537—538.

²³⁸ Idem.

dată mai mult lumii civilizate și în special fraților din sudul Franței²³⁹, scrisoarea insistă mai ales asupra intoleranței cu privire la limbă²³⁹. Într-un mod elevat, deosebit de convingător este înfățișat scopul Ligii, misiunea ei, precum și adeviziunea de care se bucură în sinul poporului. Félibrige Latin, cu tot ceea ce înseamnă el pentru Franța, este chemat a-și uni vocea „cu cea a unei națiuni de frați“, pentru a condamna în fața opiniei publice europene conduita guvernului maghiar.²⁴⁰

În același spirit, la 28 iunie 1893, Comitetul Ligii trimite o adresă oficială lui Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român din Transilvania²⁴¹. „Urmărim cu stăruință și cu o frățească îngrijire lupta bărbătească ce cu atita energie și înțelepciune o duceți contra guvernanților voștri împilători“, se afirmă în scrisoare. Nenumăratele opreliști ridicate împotriva dezvoltării culturale și a progresului social de către guvern sînt fapte cunoscute de toți românii și de pături tot mai largi din opinia publică europeană. Energia cu care este întimpinată opresiunea, precum și înțelepciunea de care au dat dovadă în chibzuirea liniei politice ce trebuie urmată, formează indicii sigure că drumul urmat de Comitetul național — se arată în scrisoare — „e calea cea mare, cea salutară, calea ce duce la izbîndă. Prin vocea noastră — încheie scrisoarea —, întregul popor român din regat vă aprobă și vă strigă: Înainte, victoria finală vă e cîștigată!“²⁴².

Ideea ce străbate întregul document este generată de adeviziunea deplină a Ligii față de „înțelepciunea“ și „chibzuința“ cu care a fost aleasă „linia politică“ pe care o urmează P.N.R. În deplină concordanță cu vederile Ligii, această cale este singura „ce duce la izbîndă“. Așadar, o încurajare menită a da asigurări relative la identitatea de vederi, dar făcută și cu scopul de a spulbera îndoielile unora chiar dintre membrii Comitetului despre succesul obținut — aparent paradoxal — tocmai prin refuzul înregistrat la Viena. Pe acest lucru s-a scontat și, odată obținut, el trebuia să constituie sursa unei întetiri a activității propagandistice în Transilvania, România

²³⁹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 135, din 20 iun./2 iul. 1893, p. 2.

²⁴⁰ Idem.

²⁴¹ Muzeul jud. Brașov, *Fond. G. Moroianu*, Coresp. nr. 679.

²⁴² Ibidem.

și Europa occidentală, singura cale care, în viitor, va duce la înfăptuirea unității de stat a românilor.

Scrisoarea Ligii stimulează activitatea începută, spulberă eventuale îndoieli privitoare la succesul înregistrat prin „eșec”. Momentul emiterii ei e bine ales, nu numai în raport cu clarificarea poziției noului comitet al Ligii, ci cu deosebire în raport cu starea de confuzie politică ce s-a instalat în Transilvania — pînă la Conferința națională din iulie 1893 —, datorită campaniei „antimemorandiste” dusă de „Telegraful român”.

Suspendarea ziarelor „Tribuna” și „Foaia Poporului” intră de la început în atenția Ligii, deoarece acest fapt aducea grave prejudicii mișcării naționale. Mai cu seamă că spre sfîrșitul anului 1893, se constată o oarecare stagnare în activitatea propagandistică, favorabilă românilor transilvăneni, în presa occidentală²⁴³. În România se înregistrează o accentuare a luptei dintre principalele partide politice (Conservator și Liberal) în vederea acaparării celor mai influente poziții din conducerea Ligii, fapt care-i diminuează, cel puțin pentru un timp, activitatea, lăsîndu-i amprenta unui oarecare colorit de partid²⁴⁴.

Dar situația românilor din Transilvania se agrava continuu. Numeroasele procese politice și mai ales suspendarea celor două ziare impuneau o reactivare neîntîrziată, pe toate planurile, a acțiunii propagandistice, deoarece procesul, preconizat pentru data de 23 ianuarie 1894²⁴⁵, necesita o pregătire prealabilă deosebit de eficientă a opiniei publice.

Pentru „redresarea” situației pe plan extern, Liga, regrupîndu-și forțele, solicita secțiilor sale din străinătate intensificarea activității propagandistice, prin contacte directe cu oameni politici și ziarîști de prestigiu (Clemenceau, Flourens, Fitz Gerald ș.a.), precum și prin organizarea unor mitinguri, în special în marile centre universitare. Se indică, apoi, un contact mai strîns cu marile cotidiane din Franța, Anglia și Belgia, care trebuiau determinate să trimită corespondenți speciali la procesul de la Cluj²⁴⁶.

²⁴³ Anexa nr. 65.

²⁴⁴ Muzeul jud. Brașov. *Fond. G. Moroianu*, Coresp. nr. 190.

²⁴⁵ Anexa nr. 65.

²⁴⁶ Idem.

În România problema românilor transilvăneni va înregistra o nouă înviorare prin cunoscutele luări de cuvânt în Parlament în această problemă²⁴⁷.

Activitatea propagandistică rămase însă descoperită — într-un moment deosebit de important pentru evoluția întregii mișcări —, tocmai în Transilvania. Publicarea de către Institutul tipografic din Sibiu a broșurilor conținând dezbaterile parlamentare de la București cu privire la Transilvania a constituit într-adevăr un factor propagandistic important, dar nu a putut înlocui pierderea înregistrată prin sistarea apariției celor două foi sibiene. Într-un moment în care „Gazeta Transilvaniei“ manifesta o atitudine incertă ca orientare politică, echivocă și adesea potrivnică mișcării memorandiste, iar celelalte ziare — în special „Telegraful român“ — erau vădit ostile acțiunii, prezența unui ziar favorabil cauzei, care să țină la curent opinia publică cu desfășurarea evenimentelor, se impunea cu deosebită acuitate.

Se preconizau două alternative: fie să se editeze alte foi la Sibiu, fie achitându-se de către Ligă sumele impuse de autorități —, să se asigure reparația vechilor gazete. Din motive lesne de înțeles prima variantă cade, urmînd a se da curs celei de-a doua. În acest scop, Ioan Lupulescu, secretarul Ligii, este trimis la Sibiu în luna decembrie 1893, aducînd cu el și suma necesară reparației foilor²⁴⁸.

În cadrul acțiunii de sprijin, material și de altă natură, acordat de Liga culturală mișcării memorandiste, episodul reparației foilor sibiene constituie doar un moment din fructuoasa colaborare. Pregătirile pentru procesul de la Cluj, procesul însuși, precum și cele 13 luni de întemnițare, vor constitui tot atîtea prilejuri, în care Liga, folosind toate mijloacele materiale și spirituale de care dispunea, va fi prezentă în mișcare, contribuind, prin răspîndirea și cimentarea „ideii unității naționale a românilor“, la materializarea ei prin actul Unirii de la 1 Decembrie 1918.

Printre problemele care au prilejuit mari frămîntări în rîndurile Partidului Național Român din Transilvania în

²⁴⁷ Vezi A. Bunea, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentului României* . . . (I—II).

²⁴⁸ Anexa nr. 66.

1893, se numără și cele privitoare la modul în care urma să fie întâmpinat procesul Memorandului.

Se punea întrebarea dacă este mai util cazei ca protagoniștii (Comitetul central) să rămână în Austro-Ungaria, supunându-se pînă la capăt legislației opresive, riscînd chiar întemnițarea, sau ar fi mai oportună și mai folositoare luptei naționale o emigrare „in corpore“, în semn de protest, a Comitetului în România și apusul Europei, de unde, organizat, să continue lupta. De răspunsul dat și profundele lui semnificații, depindea în cea mai mare măsură nu numai rezultatul mișcării memorandiste, ci însăși soarta și viitorul luptei naționale a românilor din întregul Imperiu habsburgic.

Problema emigrării este „prefațată“ de plecarea, la sfîrșitul lunii iulie 1893, a lui Eugen Brote în străinătate. Urmărit de autorități pentru tipărirea și răspîndirea Memorandului și a Replicei, în calitate de proprietar al Institutului tipografic, E. Brote se hotărăște să părăsească, pentru o vreme, Austro-Ungaria.

Ideea, sugerată transilvănenilor de D. A. Sturdza, prin intermediul lui I. Bianu, în luna mai 1893, a fost acceptată în principiu de Comitet²⁴⁹, care — după procesul Replicei — încuviințează și emigrarea lui A. C. Popovici²⁵⁰. Dar, dacă pentru acesta din urmă stabilirea definitivă în străinătate este acceptată unanim, în privința lui E. Brote, dată fiind poziția sa în cadrul Comitetului (vicepreședinte), părerile diferă. Astfel, I. Coroianu de pildă, consideră, la sfîrșitul lunii august, „că ar fi o grozavă lovitură pentru toată lucrarea“ dacă Brote nu s-ar întoarce, chiar dacă, mai tîrziu, după ce se va vedea că „furia [autorităților] nu se poate înlătura“, Comitetul va ajunge la concluzia emigrării „in corpore“²⁵¹.

Între timp, cercurile liberalilor din București, în frunte cu D. A. Sturdza, în plină campanie de răsturnare a guvernului conservator, cu intenția de a folosi cu efect sporit „chestiunea transilvană“ în interes de partid, insistă pentru emigrarea întregului Comitet — sau cel puțin a celor „13 amenințați cu temnița grea“, în România²⁵². În acest scop, I. Slavici este

²⁴⁹ Anexa nr. 59.

²⁵⁰ Anexa nr. 63; V. Branîște, *Amintiri din închisoare*, p. 201.

²⁵¹ Anexa nr. 63.

²⁵² Idem.

trimis de D. A. Sturdza la Sibiu, pentru a convinge Comitetul, încă nehotărît, iar I. Bianu și C. Colescu-Vartic, avînd aceeași misiune, vor lua drumul Italiei pentru a-i întîlni pe E. Brote și A. C. Popovici. I. Bianu îl întîlnește pe E. Brote la Milano. De aici, la 9 septembrie 1893, pleacă împreună la Veneția, la întîlnirea cu C. Colescu-Vartic, V. Braniște și A. C. Popovici — ultimii recent sosiți din Austro-Ungaria²⁵³. Aici se hotărăște, la insistențele celor din București, împotriva opoziției lui Braniște, emigrarea Comitetului național în România²⁵⁴. Înștiințat de E. Brote și de V. Braniște despre rezultatul consfătuirii celor cinci („Conferința de la Lido“), I. Rațiu discută cu membrii Comitetului aflați în Sibiu, la 14 sept., această problemă²⁵⁵. Impresionați de recentul proces intentat autorilor Replicei, precum și de persecuțiile politice în continuă creștere, sibienii stabilesc — cu titlu provizoriu, hotărîrea definitivă urmînd s-o ia Comitetul central convocat pentru 25 sept. 1893 — ca și Brote să rămînă deocamdată cît mai aproape de Transilvania, „de exemplu, între Sinaia și Predeal“. Cit privește propunerea transmisă și însușită de Brote privind emigrarea întregului Comitet, aceasta nu a fost acceptată „în toată estinderea ei“. „Suntem însă, și cu deosebire io [Rațiu], de acord să miargă o delegațiune de 4—6 persoane în străinătate și acolo să continue lupta, pe care aici acasă siliți vom fi a o mărgini la posibilul ce ni-l va permite [...] mine. poimîne starea ce se va crea anume în contra noastră.“²⁵⁶ De pe acum Rațiu îi consideră pe Brote și A. C. Popovici ca virtuali componenți ai amintitei „delegațiuni“, care urma să fie completată, prin hotărîrea Comitetului, cu alți membri, „pe care va cădea soarta“. Misiunea acestora este formulată limpede de președintele partidului: „Prin activitatea acestei delegațiuni, în cointelegere cu frații noștri de peste munți și cu ajutorul lor, cestiunea română și a naționalităților nemaghiare va deveni acută, să nu zic europeană, dar în tot cazul obiect de desbatere serioasă între puterile Triplei Alianțe“²⁵⁷.

²⁵³ Vezi V. Braniște, *op. cit.*, p. 200—208.

²⁵⁴ L. Boia, *Eugen Brote* (Rezumatul tezei de doctorat) [București, 1972], p. 22—23.

²⁵⁵ I. Slavici, *Sbuciumările politice la românii din Ungaria*, p. 39—43 (Scrisoarea lui I. Rațiu către E. Brote din 16. IX. 1893).

²⁵⁶ Ibidem.

²⁵⁷ Ibidem.

Nesatisfăcut de răspunsul lui Rațiu, Brote scrie din Zürich lui D. P. Barcianu și S. Albini²⁵⁸ solicitînd acestuia din urmă să-l determine pe I. Rațiu a-l întîlni în străinătate²⁵⁹. Foștii colegi de la „Tribuna“ nu se arată de acord cu ideea emigrării susținută cu tot mai multă convingere de E. Brote. „Demonstrînd“ pericolul ce ar amenința mișcarea națională prin trecerea conducerii partidului în mîinile „mocioneștilor“, în cazul întemnițării Comitetului, Brote considera, deja la 29 septembrie, emigrarea drept soluția „salvatoare“, singura în măsură de „a rezolvi cestiunea română în fond“²⁶⁰.

Între timp, la Sibiu, știrile sosite „de peste plai“ (România), probabil din cercuri guvernamentale, cu privire la intențiile guvernului de la Budapesta de a „negocia“ cu unii fruntași transilvăneni²⁶¹, determină Comitetul să amîne luarea unei hotărîri ferme, definitive în problema emigrării. Pentru o mai bună informare, I. Rațiu merge în luna noiembrie (1893) la București, și de aici direct la Budapesta pentru a-l întîlni pe Hieronymi. Vizita lui Rațiu la București, precum și eșuarea tratativelor inițiate de ministrul maghiar vor determina, în cea mai mare măsură, hotărîrea Comitetului național de a nu părăsi Transilvania.

Așadar, după o perioadă de incertitudini, în care ideea emigrării, deși cu rezerve, este, totuși, luată în considerare, datorită în primul rînd insistențelor lui D. A. Sturdza și a emisarilor săi, la sfîrșitul lunii noiembrie 1893²⁶², ea este respinsă unanim. E. Brote, deși insistent sfătuit a se întoarce în Transilvania, refuză invitația Comitetului, stabilindu-se la București. Pentru a nu face din plecarea lui Brote „obiect de discuțiune în public“, Comitetul se vede silit a accepta în cele din urmă „faptul împlinit“²⁶³, iar „Tribuna“ publică, în 14/26 noiembrie, declarația lui Brote privitoare la exilarea sa, în care, contrar adevărului, se arată că acest pas l-a făcut „în

²⁵⁸ B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 27051 (cătore S. Albini în 22 sept. st. n. 1893).

²⁵⁹ B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 27050 (idem din 14 sept. 1893).

²⁶⁰ B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 27052 (idem din 29 sept. 1893).

²⁶¹ Anexa nr. 64.

²⁶² Nu la jumătatea lunii septembrie cum arăta V. Braniște (op. cit., p. 213).

²⁶³ Anexa nr. 113.

deplină conțelegere cu Comitetul central al partidului²⁶⁴. Astfel se încheie prima fază din disputata problemă a emigrării Comitetului central, căreia îi urmează o a doua, cu propuneri și mai insistente — după terminarea procesului de la Cluj. Inițiativa îi aparține lui D. A. Sturdza care, la câteva zile după pronunțarea sentinței de la Cluj, îi scrie lui I. Rațiu arătând că „se impune ca o datorie patriotică și națională ca cei condamnați la Cluj să transporte în România centrul activității lor...²⁶⁵”.

Urmărind în exclusivitate interesele Partidului Liberal și instalarea acestuia la cirna țării, D. A. Sturdza era conștient de greutățile ce le va crea guvernului conservator stabilirea memorandiștilor în România. Avantajele acestui demers puteau fi prelungite în cazul trecerii puterii în mâinile liberalilor, printr-o nemijlocită influență exercitată de guvern asupra Comitetului național. De aceea îndemnurile, purtate de emisari recrutați din rindurile unor oameni de seamă, ca Al. Beldiman, B. Ștefănescu-Delavrancea, Al. Sihleanu ș.a., continuă pînă în ajunul întemnițării memorandiștilor. Dar, spre deosebire de perioada dinaintea procesului, cînd incertitudinea privind reușita acestui demers era încă o realitate, acum, după consumarea lui, situația era cu totul alta. Puternica azeziune manifestată de masele populare²⁶⁶ în zilele premergătoare procesului de la Cluj, prezența aici și mai ales atitudinea demnă și hotărîtă a celor peste 25000 de români veniți din toate părțile Transilvaniei²⁶⁷, au spulberat temerile dinainte. La rîndul său, desfășurarea procesului și puternicul său ecou în străinătate, au convins pe deplin că acesta era drumul ce trebuia urmat. Opinia memorandiștilor este sintetizată de I. Rațiu în cunoscuta replică dată lui B. Ștefănescu-Delavrancea: „Gîndiți-vă, gîndiți-vă bine, ce va zice țărănimea neștiutoare de combinațiunile diplomației, cînd conducătorii se vor dosi și se vor desfăta în onoruri în România, iar cei mici, sărmanii, vor intra în temnițe?²⁶⁸ Ea se face simțită și în

²⁶⁴ „Tribuna”, nr. 253, din 14/26 noiembrie 1893, p. 1009.

²⁶⁵ Vezi M. Constantinescu — G. Penelea, *Însemnările din închisoarea de la Seghedin ale doctorului Ioan Rațiu*, p. 353—362.

²⁶⁶ Vezi Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 182—185.

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 185.

²⁶⁸ Apud I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu*, p. 156.

scrisoarea (un adevărat rechizitoriu) adresată de D. P. Barcianu lui S. Albin, în urma hotărîrii acestuia de a nu se supune verdictului de la Cluj. „Admit — arăta Barcianu în numele celor întemnițați — că espatriații ar fi putut și ar putea constitui un continuu «memento» al cestiei naționale; dar oare manifestația impunătoare, a spiritului poporului, făcută la Cluj cu ocazia procesului, oare petrecerea în temniță a atîtor luptători să nu aibă și ea meritul acesta tot în aceeași măsură, dacă nu încă și în o măsură mai mare, cît pentru efectul asupra poporului nostru de aici?”²⁶⁹

Unul din principalele motive care au dus la hotărîrea de a înfrunta rigorile temniței era necesitatea de a menține masele alături de mișcare. Prezența lor, simțită pe parcursul întregului deceniu memorandist, va constitui „obiectul” asupra căruia urma să se răsfrîngă direct succesele luptei naționale. Înstrăinarea de popor ar fi însemnat pentru burghezia română din Transilvania nu numai pierderea celui mai fidel și de nădejde colaborator, ci și dispariția rațiunii de a fi a întregii mișcări.

Necesitatea de a asigura procesului desfășurarea dorită impunea o pregătire minuțioasă a acestuia. Lucrul nu era ușor. Greutățile nu erau generate de aspectul juridic — printre memorandiști aflîndu-se avocați de certă valoare —, ci de situația internă a partidului. Trebuiau deci atenuate disensiunile, aplanate conflictele dintre principalele grupări și persoane, pentru ca cei chemați în fața instanței, în deplină concordantă, să reprezinte pe toți românii din Imperiul habsburgic.

Ideea reprezentării globale este prezentă încă de la primul apel al Comitetului central, adresat fruntașilor partidului în 22 decembrie 1893, cărora li se cere lista avocaților care „ar fi înclinați să primească misiunea de apărători” în procesul Memorandului²⁷⁰. Apelul a avut un ecou favorabil în rîndurile celor solicitați. Actul acuzării, publicat în traducere într-unul din numerele „Gazetei Transilvaniei”²⁷¹ este discutat și dezbătut, relevîndu-i-se toate lacunele de fond și

²⁶⁹ Anexa nr. 113.

²⁷⁰ Anexa nr. 67.

²⁷¹ Vezi „Gazeta Transilvaniei”, nr. 274 din 11/23 decembrie 1893, p. 1—2.

formă²⁷². Cei chemați să apere „întreg poporul românesc... aflat pe banca acuzaților“ se grăbesc — în pofida tuturor disensiunilor anterioare, a opiniilor divergente privitoare la oportunitatea sau modul desfășurării luptei naționale, — să răspundă solidar apelului. Prima circulară adresată de Comitetul central „apărătorilor“ schițează de fapt principalele forțe ce se vor confrunta: națiunea română și reprezentanții regimului dualist.²⁷³ Din cuprinsul ei se desprinde necesitatea instaurării unui climat de bună înțelegere între națiunile „împreună locuitoare“.²⁷⁴ În acest sens, procesul, aducând pe banca acuzaților o „națiune întreagă“, trebuia să apară nu numai ca un memento privitor la păstrarea integrității statului, ci și prilejul unei demonstrații în spiritul „echității și al egalei îndreptățiri“ a tuturor naționalităților din monarhia habsburgică.²⁷⁵

Din motive tactice, „lealitatea“ și „bunele intenții“ privitoare la „consolidarea monarhiei“ se fac din nou simțite. Prezența lor, în această primă fază a organizării procesului, trebuie corelată cu intenția conducătorilor de a vedea asigurată o compoziție cât mai eterogenă ca orientare politică și proveniență, în rândurile apărătorilor, pentru a se sublinia importanța cauzei. Tonul conformist a fost, probabil, generat și de speranța — cu circulație în acest timp printre protagoniști²⁷⁶ — într-o desfășurare formală a procesului, care s-ar fi putut încheia, prin intervenția monarhului, cu achitarea inculpaților.

Același apel convoacă avocații apărării la Cluj în 9/21 ianuarie 1894, într-o ședință comună — „acuzați și apărători“ — de pregătire a dezbaterilor. Dar procesul nu are loc în 23 ianuarie și, în consecință, nici ședința preconizată. Procuratura din Cluj anunță pe I. Rațiu despre amânarea procesului, ca urmare a întâmpinării „apelăției“ făcută de acuzați²⁷⁷ pe motivul incompetenței, în cauză, a tribunalului din Cluj²⁷⁸.

²⁷² Anexa nr. 68.

²⁷³ Anexa nr. 70.

²⁷⁴ Idem.

²⁷⁵ Idem.

²⁷⁶ Anexa nr. 72; C. Brediceanu către Al. Mocioni (18 febr. 1894), în „Societatea de Mfine“, An. XI (1934), nr. 12, p. 199.

²⁷⁷ Anexa nr. 68.

²⁷⁸ Anexa nr. 71.

Prima „conferință prealabilă a tuturor apărătorilor“ este convocată la Cluj pentru ziua de 3 februarie 1894. Apărătorii sînt chemați concomitent, atît de A. Isac și G. Ilea, în urma „cointelegerii cu presidiul Comitetului central“²⁷⁹, cît și de I. Coroianu, „din încredințarea biroului Comitetului național român“²⁸⁰. Primii, însă, indică Hotelul Central ca loc al întîlnirii, pe cînd Coroianu „locuința subscrisului“.

Printre cei peste 30 de avocați solicitați pentru apărare figurau și cîțiva fruntași ai celorlalte naționalități nemaghiare din Austro-Ungaria (Dr. M. Polit, Dr. M. Ștefanovič ș.a.), precum și Al. Mocioni, care urma să-l apere pe I. Rațiu²⁸¹.

În ziua stabilită, ca urmare a neînțelegerii dintre A. Isac și I. Coroianu, după o „consultare“ separată, Comitetul și apărătorii se întrunesc în ședința comună în localul Casinei române²⁸².

Depozițiile, destul de diferite, ale „inculpaților“ în timpul anchetei („instrucției“), animozitățile personale²⁸³, refuzul lui Al. Mocioni de a apare la proces în rîndul apărătorilor²⁸⁴, precum și persistența orientării diferite a principalelor curente, au impus ședinței o atmosferă destul de încărcată²⁸⁵. Cu toate acestea, la propunerea lui C. Brediceanu, se hotărăște, unanim, ca „la pertractare să se înfățișeze cauza cu demnitate“, iar răspunderea să se „primească solemn“²⁸⁶. Tot acum se instituie un birou al apărării „care să prepare toate“. Acestui birou i-a revenit și sarcina de a întocmi și tipări „programa și expozeul Memorandului“.

Actul²⁸⁷ este de fapt o expunere de motive, alcătuită cu scopul de a servi ca material de bază, o platformă comună, pusă la îndemîna acuzaților și a apărării. El este compus din două părți distincte: prima (8 puncte) se referă la dreptul acuzaților de a fi interogați în limba maternă, idee sugerată și

²⁷⁹ Anexa nr. 74.

²⁸⁰ Anexa nr. 75.

²⁸¹ Anexa nr. 72.

²⁸² Vezi „Societatea de Mîine“, An XI (1934), nr. 12, p. 199.

²⁸³ B. C. U. Cluj, *Fond Vasile Fodor*, mss. sertar 324/2, doc. nr. 48 (S. Albini către V. Fodor — 17 IV. 1894).

²⁸⁴ Vezi „Tribuna“, nr. 29, din 18 febr./2 martie 1894, p. 1.

²⁸⁵ Anexa nr. 76.

²⁸⁶ Idem.

²⁸⁷ Anexa nr. 78.

susținută de V. Lucaciu²⁸⁸ și a doua parte (71 puncte) privitoare la principalele „capete de acuzare“. Intocmit în prima jumătate a lunii februarie (1894), pe baza actului de acuzare, o bună parte a documentului (partea a doua) se ocupă de acest act. Așa-numitele „pasaje incriminate“ sînt analizate într-un limbaj juridic concis, utilizîndu-se în același timp întregul arsenal de argumente istorico-juridice, de la Diploma Leopoldină și pînă la legile sancționate în 1863—64.

În 23 februarie 1894, într-o nouă ședință comună, se stabilesc în lumina „expozeului“, concret, într-o atmosferă mai calmă și sub influența mai categorică a aripii radicale, principiile care vor direcționa atitudinea memorandiștilor la proces²⁸⁹. Tot acum se numesc apărătorii fiecăruia dintre acuzați²⁹⁰. În funcție de ordinea citării acuzaților, se stabilesc prioritățile tematice ale pledoariilor, astfel ca dezbaterea, prin luările de cuvînt, să treacă în revistă întreaga problematică ridicată de mișcare, să dezvăluie, o dată mai mult, inadvertențele juridice, abuzurile și ilegalitățile comise de autorități, precum și sorgintea lor politică. În acest sens, deosebit de grăitoare este scrisoarea lui A. C. Popovici²⁹² (febr. 1894?) prin care se indică necesitatea transformării procesului într-o dezbatere politică. Pentru a șterge impresia produsă de divergențele ivite cu prilejul anchetei, se impunea ca actul acuzării să fie atacat succint și unanim — arăta A. C. Popovici. Apoi, întregul arsenal juridic trebuia utilizat în sensul transformării dezbaterii într-un proces „de presă“, într-unul politic. Adresîndu-se opiniei publice în primul rînd, procesul — ca, de altfel, întreaga mișcare, — trebuia să dezvăluie real situația de opresiune națională și socială impusă românilor din imperiu de guvernanți, și, în același timp, el trebuia să constituie un prilej de afirmare națională, în sensul cel mai autentic al cuvîntului.

Desfășurarea procesului nu a permis sub aspect formal aplicarea planului inițial. Obiectivele majore, însă, axate pe elementul politic, au reușit deplin. În ce privește procesul, zia-

²⁸⁸ B. C. U. Cluj, mss. 4055, Coresp. G. Pop de Băsești, vol. II, f. 61—62.

²⁸⁹ Anexa nr. 82.

²⁹⁰ Idem.

²⁹¹ Anexa nr. 92.

²⁹² Anexa nr. 79.

rul „Hazánk“ este nevoit să recunoască: „Oricît de greu ne este, dar sîntem siliți să constatăm amăsurat adevărului că în Cluj, în decursul de pînă acum al procesului, justiția maghiară a suferit un dezastru hotărît față de iscusința politică și judiciară a acuzaților și apărătorilor“²⁹³.

Pregătit temeinic prin activitatea Ligii culturale, procesul s-a bucurat de un deosebit ecou în România și străinătate²⁹⁴. Pentru românii din Transilvania el a constituit o nouă treaptă în dezvoltarea conștiinței de sine, pragul, trecut cu succes, spre desăvîrșirea statului național unitar.

*

Prin amploarea și consecințele sale asupra dezvoltării vieții naționale, mișcarea memorandistă rămîne cea mai însemnată acțiune social-politică a românilor din Transilvania din a doua jumătate a veacului trecut. Generată de puternicele contradicții social-politice interne, care afectau deopotrivă masele populare și burghezia română, lupta de emancipare socială și națională înregistrează, timp de un deceniu, o evoluție remarcabilă, sesizabilă atît la nivelul protagoniștilor, cît și în rîndurile opiniei publice.

În cadrul Partidului Național Român din Transilvania, deceniul memorandist înseamnă epoca unor mari frămîntări în care se înfruntă nu numai două grupări politice, ci două orientări și concepții diferite. Mergînd pe linia tradițională, a petițiilor către împărat, gruparea Babeș-Mocioni nu depășește acest stadiu inițial, fiind ea însăși depășită și, în cele din urmă, eliminată din fruntea acțiunii de noul curent promovat de „tribuniști“. Acestora din urmă le revine meritul de a fi aplicat nemijlocit și în viața politică principiul atît de plastic formulat de I. Slavici: „Pentru toți românii, soarele la București răsare“. Legăturile lor cu masele, puternicul sprijin al acestora, acordat tocmai datorită noii lor orientări, sînt principalii factori care au facilitat concretizarea acestui principiu,

²⁹³ Cf. „Tribuna“, nr. 92, din 17 mai 1894.

²⁹⁴ Vezi îndeosebi: G. Moroianu, *Les Luites des Roumains Transylvains pour la Liberté et l'Opinion Européenne*, p. 140—162; D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului*; Șt. Pascu, *Din răsunsetul procesului memorandist în masele populare*.

prin intensificarea legăturilor cu „țara“. Odată formulată, noua orientare este îmbrățișată și de alți conducători ai partidului — I. Rațiu, V. Lucaciu, I. Coroianu, G. Pop de Băsești ș.a. —, care văd în ea linia firească, prezentă dintotdeauna în inima poporului, singura capabilă de a sprijini lupta națională și de a pregăti calea spre desăvârșirea unificării naționale.

Dar, pe lângă cristalizarea și delimitările ce le produce în rîndurile Partidului Național Român și, implicit, în ideologia acestuia, mișcarea memorandistă pregătește marele act de la Alba Iulia, acționînd în trei direcții principale: Prima, vizează activizarea maselor populare din Transilvania, cărora, spulberîndu-le pentru totdeauna rămășițele de credință în binefacerile „drăguțului de împărat“, le insuflă certitudinea că, făcînd parte din marea „familie daco-română“, emanciparea, pe toate planurile, nu poate veni decît prin înfăptuirea acestui ideal. Apropierea memorandiștilor de mase, colaborarea cu ele în principalele momente ale mișcării (delegația de la Viena, Conferința națională din 1893, procesul de la Cluj), s-au răsfrînt favorabil asupra desfășurării acțiunii, radicalizînd-o, imprimîndu-i și un puternic caracter social.

În timpul mișcării memorandiste și mai ales în timpul procesului de la Cluj, poporul maghiar nu s-a solidarizat cu reprezentanții burghezo-moșierimii, deopotrivă asupra și pentru el. Cu prilejul Congresului P.S.D. din 1894, muncitorimea maghiară a condamnat politica de asuprire națională, exprimîndu-și simpatia față de naționalități. Chiar și unele elemente burgheze mai înaintate, cum au fost Mocsáry Lajos, Bodnár Zsigmond, Zsilinszky Nándor, Benedek János, Asbóth István ș.a., au luat apărarea naționalităților față de politica de opresiune²⁹⁵. În acest sens, Mocsáry L. arăta că politica de asuprire națională, promovată de guvernanți, nu „a prins rădăcini în pornirile și sentimentele poporului“, iar Asbóth I., condamnînd metodele brutale, lipsa de tact și de prudență aplicate și promovate de guvernanți, demonstrează imposibilitatea asigurării „ordinii morale în societate“ cu ajutorul jandarmilor și a poliției. Împărtășind aceleași idei, Zsilinsky cere grațierea întemnițaților fără vină²⁹⁶.

²⁹⁵ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 196—197.

²⁹⁶ *Ibidem*.

În al doilea rînd, mișcarea memorandistă ocaziona un puternic reviriment privind conștiința unității naționale, în rîndurile opiniei publice din România. La curent cu evenimentele din Transilvania, datorită prodigioasei activități depuse de „Liga pentru unitatea culturală a românilor“, masele populare din România își aduc un însemnat aport în sprijinul mișcării de eliberare socială și națională a „fraților de peste munți“. Impunătoarele manifestații de stradă, mitingurile și adunările organizate în semn de adeziune la lupta ardelenilor, poartă în ele tradiția aspirațiilor comune, a identificării totale cu mișcarea memorandistă, precum și speranța unor rînduieli mai drepte în vechea țară. Ideea de unitate națională, reactualizată prin manifestațiile memorandiste, capătă în rîndul opiniei publice din România dimensiuni noi, precum și certitudinea unei apropiate înfăptuiri.

În al treilea rînd, trebuie menționat ecoul mișcării memorandiste în străinătate. Importanța acestui fapt este în legătură nemijlocită cu însuși scopul acțiunii. Atenția memorandiștilor se îndreaptă spre opinia publică europeană încă de la începutul mișcării. Pentru a solidariza opinia publică europeană, această adevărată forță social-politică, cu lupta de eliberare națională erau necesare dovezi incontestabile în privința situației de fapt a românilor transilvăneni. „Eșecul“ de la Viena, intentarea și desfășurarea procesului, întemnițarea, reprezintă tocmai aceste dovezi, menite a dezvălui „lumii civilizate“ caracterul intolerant al regimului dualist, precum și metodele brutale folosite de guvernanți. „Biruința prin eșec“ este una din principalele caracteristici ale mișcării memorandiste.

Activitatea propagandistică depusă de secțiile Legii culturale în străinătate va contribui la informarea opiniei publice și, în același timp, la popularizarea luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania, pregătind, într-o mare măsură, terenul pentru prefacerile ce vor urma.

Predînd ștafeta unei generații mai tinere, mai instruite și dornică de a se afirma pe arena luptelor politice, memorandiștii — cîți vor fi rămas în viață — ajung să-și vadă visul împlinit la 1 Decembrie 1918. Desăvîrșirea unității de stat a poporului român, act progresist, de mare însemnătate în dez-

voltarea României contemporane „... a fost încununarea victorioasă a luptei seculare duse de cele mai înaintate forțe ale poporului român din Moldova, Muntenia și Transilvania, de cărturarii și marii gânditori ai neamului, a activității desfășurate de elementele revoluționare, de militanții socialiști, a aspirațiilor și voinței întregului popor român.”²⁹⁷

²⁹⁷ Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, în „Scînteia”, An XXXVI, nr. 7431, din 31 august 1967, p. 3.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Pentru alcătuirea ediției de față am utilizat fondurile și colecțiile personale ale unora dintre protagoniștii mișcării memorandumiste, aflate la Biblioteca Academiei R.S.R., Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat, Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R. (Arhiva istorică), Muzeul de istorie al Transilvaniei, Muzeul județean Brașov, Muzeul județean Alba Iulia, Biblioteca „V. A. Urechia” Galați ș.a.

În selectarea materialului documentar am ținut seama în primul rând de importanța conținutului acestuia raportat la temă și de ineditul ce-l prezintă. Este o ediție tematică, a cărei alcătuire s-a făcut pe baza criteriului cronologic.

Pentru facilitarea lecturii textelor am procedat la transcrierea interpretativă și, pe cât posibil, unitară a textelor, păstrând elementele constitutive ale limbii vorbite în epocă și eliminând — acolo unde a fost cazul — reminiscentele ortografiei etimologizante; astfel, în loc de *sera* — *seară*, *curendu* — *curînd*, *șiedinția* — *ședință*, *reu* — *rău*, *fireșce* — *firește*, *Bucureșci* — *București*, *se me duc* — *să mă duc*, *înse* — *însă*, *feliu* — *fel* etc. În ce privește ortografia și punctuația, am intervenit numai în cazurile deosebite, reclamate de conținut. Majuscula și numele proprii le-am păstrat în grafia originală. Pentru completări în text și întregirea unor cuvinte care ar fi putut fi interpretate diferit de sensul lor real, am utilizat parantezele drepte. Toate sublinierile (redate în cursive), precum și parantezele din cadrul textelor, aparțin emitenților.

*

Folosim acest prilej pentru a aduce mulțumirile noastre prof. univ. Ștefan Pascu pentru prețioasele sugestii și îndrumări ce ni le-a dat la alcătuirea volumului.

De asemenea, ne exprimăm întreaga noastră grațitudine față de bunăvoința și înțelegerea prof. univ. Mihail Dan, care ne-a pus la dispoziție prețioasa și bogata colecție de scrisori a lui Vincențiu Babeș, aflată în posesia Domniei sale.

Ș.P.-N.C.

ANEXE

1

GEORGE BARIȚIU CĂTRE MEMBRII COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN

Informații cu privire la situația biroului Comitetului central din Sibiu și la activitatea depusă de acesta după Conferința națională din iunie 1884. Anumite probleme ar face necesară convocarea Comitetului central în plen; printre acestea, alegerea unui membru din Sibiu, alegerea unui casier, adoptarea revistei „Romänische Revue” ca organ al partidului și, mai ales, rezolvarea „compunerii noului memorandum”. Le solicită opinia asupra problemelor puse în discuție.

Prea onorate domnule!¹

În situațiunea tristă în care văz eu că se află în timpul de față acea parte a membrilor comitetului electoral al partidei naționale românești cîți locuiesc în Sibiu, mă simt îndatorat a da, deși numai pe cale privată, domnilor colegi externi² oareșicare informațiuni despre situațiune, precum și a le cere înțeleptul consiliu asupra cîtorva puncte:

Cauza pentru care-mi permit a mă adresa către d-voastră în afaceri electorale astă dată, nu în calitate de membru al comitetului, ci ca privat, se va vedea mai la vale.

Înainte de toate pre[c]mit acilea un conclus al comitetului plenariu compus din toți 12 membri aleși de către conferința din iunie 1884 luat în prima sa ședință la punctul 5 al procesului său verbal în următorii termeni:

- a) În cestiuni de mare importanță unde membrii locuitori în Sibiu nu pot primi asupra lor responsabilitatea să se convoace plenul comitetului.
- b) În alte cestiuni grave să se ceară în scris părerea membrilor externi.

c) Altcum membrii locuitori în Sibiu sunt a se convoca în scris la fiecare ședință și pot aduce concluse dacă se întrunesc în număr de cinci inși.

d) Curentele le prevede birourile.

De la 3 iunie 1884 pînă în 21 februarie comitetul electoral ținuse șapte ședințe regulate, în care s-au adus cîteva concluse atît spre a se executa decisiunile conferinței generale din 1884 cît și în alte cauze relative tot la dreptul electoral, care toate se pot cunoaște din testul celor șapte procese verbale care se află de față.

După moartea repentină și foarte tragică a comembrului V[isarion] Roman fost totodată cassariu, în mai a.c., comisiunea esmisă înadins, dintre chestiile familiei rămase, biroul comitetului a convocat pe domnii membri din loc, între care atunci se afla și onor. dn. Vincențiu Babeșiu, la o ședință pe 4 iuliu a.c., la care însă s-au prezentat numai trei inși, care nu s-au simțit îndreptățiți de a lua nici un conclus obligatoriu. De aci încolo preste vară a fost preste puțință de a mai veni toți cinci membrii din loc la ședință. Puțin timp după aceea onor. dn. coleg Ananie Trombițașiu, totodată secretar al comitetului, avu marea nefericire de a cădea într-un morb din cele mai periculoase, din care se ridicase pe un timp, pentru ca să recidivase din nou așa, încît medicii necum să-i permită a lucra, dar și vorbirea-i este oprită.

Conform conclusului luat de către conferință în șed. II, p. 8, dintre cei 12 membri ai comitetului, șapte inși erau aleși din Sibiu; dar după retragerea definitivă, categorică a dlui P. Cosma din comitet, acesta în ședința sa din 24 sept. a.t. au ales de membru actual pe dn. dr. Aureliu Mureșianu de la Brașov.

Așa astăzi au rămas în realitate numai patru membri actuali aici pe loc, dară tocma în casu cînd ar fi în stare de a ține ședințe și a delibera toți cinci inși, conform conclusului din p. 5 lit. c, din 3 iuniu 1884, totuși eu unul mă simțeam îndatorat în sensul p. 5 literele a) și b) a vă face cunoscute cîteva agende și cestiuni, care în situațiunea de față se impun comitetului ca probleme spre deslegare, însă așa, ca la cîteva să concurgă votul decisiv al domnilor membri dinafară.

Acele agende ar fi:

1). Alegerea unui membru actual din Siblu sau în caz extrem din vecinătatea cea mai apropiată.

2). Alegerea de casariu, care să se ocupe înadins cu încasarea prețului memorandelor³ și Actelor conferinței⁴, pentru ca să se poată plăti toate tipăriturile făcute de la 1884 încoace și a se acoperi cele mai neapărate spese, care nicidecum nu se pot evita.

3). După literă, în spiritul concludului de sub p. 6 din ședința II a conferinței din iunie a.t., comitetul fiind obligat „a face tot ce va afla de lipsă și de folos pentru apărarea cauzei române naționale și luminarea opiniei publice în țară și în străinătate“, în ședința sa plenară I din 3 iunie p. 4 a decis a se compune un *nou memorandum*, însă strict politic, destinat pentru factorii politici neromâni, cu termen pînă la septembrie 1884, iară elaborarea aceluia act public s-a congresut d-lui membru Vinc. Babeșiu. După ce proiectul acesta în alte două ședințe din septembrie și noiembrie întîmpinase mari dificultăți, el a rămas pînă în ziua de astăzi nerealizat. Compunerea noului memorandum se votase în ședința plenară de 12 membri; deci eu cred că și reasumarea s-ar cuveni să se întîmple tot prin votul tuturor membrilor comitetului, și încă pre cît s-ar putea mai curînd, pentru ca totalitatea alegătorilor să nu aștepte în deșert.

4). În sensul aceluiași p. 6, cum și p. 7 din conclusele conferinței, comitetul electoral ar avea „să lucreze spre luminarea opiniei publice în țară și în străinătate încă și cu ajutorul presei periodice“; experiența însă ne-a învățat prea de ajuns, că folosirea presei periodice în limbi străine universale costă sume de bani, pre cînd comitetul nu are spre scopul acesta nici un ban la dispozițiunea sa. Între acestea se află în sinul națiunii noastre un bărbat erudit, zelos, în etatea cea mai viguroasă, carele a înființat cu rară generozitate pe riscul său o publicațiune periodică lunară în limba germană cu scopul bine răspicat de a informa pe publicul străin despre adevărata stare a cauzei române din țările coroanei ungurești. Voi să zic „Romaenische Revue“ a d-lui dr. Corneliu Diaconovich, din care au apărut pînă acuma cinci fascicli și din care d-sa împarte în străinătate preste 200 esemplare gratis.⁵

Eu carele am urmărit pînă acuma cu atențiune obiectivă tendența foaiei periodice „Romaenische Revue“, cum și opiniunile imparțiale ale cîtorva ziare mari din Germania, îmi permit întrebarea, dacă d-voastră sunteți aplecați a cunoaște în numitul ziar un organ demn de călduroasă sprijinire a publicului

cunoscător de limba germană și totodată demn de a fi recomandat și de către comitetul nostru electoral, cum și de a fi adoptat de organ al său pentru străinătate, pre cît timp noi nu ne aflăm în pozițiune de a înființa un ziar cotidian în limba germană sau francesă, la care se cer capitaluri mari.

5). Controlarea listelor de alegători în ambele țări face comitetului acum ca în toate perioadele electorale, multă grijă, însă mai preste tot în deșert, și eu unul nu știu bine cum să-mi explic această nepăsare anume din partea alegătorilor frunțași, cărturari și oameni cu stări, cu avere; nu poci crede să fie tot numai indolență, mai este doară și altceva: greața cea mare, urgia ce simte oamenii către cei care manipulează cu listele electorale. Sper însă că luminele d-voastre vor adăuga multe la deslegarea enigmei.

6). Fiindcă dintre 103 domni, membri ai conferinței, la care s-au împărțit vreo 1300 ex. din actele conferinței, abia vreo 13 inși au înaintat prețul de cîte 50 cr., vă rugăm cu tot respectul, ca să binevoiți a mijloci la d-nii foști colegi din partea locului, ca să nu-și pregete a înainta încoace acelea sume bagatele, din care să se plătească cîteva conturi de tipărituri, compactări, expedițiuni, în sumă preste 300 fl. v.a.; să mai fie și o rezervă mică de vreo 1—200 fl. pentru viitorul mai apropiat. Pînă la alegerea casierului am luat eu asupra-mi toată răspunderea față cu cele două tipografii ș.a., pe lîngă ratociniu în regulă.

Mă veți îndatora cu mare mulțumită, dacă pînă în 1/13 decembrie a.c. veți binevoi a vă descoperi opiniunea într-un înțeles sau altul, adecă: voiți ca să fiți convocați la Sibiu pe o zi anumită, sau că vă decideți a vă da opiniunea în scris cu privire la agendele și cestiunile specificate în aceste șase puncte din această informațiune modestă a mea.

Sibiu, 26 novembre a.n. 1885.

Al. d-voastră cu respect stimă și devotament.

G. Barițiu

Colecția V. Babeș, pach, II, doc. nr. 3.

¹ Adresă șapirografiată, purtînd semnătura originală a lui G. Barițiu, expediată lui V. Babeș. Acesta din urmă va nota pe dosul adresei că a dat răspuns lui Barițiu la toate punctele în 7 decembrie 1885.

² Membrii Comitetului central care nu locuiau în Sibiu, erau: V. Babeș, C. Brediceanu, I. Coroianu, A. Mureșianu, G. Pop de Băsești și I. Rațiu.

³ Se referă la *Memorialul* lui G. Barițiu din 1882 ediția I (Sibiu, 1882) și a II-a „înavuțită cu actele conferinței” P.N.R. din 12—14 mai 1881 (Sibiu, 1883).

⁴ Vezi nota 1 (Introducere).

⁵ O prezentare a acestei reviste vezi la M. Roșca și M. Mirel, *II Romänische Revue* (1885—1894), *revistă pentru apărarea intereselor naționale*, în „Acta Musei Napocensis”, An VIII (1971), p. 651—659.

2

GEORGE BARIȚIU CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

A primit raportul cu privire la alegerile dietale, pe care-l va supune discuției Comitetului central. Este informat că autoritățile ar pregăti o percheziție la domiciliul său din Sibiu, precum și că ar intenționa desființarea partidului.

Cu prilejul proiectatei vizite a împăratului, consideră că o acțiune petiționară largă și bine organizată ar da mai bune rezultate decât un „memorial de politică superioară”.

Sibiu, 14 august n. 1887.

Prea onorate domnule avocat!

Informațiunile dvoastră relative la alegerile dietale, înaintate încoace sub data din 20 ale l.c., exacte și clare precum sunt, au fost primite aici cu plăcere și recunoștință patriotică. Pe sîmbătă 30 ale c[urentei], convocați fiind membrii comitetului pentru o ședință plenară, în caz cînd voi fi fericit ca să convină măcar 1/2 plus 1, presidiul nu va lipsi a da în discușiune toate cestiuile formulate în raportul dv., apoi despre concluse a vă încunoștința. Într-aceea noi acești trei membri ai comitetului electoral cîți ne aflăm în Sibiu¹, am ținut înainte cu o săptămînă consultațiune prealabilă asupra

celor mai grave cestiuni care ne stau de înainte, mai virtos după ce primiserăm și de la Bpesta o scrisoare de rău augur din 21 iun., în care ni se prezicea că anume locuința mea va fi călcată, mi se vor lua actele comitetului, eară acesta va fi desființat ca în 1869, 1871, 1875, deci ni se dă consiliu ca înainte de sosirea acestor măsuri „preamilostive“, comitetul să se declare el însuși desființat.² Luaram și măsuri pentru prepararea unei schițe de memorandum scurt³. Se ventilă și cestiunea audienței la Maiestatea Sa, cum și a înfașoarei din partea poporului. Pentru eventualitatea din urmă a rămas ca să ne mai consultăm, dacă să așteptăm zioa din 30/VII⁴.

Cestiunea aceasta o ventilaram și cu alți bărbați integri și zeloși de aici. Aceștia cred că administrațiunea politică precum este și foarte cătrănită de ură și urgie asupra noastră, cu nici un preț nu va suferi ca poporul român să fie prezentat undeva ca atare prin delegați proprii, cu atât mai puțin prin acest comitet. Numai că pre comunități bisericesti-scolastice sub conducerea cîte unor protopopi luminați se poate ajunge scopul pe la locurile unde *s-ar întîmpla* ca Maiestatea Sa să stea mai mult sau mai puțin afară de Deva și Clusiu. Se presupune firește că prelații români din partea lor se vor presenta cu comitiva lor și cu toată demnitatea, cu atât mai virtos, că de ecs[emplu], înainte cu cițiva ani i s-a imputat greu episcopului de Caransebeș⁵, căci nu s-a prezentat la Maiestatea Sa în Arad.

După experiența făcută de părinții noștri în a. 1817 și de noi acești bătrîni de acuma în iuliu 1852⁶, eu unul știu numai atîta, că poporul au alergat din țara întregă cu mii de suplice (Majestätsgesuche), încît și pe drumuri îi umplea trăsura. De nu am uitat, în 1852 se grămădiseră vreo patru mii de suplice. Va întreba cineva că ce rezultat vor fi avut acelea plînsori. Resultat momentan imediat pentru indivizi a fost foarte puțin, cu atât mai mult însă au influențat asupra Monarchului acelea mormane (grămezi) de plînsori, pentru ca mai apoi să strîngă în pîteni pe guvern și să-l întrebe: Ce dracul faceți cu poporul? Au influențat chiar și asupra legislațiunei; tirania ciocoiască a început a se mai modera, regularea urbarială după doi ani s-a și dat în discussiune (1819—20); tot așa în 1852 după care urmă patenta urbar[ială] din 21 iuniu 1854 și alte măsuri apărătoare de tiranie.

Dară cîți cărturari erau înainte cu 35 de ani, cari știau ori cutezau să scrie la împăratul, dacă-i ruga poporul? Abia vreo cinci avocați români în țara întregă. Astăzi națiunea noastră se află în această privință în pozițiune fără nici o asemănare mai favorabilă decît odinioară. Nu cinci, dară poate și 100 de avocați apărători de cauze; o mulțime de cauze *concerte* și legi *violente* sau chiar călcate cu totul în picioare, le dau material minunat, care merită să fie adus la cunoștința monarchului. Nu cauze bagatele, cu care să nu se blameze nimeni, ci cauze de interes *general*, deși momentan relativ numai la una sau la cîteva comune, numai la una sau la unele familii ar fi să se coprindă tot în suplice speciale separate, subscrise de înșii suplicanții, eară cei ce nu știu scrie să dea plenipotența în regulă. Chiar și brutalitățile și nerușinatele corupțiuni electorale din Zarand ar merita să fie supuse la cunoștința monarchului în stil lapidar, sau militar, scurt, precis. Dară cauzele urbariale cu toate ramurile lor, comassări, segregări, pădurit etc. Causa locuitorilor din Munții Apuseni; a năsăudenilor; sila brutală ce ni se face cu limba maghiară; mulțimea funcționarilor cari nu cunosc limba română și nici cea nemțască, persecuțiunea școalelor românești; cumplitele exacțiuni și ca consecință imperioasă necurmata migrațiune, nu numai în România, dară și în Rusia și — dintre soți — în America.

Scurt, nenumărate cauze de a se plînge și alerga la monarch, și eu cred așa, că suplicele poporului grămădite din țara întregă, ar folosi mai mult decît orice memorial de politică superioară.

Dv. vă veți consulta înțelepțesc din mai multe părți ale țării și veți face cum veți afla cu cale, în liniște, fără sgomot; timp este.

Pe unde va fi să easă poporul înainte, să păzim ca să nu scoată numai țigani și cerșitori, cum au făcut în unele ținuturi săsești la 1817 și în comit[atul] dv. la 1852, apoi i-au arătat zicînd: toată națiunea românească proletară, cerșitoare, bună de a încerca cu ea tunurile.

Magnum pauperies op[p]rob[r]ium ...

Sed sapientibus satios.

Al dvoastră devotat și stimătoriu

G. Barițiu

[Pe verso:] „Am comunicat și cu ceilalți de loc după primire — F. Hossu“.

[Adresa pe plic:] Prea onoratului domn
Francisc Hossu Longin⁷
Advocat în *Deva*

B.C.U. Cluj, *Fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 252/1, f. 20—21.

¹ G. Barițiu, E. Brote și I. Slavici.

² Informațiile sînt transmise de V. Babeș (vezi I. Slavici, „*Tribuna*“ și *tribuniștii*, p. 55).

³ Este vorba de proiectul de Memorand redactat de I. Slavici ca urmare a hotărîrilor ședinței Comitetului central P.N.R. din 10 mai 1887 (cf. I. Slavici, *Românii din Regatul ungar*, p. 25).

⁴ În 30—31 iulie 1887 s-a întrunit la Sibiu Comitetul central P.N.R. (vezi Anexa 3).

⁵ Ioan Popasu (1808—1889).

⁶ Se referă la vizitele din 1817 și 1852 ale împăraților austrieci Francisc al II-lea și Francisc Iosif, în Transilvania.

⁷ Într-o scrisoare anterioară (20 iulie 1887), Fr. Hossu-Longin solicită părerea Comitetului central cu privire la atitudinea ce urma s-o adopte românii din Deva cu prilejul vizitei lui Francisc Iosif în Transilvania (vezi B.C.U. Cluj, *Fond Fr. Hossu-Longin*, mss., sertar 252/1, f. 15—18).

3

GEORGE BARIȚIU CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

Atitudinea Partidului Național Român față de proiectata vizită a împăratului Francisc Iosif în Transilvania. Conceptul Memorandului este gata, multiplicat în 11 exemplare, urmînd a fi înaintat „celor 11 membri ca să-l studieze“.

Sibiu, 14 august n. 1887.

Prea stimatelor domnule!

La coprinsul scrisoarei dvoastre din 9 ale l.c. am onoarea a răspunde că Comitetul electoral în ședințele sale din 30 și 31 iulie a.c. după luarea de concluse asupra punctelor principale comise spre executare de către Conferența din mai a.c. s-a ocupat și de eventualitatea fericitei veniri a Maiestății Sale c.r. și apostolice în Transilvania¹, prin urmare și de modul cum s-ar conveni ca să-și manifeste și poporul nostru român bucuria sa cu acea ocaziune. După cumpănirea mai multor împregiurări și anume a situațiunei prezente a Comitetului amenințat cu dissoluțiune totală, toți membrii prezenți în ședință aflară că acesta nu are să facă nici un pas de la sine nici spre a îndemna nici spre a desmenta pe cineva de la audiență și suplicare; facă cine cum îi dictează mintea, bunul simț și împregiurările.

Conferența nu a însărcinat cu nici o misiune pe Comitet în sensul acesta, ci l-a însărcinat — acum în 1887 a doua oară, că să compună un Memorand politic spre a se subșterne de-a dreptul Maiest. Sale. Conceptul aceluiași este gata și el se află în 11 exempl. mspte [manuscrite] în minile celor 11 membri, ca să-l studieze și să-l remită nesmintit până în 20 aug. însoțit de reflexiunile fiecăruia; după aceea se va redacta și revidea din nou, apoi se va înainta la tron.

Eaca deci pășirea energică, colectivă, aieptată la călcăiul scrisoarei dvoastre. Oare însă este de ajuns atâta? Esperiența seculară ne răspunde cu voce tare că nicidecum nu este de ajuns, căci la de acestea se zice de regulă: câțiva agitatori blăstămați, câțiva soboli negri lucră pe sub pământ, eară poporul este foarte îndestulat cu toată starea lucrurilor, căci de nu ar fi, desigur s-ar plinge el însuși, ar alerga în toate părțile cu jălbi în proțap.

Se pare că eu mă voi fi exprimat foarte rău în scrisoarea mea din 26 iulie. Eu nu am înțeles că să easă poporul în masă cu suplice de-a lungul drumului. Văz și eu că acum oamenii călătoresc cu vaporu; dară monarchul tot stă undeva și anume în Clusiu [Cluj], unde se crede că va da audiențe și va primi suplice. Apoi aceia pe cari îi dor oasele ca pre cei de la Dragu și din sute de alte comune, dacă le pasă, merg și până acolo, precum alții merg până la Bpesta și alții la Viena.

Mă resum: Comitetul electoral nu află cu cale a decide nimic relativ la întîmpinarea Maiestații Sale, necăzînd această grijă în competența sa; preste aceasta seamănă foarte, că așa cum este compus și cum e văzut, zilele sale îi sunt numărate.

Al dvoastră stimatoriu

G. Barițiu

[Adresa pe plic:] Spectabili et generoso domino
Francisco Hoszu-Longin
Causarum advocato

Deva

B.C.U. Cluj, mss. 4119, Coresp. Fr. Hossu-Longin, vol. I, f. 66—68.

¹ Împăratul Francisc Iosif a asistat la manevrele de toamnă ale armatei imperiale, ce au avut loc în comitatul Hunedoarei (terminate la 9/21 septembrie 1887), după care a vizitat orașele Deva și Cluj (cf. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 201, din 13/25 sept. 1887, p. 1).

4

VINCENȚIU BABEȘ CĂTRE GEORGE BARIȚIU

Conform, probabil, hotărîrii membrilor Comitetului central, V. Babeș restituie președintelui Partidului Național Român „proiectul-manuscris de Memorand“. Totodată îl informează pe G. Barițiu că ieșirea lui din Comitetul central „s-a găsit oportună“ de către frunțașii politici bănățeni, care însă vor colabora pe mai departe „în cadrul programei naționale“.

Ilustrule coleg,
Prea stimată amice!

Am petrecut 12 zile în Sibiu și n-am putut avea ocaziune nici măcar a-ți restitui proiectul-manuscris de Memorand, pentru a cărui restituire ne angajaserăm¹.

Zece zile am fost ocupat întins, și-mi destinaseram una-două, pentru d-a răsufla și a-mi vedea amicii. Dar — tocmai m-am bolnăvit, și am plecat mercuri seara, în 7 sept., rău bolnav din Sibiu, petrecând d-atunci 8 zile la Căpălnaș, pînă să mă restaurez întrucîtva, apoi 1 zi în Bulci, una în Arad, 1 în Timișoara, și acum aflindu-mă și simțindu-mă de tot bine aici, de 26 de ani, pentru a 55 oară, găsind liniștea necesară, spre a-mi achita datoriile!

Și-mi este datoria cătră dta și ca cătră președintele Comitetului nostru electoral și ca cătră bunul amic și român, mai și mai întii — să te rog să primești aci în anex, atinsul mai sus proiect de Memorand și să faci ca să fiu absolvat d-această datorie; ear *a doua*, și aceasta cătră dta personal-minte, spre informațiune și usul necesar la cas de lipsă, — să te încredințez că — aducînd eu la cunoștință și motivînd frunțașilor din aceste părți eșirea mea din Comitetul electoral central,² aceasta eșire s-a găsit oportună, toți pătruși fiind de dorința și speranța că Comitetul prin aceasta nu va fi împedecat în lucrările sale; ear d-altă parte toți rezoluți fiind, în cadrul programei naționale, a sprigini pe Comitet, oricînd provocați vor fi; tot d-odată însă, și fără a aștepta impulsul d-acolo, a face, a întreprinde cele necesare întru interesul cauzei.

Anume frații din Lugoș se vor organiza și consolida pentru acest scop, și dvoastră i veți găsi oricînd a-i căuta veți binevoi.

Din aceste puține cuvinte cred că vei lua convicțiunea că — nu la slăbire, ci la fortifie tîndem cu toții, și noi sperăm că aceasta vom și putea-o dovedi la proxima ocaziune.

Am ținut a-ți spune acestea espres, ca nu cumva eșind la lumină retragerea mea, să fie altfel interpretată.

Cu planul meu d-a eși pentru timp mai lung în străinătate n-am putut reuși, din cauza că de sus de la putere s-a

dificultat trecerea fiului meu Titu la o universitate din străinătate. A trebuit deci să înscriu aici pe ambii mei copii și — firește, să rămân și eu tot aici.

Despre împedecarea ce s-a făcut deputațiunei metropolitane la Deva, cu cea mai încordată curiozitate așteptăm lămuriri!³

Despre altele, salutîndu-vă cordial
Al dvoastră devotat

V. Babeș

Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., Secția Arhiva istorică, *Fond G. Barițiu*, doc. nr. 307.

¹ Este vorba despre unul din cele 11 exemplare mss. de Memorand care au fost împărțite membrilor Comitetului central (vezi Anexa 3).

² Amănunte la: I. Slavici, „*Tribuna*” și *tribuniștii*, p. 54—56.

³ La insistențele guvernului de la Budapesta, după cum consemnează R. Patiția în *Insemnările autobiografice*. „primiriile oficioase s-a[u] făcut la Cluj și nu în Deva. Aceasta se făcu pentru a serba învingerea parută a ideei de stat asupra românilor” (Muzeul jud. Alba Iulia, *Fond Unirea*, nr. inv. 2487, p. 285). La Cluj împăratul a fost salutat din partea românilor de mitropoliții Vancea și Miron Romanul (în 11 septembrie 1887 st. n.), ca și de episcopul Mihai Pavel din Oradea (cf. „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 202, din 16/28 sept. 1887, p. 1—2).

5

GEORGE POP DE BĂSEȘTI, VASILE LUCACIU, IULIU COROIANU ȘI IOAN RAȚIU solicită lui **GEORGE BARIȚIU** convocarea grabnică a Comitetului central al Partidului Național Român aflat într-o „situațiune gravă”.

Ilustre domnule,¹

Prin aceste cu toată încrederea te rogăm, că luînd în dreapta considerațiune situațiunea gravă, gravisimă, în care ne aflăm, să combinezi un termen de convocare a comitetului nostru, ca să ne vedem de treburi.

Noi subscrișii suntem liberi de acum înainte, și putem să ne prezentăm la invitarea dtale, ilustre domnule, ori — pe cînd vei ficsa termenul convenirei comitetului.

Cu toată stima și încrederea românească ne subscriem.
Ai dtale, ilustre domnule, adicți

Băsești	} 26-X-888	G. Pop
Șișești		Dr. V. Lucaciu
Clusiu	29/X 888	Iuliu Coroianu
Turda	3/11 888	Dr. Rațiu

Convenirea² s-ar putea defige pe
20—30 novembre a.c. la Clusiu,
— pe zilele din 3—10 decembrie
să nu se defigă.³

Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., Secția Arhiva istorică, *Fond G. Barițiu*, doc. nr. 270.

¹ Adresa este scrisă de V. Lucaciu; semnături originale.

² Intervenție autografă a lui I. Rațiu.

³ Pe dosul adresei G. Barițiu a notat că a primit-o în 5 noiembrie și a răspuns în 11 decembrie 1888, convocînd, probabil în urma demersului făcut de cei patru fruntași politici români, ședința Comitetului central din 22—25 decembrie 1888.

6

ȘEDINȚA COMITETULUI CENTRAL DIN 22—25 DECEMBRIE 1888 (Proces-verbal)

Se discută „proiectul de memorial“ compus de Iuliu Coroianu și cel întocmit de Aurel Mureșianu. Comitetul recomandă „combinarea ambelor lucrări“. Demisia lui G. Barițiu, care se retrage și din Comitet. În locul lui G. Barițiu este ales I. Rațiu.

Comitetul¹ permanent electoral al partidului național român.
Sedința III ținută în 22—25 decembrie 1888.

Președinte: George Barițiu

Notariu: dr. Vasile Lucaciu

Prezenți: Iuliu Coroian, N. F. Negruțiu, dr. Aurel Mureșan.

I. Protocol

Președintele deschide ședința la 10 ore din zi:

Prezentează epistolele de scuză ale membrilor absenți, precum și un program pentru ordul dezbaterilor din această ședință.

Luîndu-să act despre propunerile președintelui, epistolele să alătură la actele comitetului, eară programul la acest protocol.

II.

Iuliu Coroian prezentează memorialul compus de domnia sa, în urma încredințării primite de la comitet.

Comitetul decide ca întâi să se citească memorialul în întreg cuprinsul său.

III.

După citirea unei părți din memorial:

Ședința se amână pe ziua următoare

Continuarea ședinței în 23—XII—[1]888.

IV.

Iuliu Coroian continuă cetirea proiectului său de memorial, și după ce sfârșește, îl pune împreună cu adnecsele sale la dispozițiunea comitetului.

Comitetul îl redă autorului cu acea încredințare, ca luînd în considerațiune observările făcute de membrii comitetului, să-l prelucre de nou și după aceea să-l prezenteze membrilor spre subscriere.

V.

Între aceste sosind dr. Aurel Mureșan, își prezentează și d-lui proiectul său de memorial.

Comitetul află că în ambele proiecte sunt depuse aceleași puncte de vedere și sunt pătrunse de ace[ea]și idee. Dorește deci, ca autorii să combineze împreună lucrările sale și să se învoiască asupra combinării ambelor lucrări așa, ca din considerarea lor să rezulte unul cît să poate de perfect.

Ședința se amână pe 25—XII—[1]888.

VI.

Dr. V. Lucaciu raportează că dd. autori ai proiectelor de memorial s-au învoit că Iuliu Coroian să prelucre memorialul său conform decisului de sub p. IV al acestui protocol.

Comitetul ia act despre acest raport și hotărăște a se observa întocmai.

VII.

Întregirea comitetului.

Președintele comitetului își dă abdicerea, precum declară că se retrage definitiv și din comitet.

Comitetul primește cu dorere această declarație de abdicere și de retragere, învins numai de forța împrejurărilor grele, ce amenință viața noastră culturală națională, și-l alege de președinte al său pe d. dr. Ioan Rațiu, iară cauza întregirii cu alți membri să amină pînă la ședința procsimă a comitetului.

VIII.

Venind vorba de spesele avute în cauzele noastre electorale Comitetul îl încredințează pe d. George Barițiu să-l provoace pe cassariul comitetului, Eugen Brote, să-și dea socotelile despre spesele avute cu tipărituri, cu expedițiuni etc, făcute în cauzele electorale.

Cu aceste, ședințele comitetului să închid și acest protocol să verifice în fața membrilor prezenți.

Dat în 25 decembrie 1888.

Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., Secția Arhiva istorică, *Fond G. Barițiu*, doc. nr. 271.

¹ Copie autografă a lui G. Barițiu (două exemplare).

AUREL MUREȘIANU CĂTRE GEORGE BARIȚIU

**Cu privire la alcătuirea Memorandului prin „tuziunea”
celor două proiecte compuse de I. Coroianu și A. Mure-**

șianu. Nu acceptă recomandarea Comitetului, urmînd ca acesta să opteze pentru unul din cele două proiecte.

Căpuș, 24/12, [1]888.

Mult stimată domnule președinte,

Scuzați, că fiind reținut de ocupațiunea noastră n-am mai putut să vă vizitez spre a-mi lua rămas bun.

Încercarea de a stabili o învoială pe temeiul propunerii de a folosi ambele lucrări luînd ca bază pe a mea, n-a reușit din cauză că colegii mei s-au abătut de la această propunere și din cauză că după convingerea ce am cîștigat în urma cetirei elaboratului confratelui meu, o fusiune între amîndouă elaboretele este imposibilă.

Așadar nu rămîne alta decît ca să decidă Comitetul între amîndouă elaboretele și să aleagă pe acela care va fi din partea sa aflat de mai corespunzător.

Mi-am ținut de datorie a vă împărtăși aceasta și vă rog a comunica rîndurile și cu domnii colegi.

Al dvoastre cu cea mai distinsă stimă.

Dr. Mureșianu

Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., Secția Arhiva istorică, *Fond G. Barițiu*, doc. nr. 427.

8

AUREL MUREȘIANU CĂTRE GEORGE BARIȚIU

Tot despre cele două proiecte de Memorand. Comitetul a optat pentru proiectul întocmit de I. Coroianu, care se deosebește „esențial” de cel alcătuit de dînsul.

Mult stimate domnule Bariţiu,

Sunt sigur că aţi primit scrisoarea mea de luni noapte, ce v-am scris-o de la Căpuş şi în care v-am relatat pe scurt rezultatul sfătuirilor noastre de luni. Eu însumi am predat scrisoarea ambulanţei, ce mergea la Sibiu.

Scuzaţi că fiind constrâns v-am scris numai cu ceruza, căci călimarul cu cerneală era ocupat de alţi pasageri de la gara din Căpuş.

Aţi văzut din menurata [precedenta] scrisoare a mea, că nu s-a putut stabili nici o înţelegere între mine şi colegii mei, deoarece dumnealor s-au abătut cu totul de la propunerea lor de duminică şi au susţinut à tout prix operatul colegului meu din Cluj, despre care m-am convins că se deosebeşte în mod foarte esenţial de vederile exprimate în lucrarea mea.

Vă voi comunica mine sau poimîne mai pe larg de cursul sfătuirilor noastre. Pînă atunci vă rog să mă încunoştiinţaţi dacă aţi mai luat vreo hotărîre în cadrul restrîns şi de ce natură?

Rugîndu-vă încă o dată să mă scuzaţi dacă din cauza lipsei de timp nu v-am putut face vizita de adio, vă rog să primiţi asigurarea deosebitei mele stime.

Dr. Aurel Mureşianu

Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., Secţia Arhiva istorică, *Fond G. Bariţiu*, doc. nr. 428.

¹ Scrisoarea poartă antetul redacţiei ziarului „Gazeta Transilvaniei“.

Ar dori ca conceptul Memorandului să fie văzut de Al. Mocioni și V. Babeș, ca — împreună cu V. Lucaciu — să-i aducă îmbunătățiri, mai ales în privința chestiunilor referitoare la românii din Banat și Crișana.

Magnifice domnule!

Incep cu a-ți ura an nou fericit!

Dee Dzeu să fie acest an fericitoriu și pentru cauza noastră; dacă ne-ar aduce *încredere și reciproca iubire frățască nouă între noi*, ar fi mai îmbelșugat decât că ar poseda strămutarea sistemului distrugătoare de azi, — pentru că fără acele două criterii, așa sum convins, că nu am fi stăpîni noi românii, nici în cele mai largi drepturi naționale, situațiunei.

Un om fără trecut politic — precum sunt și eu — cunosc fazele vieții politice naționale din cetit, și-mi fac conceptele conform preceperii individuale și prin aceste am ajuns la convingerea de mai sus.

Toată intențiunea și dorita-mi este — precum cred că la toți cei ce voesc serios a lucra nu poate fi alta — de a realiza aceste, — cari, dorere, mi se prezintă ca un vis încă azi.

Vei crede magnifice dle, după ce știi care-mi este dorul animei, că cu deplină bucurie am primit epistola ce ai avut amabilitatea a mi-o adresa în 7 ian. a.c. st. n., însă la care în absența mea de acasă numai azi pot să-ți răspund.

Rămînă între noi, te rog, — dară la tot cazul doream a comunica conceptul memorialului cu dl. Mocsonyi Alesandru, pentru că doresc să fie o espunere corespunzătoare, acela [al] tuturor românilor din Ungaria, și dsa poate să aibă unele dorințe cari să le reclame interesele românilor de peste Meseș și a celor din Banat.

Aceasta doream să o fac între noi trei inși, și adevă il. d. A. Mocsonyi, magnificitatea voastră și eu; și aceasta trebe să se facă îndată ce voi fi gata definitiv; ar fi bine să fie cu noi și dr. Lucaciu.

În prezent se [indescifrabil] operatorul și în vro 10—15 zile va fi gata, — apoi te voi molesta cu o epistolă pentru defigerea unui termen unde să convenim ca să-l cetim, și să-l studiați, și să fiți buni a vă da părerea.

Tot cu aceea ocaziune ne vom înțelege și asupra unei conformări a comitetului electoral după cum om afla de bine.

Acuma este ocazia ca să se facă lucruri bune, numai să voim; — și eu cred că vom și face. Dee Dzeu!

Primește magnifice domnule expresiunea distinsei mele stime, precum și smerite salutări de la amicul meu dr. Silași.

Cluj, 1889, 12/I st. n.¹

Iuliu Coroianu

Colecția V. Babeș, pach. II, doc. nr. 79.

¹ V. Babeș notează pe această scrisoare că a răspuns lui I. Coroianu la 3/15 ianuarie 1889.

10

IULIU COROIANU CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Grigore Silași în perspectivă de a deveni membru activ al Academiei Române.

Aderă la părerea lui Al. Mocioni de a prezenta Memorandul când momentul va fi „bine venit”; pînă atunci să se soluționeze problema pecuniară, să se definitiveze textul și să se întregească Comitetul central al partidului.

Magnifice domnule!

Fii iertător te rog pentru lunga mea întîrziere cu aceste rînduri. Cauza este că de 6 zile numai aseară sosii acasă de la Recea-Cristur, unde fusei ocupat într-o cauză de comasare.

Epistola domniei tale cetindu-o azi, pot să-ți notific, că amicul Silași, în cît l-am sondat — așa pe departe — *parcă*

*n-ar fi străin de a primi onoarea să fie membru ordinar la Academia română.*¹

În celelalte despre cari ai amabilitatea a-m[i] aminti, suntem aproape de o părere; decît am diferi numai la acel caz dacă st. domnia voastră ați adera priincios pentru cauza noastră, ca să facem și pe aici pe acasă într-o formă care ar arăta dezinteresarea.

Eu încă aflu ca p. e. [pentru executare], Memorialul, precum zice și dl. Mocioni A., e bine să fie gata și să se aștepte cu el momentul binevenit; noi încă sum de părere ca să ne creem cele de lipsă, să le avem la îndemină în momentul binevenit.

Adecă noi trebuie să facem parale — de cari nu avem nimica.

Doresc! Că nu facem nimica nici într-această privință.

Trebuie mai încolo să ne fie completat comitetul, și iată Al. Mocioni nu intră! Asemenea n-[ai] venit dnia ta. În această privință te rog să mă clarifici, că în săptămînile aceste poate vom fi conchemați membrii comitetului la ședință și așadar să fim în ordine cu această afacere, care o țin de foarte importantă.

Îți doresc din inimă cale fericită cătră Țară și reînturnare în deplină sănătate.

Al magnificenței tale sincer stimătoriu

Cluj, 1889, martie 19.

Iuliu Coroianu

Colecția V. Babeș, pach. IV, doc. nr. 45.

¹ Rămînînd în 1888 două locuri vacante de membri activi la Secția literară a Academiei Române, prin moartea lui T. Cipariu și G. M. Fontanin, deducem că este vorba de a alege într-unul din aceste locuri libere pe Grigore Silași, care de fapt era „membru onorar“ („Analele Academiei Române“, seria a II-a, tom. X, 1887—1888. Partea administrativă și desbaterile, București, 1889, p. 77, 90, 345, 347). În ședința Secției literare din 16 martie 1889 se propun însă ca membri activi, I. Slavici și N. Gane (Idem, tom. XI, 1888—1889, p. 211). În ședința Secției literare din 19 martie 1890, Gr. Tocilescu obține 5 voturi. I. Slavici 4, N. Gane 3 voturi și George Popa un vot (Idem, tom. XII, 1889—1890, p. 144), dar membrii Academiei Române aleg în 22 martie 1890 numai pe Gr. Tocilescu (Ibidem, p. 104).

CONVOCATORUL adresat de către Ioan Rațiu membrilor Comitetului central al Partidului Național Român, prin care aceștia sînt chemați la Turda pentru a discuta proiectul Memorandului întocmit de Iuliu Coroianu.

exp[ediat] 9/5, 889

Domnule colega,

Coroianu m-a încunoștințat zilele trecute că e deplin gata cu compunerea memorialului; prin urmare e de lipsă ca onorații domni membri ai comitetului electoral să se întrunească cît mai curînd la una consultare și desbatere asupra acelu memorial, pentru statorirea lui definitivă.

Spre acest scop, după o prealabilă înțelegere avută cu domnul referinte, am defipt ziua întrunirii pe 18 mai a.c.s.n. la 11 ore înainte de amiază, în locuința subscrisului, aici în Turda.

Deci vă rog să binevoiți a osteni pe ziua numită la consultarea indicată, ca să ne împlinim cît mai curînd datorința impusă nouă de conferința electorală.

Despre timpul sosirii dv. vă rog să mă încunoștințați cel puțin cu o zi mai înainte.

Al dv. cu toată stima.

(Dr. Rațiu)¹

[Pe pagina a 4-a]

*S-a trimis D. D-lor*²

Coroianu

Geor[ge] Pop

Lucaciu

N. F. Negruțiu
Dr. Eugen Brote
Dr. Nicolau Oncu
Dr. Aurel Mureșanu

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2385.

¹ Exemplar-ciornă scris de I. Rațiu. Semnătura, adăugată probabil ulterior, cu creionul, aparține Emiliei Rațiu.

² Text scris cu creionul.

12

EUGEN BROTE CĂTRE SEPTIMIU ALBINI

Cu privire la însemnătatea și necesitatea adoptării, chiar în temnițe, a unor atitudini demne, curajoase, la înălțimea cauzei ce o servesc. Salută inițiativa convocării la Turda a ședinței Comitetului central; ordinea de zi: „Memorandul către împărat“.

Despre unele articole cu caracter polemic apărute în „Tribuna“.

Sibiu, 11 mai 1889. st. n.

Stimate amice!

Cred că bine ai făcut că ți-ai ales tocmai lectură filosofică pentru cele treizeci zile temniță, pe care ai să le porți nu pentru cinstea dlui Cosma, ci pentru cinstea „Tribunei“¹. Trebuie să fii cuprins tocmai de idei filosofice pentru a putea paraliza încîtva impresiunea psihică a celor ce să găsească în jurul d-tale. E ticăloasă situațiunea în care te afli, dar

causa noastră cere de la fiecare din noi — jertfe. Apoi jertfele nu se aduc petrecînd într-o societate plăcută, șezînd pe canapea și fumînd țigarete. Dl. Pop-Păcurar, dl. Slavici, Simeon Popescu și toți ceilalți am fost și sîntem osîndiți a aduce jertfe mai mari sau mai mici. Și tocmai aci zace biruința cauzei noastre. Așadară sus inimile! și dacă cumva dai în vorbă cu tilharii care te încongioară, spune-le că d-ta nu doară pentru închipuita cinste a unui om ai ajuns acolo, ci pentru cinstea adevărată a poporului român ai ajuns acolo.

Comisiunea ce mi-ai dat cu privire la banii de pedeapsă și celelalte am împlinit-o, dar te rog să-i scrii lămurit și îndeosebi fratelui meu,² ca să nu dea uitării cele ce are să facă.

Eri am primit de la Dr. Rațiu din Turda o invitație pentru 18 I.c. la o ședință a comitetului electoral central. Este caracteristic că ședința să conoheamă de Raț și nu de Bariț și la Turda și nu la Sibiu. Aceste împregiurări mă îndeamnă să mă duc la Turda. Bariț ar fi îngropat politicește, ear oamenii noștri politici, cari compun comitetul, se simt genați în Sibiu, negreșit de Albina,³ care i-a strîns în brațe pe toți. Este vorba de memorandumul cătră împăratul, dar eu mă duc la Turda numai pentru a le spune colegilor mei bucuria de progresul ce l-am făcut în politică prin atitudinea d-lor.

De la dl. Duică-Bogdan încă am primit eri o scrisoare. D-lor, tinerii, voesc să facă o manifestare în cadrul problemelor ce le are Asociațiunea și au fost avisați prin dl. Slavici pentru sfat la mine. Eu m-aș bucura foarte mult de o manifestațiune a tinerimei, deși nu pe terenul Asociațiunei transilvane, care și-a trăit „traiul și și-a mîncat mălaiul“.

Astăzi public împreună cu fostul meu colegă, bătrînul Stezar, o declarațiune — în „Tribuna“ — prin care îm[i] trag sama cu cătăii de la Albina-Metropolie în ceea ce privește lătrăturile lor despre modul administrațiunei noastre de fonduri publice.⁴

Declarațiunea dlui Hodoș a produs o impresiune adîncă în toate cercurile societății noastre.⁵ Amicii sînt mîndri, adversarii consternați. „Tribuniștii nu glumesc“ zic toți, „ei ce fac, fac cu toată rezoluțiunea“. Prin graiul lui „Kolozsvar“⁶ dl

Cosma retirează și se mulțamește cu „satisfacția“ ce o are. Cred și eu că-i va fi de ajuns deocamdată.

Primește multe salutări de la al d-tale devotat amic.

Eugen Brote

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. S $\frac{20(1)}{\text{CCVI}}$

¹ În urma procesului de presă pe care-l pornise Partenie Cosma împotriva „Tribunei“, în septembrie 1888, Septimiu Albini, redactor responsabil al ziarului, este condamnat la o lună închisoare, 100 florini amendă și 52 fl. cheltuieli de judecată (cf. „Tribuna“, nr. 61, din 16/28 martie 1889, p. 3). Alte amănunte, vezi D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 362—366.

² Dr. Aurel Brote (1842—1897), economist, directorul băncii de asigurare *Transilvania* din Sibiu.

³ Se referă la banca *Albina* din Sibiu, primul institut românesc de credit și economii din Transilvania, înființat la 1871, care avea din anul 1885 ca director executiv pe Partenie Cosma.

⁴ Vezi C. Stezar, E. Brote, *Moralitatea publică la noi*, în „Tribuna“, nr. 98, din 30 aprilie/12 mai 1889, p. 1.

⁵ Este vorba de o declarație a lui Enea Hodoș, în care critică conduita lui Partenie Cosma și din care se putea vedea că tot lui îi aparține și articolul pentru care Septimiu Albini fusese trimis în închisoare (cf. „Tribuna“, nr. 93, din 25 aprilie/7 mai 1889, p. 1).

⁶ Se referă la faptul că ziarul maghiar „Kolozsvar“ scria în nr. 73 din 27 martie 1889, p. 3 că în procesul de presă câștigat cu Septimiu Albini, Partenie Cosma merita satisfacție deplină.

13

EUGEN BROTE CĂTRE IOAN SLAVICI

Despre semnificația convocării Comitetului central la Turda, de către I. Rațiu, și nu la Sibiu. Întrunirea de la Apold; prezența țăranilor și atitudinea „echivocă“ a unor aderenți ai grupării moderate din jurul „Albinei“.

Iubite amice!

Din scrisoarea d-tale din 9 l.c. văd că în sfârșit ai luat o hotărîre în toate privințele. Mă bucur mai mult de hotărîrea d-voastră a merge la Gräfenberg. Această baie, împreună cu amicul d-tale Hasanu¹, îți va face bine d-tale, dar și doamnei Slavici.

Ceea ce privește căutarea unei locuințe pentru d-ta aici, mă voi îngriji eu împreună cu nevasta mea, și vă vom face propuneri îndată ce vom afla ceva potrivit.

Comitetul național electoral este convocat prin Dr. Raț pe 18 l.c. la Turda. Bariț se vede că s-a lăsat cu totul de politică, ear onorabilii membri externi² cred că cu cît vor fi mai departe de „Albina“, cu atît mai independent pot vorbi. Eu am de gînd să mă duc la Turda și am să le spun că oamenii cari nu pot fi independenți în toate împrejurările, să se lase de politică.

Eri am avut la Apold earăși o întrunire foarte frumoasă de țerani³. Aceste succese sînt cu atît mai valoroase cu cît conducătorii: protopopul (Droc) și protopreotul (Branîște), aderenți și comitenți ai Albinei, au luat o pozițiune echivocă față de încercările noastre.

Altcum pe la noi nimic ceva deosebit. Primește multe salutări de la al d-tale devotat amic

Eugen Brote

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. S $\frac{15(3)}{\text{XXXII}}$

¹ Ion Hosanu medicul băilor Gräfenberg din Austria (vezi D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 361, 364, 369).

² Membrii externi (adică dinafara Sibiului) ai Comitetului central în acel timp erau: V. Babeș, I. Coroianu, V. Lucaciu, A. Mureșianu, N. F. Negruțiu, N. Oncu, G. Popa și I. Rațiu.

³ În calitate de președinte al *Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului* (constituită la 1888), E. Brote ținea diverse înruniri agricole în satele comitatului; una din acestea este și cea amintită aici (cf. „Tribuna“, nr. 101, din 4/16 mai 1889, p. 1—2).

IULIU COROIANU CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Cu privire la abonarea unei „foi franceze“.

Opinia publică cere urgentarea înaintării Memorandului; actul va fi îmbunătățit prin sugestiile Comitetului și actualizat.

Pentru întregirea Comitetului au fost propuși: Al. Moșion, V. Babeș și C. Brediceanu, cărora le cere consimțământul.

Venerate domnule Babeș!¹

Causa pentru care nu ți-am scris la epistola din noiembrie o poți cugeta, — voiam adeva a cerca cîtiva prenumerați foaiei franceze, din care cu multă plăcere aflu că se ocupă cu cauzele noastre românești prin ce tot mai larg se face terenul necultivat de noi pînă aci conform importanței lucrului și devine cauza noastră din ce în ce mai cunoscută și discutată.

Dorere însă că nici barem unul nu am găsit care să fi voit a jertfi acei 20 franci pentru acest scop salutar.

Acuși vă trimit 10 fl. v. a., ca prenumerațiune pentru mine ce ați avut bunătatea a-mi anticipa, și pentru care vă mulțumesc călduros.

Referitor la cele scrise în cartea² ultimă, vă duc la cunoștință că scrisoarea trimisă pentru amicul Silași i-am înmînat. Eară în meritul celei mai importante chestiuni, vă asigur că românii din mai multe părți ne iușesc așa zicînd ca să înaintăm Memorialul al cărui text după adunarea comitetului l-a primit definitiv. Încît însă de la acea adunare și pînă acuma s-a întîmplat multe ce ne interesează pe noi românii, și iară altele s-a strămutat, chiar se înțelege de sine că va mai fi de adaus, șters și cores ici-colea și încă în primul rînd prin mine căruia i s-a dat și această sarcină din partea comitetului.

Așa eu în zilele procsime gat alea unele corecturi.

Îmi pare foarte bine că dl Mocioni A. se interesează mult de această cauză și că deopotrivă cu d-nea voastră crede a se apropia timpul unei acțiuni serioase și ponderoase; de asemenea convingere suntem și noi, cu excepțiunea că noi credem de sosit timpul ca dl. Mocioni A. cu dumneata și Brediceanu să veniți în comitet și să înaintăm Memoriul la monarch. Și ca să fii convins că așa ne este convingerea, iată cele petrecute:

Mai mulți membri din Comitetul central ne-am adresat la președintele actual, dl dr. Rațiu, pentru ca să ne convoace la o adunare în care să fie comitetul întregit, — și după ce dl. Georgie Pop din Băsești ne-a asigurat că dl. A. Mocioni, d-nea voastră și Brediceanu sunteți gata a intra în comitet, noi am cerut de la președinte ca să vă convoace și pe dnia voastră cești trei imediat, încît fără aminare să putem lua [h]otăriri definitive referitor la cele ce avem de făcut. Dl. Rațiu însă în scrisoarea sa dto 15 l.c. zice că secretarul să facă un proces verbal în care noi vă alegem și apoi dacă vor trimite decretele vă va convoca ori la Cluj ori la B[uda]pesta.

Eu îmi iau voie a vă ruga ca cu poșta procsimă să binevoiiți a-m scrie dacă dl. A. Mocioni, domnia ta și Brediceanu fiind aleși, veți primi ori ba alegerea? ca să nu ne facem lucru în zadar.

La tot cazul, rostește timpul cînd toți factorii independenți români datori sunt a veni în lupta noastră dreaptă și cu cea mai mare căldură va saluta toată suflarea adevărată de român pe ilustrul nostru bărbat A. M[ocioni] dacă ne va veni cu vaza și autoritatea și mai ales cu talentele sale excelente întru ajutor. Știindu-l între noi, vom lucra mai veseli și mai cu abnegațiune ca să-i dovedim noi și prin noi el inamicilor noștri că pușca pusă la colțul chiliei nu este goală . . .³

[I. Coroianu]

Colecția V. Babeș, doc. neinventariat.

¹ V. Babeș notează pe scrisoare că a primit-o în 16/28 ianuarie 1890.

² Scrisoarea.

³ Sffrșitul scrisorii lipsește.

IOAN RAȚIU CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Îl invită la ședința Comitetului central din 19 februarie 1890 de la Cluj. Ordinea de zi: „întregirea“ Comitetului și problema definitivării Memorandului.

Frate Babeș!

Dușmanii națiunii noastre din zi în zi se fac tot mai cutezători, ei desvoltă pe toate terenele vieții sociale o activitate febrilă, călcînd în picioare și restul drepturilor naționale ce ne-au rămas nestrivite de ei pînă acuma. Față cu aceste atacuri ilegale și imorale noi, românii în genere, nu ne folosim de toate mijloacele legale întru apărarea drepturilor noastre.

Spre a chibzui un mod de apărare mai general și totodată mai potrivit pentru toate cauzele noastre naționale, mă simt îndatorat a convoca comitetul nostru electoral pe 19 faur a.c. st.n. la Cluj.

La consultările acestea te rog să participi și tu, ca bărbat de încredere al națiunii, cu atît mai virtos căci dorința noastră generală e să te alegem de membru al comitetului nostru electoral.

Cu această ocaziune se va statori definitiv și memorialul cu a cărui elaborare ne-a însărcinat conferința din urmă a alegătorilor români.

În ședința din 19 faur a.c., comitetul, înainte de toate se va întregi alegînd bărbați de încredere în locul celor eșiți din comitet¹.

Cu un cuvînt, agendele întrunirii defipte pe 19 faur a.c. sunt de mare însemnătate pentru noi românii, prin urmare

te rog să binevoiești a ne onora cu prezența și a ne da mina de ajutor cu sfaturile domniei tale.

Turda în 10/2, 1890.

Cu toată stima

Dr. Rațiu

Colecția V. Babeș, pach. I, doc. nr. 64.

¹ Ieșiți din Comitetul central: G. Barițiu, V. Babeș și I. Slavici.

16

CORIOLAN BREDICEANU CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Invitat de I. Rațiu la o ședință a Comitetului central la Cluj, unde se va discuta conținutul Memorandului și atitudinea politică a românilor „în viitor“, întreabă dacă ar fi oportun să participe sau nu.

Magnifice domnule!¹

Azi dimineată primii car[te] „espres“, o invitare la Cluj. Dr. Rațiu din Turda îmi scrie, că voesc a mă alege în comitetul național; acela va ține acolo ședință — memorialul se va stabili definitiv și se va discuta asupra atitudinii noastre în viitoriu, care trebuie să fie mai aspră față de atacurile crescînde a contrarilor noștri.

Vă rog a-mi telegrafa — să merg ori nu — dar depeșa orișicum să o primesc pînă la 11 — 1/2 12 ore înainte de ameazi, — căci de va fi lipsă să merg, la 1/2 1 ora trebuie să plec per Soborșin [Săvîrșin].

Încît — precum cred — și mf. voastră ați primit o asemenea invitare și veți merge, încă vă rog — fără subscriere — a-mi notifica în depeșa cerută.

Lugoș, 12/II 890.

Stimă

Brediceanu

P.S. Alăturatul raport despre cele din Csebea [Țebea] — așa început cînd primii epistola din Turda. Din Sibiu nu am primit protocolul.

Colecția V. Babeș, pach. V, doc. nr. 40.

¹ Scrisoarea poartă antetul lui C. Brediceanu, avocat în Lugoj.

17

EUGEN BROTE CĂTRE IOAN BIANU

Ședința Comitetului central al P.N.R. ținută la Cluj (febr. 1890) — despre oportunitatea înaintării Memorandului; atitudinea lui V. Babeș și A. Mureșianu; se preconizează iscălirea și eventual înaintarea actului la sfîrșitul lunii martie 1890.

Plecarea lui Slavici n-a produs „deprimarea” scontată în sinul comitetului; ezitări cu privire la linia politică sugerată de tribuniști.

Sibiu, 20 faur 1890.

Iubite amice!

Astăzi m-am întors de la Cluj. Lucrul cel mai important e că dl. Babeș, absent, a stăruit prin dl. Brediceanu a se amîna „deocamdată” cestiunea memorandului din motive de oportunitate. Maniacul de Mureșan (*Gazeta*) s-a încercat în tot chipul a ne ținea în loc cu discuțiunea. Eu am combătut procederea dlui Babeș, care este menită a acredita tot mai mult în public părerea că d-lor voiesc să zădărnicească așternerea memorandului din motive nemărturisite. Am fost spriginit cu

toată hotărîrea de dnii Coroianu și Dr. Lucaciu. În contra voinței dlui Babeș și a lui Mureșan, comitetul s-a pronunțat pentru așternerea memorandumului *acum*. Textul (50 coale de hîrtie scrisă!) este satorit, și are să se puriseze și traducă în limba germană până la 30 martie a.c., la care zi comitetul se întrunește în ședință la Pesta, pentru a-l subscrie și a stabili modalitatea așternerei, eventual a-l și așterne.

Am esperat și de astă dată că Babeș se folosește de fel de fel de mijloace pentru a nutri vanitatea și amorul propriu al membrilor comitetului; cu Coroianu d.e. susține o corespondență întinsă și regulată; a ținut cu Coroianu și cu Lucaciu la Pesta în casele dlui Mocsonyi conferențe; dl Mocsonyi le-au promis că va intra și el în comitetul național, dar — acum încă nu etc. Oamenii noștri, cam mărunței, se simt prin astfel de lucruri măguliți și n-au tăria spirituală de a se desface cu totul de momirile lui Babeș. Apoi smintitul de Mureșan, care nu știe ce vrea, încurcă ițele și mai tare și oamenii n-au încă curagiul să-l abandoneze.

Cu toate aceste precum vezi lucrurile au mers bine. De generalul Doda n-am făcut vorbă, fiindcă m-a oprit el să fac. El nu simte puterea în sine a conduce treaba, ear figură nu voește să fie. În locul vacant al dlui Slavici² am ales pe Diamandi Manole.

Atît despre comitet.

Cu plecarea dlui Slavici ne-am mai împrietenit³. Scrisoarea d-tale, simțemîntul lui și rezultatul ședinței de eri a comitetului național, ne fac pre noi să credem că va merge. Așteptam să văd eri în Cluj o înclinare a oamenilor a se depărta de noi, o deprimare din cauza plecării lui Slavici, desconsiderarea persoanei mele — nimic din toate aceste! Parcă nu s-a întîmplat nimic. Numai în treacăt a fost vorba de Slavici. De aci poți judeca ce mărunți sînt oamenii noștri!

În sfîrșit noi ne vom da toată silința ca s-o ducem, Slavici însă să scrie și să rămînă în curent cu afacerile, ear d-voastră ceilalți — să nu ne uitați.

Dacă ar fi să caracterizez pozițiunea noastră de acum, în două cuvinte aș zice: oamenii se țin încă prea mîndri ca să sufere conducerea noastră. Ei mai bucuros ar merge după Babeș, fiindcă a merge după un „anteluptător așa bine meritat“ este cinste. Ne opunem noi dlui Babeș, oamenii stau pe loc,

șovăesc, primesc părerile noastre de ale lor, și merg în sfârșit după convingerile lor, ear nu după noi.

Cred că cu situațiunea aceasta o am duce noi, fiindcă nici unul din noi nu are ambiția nici pretenția și poate nici însușirile de conducător. Și e mai bine ca oamenii să meargă după părerile noastre, cari sînt convingerile lor, decît ca să ne urmeze orbește.

Al d-tale devotat

Eugen

[P. S.] Simeon⁴ să mă dispenseze de la răspuns.

B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 55502.

¹ Dintr-o scrisoare a lui I. Coroianu către V. Babeș (Cluj, 8 februarie 1890) reiese că aceste convorbiri urmau să înceapă în 10 februarie 1890, la Budapesta (cf. Colecția V. Babeș, pach. IV, doc. nr. 30).

² I. Slavici și-a dat demisia din Comitetul central în august 1887 (cf. I. Slavici, „*Tribuna*” și *tribuniștii* p. 56).

³ Se referă la plecarea lui I. Slavici la București, în 3 martie 1890 (vezi D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 372).

⁴ Simeon Popescu, protopopul Sibiului, stabilit între anii 1888—1889 la București (D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 357—358).

18

CORIOLAN BREDICEANU CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Despre ședința Comitetului central al P.N.R. ținută la Cluj în februarie 1890. Se alege noi membri în locurile vacante; se hotărăște înaintarea Memorandului „în timpul cel mai

scurt"; procurarea banilor și remunerarea lui I. Coroianu. Al. Mocioni și „Tribuna” — sprijin material și divergențe. Întilnirea cu V. Mangra și N. Oncu la Arad.

Magnifice domnule!

La Cluj s-a constituit Comitetul. Preș. I. Rațiu, secret[ar] ad-hoc Lucaciu. În locul alor 3 membri rezignați s-a ales: V. Babeș, D. Manole și C. Brediceanu. Al 4^e loc a rămas rezervat: il[ustrității] sale Al. M[ocioni]. S-a hotărât: înaintarea memorialului în timpul cel mai scurt. Pe 30^a martie sedința în B[uda]pesta spre subscrierea memorialului și stabilirea termenului de predare. Pînă atunci proiectul de memorial stă la I. Coroian la dispozițiunea fiecărui membru de comitet ca să-l studieze și să-și facă eventualele propuneri. Spe-sele compunerii memorialului, tipăririi etc. se vor proiecta prin Coroian și apoi se vor stabili. Procurarea banilor nu s-a stabilit — deși s-au vorbit despre toate izvoarele posibile.

Rațiu, Pop G. [de Băsești], Mureșianu — au avut îngrijiri pentru textul memorialului, și toți ne-am pus toată speranța în m-voastră. Coroian, Lucaciu și E. Brote au insistat mai hotărât ca să se facă și să se înainteze. Am abstras de la împrejurările atât interne cît și externe, — cari nu ne promet azi nici un rezultat bun, dar din contră, probabilă fiind o persecutare și mai aprigă și chiar o contraminare — am întrebat că în lipsa unei organizări peste toată linia suntem noi siguri de razimul destul de intensiv al poporului? Au voi[t] să se facă și așa s-a hotărât cele de sus. E. Brote de diferite ori s-a espeptorat în mod carele i-a[m văzut] arzătoare poftă de a lovi în noi. De ce nu li se comunică cauzele pentru „nu presează!”. Poate că nu voește M[ocioni] să-și strice cu cercurile din Casina maghiară? (I. C[oroianu]). Apoi de Kosuthism, rusofilism încă căpătai de auzit. Eară cînd întrebai: știm cine ne stă la spate, oare nu vor încerca contrarii o desavoare? zisă E. Brote: „Asta o înțeleg! Va să zică dacă Babeș ar face prin Meșian* o contrademonstrațiune! asta se poate“. A veni cineva la asemenea gînduri — e rușinătoriu pentru un român. Că nu le-am rămas datoriu — vă stau bun.

La spese am observat că se calculează la sume enorme. Barițiu, zic, că a căpătat pentru memorial — deci să capete și C[oroianu]; apoi Comitetul l-a trimis pe Coroian la apărarea lui Lucaciu¹ — încă trebuie plătit. Eu am susținut că Comitetul și membrii săi trebuie să pășească cu exemplul bun de [a] jertfi tot pentru cauză. Ar fi trist dacă un memorial, o apărare se face pentru bani. C[oroianu] a zis că nu cere nimic — dar 7 luni a jertfit și a avut 3000 f. daună în cancelarie, — pentru Lucaciu a stat 28 zile în Bpesta etc.; cine poate cere toate de la el? Dar de unde? Pînă ne vom aduna la Bpesta se vor face încercările pe la ai noștri² — și fiindcă s-a aflat de bine a stabili un contact cu toate posibilele izvoare de ajutoriu, a rămas că ce va fi imposibil a acoperi aici — să se chibzuiască și alte moduri și să cîștige orișicum.

Lupta între „Tribuna“, „L[uminătoriul]“ nu le place oamenilor îngrijii pentru cauză, eară eu am frecat sub nas ocasiunea dată — că nu vor putea nici cînd rectifica cei din „grup“ — că au constrîns pe M[ocioni] a-i părăsi, și cu asta a amintit frasa „că M[ocioni] e prea rezervat“. Ba am dat și de aceia cari susțineau că Brote zice: *nu e adevărată retragere*, căci M[ocioni] dă „Tribunei“ sprijin material. Eu știu că M[ocioni] a promis pe timpul cînd nu era vorbă de eșire, de divergențe principiale, pînă la aprilie 1890, ajutoriu — dar că eșirea au fost pentru divergența principială: eu în locul tribuniștilor mulțumiam de loc [imediat] dlui M[ocioni] pentru sprijinul material mai departe, — căci e necorect a primi de la cineva care are „divergențe principiale“ ajutoriu material, și, dacă nu au făcut aceasta dlor, e treaba lor.

În 20^a seara am fost și la bal, împreună cu concert³. Succes foarte bun, public distins. Pe mine m-au primit toți și toate foarte cu multă bunăvoință și simpatie. În Arad am convenit cu dr. Oncu și Mangra pre cari i-am informat despre cele de lipsă. Arădaniii sunt necăjiți pe Meșian în cel mai groaznic mod, și fiindcă „Tribuna“ o știe, această parte slabă, și, dealtcum, încă-i convine a isbi în Meșian; — arădaniii de feliu nu-s mulțumiți cu reducerea generalului⁴ la „om bolnav“. Oncu carele nu a fost la Cluj va veni la Bpesta. În trecere spre Cluj am fost la Capolnașu și în rentoarcere a[m] călătorit cu il. dl. Zeno⁵ pînă la Arad. Il.d.d sunt bine și ill.

familie și doresc dimpreună cu mine a afla că și sănătatea m. voastre e deplin restabilă, ce din inimă dorindu-vă, rămîn al magnificenței voastre devotat,

Brediceanu

Lugoj, 22 februarie 1890.

Colecția V. Babeș, pach. V, doc. nr. 42.

* Ioan Mețianu, episcopul Aradului.

¹ Procesul politic de la Satu Mare din 4—9 iulie 1889 st.n. unde V. Lucaciu a fost achitat (vezi desfășurarea procesului în „Tribuna“, 1889, nr. 145—146, 220—222, 224—226).

² În România.

³ Vezi *Concert și bal românesc în Cluj*, în „Tribuna“, nr. 33, din 11/23 februarie 1890, p. 2 (semnat x-y), în care nu se pomenește de prezența nici unui fruntaș politic român, decît sub forma că: „Din afară a fost mai bine reprezentat giurul Clujului, și apoi orașele Brașov, Sibiu, Turda, Dej, Gherla, Ilva, Băsești, Lugoj etc.“

⁴ Traian Doda.

⁵ Zeno Mocioni.

19

EUGEN BROTE CĂTRE IOAN BIANU

Despre intenția lui I. Coroianu și V. Lucaciu de a „consulta în chestiunea Memorandului“ pe cîțiva dintre oamenii politici de la București.

Situație „schimbată“ în urma ședinței Comitetului central ținută la Budapesta (probabil în 30 martie 1890) — izolarea grupării Babeș-Mocioni, ruperea legăturilor cu episcopii. Solicită sugestii cu privire la modul înaintării Memorandului; reușita acțiunii ar pune „Tribuna“ în centrul activității politice. Izbînda se întrevide condiționată de ajutorul, moral și material, ce-l vor primi din România.

Iubite amice!

Dl. Cioran¹ are să plece poimîne la București și eu mă folosesc de ocaziune pentru a preda d-sale această scrisoare, în care vreau să fiu cît se poate de lămurit.

În zilele aceste a fost dl. Coroianu la mine și mi-a spus că are să vină împreună cu dl. Lucaciu la București. El, Coroianu, are „buni pretini“ acolo, pe care vrea să-i consulte în cestiunea memorandumului și în alte cestiuni care au fost discutate între el și bunii săi pretini mai înainte. Mi-a conflat între patru ochi că acești buni prieteni sînt: M.K.², D.St.³, I.C.B.⁴ și C.⁵ — toți oameni de treabă! Totodată mi-a cerut sfatul, cum să le pună acestora cestiunea. Fără a mă pronunța asupra prieteșugului lui, am trimis pe Coroianu la d-ta și la dl. Slavici, cu care să se consulte asupra celor ce sînt de făcut. Primiți dar pe emisarii noștri și faceți cu ei ce veți crede de cuviință.

De la întrunirea noastră ultimă în Pesta⁶ situațiunea la noi este schimbată. Noi suntem desfăcuți în total de Mocsonyi—Babeș, nu stăm în nici o legătură cu episcopii, și am primit astfel misia grea a merge noi de noi [pe] calea politice naționale. Zic misia grea, fiindcă am cuvînt să zic așa. Pînă acum la noi nimic nu s-a întîmplat fără ca să fim cu toții laolaltă. Publicul român era dedat să vadă în fruntea acțiunilor pe corifeii noștri politici, între cari Mocsonyi — Babeș ocupau primul loc, și pe arhierii. Acțiunea noastră ar fi deci prima, la care aceștia nu numai lipsesc, ci observă chiar o atitudine contrară. Trebuie deci, dacă nu voim să facem fiasco și totodată un serviciu contrarilor noștri, să pregătim bine acțiunea, ca ea să aibă în toate părțile succesul dorit. Am învins, o singură dată am pus episcopii la picioare și am nimicuit cu desăvîrșire nimbul și puterea lui Mocsonyi — Babeș. Nu reușim, am pierdut noi, care am rămas să fim fruntea mișcării politice naționale; mai mult, căci am pierdut cauza.

Vorba este să știm cum cugetă curtea din Viena asupra memorandumului; căci după părerile curtei am trebui să ne întocmim noi modul așternerei memorandumului. Dl. Lucaciu va merge [pe] căile sale catolice pentru a sonda terenul în această privință. Dl. Coroianu vine la d-voastră, și eu mă pun în con-

țelegere cu generalul Traian Doda. De aceea vă rog faceți cît puteți pentru a ne putea orienta noi aici. Dl. Coroianu vă aduce și textul memorandumului. Dacă curtea din Viena refuză în orice chip primirea memorandumului, precum o vestește dl. Mocsonyi, situațiunea noastră devine foarte grea. Maghiarii triumfează, dar triumfează și Mocsonyi—Babeș, episcopii se fac și mai [puțin] timizi decît sunt și nouă nu ne rămîne decît să părăsim terenul.

Găsim noi cheia adevărată ca să dăm cestiunei o soluțiune bună, atunci ar fi păcat să lăsăm situațiunea nefolosită pentru a ne pune bine în picioare și a lua cu toată puterea frînele a mînă. Nu mai încape nici o îndoială că în cazul unei soluțiuni bune, „Tribuna“ devine centrul mișcărilor noastre politice. De pe acum se simte chiar că oamenii ar fi dispuși să accepteze o asemenea soluțiune. Dar noi la „Tribuna“ suntem pregătiți pentru aceasta situațiune? Stăm cu inima înghețată și ne numărăm zilele cîte mai putem răsufli. Diamandi Manole, pe care îl ține lumea că alimentează foaia din buzunariul său n-a făcut altceva decît a refuzat mandatul în comitetul național, pentru care mandat m-am întrepus eu cu toată puterea în contra lui Mocsonyi—Babeș. Activitatea sa în aceste timpuri grele s-a mărginit, de la eșirea lui Mocsonyi din direcția „Tribunei“ încoaci, pre lîngă — o profundă tăcere. D-l Slavici a plecat de la noi cu multe și frumoase promisiuni. În curînd se împlinesc două luni de zile de la plecarea d-lui Slavici și noi ne-am ales cu un singur articol, ce ni l-a trimis încă la început.

Ce credeți d-voastră că noi vro cîțiva înși, cari jertfim totul și purtăm această luptă desperată, vom avea curagiul și tăria a primi sub asemeni împregiurări o situațiune cu mult mai grea? Vom avea curagiul și tăria a smulge frînele din mîinile lui Mocsonyi—Babeș și a le lua noi în mînă astăzi pentru a îmbrînci mîne din cauza multelor nevoi ce ne apasă?

Dacă noi cu d-voastră împreună nu putem să asigurăm existența „Tribunei“ într-un mod cinstit, adecă ca să putem noi lupta aici fără ca să ne gîndim în fiecare zi la bucățica de pîne necesară traiului fizic, atunci să ne tragem sama noi înșine acum, înainte de a sta în fața unei situațiuni care reclamă și mai multe jertfe și mai multă activitate și mai mare răspundere. Situațiunea de astăzi este politicește jude-

cată foarte favorabilă unei retrageri. Maghiarii, Mocsonyi—Babeș, episcopii și dacă voești și Coroana, se află cu toții într-un lagăr; numai noi cu poporul stăm la mijloc. Poate că ar fi mai bine pentru națiune să-i lăsăm pe acești factori politici să se înțeleagă ei între ei și noi să ne retragem; poate că retragerea noastră ar trezi pe mulți unde au ajuns și îi ar face să se întoarcă etc. etc.

Cu un cuvânt, să ne tragem bine seama despre aceea ce voim să facem și să mergem cu *toții* într-o direcțiune.

Eu, care mă aflu acum, împins prin împrejurări, la punctul cel mai extrem al luptei noastre, am simțămîntul că rindurile armatei principale, ce se află în dosul nostru, se întăresc și se fac pregătiri pentru o bătălie decizătoare, însă mă tem că noi vom muri de foame înainte sau după bătălia victorioasă. Poate să fie foarte onorifică moartea aceasta, onorifică să fie și biruința, dar nici aceasta onoare, nici întăririle armatei, nici victoria nu ne poate însufleți la acțiune cînd straița de pe acum e goală și nici speranță n-ai de unde ea s-ar putea umplea. Și întăriturile și pregătirile de bătălie, și bătălia și victoria, toate sînt în zadar — fiindcă terenul are să fie al inamicului.

Am crezut de cuviință să-mi vărs necazul înaintea d-tale acum în ajunul bătăliei decizătoare și să te pun în pozițiune a judeca bine situațiunea. Eu, din nefericire comandantul avangardei, raportez că ne supără încîtva retragerea duor generali⁷, dar ne moaiă mai ales serviciul *miserabil* al inten-denței, așa încît nu vom putea suporta nici chiar biruința. D-voastră din statul major faceți cum credeți.

Primește multe salutări afectuoase de la al d-tale devotat
amic

Eugen Brote

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. 55505.

¹ Dr. P. Cioran medic universal în Franzensband (azi în R. S. Cehoslovacia).

² Mihail Kogălniceanu.

³ Dimitrie A. Sturdza.

⁴ Ion C. Brătianu.

⁵ Probabil regele Carol I.

⁶ La Budapesta în 30 martie 1890. a avut loc o întrunire a Comitetului central P.N.R. (vezi Anexele 17—18 și Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat București, în continuare: Arhiva B.C.S., doc. nr. 4140).

⁷ Ioan Slavici și Traian Doda.

IOAN BIANU CĂTRE EUGEN BROTE

Are asigurări că într-o lună sau două îi va putea trimite ajutorul cerut. Înaintarea Memorandului „acuma” ar fi inoportună. Îl cheamă la București. Aprecieri pozitive despre atitudinea opiniei publice din România cu privire la chestiunea românilor transilvăneni.

Buc[urești] 1890
21 april/3 mai

Stimate amice,

Creditorii mei — cu cari am avut o consfătuire intimă — m-au asigurat că vor plăti bine și drept, așa încît afacerea să fie de tot asigurată chiar pentru *saison morte* — cum zic gazetarii și actorii francezi la lunile de vară. Cred dar că într-o lună ori două îți voi putea trimite cam de zece ori cît ți-am trimes în zilele trecute. Așa mă voi ușura și eu de greul care mă apasă în această datorie.

— Din această parte deci stăm bine.

Acuma altă greutate: Nu se pare deloc că ar fi *acuma vremea*, că ați [fi] *acuma* în poziție de a putea face ispravă cu hîrtia cea mare. Deci s-a exprimat dorința de cătră asociații noștri ca să te rog să vii și dta în persoană aici pentru înțelegere — fie înainte, fie după ceilalți.¹

Amicii mei cei doi sunt grei,² umblă încet și — altele din grai viu. Eu dar, ca reprezentant al întreprinderii, nu pot să las să se ia hotăriri cari ar putea compromite toată negustoria, fără să te rog cu stăruință, să te repezi săptămîna viitoare aici pentru cîteva zile. Altfel toate sunt bune: moși[a] întreagă este frumoasă de tot, rapița este splendidă, griul frumos se anunță; dacă vom avea noroc ca să le vedem treerate toate după cum se arată, sper că voi scăpa și eu de datoriile vecinice pe cari le mut de pe un umăr pe altul.³ Vitele sunt mai proaste; voi cere sfaturi de la dta.

Vină negreșit! — mine plec la țară.
Salutări cordiale.

Al dtale

I. Biăneanu

Arhiva B.C.S., doc. nr. 4143.

¹ După I. Coroianu și V. Lucaciu.

² Ar putea să fie M. Kogălniceanu și D. A. Sturdza.

³ Face aluzie la atitudinea opiniei publice din România față de situația românilor transilvăneni și la mandatul său de a mijloci ajutorarea cauzei (și „Tribunei“) cu bani din România.

21

IOAN RAȚIU CĂTRE MEMBRII COMITETULUI CENTRAL

Ioan Rațiu convoacă la Cluj pe membrii Comitetului central al Partidului Național Român, în vederea „subscrierii și subșternerii“ Memorandului, acțiune care — după părerea sa — trebuie întreprinsă cit mai grabnic.

Turda în 21/5 [1]890

Stimate D-le redactor!

2 „ colega
„ Brote!
„ nepoate

Procsima conferință a comitetului nostru central electoral se va ține în Cluj la 8 iunie a.c. s.n. — Deci vă rog să binevoiți a participa la această conferință, cu atît mai virtos deoarece obiectele desbaterei și a concludului definitiv vor fi: subscrierea și subșternera memoria[lu]lui, care, după pă-

rerea mea, fără periclitarea cauzei noastre naționale, nu se mai pot amîna. — Tot cu ocasiunea aceasta, se va satori și modalitatea acțiunii, care după subșternerea memorialului trebe să urmeze imediat.

Cu toată stima
(Dr. Rațiu)²

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2388/a.

¹ Concept redactat de I. Rațiu.

² Semnătura aparține Emiliei Rațiu.

22

IOAN RAȚIU CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Ședința Comitetului central se va ține la Cluj în 8 iunie 1890; întirzierea definitivării și înaintării Memorandului va prejudicia cauza; prețuindu-i părerile și convingerile, îl invită insistent.

Turda în 22/5, 1890.

Frate Babeș!

La corespondența ta din 5 mai a.c. nu ți-am putut răspunde mai curînd, pentru că n-am știut pe cînd voi chema membrii Comitetului la ședință. De cîteva zile m-am înțeles cu amicul Coroianu ca procsima conferință să o ținem în Cluj la 8 iunie a.c.s.n. din cauză că dînsul va absentă din patrie cătră finele lunii curgătoare,¹ prin urmare în astă lună nu se poate ține după cum v-ați fost înțeles voi în Pesta.²

Deci te rog să vii negreșit pe 8 iunie la Cluj, ca referitor la subscrierea și subșternerea memoriului să ne înțelegem odată definitiv, doarece după părerea mea, o amîinare a subscrierii și subșternerii memorialului fără periclitarea cauzei noastre și fără compromiterea noastră, a membrilor comitetu-

lui, nu se poate admite. Io din parte-mi pun mare teamei pe părerile  i convic iunile tale, cu atit mai v rtos deoarece sunt convins cum că tot de asemenea opiniuni  i convingeri e  i ilustrul nostru bărbat de stat A. Mocioni. Pentru aceea tare dorim,  i io cu deosebire, ca tu negre it să participi în 8 iunie la consultările noastre.³

Salutare frătească de la al tău devotat

dr. Rațiu

Colecția V. Babeș, pach. I, doc. nr. 38.

¹ Este vorba de plecarea lui I. Coroianu la București la sfir itul lunii mai 1890, cu textul Memorandului, pentru a-l pune în discu ia oamenilor politici din România (vezi Anexa 19).

² Vezi nota 6 de la Anexa 19.

³ Se pare că, din motive necunoscute de noi, intrunirea plănuită nu a mai avut loc, pentru că V. Babeș sose te la Sibiu, venind de la Budapesta, în 12 iunie st. n. 1890 (cf. „Tribuna”, nr. 123, din 1/13 iunie 1890, p. 3).

23

EUGEN BROTE CĂTRE IOAN BIANU

Despre noua atitudine luată de V. Babeș fa  de mișcarea memorandistă, colaborarea cu episcopii  i presa românească din Transilvania.

Noi membri aleși în direc iunea ziarului „Tribuna”.

Regretă că ziarul sibian a fost obligat să ia poziție potrivnică guvernului din România.

Iubite amice!

Mai întâi nu știu dacă te-ai întâlnit cu fratele Iulie¹ și dacă și cum ați pus lumea la cale.

Alaltăeri m-am întâlnit aici cu d-l Babeș; el mi-a vorbit multe, verzi și uscate. Știu că nu aspirezi a ști toate câte mi-a spus. Vorba e că d-l Babeș nu mai vorbește cum a vorbit mai deunăzi la Pesta. Acum vrea memorandum, dar un memorandum țapăn, care să nu se aștearnă Coroanei, ci să se publice cu motivarea pentru ce nu se așterne Coroanei. ~~Coroana în impregiurările de astăzi este neputincioasă și nu voim să o aducem în pozițiunea a da plîngerea și cererea noastră în mințile contelui Szapary.² Ne retragem de la toate~~ — zice dl. Babeș — nu luăm parte la nimic, stăm aici ca români și nu ne dăm. Episcopii români sînt ticăloși și Miron în specie un nebun, dar, conchide tot dl. Babeș, trebuie se mergem cu ei! Pe „Tribuna“ o laudă, „Gazeta“ este bună dar fără spirit, ear „Luminătorul“ să-și păsească treaba că nu știe cum să redigează o foaie. — Bagă de seamă, toate aceste tot d-l Babeș le-a zis. El a luat parte și la adunarea generală a „Institutului tipografic“, ce am ținut-o alaltăeri, și n-a făcut nici un fel de opoziție.

În locul d-lor Mocsonyi-Babeș, repășiți, am ales în direcțiunea „Tribunei“ pe Coroianu, Lucaciu și Oncu fără a avea însă înainte o înțelegere cu dinșii. Voim să oferim acestor domni încă o dată ocasiunea a exercita o înriurintă asupra „Tribunei“. Nu știu dacă ei vor putea fi destul de independenți a putea primi.[. . .]

Apropos! Uitasem să-ți spun complimentul ce vi-l face dl. Babeș; el susține și acum [. . . că] nu știți să faceți politică; cu un cuvînt: nimic nu știți. Se înțelege eu am dat dreptate d-lui Babeș. Așadară dacă nu pentru altceva, dar de dragul d-lui Babeș, cel puțin d-voastră, cari sunteți ungureni, dovediți că în vinele voastre curge sînge de roman și sunteți demni fii a lui Traian!

Îmi pare foarte rău că noi am trebuit să luăm atitudinea ce am luat-o față cu guvernul actual din România.³ Riscăm poate a perde bunăvoința d-lui Maiorescu. Vă rog pe voi a ne scusa la ocasiune și a le arăta că noi aici nu putem altfel și că nu putem ținea cont de legăturile noastre cînd este

vorba de politica noastră. Și de altă parte, lumea să știe că noi nu avem nimic a face cu guvernul României.

Pentru astăzi atit! Aștept informațiunile d-tale cu nerăbdare și te rog să primești multe salutări cordiale de la al d-tale devotat amic.

Eugen

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. 55509.

¹ Iuliu Coroianu.

² Szapáry Gyula, prim-ministru în guvernul de la Buda-
pesta (17 martie 1890—9 noiembrie 1892).

³ Se referă la critica pe care o face „Tribuna“ în nr.
121, din 30 mai/11 iunie 1890, p.1, atitudinii luate de *gru-
parea junimistă* din România în afacerea Mușic.

24

CIRCULARA COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN DIN 12 SEPTEMBRIE 1890

Extras din hotăririle ședinței Comitetului central al
P.N.R. (Cluj, 11—12 sept. 1890) cu privire la convocarea
unei adunări electorale a românilor la Sibiu în 27 și 28
septembrie 1890.

Delegații cercurilor electorale care nu pot veni vor fi
înlocuiți, alegându-se alții.

Prea stimate domnule!¹

Comitetul permanent electoral al partidului națio-
nal român din Ungaria și Transilvania, în ședința ținută în
Cluj, 1890 la 11—12 septevre,² —

Considerînd gravitatea situațiunei în care se află națiu-
nea română, — precum lipsa neapărată ce se ivește în această
situațiune ca în unele chestiuni să se exprime reprezentanții
națiunei noastre într-o formă mai impunătoare, — a decis

convocarea unei adunări electorale române a tuturor delegaților români aleși pentru adunarea ținută în 1887 în Sibiu.

Pentru ținerea acestei adunări, precum din ziarele publice credem că sunteți informați, s-a defipt zilele de 27 și 28 a lunei curente st. n. iară locul adunării în Sibiu.³

Cînd vă aducem acestea la cunoștință, profităm de ocasiune a vă ruga ca să binevoiți a îndruma din adunare pe dñi[i] delegați ai cercului electoral în care presidați, ca să binevoiască a se prezenta la memorata adunare; iar dacă careva dintre delegații aleși în 1887, ori din ce cauză ar fi împiedicat de a putea participa, în locul respectivului să binevoiți a esopera alegerea altui delegat, care va trebui să fie prevăzut cu credenționalul îndatinat.

Din ședința comitetului permanent electoral român a alegătorilor din Ungaria și Transilvania.

Cluj la 12 septembrie 1890

Iuliu Coroianu
membru în comitet

Dr. Rațiu
preside.

Pentru președintele clubului.

Colecția V. Babeș, pach. I, doc. nr. 75.

¹ Circulara este șapirografiată.

² Această ședință a Comitetului central a fost convocată de către I. Rațiu la insistențele lui I. Coroianu și E. Brote (cf. Colecția V. Babeș, pach. IV, doc. nr. 32).

³ Conferința P.N.R. a avut loc de fapt între 27—28 octombrie st. n. 1890.

25

IOAN BIANU CĂTRE EUGEN BROTE

Condamnă hotărîrea Conferinței naționale, din 27 octombrie 1890, privitoare la momentul înaintării Memorandului, pe care o califică drept un pas înapoi. Cere lămuriri suplimentare.

[...] ¹ Ce înseamnă ² punctul 4 din „concluse“ în care Conferința (= Babeș), după ce aprobă neprezentarea memorandumului la timp când a fost hotărît și când erau rațiuni mari de a se presenta, decide ca să facă comitetul de 25, care să se ocupe de Memorandumul, a cărui prezentare să se facă *cînd va fi de lipsă* ???

Dacă ne-ați pedepsit dvoastră ca altfel decît Babeș, decît Coroianu și Lucaci și ceilalți, — dacă ne-ați pedepsit prin rezerva în care văd că ați stat — pentru că *nu s-a putut* face aici ce și cît trebuia, — îți pot spune că pentru noi cei cu mintea și cu inima acolo, pedeapsa a fost preste măsură prea aspră. — Această conferință este cea mai stupidă și mai mișească închidere de gură ce se putea face acolo.

De acuma începe o epocă nouă; o luptă mult mai grea, căci toată cestiunea a fost aruncată iar pe dea[l] în jos, foarte departe, îndărăt. Trebuie să ne lămurim. Decît pe calea deschisă de Babeș (= conferință) mai bine — după mine — închiderea „Tribunei“ et tout le reste. Dar aceasta este grozav lucru! Întreg terenul, mult puțin, pre care stăteam bine rău pînă acuma — este acum dus de sub picioare. Quid faciendum?

Scrie-mi, te rog, cît mai lung, ceea ce știi că-mi trebuie să știu. Sper că dta mă consideri — după cît mă cunoști — vrednic de a sacrifica chiar o oară ca să mă lămurești, să știm și noi ce să facem? cum stăm? Acuma trebuie iar luat tot lucrul da capo, căci nu poate fi nici vorba de a părăsi terenul și situația atît de mult înrăutățită prin acest nenorocit ultim act al nepriceperii și prostiei celor mulți și scîrboasei mișelii a unor străini ori înstrăinați.

Al dtale

I. Bianu

Arhiva B.C.S., doc. nr. 4151.

¹ Lipsește începutul scrisorii.

² Primită la Sibiu de E. Brote în 2 noiembrie 1890 (vezi Anexa 26).

EUGEN BROTE CĂTRE IOAN BIANU

Ample lămuriri cu privire la desfășurarea, scopul și reușita Conferinței naționale din octombrie 1890; atitudinea diferitelor grupări în privința oportunității înaintării Memorandului.

Lucrările Conferinței și ecoul lor în presa vieneză și berlineză.

Explică mobilul alcătuirii „comitetului de 25” și succesul grupării tribuniste la amintita conferință.

Sibiu, 4 noemv. 1890.

Iubite amice!

Cuprinsul epistolei d-tale de alaltăeri m-a surprins. N-așteptam noi aici o astfel de aprețiere din partea d-voastră. Ai citit poate cu grabă, ai fost nițel cam preocupat de slăbiciunea noastră și te aflai cu totul neorientat.

Conferința din urmă a românilor trece în opiniunea publică de aici de opera „Tribunei“. Ea s-a și convocat și înscenat fără ajutorul d-lui Babeș și în contra voinței d-lui Mureșan de la „Gazeta“. Atît d-l Babeș, dar mai ales Mureșanu erau pregătiți pentru un fiasco, care să cadă în sarcina „Tribunei“. Cei de la „Telegraful“, metropolitul Miron cu nepoțelul său Partenie¹ vesteau public că nici 20 de oameni n-au să vină la conferință. Boeriu Mocsonyi nici că a venit la Sibiu.

Cu toate aceste, conferința a fost bine cercetată și atît Babeș, cît și metropolitul Miron și și „Gazeta“ a simțit desul de bine puterea „Tribunei“. Dacă d-l Babeș a presidiat această adunare, n-are nici o importanță. Noi² — durere — n-avem un candidat potrivit pentru asemeni trebuințe. Apoi mi-am adus aminte de cuvintele lui nene Dimitrie,³ ce mi le-au zis pe malul Mărei Negre, vorbind tocmai despre d-l Babeș: „cu cît ar fi mai periculos, cu atît mai mult trebuie să-l luați în mijlocul d-vostre, ba să-l puneți chiar înainte“. Și nenea Dimitrie are toată dreptatea.

Situațiunea politică a românilor era foarte agravată. Nu era aci vorba de Mocsonyi, nici de Babeș, nici de „Tribuna“, ci era vorba de *existența națională* a românilor. Prin urmare numai *mari cauze* puteau pe noi să ne desbina și să ușurăm astfel adversarilor noștri [...] lucrarea lor. Astfel de cauze n-a fost la mijloc. Trebuia să căutăm deci ca să ne prezentăm în *afară una*, căci numai așa puteam noi să ne afirmăm cu oarecare greutate. Tendința a apărea în afară uniți s-a manifestat din toate părțile și și din partea noastră.

D-l Babeș a venit și au cerut să se hotărească ca memorandumul să *nu* se așternă. Din partea noastră s-a cerut din contră, să se așternă. Noi puteam stăruii pentru votul nostru și poate și învingeam. Dar ce victorie ar fi fost aceasta? Ea era suficientă pentru a ne culca pentru totdeauna la pământ. Socotește însuși: Aveam să așternem la Coroană gravamine politice în numele românilor. Dar în contra acestora erau: clerul înalt, Babeș, Mocsonyi cu garda lor, Cosma cu „Telegraful“ și Mureșan cu „Gazeta“. Nu făceam noi un fiasco dintre cele mai grandioase? Nu compromiteam cauza pentru totdeauna? — Alt bărbat venerabil, tot de pe la d-ta, mi-a zis: cînd eram la Paris, noi tinerii făceam lucrurile, însă după ce ele erau gata, împingeam pe bătrîni să le execute.

Pentru aceea noi putem fi mulțumiți cu *susținerea preste tot* a memorandumului, căci așternerea, ea de la sine se înțelege. Cînd? Cînd preste tot se pot executa cu succes asemenea lucruri. Conclusul conferenței pentru susținerea memorandumului lovește dar în Mocsonyi, care era în contra unui memorandum. Toate foile din străinătate au raportat despre *așternerea* unui memorandum, ear nu despre *cassarea* unui asemenea conclus.

Dacă d-ta ai ceti memorandumul de nu știi cîte zeci de coale și dacă ai cunoaște astăzi în detaiu, precum nu ți le pot eu scrie aici, împregiurările din Viena și de la noi, ai declara de absurditate stăruința pentru o așternere momentană a memorandumului. Adevărat că și noi considerăm conclusul conferenței cu privire la memorandum de un compromis încheiat între noi și Mocsonyi, dar cu toate aceste conclusul a păstrat caracterul dinastic, leal și nu are nici umbră de Kossuthism.

Mult ne-am mirat noi de aprețierile d-tale cu privire la partea a doua a vorbirii d-lui Babeș. D-l Babeș nu aprobă acele declarațiuni politice, nici nu sînt ale sale, și

noi ne socotim de mare merit că tocmai d-l Babeș a trebuit să le rostească.

Ce este cuprinsul total a acelor declarațiuni politice? Resumatul studiului politic „Europa, Rusia și România“.⁴ Caută și nu vei găsi în acele declarațiuni ale noastre nici o singură idee ce n-ar fi cuprinsă în acel studiu politic. Tot ce am adus noi este lealitatea cătră casa habsburgică, într-un punct special, pentru a explica și mai lămurit concludul conferenței despre memorandum. Aci, în acele declarațiuni găsești importanța elementului român pentru cestiunea orientală, raporturi bune, politice, militare și comerciale între România și Austro-Ungaria, politica Triplei Alianțe, găsești chiar și linia de la Scandinavia pînă la Triest... toate, toate în înțeles antirusec.

D-ta nu ești dedat să auzi de la d-l Babeș asemeni lucruri; nici noi n-am fost dedați și tocmai aceasta ne-au îndemnat a stărui ca tocmai d-l Babeș să le spună. La noi și așa toată lumea știe că acele declarațiuni antirusești a eșit de la „Tribuna“ și d-l Babeș numai le-au recitat. D-voastre, cari nu știți aceasta, trebuie să vă dedați de aici încolo a auzi pe d-l Babeș vorbind și după gustul nostru.

Dovadă că am făcut bine cu acele declarațiuni este presa vieneză și berlineză. Preste tot nicicînd nu s-a scris atîta în străinătate despre noi ca acum și obiectul discușiunilor jurnalistice sînt tocmai acele declarațiuni și memorandumul. „Wiener Abendpost“, „Fremdenblatt“, „Presse“, „Vaterland“, „Politik“, „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“, „Kreuzzeitung“ (foarte pe larg), „Birsencourir“ etc — toate vorbesc despre noi. Crezi d-ta că această sfară în țeară s-ar fi produs, dacă acele declarațiuni nu s-ar fi făcut și ne-am fi mărginit la o ceartă cu Babeș despre memorandum.

Și aci dar, rezultatele splendide ale conferenței le tragem la sacul nostru și opiniunea română publică ni le și atribuie. Apoi noi ne ținem că am făcut și un bun serviciu causei române, așa cum este ea pledată și susținută de cei mai distinși bărbați ai regatului României.

Ca și la afacerea memorandumului, zic dar și aici, „biruința este în partea noastră“.

Cestiunea cu comitetul de 25 are următoarea istorie: Mai întiiu ea nu stă în nici o legătură cu memorandumul și s-a acățat de el fiindcă așa li se potrivea la oameni. Este vorba a

să înființa un fond „mare“ al partidului, la care să contribuie toți membrii partidului; și pentru ca fiecare ținut al țării să fie reprezentat în Comitet în scopul strîngerii banilor și a controlului, s-a ales din fiecare ținut cîte un membru — afară de Sibiu, de unde s-a ales trei membri. Pentru ce? Fiindcă reședința Comitetului va fi *Sibiul*. D-l Cristea, d-l dr. Barcianu și eu — cred că pe toți trei îi recunoști de oameni ai „Tribunei“, — vor constitui comitetul permanent. Pre mine m-a învrednicit cu conducerea și cu administrarea fondului.

Tară [tare] multă vorbă; noi vedem și aici biruința pe partea noastră.

Dacă raportorul „Tribunei“ despre conferință pune cîte un cuvînt necontrolat în favorul lui Babeș, să-i fie de bine! Aceasta nu ne va scoate pe noi din țîțini.

Noi ne-am dat multă silință, ca să facem toate bine și le-am făcut cu toți ai noștri în bună înțelegere. Dacă n-a eșit tocmai *toate*, cum am fi dorit noi și voi acolo, nu te mira, căci știi prea bine că suntem toți oameni, cari ne luptăm zilnic cu necasurile vieții și trăim din mîină în gură. Cum vrei să afli între astfel de oameni, avîntul, însuflețirea și asemeni însușiri ce se recer pentru o cauză ca aceasta.

Dar, că am fi stricat totul, că am trebui să începem da capo, nu concedem; fiindcă afară de judecata noastră, avem și simțemîntul, care ne spune că stăm politicește neasemînat mai bine ca mai înainte (înțeleg „Tribuna“).

Am scris eu cîte am scris, dar aș mai avea multe de scris. De aceea rămîn pre lingă hotărîrea mea, ce ți-am împărtășit-o eri, adevă a-ți spune mai multe cu gura.

Te rog răspunde-mi, dacă și după aceste scurte deslușiri, rămîni la părerile ce mi le-ai comunicat.

Primește multe salutări cordiale de la d-tale amic

Eugen

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. 55513.

¹ Partenie Cosma.

² Adică tribuniștii.

³ Dimitrie A. Sturdza.

⁴ Se referă la studiul etnic și politic al lui D. A. Sturdza: *Europa, Rusia și România*, reprodus după „Revista nouă“ din București și în „Tribuna“, 1890, nr. 216—227.

IOAN BIANU CĂTRE EUGEN BROTE

Anunță trimiterea unei sume de bani destinată, în primul rînd, familiilor deținuților politici.

Îi împărtășește părerea unui fruntaș politic din România (probabil D. A. Sturdza), cu privire la componența delegației și, mai ales, la conținutul Memorandului, care trebuie să oglindească „nepotrivirea între starea de drept și cea de fapt de astăzi“.

Buc[urești], 23 dec. 1890/
4 ian. 1891.

Stimate amice,

În urma unei regulări de socoteli făcută aseară, vei primi în curînd de la farmacistul în cestiune¹ o nouă rată asupra comptului curent. Îți trimite maximum ce s-a putut de astă dată. Și această trimitere este destinată *primo loco* pentru cei cari sunt puși la odihnă în palatele statului.² Suma se trimete dtale ca să faci ce trebuie și se cuvine. Nu recunoaștem și nu admitem nici un amestec al Comitetului dvoastre în trebile acestea ale noastre. Nu ai deci trebuință de a-i face nici o dare de seamă. Drul Cioran, aud (de la Teodor brașoveanul — junimistul)³ iar a fost sau este încă pe aici și că s-a mirat cînd i s-a spus despre 1^{ul} acompt de 500 fl. căci el nu știa nimica — ca și cînd nu s-ar putea în lume petrece lucruri pre cari nici Papa de la Roma nu le știe!

Am vorbit cu bătrînul⁴ despre plimbarea la Hofburg⁵. Este cu totul de părerea noastră: da, da! numai cu scrisoare cu rost — nu cu cazanie: să se lase pentru alte treburi „Unio trium nationum“ și „Tripartitul lui Verböczy“ și altele de acel calibru. Să fie vorbă scurtă despre nepotrivirea între starea *de drept* și cea *de fapt* de astăzi; apoi despre viitor. În ori ce caz să nu trimeteți omului acelaia⁶ pe marele dascăl al tuturor politicilor și al tuturor finanelor celor două emisfere ale prea micului nostru glob terestru⁷. — Aici trebuie să ve-

deți ce faceți ca să nu se adeverească vorba: „mai rău te strici, cînd vrei să te dregi“. Fără îndoială că timpul este foarte potrivit spre a merge, însă acuma repede, în *ianuarie*, cît mai iute. Ar fi poate destul să meargă unul (dta, spre exemplu) care să vorbească și să înmîneze memorandumul; dacă nu ar fi primit omul, iarăși n-ar fi nici un rău; hărtia s-ar publica, și las' să vezi.

Despre studiile plastografice vei fi ținut în curent cînd va fi vrun rezultat a ți se comunica.

Ion Ghica este cam bolnav, de aceea n-am putut face ni-mica pentru „Foaia ilustrată“. Te rog să spui să se înscrie ca abonat și dl. D. A. Sturdza.

Al dtale amic devotat

I. Bianu

Arhiva B.C.S., doc. nr. 4146.

¹ Aurel I. Ciurea, farmacist, originar din Abrud, stabilit la București (vezi Anexa 29 și I. Moisil, *România ardeleni din vechiul Regat și activitatea lor pînă la războiul întregirii neamului, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918—1928*, vol. III, București, 1929, p. 1381).

² Probabil pentru preotul Ioan Macavei și Septimiu Albini, condamnați în cursul anului 1890 la un an și jumătate închisoare și respectiv șase luni (vezi D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 372—373).

³ Nica Teodor, avocat stabilit în România și intrat în activitatea politică alături de conservatorii junimiști, unul din directorii Băncii Naționale a României (cf. I. Moisil, *op. cit.*, p. 1378).

⁴ Probabil D. A. Sturdza.

⁵ Curtea din Viena.

⁶ Împăratului Francisc Iosif.

⁷ Se referă probabil la Al. Mocioni.

GEORGE POP DE BASEȘTI CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Reținut de anumite „afaceri economice“, nu poate participa la ședința Comitetului central din 9 ianuarie 1891.

Memorandul redactat de I. Coroianu trebuie să constituie preocuparea primordială a frunțașilor politici români, independent de conținutul Memoriului studenților din București. Propune alcătuirea unei comisii de 3 sau 5 membri, cu misiunea de a definitiva redactarea Memorandului în vederea publicării.

Băsești, 7 ianuar [1]891.

Scumpe amice!

Regret că afaceri economice cu termin fatal, care coincide cu ziua ședinței noastre, — mă împedecă a putea fi prezent și părtaș la sfătuirile comitetului poimîne în Sibiu.

Între multele noastre agende eu o aflu de mai urgentă cauza memorialului, asta a o deslega și satisface e timpul suprem.

Eu nu cunosc conținutul memorialului din București¹, dau însă cu socoteală că ăla nu va conține toate gravaminele noastre așa de amplu, pe cum am dori noi să fie date în judecata Europei.

Deci după ce noi avem un memorial gata, elaborat prin conmembrul Coroian cu multă diligență, zel și prudență, care noi cei bătrîni l-am fost și revăzut, — eu sum de părere:

Ca acest memorial de-l primim și pentru a-l mai revedea, să se exmită una comisiune de 3 sau 5 — cari apoi, nu cum s-a întimplat în trecut — ad calendas graecas, ci în răstimp de 8, mult 15 zile să-l revadă, să-l redacteze definitiv și tot comisiune[a] asta să fie plenipotențată să facă toate pentru a-l putea da publicității[i].

Ce să ține de alte afaceri ale noastre, aderăm la conclusele Comitetului.

Scumpe amice!

După aste, din incidentul anului nou permite-mi a-ți grătula, dorindu-ți din inimă:

Ca bunul Dzeu să mi te țină în deplină sănătate la mulți ani;

Providența divină să-ți lungească firul vieții, învrednicindu-te a vedea cu ochi proprii scăparea neamului nostru din

robia seculară, pentru ce cu atîta zel și abnegațiune ai luptat timp lung de peste un jum[ătate] de secol.

Te îmbrățoșez cu ardoare frățească, al tău pururea devotat

George Pop

Colecția V. Babeș, pach. III, doc. nr. 76.

¹ Se referă la *Memoriul studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria*, București, 1891.

29

EUGEN BROTE CĂTRE IOAN BIANU

Opoziția lui V. Babeș și indecizia altor fruntași politici fac imposibilă înaintarea Memorandului la tron.

Ignorarea părerilor divergente poate duce la scindarea partidului.

Nu a primit încă banii anunțați. „Gazeta Transilvaniei“ ajutată de „Junimiști“.

Sibiu, 1/13 ian. 1891.

Iubite amice!

O concesiune trebuie să fac. În toate lucrurile învingem, dar numai în lucrurile principale nu. Și aceasta concesiune este, cred, destul de mare. D-l Babeș se opune așternerei memorandumului. D-sa ar fi rămas și de astă dată în minoritate, dacă n-ar fi contribuit deosebite impregiurări la învingerea lui. Chiar unii din oamenii noștri au fost de credință să nu ne — grăbim. Parcă ne-am fi grăbit dacă l-am fi așternut acum! Însă chiar majoritatea să-mi fi avut (numai un singur vot ne-au lipsit!) cestiunea era tot așa ca și la conferență. Învingerea noastră însemna [s]cisiune în partid, un lucru ce le-ar veni ungușilor foarte mult la socoteală. Ei și

așa își dau acum foarte multă silință a produce între noi [s]cisiune de-o parte prin Miron, de altă parte prin Vancea. Ambii se încearcă acum unul contra altuia a realiza acele promisiuni. „Unirea“ are să fie un ziar confesional guvernamental precum e „Telegraful“. Partidul național trebuie ferit în ambe direcțiunile de infecțiuni. Babeș ține cu toate și cu nici una.

Noi continuăm din toate puterile la organizarea partidului și sperăm că ne va succede a crea ceva cu care poți socoti. Oamenii sînt mindri de succesele conferenței și ei știu foarte bine cui au să mulțumească aceste succese, dar încă n-au curagiul nici tăria a se desface cu totul de prejudiciile vechi. Mai mult nu s-au zis nici alaltăeri în comitet, decît să mai așteptăm nițel, poate că vin timpuri și mai bune pentru așternerea memorandumului. Cînd mă gîndesc la motivele ce s-a adus de oameni, mai mult de ai noștri, în contra așternerei, nu scoți altceva nimic decît un fel de timiditate. De astă dată ne-a stricat și Coroianu. El a făcut un lucru, care a trebuit să-l discrediteze în ochii tuturor. A colectat bani în numele partidului (preste 1000 fl.) și și-i i-au computat sieși pentru nește servicii făcute partidului¹. Coroianu este și în urma aceasta foarte rău văzut de toți și spriginul lui de astă dată ne-au stricat, căci oamenii ziceau că cestiunea memorandumului are să se termine earăși cu vro sumă de bani în busunariul lui Coroianu.

Eu cu toate aceste n-am perdut speranța a învinge.

Despre cele ce mi-ai scris d-ta că voi primi, n-am primit, și cunosc și cauza din care n-am primit. D-l Diaconovich mi-a spus multe de toate de acolo, mai multe decît aș putea încredința acestei hîrtii. Vorba e că junimiștii mărunței, cari nu pot suferi pe „Tribuna“ „colectivistă“, a găsit un centru în „Gazeta“ „junimistă“ și ar îngropa pe Aurică de la Brașov² cu colecte. Pentru ca să înceteze acest „război“, va fi negreșit mai bine ca să ajungă toate colectele la mîna mea. Noi am și autorizat pe Ghiță Popp³ să ıce în primire tot ce i s-ar da, ear spre cea mai mare părere de rău a lui Aurică, îi vom socoti în dotațiunea sa tot ce i-a adus până acum Nica⁴ și Mihalcea⁵.

Dr. Cioran, care altcum avea cunoștiință despre espeđițiunea lui Ciurea⁶, a adresat lui Nica o scrisoare în care recunoaște că a revăzut el chiar o socoteală și au provăzut-o

cu subscrierea sa, unde sunt computați ce a trimis Ciur[e]a. Nica a răspîndit faima că colectivității folosesc sumele colectate în scopuri ale partidului lor.

Despre notița d-tale din 28 dec. mă voi îngriji, ca să se realizeze.

Multe salutări cordiale de al d-tale devotat amic

Eugen

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. 55519.

¹ Vezi Anexa 18.

² Aurel Mureșianu.

³ Profesor la Brașov, apoi la București; publicist, scriitor.

⁴ Teodor Nica.

⁵ I. Mihalcea, comerciant stabilit în România. În pivnița casei lui s-a tipărit manifestul din 1885 al Societății *Carpați* (cf. I. Moisil, *op. cit.*, p. 1387).

⁶ Vezi Anexa 27, nota 1.

30

VINCENȚIU BABEȘ CĂTRE GEORGE POP DE BĂSEȘTI

Despre ședința Comitetului central din 9—10 ianuarie 1891; E. Brote, V. Lucaciu și I. Coroianu opinează pentru urgentarea înaintării Memorandului; prin votul majorității s-a decis „prepararea pentru publicare”, conform hotărîrii Conferinței naționale.

Budapesta, 3/15 ian. 1891.
(Lipót utca 37).

Amate frate,

Sosind mercuri seara după Crăciun la Sibiu, minezi am primit amicala ta epistolă, tot d-odată una, aproape d-ace-

laș cuprins, de la amicul nostru Raț din Turda. Și de ambele am făcut usul, ce l-am crezut mai potrivit, în ședințele Comitetul nostru din 9 și 10 ianuarie.¹

Au decurs cele trei ședințe ce am ținut în bună armonie. Luptă propriaminte a fost numai în punctul oportunității Memoriului către Maiestate. Dnii colegi ai noștri *Brote*, *Lucaci* și *Coroian* stăruiesc morțiș pentru oportunitatea deja actuală, chiar pînă acolo, că cred încă mai urgentă și necesară subșternerea unui Memorand la Coroană, decît publicarea decretată prin Conferință!

Eu — nu-mi pot explica această stăruire forțată, decît ca una importată din București de la *junimiști*, în a căroră politică și logică se poate ea potrivi. Trebuie să judec astfel mai virtos, căci — ce observ? Acea, că numai colegii noștri, despre cari știut este că se învîrtesc mult pe la București și se abat des pe la junimiști, numai aceia și cu întimii lor d-aici, cuprind cestiunea în modul cum ni-o presentă, precînd toți ceilalți — o văd de tot altfel! Cu majoritate de voturi deci s-a delăturat propunerea lor și s-a decis ca Memoriul dlui Coroian să se prepare pentru publicare. Eu și cu dl Coroian îl vom prepara, apoi autografa și trimite fiecărui membru pentru studiere pîn la prosima adunare plină.

Te rog a crede, că de mai mare interes este pentru noi, să fie Memoriul complet, decît iute publicat.

Și celelalte cestiuni le-am regulat cît de bine, firește — conform împrejurarilor.

Fără concluse, dar din dorința comună am fost eu însărcinat să mă pun în coatingere cu corifeii celorlalte naționalități, în scopul d-a inaugura o luptă comună. De asemenea, a prevedea ca Memorandul studenților să nu cuprindă esagerări sau espuneri cari ar fi în contrazicere în ale noastre și ni-ar strica.

Mulțamindu-ți pentru frățeștile urări, te rog să fii convins că inima mea este plină de asemeni pentru tine și ai tăi.

În fine, Dzeu să ajute dreptății, că între cei cu dreptate sigur vom fi și noi. Al tău sincer amic

V. Babeș

[Adresa pe plic:]

Dsale

Domnului George Popp, mare proprietar etc. în Băsești
Pers. *Szilágy-Cseh* — *Illésfalva*

B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. I. f. 12—14.

¹ De la Sibiu (vezi scrisoarea lui E. Brote către I. Bianu din 1/13 februarie 1891, B.A.R.S.R., Coresp. nr. 55520).

31

IOAN BIANU CĂTRE EUGEN BROTE

Nemulțumit de rezultatele Conferinței naționale și ale sedinței din 9—10 ianuarie, indeamnă la acțiune. Consideră că Memorandul trebuia înaintat imediat după Conferința națională din octombrie 1890, pentru a se profita de atitudinea favorabilă a presei din Berlin. Nedumerit de intențiile grupării tribuniste, le consideră „joc periculos“.

Buc[urești], 29 ianuarie/10
febr. 1891.

Stimate amice,

Nu știu ce-o fi: sunt efectele acestui ger grozav, ale acestei ierni grele și nemăsurat de lungi, ale crivățului care a bîntuit mai în săptămînile trecute ????. Ori sunt efectele altor vînturi pre cari eu nu le văd, nu le simt, nu le știu, nu le înțeleg?

Ce va fi, ce nu va fi, nu știu; dar ceva este de bună seamă. Eu nu vă mai înțeleg deloc; și acuma mi se pare iarăși că aveam cîțva dreptate în scrisoarea pe care ți-am expediat-o a doua zi după conferință. Vorba merge de mult și merge mereu că *românii din Ardeal vorbesc puțin și nu fac nimic*.

Așa a fost, așa este, și nu știu dacă nu tot așa va fi. În această stare sunt vecinic „quantité négligeable“; oamenii își fac socotelile lor și calculează și își merg mersul lor, socotind cu elemente cari pot să-i ajute ori să-i impedece, și cari sunt gata sau la una sau la alta — după tocmeală. Dar noi!!? să stăm mereu pe loc, să umblăm ca pe ouă spre a nu supăra nici pe Brediceanu, nici pe Babeș, nici pe Magyar nemzeti mágnás philosophus de Mocsonyi Sándor! Dacă așa trebuie și dacă românii nu sunt în stare a lucra *altfel*, atunci după părerea mea este păcat de vremea perdută. Nu 4 pe an în temniță, dar 400 și tot nimica nu se face și nu se va face. Dacă nu se poate altfel, atunci sunteți înecați în noroiul scîrbos în care fleoșcăe Miron, Cosma, Mocsonyi, Babeș e tutti quanti, — adecă în noroiul ticăloșiei naționalo-guvernamentale.

Vezi ce puteți face cu vestitul comitet!¹ Toată lumea pricepută era de acord ca îndată după conferință, cînd cauza noastră sbîrniia la Berlin și vijîia la București, atunci ar fi trebuit bătut la ușa Împăratului cu o reprezentație de orice fel: fie cu memoriul general, fie cu cereri de grațiere pentru acci cari sunt închiși. Dar iată: nimica nu permite Mocsonyi. Vezi cită dreptate aveam. Pe Babeș l-ați făcut la Sibiu șeful nației românești din Ungaria și Transilvania; acuma văd că-i faceți și un stat major din care faci și dta parte. Îți mărturisesc că portretele din *Foaia ilustrată*² — prin gruparea lor — m-au scîrbit. Ca să se facă așa lucruri cu participarea dtale, desigur că trebuie să fie un rost și o socoteală; eu însă nu le știu și nu le înțeleg. Ori v-ați subțiat preste măsură, ori v-ați depărtat de unde erați, căci eu nu mai înțeleg ce, cum și încătro mergeți? — Istoria cu portretele este foarte semnificativă, dar de mine deloc înțeleasă; ea este un pendent de altfel natural al rolului pre care l-ați dat lui Babeș la conferință.

Ei bine, acest fel de jocuri sunt — mi se pare — foarte periculoase. Pre cit este de periculos a te urca pe umerii altuia, care cu o sguduire te poate da jos; tot atita și încă mai mult este să înalți oameni răi pe umerii celor buni. Periculos, periculos!

Studiile plastografice nu au dat nici un rezultat pînă acuma.

Arhiva B.C.S., doc. nr. 4147.

¹ Comitetul central al P.N.R. ales la Conferința națională din 27—28 octombrie 1890.

² Se referă la articolul *Un nou pas înainte* din „Foaia ilustrată” (nr. 3, din 20 ianuarie/1 februarie 1891, p. 19—22), în care se prezintă Conferința P.N.R. din 1890 și biografiile lui V. Babeș, I. Rațiu, G. Pop de Băsești, E. Brote, V. Lucaciu și I. Coroianu împreună cu portretele acestora.

32

VINCENTIU BABEȘ CĂTRE GEORGE POP DE BĂSEȘTI

Scrisoarea însoțește „circulara” din 10 iulie; justificări privitoare la activitatea depusă, intenții pentru viitor; regretă că printre cei ce-l suspicionează se numără și destinatarul.

Sibiu în 12 iulie n. 1891.

Frate Pop,

Ție nu pot să-ți trămit circulara mea¹ fără de a-ți adauge câteva cuvinte, poate cele din urmă în viață.

Tu ai fost unul dintre cei puțini, cari m-a încuragiat și susținut întru încercarea d-a unifica și disciplina lupta națională, pentru ca să fie, sau cel puțin să apară serioasă și — să impună respect contrarilor.

Ea, lupta noastră, astfel cum am reprezentat-o eu lumii și țării de la 1881 încoaci, abia apucase să pară ceea ce doream noi a o face, abia începu să producă mișcarea dorită — în Germania și Franța, precum — tandem aligando, și în România, precum toată lumea știa, tocmai după și prin ale mele combinațiuni și stăruiți, când — spre marea mea mirare, eu

pre tine te văzui spriginind cu autoritatea ta porniri tocmai bune de a ne sparge și face de rușine naintea lumii!²

N-ar mai trebui, decît ca eu, cel spionat, denunțat și calumniat de răsvrătitori într-un mod nemaipomenit în istoria mișcărilor noastre, eu și cu Mocioneștii, cei de asemenea tăvăliți prin toate gunoaiele din București, să ne apucăm și să răspundem în asemenea mod și să spunem lumii că — cine sunt cei ce ne tăvălesc, pentru ca să producem un spectacol, decît care mai scandalos n-a văzut lumea, ear cauza noastră să devină compromisă și derisă pentru generațiuni!³

Dar eu — nu voi face această bucuriă, acest mare serviț dușmanilor neamului nostru, ci aceia vor trebui să se mulțumească cu jumătatea mai mică, ce li-a făcut-o, spriginiții de tine, dnii Lucaci și Coroian.⁴

Eu și — cum sper și Mocioneștii, ne vom lăsa insultați și în cel mai impertinent mod acușați de amicii tăi, cu cari însă, — așa cred, că în această viață nu vom mai avea a face.

Ceea ce pe mine mă doare și mă va dorea cît voi trăi — este, că cu al tău ajutoriu mai vărtos am intrat printre astfel de oameni, cari nu cunosc considerațiuni decît ale scopurilor lor egoistice.

Ți-aduci tu aminte, cum ziceam eu ție și fratelui Raț că printre voi nu se găsesc 20 de oameni cu considerațiuni și devotament.

Să te țină Dzeu, ca să te convingi și mai departe.

Al tău V. Babeș

B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. I., f. 16—17.

¹ Este vorba de scrisoarea-circulară adresată de V. Babeș din Ocna Sibiului (10 iulie 1891) fiecărui membru al Comitetului central (vezi Anexa 34).

² G. Pop de Băsești este admonestat de V. Babeș pentru că sprijinea acțiunea memorandistă, pe V. Lucaciu și I. Coroianu care au dezavuat public atitudinea contrară a președintelui P.N.R. (vezi în continuare).

³ Se referă la atitudinea ziarelor bucureștene: „Românul“, „La Liberté Roumaine“, „Gazeta nouă“ și „Tim-pul“ față de divergențele din sînul P.N.R., publicînd tot-

odată grele învinuiri la adresa lui V. Babeș și Al. Mocioni, care nu găseau oportună înaintarea acum a Memorandului (cf. „Tribuna“, 1891, nr. 160—174; V. Netea, *Istoria Memorandului...*, p. 57; D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 381—382).

⁴ La o întrunire din 17/29 mai 1891 în casa lui N. Barbu (secretarul Ligii culturale) din București („Gazeta Transilvaniei“, nr. 196, din 5/17 septembrie 1891, p. 2), — unde erau prezenți printre alții A. Mureșianu, I. Bianu, I. Slavici, Gr. T. Brătianu, I. Russu-Șirianu etc., — I. Coroianu și V. Lucaciu îi reproșează public lui V. Babeș atitudinea sa contrară acțiunii memorandiste („Tribuna“, nr. 167, din 27 iulie 8 august 1891, p. 2 și D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 381).

33

IOAN RAȚIU CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Disensiunile ivite în sinul conducerii partidului pot fi „sanate“ într-un singur mod: prin executarea hotărârilor luate de Conferință în privința Memorandului. Actul trebuie tipărit și distribuit membrilor Comitetului pentru ca aceștia să-l studieze, menționindu-și observațiile.

Turda în 14/7, [1]891.

Frate Babeș!

La scrisoarea ta din 10 iulie a.c.¹ îți răspund pe scurt, că-mi pare foarte rău, dacă unii își manifestă nemulțumirea cu comitetul nostru și propagă prin adunări și gazete un spirit de tot contrar față cu organizarea și activitatea noastră politică națională.

Pentru sanarea acestui rău, io nu aflu deocamdată alt mijloc decât executarea concludului luat în privința memoriului nostru; prin urmare, *io nu aflu de lipsă* să ne întrunim înainte de a revedea, tipări și împărți memoriul între membrii comitetului.

Din parte-mi te rog să aminăm întrunirea pînă la toamnă, dar pînă atunci, memoriul, în înțelesul concludului luat în ședința noastră din urmă, să fie împărțit așa ca atunci fiecare membru după ce l-a studiat acasă să fie în pozițiune de a-și face observările pe care le va afla cu cale.

Fii bun dar, întilnește-te cu domnul Coroianu și revedeți memorialul. Dar ar fi mai bine să-l tipăriți așa cum e compus de dl. Coroianu și să lăsați toată revisiunea în grija comitetului. Păreră din urmă o exprim pentru cazul dacă cugeți că revisiunea nu ar succede acum așa precum ați dori.

Să ne facem datorința, apoi strige cit le place și unii și alții în contra noastră. Facă ei mai mult și mai bine. Noi ne vom bucura.

Al tău devotat

Dr. Rațiu

Colecția V. Babeș, pach. II, doc. nr. 34.

¹ Scrisoarea-circulară din Ocna Sibiului (vezi Anexa 34).

34

EUGEN BROTE CĂTRE IOAN BIANU

Îi trimite scrisoarea adresată de V. Babeș fiecărui membru al Comitetului central, prin care îi convoacă la Sibiu pentru sfirșitul lunii iulie 1891. Ordinea de zi: probleme privitoare la disciplina de partid și aplanarea divergențelor semnalate de presa bucureșteană; memoriul studenților maghiari și chestiunea Memorandului.

Iubite amice!

Aici îți trimit — spre delectare — manifestul d-lui Babeș cătră toți membrii comitetului central. Nu-ți mai fac nici un comentariu! Îl poți și ținea spre vecinica pomenire.

Am vorbit, înainte de trimiterea acestui manifest, cu d-l Babeș. El mi-a spus minuni despre d-voastre de acolo. D-l Duică să-l învețe politică!¹ Îmi spunea că avea de gând să demisioneze, dar s-a socotit altcum și face manifest. La observarea mea că nu vom mai putea merge împreună după cele întâmplate, el amenința cu compromiterea cauzei.

La sfârșitul lunii curente ne vom întâlni cu toții și nu doresc altceva decât să lumineze odată D-zeu pe iubitorii mei colegi, cari sînt în contra lui Babeș și totuși merg cu el.

Multe salutări de la al d-tale

Eugen

[Anexă:]

Ocna Sibiului, 10 iulie 1891.²

Prea stimate domnule,³

Cred că-ți va fi venit la cunoștință, cum de la 10/22 mai încoaci, dintr-o parte, cum se vede foarte nemulțămîntă cu comitetul nostru național, a început a se manifesta și propaga dincolo, peste Carpați, prin adunări și prin unele gazete, un spirit de tot straniu și contrar față cu organizarea și activitatea noastră politică-națională de dincoaci, *atacînd și compromițînd vehement solidaritatea, armonia și disciplina dintre noi.*⁴

În întrunirea Comitetului nostru de la 5/17 mai a.c., eu, ca președinte al comitetului, conform datorinței mele, cu inimă deschisă, cum se cuvine între frați, am dat seamă despre observările ce-am avut ocaziune a le face și despre informațiunile ce îndreptățit mă credeam a le da în București prin sferele și societățile, pe unde ajungeam,⁵ și în fine despre speranțele

ce concepusăm pe baza acelor informațiuni respective a solidarității, armoniei și disciplinei dintre noi; ear dnii membri prezenți în acea adunare, fără excepțiune au aprobat procederea mea, recomîndînd-o eu apoi ca de cinosură tuturor, cîți ajung pe la București și au ocasiunea de a se rosti informînd. Dar s-au găsit printre noi, cari sigur[i] în credință că sunt în drept și că fac bun serviciu cauzei sînte a romînilor de dincoaci, profitînd de ocasiunea jubileului de la 10/22 mai⁶, — cu totul altă atitudine să urmeze, alte informațiuni să dea fraților de dincolo, *presentînd comitetul nostru ca intrigat și amăgit, în discordiă și luptă intestină continuă pentru cele mai grave cesțiuni*, prin urmare ca incapabil d-a corespunde chemării sale; cercînd deci acolo, la un public, poate factore foarte valoros, dar *nu* al nostru, pe *areopagul*, prin a căruia vot, după mine incompetent, să ni impună a lor voință, eventual să ne distrugă! — întregă această pornire motivînd-o și esplicînd-o din influența a *unei sau altei persoane conducătoare, după ei discalificate*; ear ca gravamen principal, așa zicînd ca cauză a cauzelor pentru cari ne-am întrunit și constituit în solidaritate, intonînd cu voce înaltă „*Memorandul către Tron*“, — *acum la moment*, afirmînd sus și tare, că acesta-l cere opiniunea publică, ear *nu* cel decretat de Comitetul nostru la ultima sa întrunire.

În puține cuvinte zis: unii frați și colegi ai noștri, în lupta angajată de noi romîni dincoaci, pentru cele mai mari și mai sacre interese ale poporului nostru, află de bine și potrivit, a eși cu părerile și tendințele lor, nesatisfăcute în sînul comitetului nostru, chiar peste Carpați, în public, pe un teren care nu este al nostru, cu arme și maniere, cari, după mine, nu sunt și nu pot să fie ale noastre, precum nici în folosul cauzelor poporului nostru. După cum mi s-a prezentat și esplicat mie în față această pornire a unora dintre noi, și s-a manifestat ea prin unele foi inspirate, din București, ea, acea pornire, mie *mi se pare incompatibilă cu scopul și organizarea Comitetului nostru*, contrară spiritului de bunăcuviință și bunăînțelegere între noi, împedecătoare prin urmare de orice conlucrare cu succes. Din acest motiv mi-am crezut de dătorie a *atrage luarea amînte a celor chiămași asupra ei*, în scop ca să consult pe fiecare: *pînă în cît ține această aparițiune destul de gravă*,

pentru ca spre luarea ei în considerațiune Comitetul nostru să fie întrunit cât mai curînd și cât mai complet? Vin prin urmare, a te ruga, dle membru, să binevoiești a-mi trimite răspuns cât mai neamînat, prin epistola recomandată, la adresa mea în Sibiu, la curtea arhiepiscopală — metropolitană.

De sine înțeles este, că întrunindu-se Comitetul nostru, de la a sa bunăvoință și prudență va depinde a se ocupa de toate cestiunile în conex cu cea principală, anume și de cea personală, și de a memoriului studenților maghiari, care tocmai acum se publică.

Pentru cazul, dacă și dnii membri ar împărtăși părerea mea în privința necesității și urgenței întrunirii noastre, eu am în vedere *restimpul dintre 12/24 și 19/31 a curenteii*, la care de asemenea te rog a reflecta, cu atît mai vîrtos, deoarece *atînsa pornire ne pune în cea mai fatală nedumerire chiar cînd este să esecutăm concludul luat în privința memoriului nostru*.

Cu iubire și salutare frățească al dtale devotat:

V. Babeș

B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 55526.

¹ Se referă la un articol al lui G. Bogdan-Duică publicat în „Românul” din 24 mai st.v. 1891 prin care autorul dezvăluie atitudinea lui V. Babeș în problema Memorandului (articolul reprodus și de „Tribuna”, nr. 161, din 19/31 iulie 1891, p. 2).

² Circulară șapirografiată cu semnătură autografă.

³ Două asemenea circulare se mai găsesc la: B.C.U. Cluj. mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. I, f. 15 și în Colecția V. Babeș pach. III, doc. nr. 28.

⁴ Vezi notele 3—4 de la Anexa 32. ●

⁵ Se referă la călătoria pe care a făcut-o la București la începutul lunii aprilie 1891, cu care ocazie a fost primit în audiență la 4 aprilie de regele Carol I (Colecția V. Babeș, pach. V, doc. nr. 37 și B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 55521).

⁶ Aluzie la jubileul de 25 de ani (10 mai 1866) de la venirea regelui Carol I în România. Cu ocazia acestui jubileu și a Congresului Ligii culturale au fost la București: G. Pop de Băsești, V. Lucaciu, I. Coroianu, V. Babeș (a doua oară), A. Mureșianu și alți transilvăneni (vezi „Tribuna”, 1891, nr. 166—167).

VINCENTIU BABEȘ CĂTRE GEORGE POP DE BĂSEȘTI

Biroul executiv din Sibiu hotărăște aminarea ședinței Comitetului central pentru începutul lunii septembrie (1891), cînd se va pune în discuție conceptul Memorandului redactat de I. Coroianu.

Din nou despre atitudinea presei din București cu privire la divergențele din sinul Comitetului central.

Dsale domnului George Popp de Bazesci.
Mare-proprietariu etc. în Bazesci
Per Szilágy-Cseh — Illéshfalva.

Sibiu, în 16/28 iulie 1891

Amate frate George,

Ieri d.m.¹ întrunindu-mă cu dñii membri prezenți din Biroul central al Comitetului nostru, pe temeiul votului tău și al mai multora dintre membri, dintre cei consultați, am constatat necesitatea d-a amîna pe 3—4, eventual, și 5 septembrie convocarea Comitetului, ziua neputîndu-se fixa încă de pe acum, deoarece depinde de la succesul unor prealabili încercări, care se poate prevedea.

Mai vîrtos fratele Raț a stăruit, ca să cerem operatul d-lui Coroian, carele cu sau fără modificațiuni, resp. adausuri, să-l multiplicăm și împărțim între membri, pentru ca la întrunire să ne putem pronunța și în această privință. Biroul nostru deci încă astăzi se va adresa numitului domn.

Intr-aceea în București prin gazetele „Românul“, „Gazeta nouă“, „Liberté“ și „Timpul“, săptămîna trecută se făcu — nu mai știu al citelea nou asalt în contra unității și solidarității noastre naționale — într-un mod și limbagiu, decît care mai prost și mai frivol în viața mea n-am citit prin a noastră jurnalistică! O floare politică mai veninoasă și malițioasă ca cea din „Timpul“ — omul abia-și poate închipui!²

D-aceea eu am aflat cu cale a roga ziaristica noastră de dincoaci, să reproducă întreg acel articol în coloanele lor fără comentariu, ca un specimen eclatant al iubirii frățești, cu carea cred a ni dovedi interesarea lor de noi, unii ziariști naționali de dincolo!¹³

Tu, frate Popp, te ții calumniat — nu știu prin ce? Că doară nu prin aceea ce ți-am reflectat cu privință la zelul și solidaritatea generațiunii noastre mai tinere, în frunte cu dnii Dr. Lucaci și Coroian! Dar — ce să zic eu om în luptă activă de ani 45, carele am sacrificat mai mult ca oricine pentru cauză, și — n-am cerut, și — n-am primit nici o retribuțiune de la nime, ear astăzi mă văd atacat și tăvălit prin toate nor/o/iurile și gunoaiile Bucureștilor de niște copilandri desmățați?! Eu plec *dominecă* seara cătră casă la Bpesta, salutându-te al tău

V. Babeș

B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. I, f. 18.

¹ 15/27 iulie 1891.

² Vezi notele 3—4 de la Anexa 32.

³ Această reproducere o solicită V. Babeș ziarelor transilvănene printr-o scrisoare datată Ocna Sibiului, 16/28 iulie 1891 (vezi „Tribuna“, nr. 160, din 18/30 iulie 1891, p. 1—2).

36

VINCENTIU BABEȘ CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

La sugestia unor membri, ședința Comitetului central se va ține la Sibiu. A dispus să ceară conceptul Memorandului pentru a fi multiplicat. Ar fi indicat ca destinatarul împreună cu G. Pop de Băsești să facă o vizită lui Al. Mocioni cu ocazia întrunirii comitetului.

Prea stimatul meu,

Eu mă aflu de trei săptămîni la Ocna Sibiului p[en]tru băi, vin însă tot a treia zi aici pentru poștă și gazete. Sosind aseară, am găsit prețuita dtale cu datul din Gio[a]giu 26 iuliu, la care mă grăbesc a răspunde.

Mi-a ajuns dorința și propunerea iubitului meu amic, venerabilului dtale socru,¹ pentru ca asupra ei să consult pe dnii d-aici, ce constituiesc biroul nostru central, ce[e]a ce am și făcut luna trecută; domnii colegi consultați însă, călcuînd și combinînd împrejurările, mi-au exprimat părerea lor, că dinșii pe timpul adunării gen. de la Hațeg² abia ar putea să lipsească d-aici, decît doară esact pe la 1/13, sau 7/19 aug. dar că dinșii consideră din punct de vedere a oportunității — anume pentru presenta întrunire a Comitetului nostru, numai Sibiul de indicat.

În acest înțeles m-am și grăbit eu a *rescrie* fratelui din Băsești.

Apoi am voit să satisfac și propunerea fratelui din Turda,³ care dorea, ca întru împlinirea concludului nostru din ultima noastră adunare, să cer Memorandul d-lui Coroian și — modificat sau nemodificat — să-l multiplic și împart între membri pentru de a-l putea studia, ca la proxima adunare să-și poată aduce fiecarele observațiunile; pînă atunci nefiind necesitate d-a convoca Comitetul.

Deci am făcut dispozițiune, ca biroul central să ceară, de la dl Coroian, Memorandul cu toate datele ce i-am mai fost trimis eu; am angagiat la Budapesta un tînăr, care să-l decopieze cu țin[u]tă demnă, că astfel ca pînă cătră 20 aug. să fie terminat, și astfel acuma așteptăm răspunsul d-lui Coroian, care pîn acum n-a sosit.

În această situațiune, domnule frate, vei binevoi a vedea, că-mi este cu anevoiă a face cum aș dori, pe voia sau după dorința tuturor; special că mă aflu încurcat, cînd este ca să convoac Comitetul la Deva, — ceea ce d-almintre mie personal mi-ar conveni foarte mult, fiindu-mi acel punct cel mai îndemină de la Căpălnaș-Soborșin, unde am să petrec p-acel timp.

Mulțumindu-ți deci din suflet pentru amabila invitațiune ce-mi faci, și expunându-ți această situațiune, te rog a mai aștepta să vedem cum se vor desvolta împrejurările și din altă parte, și fii convins că eu mă voi pleca considerațiunilor de necesitate.

În fine — oricum: dta și cu fratele meu, socrul dtale, cu acea ocașiune ați face foarte bine a vă abate pe la dnii Mocionești la Căpălnaș, atit de îndemână și atit de consult printre grelele împrejurări de astăzi, cari ne amenință cu o crisă precît de dureroasă, încă și mai mult rușinoasă!

Eu sum îmbătrînit; am să părăsesc curînd această viață plină de necasuri, și soarta bietului popor român rămîne pe umerii generațiunei mai tînere. Ar fi păcat de Dzeu dacă ea ar apuca în mîinile unor ciarlatani sau nătărăi.

Eu luni sau marți seara plec acasă la Budapesta: *Só-utcza* 7.

Cu stimă și iubire al dtale, adăstîndu-ți eventualile observațiuni.

V. Babeș

[Adresa pe plic:]

Dsle

Domnului Francisc Hoszu-Longhin
Advocat în *Dera*

B.C.U. Cluj, mss. 4119, Coresp. Fr. Hossu-Longin, vol. I, f. 16—18.

¹ Răspunsul lui G. Pop de Băsești la circulara din 10 iulie 1891 (B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. III, f. 3—5).

² Adunarea generală a *Astrei* din 4/16 august 1891 de la Hațeg.

³ Ioan Rațiu (vezi Anexa 33).

VINCENTIU BABEȘ CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

Scrisoare-circulară adresată unui număr de șapte membri ai Comitetului central pentru a-i invita la o „convenire frățească” cu scopul de a se înțelege „asupra grelei situațiuni ce ni-a creat-o cunoscuta fracțiune” tribunistă.

Sibiu în 5/17 oct. 1891.

Stimate dle și frate,

Fiindu-mi adînc simțită necesitatea da ne întîlni cît mai curînd spre a ne înțelege — mai întîiu noi între noi cei ce formăm majoritatea în Comitetul național — asupra grelei situațiuni ce ni-a creat-o cunoscuta fracțiune din sînul nostru și cu organul „Tribuna”, și aflîndu-se chiar acum prezenți aici la Congresul bisericesc șapte colegi și cu mine opt, precum și unii dintre cei mai eminenti bărbați ai națiunei, cari asemenea doresc o convenire frățească cu noi, îmi permit a te roga cu tot dinadinsul, să nu pregeți a te osteni pînă aici pe ziua de vineri în 11/23 a curenteii pentru o conferință particulară, întrunindu-ne de dimineață la ora 8 în localitățile Casinei române.

Pe mîne zi, adecă sîmbătă în 12/24 a.c. am chiămat la ședință formală a Comitetului și pe cei cinci domni ai fracțiunei.

Cu salutare frățească

Vinc. Babeș

[Adresa pe plic:] *Dsale*

*Domnului Francisc Hosszu,
advocat
Deva*

B.C.U. Cluj, mss. 4119, Coresp. Fr. Hossu-Longin, vol. I, f. 31—33.

¹ Se pare că cei opt erau: G. Popa, N. Oncu, I. Mihu, M. Popovici, C. Brediceanu, P. Rotariu, C. Diaconovici și V. Babeș.

² Probabil Al. Mocioni și prelații bisericii ortodoxe.

³ Aceștia erau: E. Brote, I. Coroianu, V. Lucaciu, D. P. Bărcianu, N. Cristea. În legătură cu această „fracțiune” se poate vedea și „Tribuna”, 1891, nr. 187 și 189.

EUGEN BROTE CĂTRE IOAN BIANU

Cu privire la desfășurarea lucrărilor „conferinței” din 23 octombrie și a ședinței Comitetului central din 24 octombrie 1891; motivarea lui V. Babeș referitoare la inoportunitatea înaintării Memorandului, respinsă cu majoritate de voturi; A. Mureșianu însărcinat cu alcătuirea „unui scurt memoriu către Coroană”, cel întocmit de I. Coroianu urmînd a fi publicat.

V. Babeș și E. Brote redactează „declarația” pentru presă. Disensiuni între gruparea tribunistă și cea condusă de Babeș și Mocioni.

Sibiu, 26 oct. 1891.

Iubite amice!

D-l Babeș a voit să biruie și a suferit un eșec. Pe ziua de 23 octbr. a convocat la Sibiu o „conferență”¹ și pe 24 a.l. ședința comitetului național. Nici la conferență, nici la ședința comitetului, „Tribuniștii” n-au fost invitați. Obiectul de discuțiune al conferinței, la care a luat parte membrii comitetului, unii membri ai congresului bisericesc și d-l Mocsonyi, a fost: cum ar putea fi dați afară din partid „Tribuniștii”. De dimineața pînă seara onorabilii s-au frămîntat în conferență fără ca să ajungă la alt rezultat, decât ca noi tribuniștii să fim în tot cazul invitați la ședința comitetului național.

În ședințele comitetului trei lucruri s-au discutat. Întii: memoriul la monarch. D-l Babeș a venit earăși cu o scrisoare a d-lui Mocsonyi către comitet; aceasta scrisoare e identică cu broșura despre care „Tribuna” spunea că se tipărește în tipografia lui Miron.² Comitetul a respins cu majoritate de voturi această scrisoare fără a lua notiță de ea. Aci a votat cu noi Blajenii³ și „Gazeta Tr.” Voind a strînge pe d-l Babeș, am [cerut] să ni să spună motivele oportunității și neoportunității așternerei memoriului. D-l Babeș a răspuns prin cetirea unor pasaje din broșura d-lui Mocsonyi dîndu-le drept

ale sale proprii. Cetirea a fost des întreruptă prin exclamațiuni de mirare, apoi de indignațiuni, așa încît între strigăte de infam! pfui etc. d-l Babeș a trebuit să încete. Folosindu-ne de această dispozițiune a comitetului, am însărcinat pe d-l Mureșan cu compunerea unui scurt memoriu către Coroană și a hotărît publicarea memoriului d-lui Coroianu. Aceasta a fost ziua primă.

A doua zi d-l Babeș a fost foarte blînd și a declarat că se supune necondiționat oricărui conclud al comitetului. S-a vorbit apoi despre dualismul maghiaro-român, despre alianțele cu Kossuthiștii, despre pactările cu guvernul, despre apropierea către Miron etc. D-l Babeș s-a declarat gata a se desavua pe sine și a subsemna orice declarație ce ar compune-o comitetul. Adunarea m-a trimis pe mine să fac, în conțelegere cu d-l Babeș, declararea de desavuare, și dacă n-ar fi fost atîți dovleci în comitet, eșea din „înțelegerea“ noastră cu Babeș o declarație admirabilă. Dar „diplomații“ noștri după ce am prezentat-o comitetului au tot cîrpit la ea pînă au stricat-o. Dar nici așa nu e rea.⁴

Ședințele s-au sfîrșit cu un atac vehement din partea babeșiștilor întăriți prin cei doi gazetiști și prin „tribunistul“ Ghiță Pop de la Brașov în contra „Tribunei“; această luptă inflăcărată s-au terminat cu constatarea — per maiora — că „Tribuna“ a vătămât „disciplina“ și „solidaritatea“ partidului! D-ta înțelegi prea bine că n-a putut știrbi nici disciplina nici solidaritatea partidului, din simplul motiv, că amîndouă aceste lucruri prețioase tocmai îi lipsesc partidului. Pre lîngă aceea „Tribuna“ e amenințată de comitet a-ș[i] perde subvenția(?), dacă persistă în atitudinea sa de pănă acum.⁵ La atita a trebuit să fie redusă „nimicirea“ colportată în cercurile congresuale ca sigură. Cu toate aceste noi vom răspunde onorabilului comitet național, că vom apăra și în viitor programul partidului contra oricui, renunțăm de pe acum la subvenție și ne vom păstra cu desăvîrșire independența de acest comitet.

Resultatul final:

Oamenii sînt foarte indignați atît de „ilustrul“ Mocsonyi cît și de „magnificența“ Babeș, dar cu toate aceste, foarte zăpăciți.

Multe salutări cordiale de la al d-tale devotat amic

Eugen

¹ Vezi Anexa 37.

² „Broșura“ la care se referă Brote și „Tribuna“ (1891, nr. 215, 243) după cum arată „Luminătorii“ (nr. 74, din 28 septembrie/10 octombrie 1891, p. 2) nu a existat. Este cert însă că tribuniștii au considerat ca „broșură“ textul tipărit al scrisorii lui Al. Mocioni, adresată din Birchiș la 14/26 august 1891 Comitetului central P.N.R. Partea a doua a acestei scrisori va fi prezentată prin intermediul lui V. Babeș și la această ședință a Comitetului central din 24 octombrie 1891. Această parte a scrisorii fusese prezentată inițial încă la ședința Comitetului central din 30—31 august 1891, unde s-a decis ca ea să nu fie publicată deocamdată. Alte amănunte vezi în: „Tribuna“, 1891, nr. 191, 244; „Luminătorii“, 1891, nr. 65, 82 și T. Botiș, *op. cit.*, p. 277—286.

³ Se pare că din această grupare făceau parte: Ludovic Ciato, Nicolae Oncu, Patriciu Barbu și Alexandru Filip (vezi Anexa 39).

⁴ Publicată și în „Tribuna“, nr. 240, din 29 octombrie/10 noiembrie 1891, p. 1. Dintr-o corespondență A. Mureșianu—V. Babeș rezultă că și cel dintâi l-a ajutat pe Babeș la întocmirea acestei declarații (Colecția V. Babeș, pach. III, doc. nr. 88 copie).

⁵ Comunicatul semnat de V. Babeș ca președinte al P.N.R., precizează că pe viitor, în cazul că „Tribuna“ va sparge solidaritatea partidului, el nu o va mai considera de organ al său („Tribuna“, nr. 240, din 29 octombrie/10 noiembrie 1891, p. 1).

39

EUGEN BROTE CĂTRE GEORGE POP DE BĂSEȘTI

Despre desfășurarea lucrărilor ședinței Comitetului central din 24 octombrie; I. Rațiu se exprimă pentru înaintarea Memorandului; în sinul Comitetului apare o nouă grupare; prezența lui V. Babeș frânează acțiunile Comitetului.

Prea stimate domnule!

Sper, că până va sosi răspunsul meu la stimabila d-voastră scrisoare din 25 l. veți și fi pe deplin informat despre cele petrecute în Comitetul național. Fratele Coroianu a plecat de aici cu cugetul să se oprească la d-voastră. Dar pentru cazul că și-ar fi schimbat acest gând, totuși să aflați și de la mine cum d-l Babeș a nimicit „fracțiunea“!¹

D-l Babeș e înainte de toate om cu minte. Pentru politica sa scopul principal e: sau ne face să acceptăm vederile lui Alex. Mocsonyi, sau ne prăpădim. Astfel după ce a simțit deja în conferința prealabilă, care exclusiv s-au ocupat de noi, că „nimicirea fracțiunii“ nu va fi un lucru ușor, d-l Babeș a deschis ședința Comitetului cu cauza memoriului. Se înțelege de sine că, precum mai totdeauna în cazuri mai importante așa și de astă dată, d-l Mocsonyi, care ține sub demnitatea sa a fi între noi, ne trimite earăși o scrisoare.² D-l Babeș stăruie că înainte de toate să citească această scrisoare. De astă dată Comitetul refuză într-o formă puțin măgulitoare pentru d-l Mocsonyi citirea scrisoarei. Remarcabil și caracteristic pentru situațiune e, că aderenții pentru așternea memoriului la monarch au mai sporit prin dnii Rațiu și Dr. Popa de la Arad.³ Afară de aceea s-a mai format o nouă fracțiune în sinul Comitetului, care s-a desfăcut de d-l Babeș însă nu s-a alăturat nouă. Această fracțiune e compusă din Ciato, Oncu, Filip și Barbu. Ei ar vrea și n-ar vrea. Resultatul final e că până la ianuarie elaboratul d-lui Coroianu, care e predat biroului, să se multiplice și să se împartă între membrii Comitetului; și tot până la acel termin să ne vină d-l Mureșan cu un memorial scurt, merit a fi prezentat monarhului.⁴

În ședința a doua (duminecă) a fost atacat Babeș pentru dualismul maghiaro-român, pentru faimele de pactări și pentru apropierea lui de Miron. D-l Babeș a declarat că el se supune necondiționat hotărîrilor Comitetului și e gata să desmintă orice am voi! Astfel s-a stabilit textul unei declarațiuni, pe care d-l Babeș va avea să o publice cu iscălitura sa în organele partidului. În această declarație d-l Babeș se bate de trei ori peste gură.⁵

În sfârșit a venit „Tribuna“ la rînd și a fost regulamentată și ea. Cu o mică majoritate Comitetul a constatat că „Tribuna“ a păcătuit contra solidarității și disciplinei partidului. Și dacă va mai continua pe această cale, Comitetul îi va detrage subvenția.

Membrii s-au despărțit cu impresia, că e timpul suprem, ca d-l Babeș să plece dintre noi, să ne dea pace cu solidaritatea și disciplina și să ne lase să putem lucra în liniște la cauza noastră națională. De cînd d-l Babeș s-a vîrît între noi n-am putut discuta altceva decît despre disciplină, și nici cînd disciplina partidului n-a fost mai rea ca acum!

Primiți cele mai sincere considerațiuni de stimă de la al d-voastre cu totul devotat.

Eugen Brote

[Adresa pe plic:]

D-sale

Domnului George Popp

mare proprietieru

Illyésfalva

u.p. Szilágy—Cseh

B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. I, f. 72—74.

¹ Gruparea tribunistă.

² Este de fapt partea a II-a a scrisorii lui Al. Mocioni din 14/26 august 1891, adresată Comitetului central (vezi nota 2 de la Anexa 38).

³ George Popa, referent consistorial în Arad, fost redactor la „Albina“ vieneză și membru al Comitetului central P.N.R. de la Conferința națională din octombrie 1890.

⁴ Ceea ce a și făcut, deoarece raportul citit de Vasile Lucaciu la Conferința Națională din 20—21 ianuarie 1892 precizează că „memorialul prelucrat de dl dr. Aurel Mușeșianu este prezentat comitetului“ (cf. „Tribuna“, nr. 7, din 10/22 ianuarie 1892, p. 1). Dar votînd la această conferință împotriva înaintării Memorandului la Viena și nemaifiind ales în Comitetul central, textul lui n-a mai fost luat în considerare, ci numai al lui Iuliu Coroianu (vezi Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2205).

⁵ Vezi nota 4 de la Anexa 38.

GEORGE POP DE BĂSEȘTI CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Copia scrisorii adresate de G. Pop de Băsești lui V. Babeș, prin care îi face un aspru rechizitoriu cu privire la atitudinea politică și declarațiile făcute în ultima vreme (1890—noiembrie 1891). V. Babeș este acuzat de „vătămarea flagrantă a tuturor postulatelor de ordine, de disciplină și solidaritate națională în partid“, de a fi zădărnicit premeditat acțiunea de înaintare a Memorandului la Viena ș.a., cerindu-i a se retrage din fruntea Comitetului central.

Ultimele rânduri sînt adresate lui Ioan Rațiu și se referă la cele scrise lui Babeș.

Amate frate,¹

Știu că ești convins despre ace[e]a, că eu în viața mea am ținut cu tot devotamentul inimii mele la cauza mare și sfîntă a națiunii, și că între toate junstările m-am nisuit a o servi din tot sufletul meu.

Asemeni dispozițiuni am găsit că te disting pre tine, și [pe] baza acestei comunități de sentimente s-au încheșat între noi acea solidaritate și prietenie, care ne-au ținut în acord și strîm[t] legați, ani îndelungați, chiar și atunci, cînd alții ne combăteau, sau chiar au desertat din rîndurile partidului național.

Dar tot aceste relațiuni intime de perfectă solidaritate în vederile politice, și de constanță în urmărirea scopului pe cale dreaptă și onestă, îmi impun acum în mod imperios datorința, ca să mă adresez la tine cu aceste orduri, cari, ca și toate faptele mele politice, izvoresc numai din cea mai sinceră durere a inimii mele pentru neamul meu.

Trebuie să-ți amintesc din capul locului, că după diferențele cari s-au ivit în sînul comitetului național îndată după constituirea lui în a. 1887, în urma căroră tu te-ai retras din acel comitet, eu am fost carele cu amicii mei dr. Raț, Coroian și dr. Lucaciu, — nu fără deprecarea altor amici, — am stăruit cu totdeainsul să te înduplecăm, ca să reintri în comitet, avînd speranța de a-l videa între noi și pre amicul nostru Al. Mocioni, spre care scop ne-am dus și în persoană,

și cu întreg comitetul la Bpesta, ca să-l luăm ca în triumf între noi.

Tu ai reintrat, pînă cînd A. Mocioni a rămas în rezerva sa.

Știi foarte bine, ce dispozițiune domina în comitet, știi și ace[e]a, că comitetul, din respect cătră opiniunea ta și a lui Al. Mocioni, în cauza memorialului, ca să nu se pară că cineva își octroiază vederile sale personale asupra națiunei, au apelat la conferența generală, care și cu înțeleapta ta conlucrare, cu atîta suc[es]es moral s-au ținut în 27—28 oct. 1890.

Toți cîți au fost prezenți la acea conferență, voind a judeca cu inimă dreaptă, trebuie să știe și să recunoască, în ce direcțiune s-au manifestat opiniunea publică a națiunei, și că numai un spirit de conciliațiune și de solidaritate au predominat între noi și ne-au îndemnat să primim aranjamentul ce s-au făcut, cu ferma speranță, că tu și întreg comitetul, lămurit acum deplin asupra voinței națiunei, după pretenșiunile cele mai elementari ale disciplinei de partid, ne vom nisui a-i da expresiune prin activitatea noastră, înaintînd memorialul la locul său.

Avînd aceste în vedere, cu plăcere te-am aclamat de președinte, rugîndu-te ca să fii pururea expresiunea vie și fidelă a comitetului și a sentimentelor manifestate în conferența națională. Stînd pe basa asta, pacea, liniștea, solidaritatea, disciplina de partid și morala politică niciodată nu s-ar fi vătămat!

Dară iacă, iubite frate, sum silit a constata din fapte, că chiar contrarul s-au întîmplat, și vezi, aici nu încapă discușiune, pentru că „factum inpectum fieri nequit“.

Las acuma nedesbătută în detai așa-numita campanie ziaristică din România, amintesc numai antecedentele și urmările acelei polemii, din cari s-au constatat, că după votul de încredere a comitetului nostru², ziarele din România, fără deosebire de partid, cu o vehemență și mai mare au atacat pozițiunea și ținuta ta politică, și din cari s-au dovedit neîncrederea lor în politica ta.

Relevez la acest loc, că esența lucrului, fondul și meritul principal în cestiunea ace[e]a gravă este atîrnată de persoana ta, de ținuta ta, de expunerile tale, pe cari le-ai făcut în locuri înalte și preainalte în România, despre situațiunea noastră, despre cari toate îmi scrii în prețuita ta din București.

18 aprilie 1891, cari expuneri și care scriere însă nu corespunde deloc adevărului lucrurilor, despre ce și eu în persoană m-am convins în România,³ și ne-ai prezentat politica acolo, și voești a o prezenta și chiar aici acasă așa precum nu este.

Vezi frate, după asta procedură, eu nu mă mir dacă oamenii, venind la cunoștința lucrului, au alarmat lumea în capul tău.

Dară să trec la actualitate: am înaintea mea epistola ta convocătoare din 17 oct. 1891.⁴

Aici nu mai poate fi vorbă de „bănuieli“, de „suspițiuni“, de „încercări de a sparge solidaritatea și disciplina, și morala politică în partid“, prin alții, pre cari i-ai invinuit, ci scrisoarea aceasta emanată de la tine, ca de la președintele comitetului nostru național este o vătămare flagrantă a tuturor postulatelor de ordine, de disciplină și solidaritate națională în partid; deoarece prin însăși convocarea asta ai comis și ai săvârșit faptul de desbinare în sinul comitetului, și ai recurs la elemente necompetente cu eschiderea mai multor membri ai comitetului, și ați discutat asupra unor cestiuni, cari să țin exclusiv de competența comitetului, provocând astfel indignațiunea și scandalizarea mai multor membri din comitet, prezenți la acea consfătuire.

Mi'pare foarte rău că n-am putut participa la ședințele comitetului convocate pe 24—25 oct. a.c. sum însă pe de deplin informat din toate părerile despre decursul acelor ședințe, și nu-mi pot ascunde adînca părere de rău, prestre cele ce s-au petrecut acolo sub egida și sub conducerea ta.⁵

Constatîndu-se în ședințele conferenței generale naționale din 1890 linia de direcțiune pe care vrem să înainteze cauza noastră, ne-am văzut, ca niciodată pînă acum, sprijiniți de simpatiile popoarelor culte din Europa, și în prima linie a fraților noștri din România, ni s-au deschis o eră nouă, favorabilă pentru acțiuni mari, pentru realizarea aspirațiunilor noastre naționali. Și ce este faptul? Faptul trist este, că de cînd te-am ales de președintele comitetului, în loc de activitate serioasă și solidară, avem certe nentreprupte, personalități, confusiune în cestiunile cele mai grave și vitale ale națiunei; și eu, carele în mijlocul acestor frămîntări am studiat simptomele situațiunei, am găsit adevărul acum nerăsturna-

bil: că lumea română nu mai are încredere nici în tine, nici în comitetul presidat de tine.

Dar mă vei întreba cu tot dreptul ce însemnătate are votul meu de încredere, ce ți-am dat în ședința comitetului din 31 aug. a.c.?⁶ Iacă mă esplic.

După cele ce le-ai isprăvit în România, avînd mandatul comitetului, precum îmi scrii în epistola mai sus amintită, și după campania ziaristică ce au urmat, credeam, eram convins, că tu însuși vei cunoaște că ești imposibil în fruntea comitetului nostru național, și că vei cerca ocașiune favorabilă de a te retrage cu cinste.

Aceasta ocașiune am voit eu să ți-o dau prin votul meu de încredere, din îndemnul meu amical, precum și din respecte mai înalte politice cătră cauza noastră, între cari în locul prim este respectul sincer pentru meritele tale cîștigate pe terenul luptelor naționali. Ți-am făcut o punte cinstită de retragere, tu însă pînă acuma nu te-ai folosit de ea. Asta e însemnătatea votului meu de încredere.

Departa să fie de la mine să bănuiesc sau să suspitoniez pre cineva, e de constatat însă, că o intrigă inimică, oriunde s-ar fi ȳesut ea în contra noastră, mai păgubitoare rezultate n-au fi putut să producă între noi, decît chiar pre acele, ce ne stau înaintea ochilor.

Și cum se întîmplă, de în mijlocul nisuițelor de a scăpa din această zăpăceală, de a scoate cauza noastră națională din rușinoasa-i stagnațiune, vii tu cu idei extravagante de „dualism maghiaro-român“, cu epistola cătră „Telegraful român“, și mai vine amicul nostru Al. Mocioni cu epistola sa cătră comitet?

Quo iure se întîmplă, că toate nisuițele de a eși din impasul în care ne aflăm le consideri de atacuri îndreptate în contra comitetului, în contra partidului nostru, deși acele în realitate sunt lucruri îndreptate în contra unor simptoame, — le-aș putea numi veleități politice ale tale, — cari nu au de a face nimic nici cu comitetul, nici cu partidul nostru.

Manevra aceasta, de a te identifica cu comitetul și cu pratiul, atunci cînd trebuie să simȳești că stai pe un teren nejustificabil, nu poate să aducă roduri bune pentru cauza națională.

De 10 ani de zile are comitetul național mandatul de a aduce la cunoștința tronului și a lumii întregi situațiunea penibilă și aproape nesuferibilă în care ne aflăm: și tu, în

curs de ani scumpi și îndelungați ți-ai pus toată silința ca să zădărnicești împlinirea acestui mandat, și acum, noi, politici bătrâni, ca și conducători ai neamului nostru, suntem reduși la starea de compătimit, să privim cu inerție cum ne trece pe dinainte junimea cu memorande, în numele națiunii, în loc să o punem noi la cale, ca în alt sens, în altă direcțiune, să lucreze în acord și concentric cu un memoriu impunător, pre care noi, comitetul, avem datorința de a-l presenta la tron și de a-l da publicității.

Apoi, ne stau la pragul vieții noastre naționali mulțime de cestiuni grave și de supremă importanță, cari toate de la noi așteaptă deslegarea dorită. Suntem în ajunul noului period electoral: avem să decidem cu demnitate preste ținuta noastră politică în viitor; avem să cercăm relațiuni și conexiuni în în[ăun]tru și în afară spre apărarea și dezvoltarea cauzei noastre; avem să ne strângem rîndurile pe lingă stindardul programului național, să știm noi și să știe toți, că numai în spiritul acestui program se poate orișicine apropia de noi; avem să ne organizăm între noi, ca să știe amicii și inimicii, ai noștri toți și străinii, că numai acela este român, carele e în spiritul programului nostru național, și că cine nu este cu noi, este împotriva cauzei române: și noi în loc să ne punem toate puterile la deslegarea acestor mari și grave probleme, ne frîngem și ne risipim puterile în certe meschine personali, suscitade, susținute și propagate de tine; așa că în fața marilor evenimente ce ne așteaptă, stăm, din cauzele amintite, în situațiunea grecilor de tristă memorie, cari atunci, cînd Constantinopolul lor era amenințat de perire, din partea dușmanilor, — cum este az românismul nostru, — își consumau puterile în certe și intrigi personali, pînă cînd Mahomed i-au șters de pre fața pămîntului.

Și dacă reamintim toate cîte s-au întîmplat de la ședința comitetului din 30—31 aug. a.c. și apoi cele ce s-au întîmplat în ședințele comitetului din 24—25 oct. a.c. desavuările, retractările, atîtea „mea culpa“, pentru lucruri săvîrșite de tine: cum crezi că această situațiune, ce ți-o ai creat, se poate împăca cu starea ta, președinte al comitetului partidului național?

De multe ori mi-ai scris și mi-ai spus că situațiunea noastră politică reclamă o acțiune concentrică, harmonică, și intru-toate solidară. Din aceste considerațiuni vrednice și indispensabile mîneș și eu, cînd viu a te ruga, ca în vederea

marilor interese mai sus accentuate, să-ți cedezi locul altuia, care să fie și el unul dintre cei mai buni al noștri, apoi cu un naturel mai conciliant, de temperament mai calm, și mai presus de toate, să fie cu desăvârșire independent și stăpîn preste ideile și convicțiunile sale.

Adă-ți aminte de cele ce s-au petrecut în primăvara anului 1890, cînd în cestiunea memorialului și tu ai fost de acord perfect cu noi, și cînd față de un distins amic al nostru, însă contrar părerilor în cauza memorialului, în fața comitetului nostru, ca și cu imputare i-ai reflectat cu cuvintele astăz[i] devenite proverbiale pentru tine: „Das Baunst du ewig sage“.⁷ Și apoi, peste puțină vreme, la întrunirea din Cluj a comitetului, tu ai fost carele părăsind vederile tale și adoptînd pre ale numitului amic, ai combătut hotărîrile comitetului.

După toate aceste, sperăm că vom putea redobîndi pentru comit. nostru încrederea, care astăz[i] ne lipsește: și va reveni între noi pacea, liniștea și solidaritatea, fără cari, ca și precum însuși mărturisești, nu avem nici un viitor.

Reasumez: în activitatea comit. nostru naț. ținuta ta, precum se prezintă în ziaristica română și cea străină, și cum o prezentezi însuși, între noi, apare ca o politică „aparte“ față de politica comitetului, normată prin spiritul programului național, care trebuie să caracterizeze activitatea partidului întreg: și tu, ca preș. comitetului, adeseori te-ai adus în pozițiune, că trebuie să-ți explici și să-ți retragi unele enunțiațiuni, poreclite de productul „excesului de zel“.

Este evident, că această situațiune nu este normală, și justifică pre deplin adresa presentă, pre care ți-o fac ca amic devotat, și ca om, carele n-am alte vederi, nici alte scopuri, nici alte interese, decît binele, progresul și fericirea neamului nostru, cătră cari în cazul present mai adaug și salvarea reputațiunei tale.

Și nu eu voi purta vina, dacă în cas de nesuc[c]es, comit. va fi silit a se folosi de alte mijloace, ca să scape din încurcăturile și din penibila situațiune, în care de presinte ne aflăm.

Am crezut că este datorința mea, de amic și de român, a le pune toate astea la matura ta apretiare.

După cari, exprimîndu-mi față de tine distinsa mea stimă și considerațiune, cu iubire frățească sum al tău devotat amic

Băsești 11/11 [1]891. Scumpe frate!²

Scrisoare[a] de mai sus am adresatu-o astăzi lui Babeș⁹ — avînd și eu doru, însă fiind și avizat prin frații Lucaciu și Coroianu și despre voința ta; — e timpul suprem să venim la reson în cauzele noastre, și noi bătrîni[i] suntem în prima linie răspunzători pentru toate cîte se fac, și pentru cele ce nu se fac.

Te rog, primind aste și fiind informat, scrie-i și tu lui Babeșiu, ca așa pe cale bună să obținem rezultatul dorit, dacă nu, apoi vadă el; noi am făcut posibilul pentru ca el să se poată feri de soarta care de altcum îl va ajunge.

Te salut cu amabila-ți familie dimpreună în veci al tău purure[a] iubitoriu frate.

G. Pop

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2390.

¹ Scrisoarea este o copie transcrisă pentru I. Rațiu de către V. Lucaciu. O altă copie (cu două grafii necunoscute) a rămas în posesia lui G. Pop de Băsești (vezi B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. I, f. 23—28).

² Se referă la votul de încredere dat lui V. Babeș în ședința Comitetului central P.N.R. din 18—19/30—31 august 1891 („Tribuna“, 1891, nr. 187—189).

³ Vezi „Tribuna“, nr. 166, din 26 iulie/7 august 1891, p. 2, care ne informează după „Românul“, că G. Pop de Băsești a fost la București cu ocazia jubileului de la 10 mai 1891.

⁴ A se vedea Anexa 37.

⁵ Vezi Anexa 39.

⁶ În această problemă se mai pot consulta: B.C.U. Cluj, mss. 4119, Coresp. Fr. Hossu-Longin, vol. I, f. 25—26 și B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 55527.

⁷ În traducere: „asta poți s-o spui veșnic“.

⁸ Post-scriptum autograf a lui G. Pop de Băsești.

⁹ Originalul se găsește în Colecția V. Babeș, pach. II, doc. nr. 5. Babeș îl va informa pe G. Pop de Băsești că a primit scrisoarea la Budapesta în 17 noiembrie 1891 și că e gata să răspundă cu aceeași „sinceritate și frățietate veche“, dar că amînă pentru cîteva zile, fiind ocupat la Consiliul metropolitan (B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. I, f. 29—30).

**VINCENTIU BABEȘ CĂTRE MEMBRII COMITETULUI
CENTRAL AL P.N.R.**

Încunoștiințează că a dispus ca proiectul Memorandului, tipărit, să fie distribuit fiecărui membru al Comitetului central. Completările și observațiile se vor efectua pe exemplarele tipărite.

Până la predarea „actelor“ financiare de către E. Brote, l-a însărcinat pe Octavian Russu cu ținerea evidenței financiare a Comitetului.

Budapesta, 18/30 nov. 1891

Preastimate domnule,¹

În scopul d-a orienta pe domnii membri ai Comitetului nostru național central asupra unor afaceri interne, mă aflu îndemnat a-ți aduce la cunoștință următoarele:

1. Cu privință la Memorandumul, care conform concludului nostru din octombrie era să fie pregătit pentru publicare, petrecind eu săptămîna trecută în Sibiu, am făcut dispozițiunile necesari, ca proiectul primit de la dl. coleg Coroianu și multiplicat prin tipar, în decursul proximei zile să fie trimis fiecărui membru.

Adausurile de date ilustrătoare, fiindcă materialul ce comunicasem eu încă în mai d-lui Coroian pînă acum nu mi s-a returnat, rog pe dnii membri, cari dispun de asemeni, ca împrospețindu-și-le în memorie, să le aplice înșiși la locurile potrivite din proiect.

2. Dl. coleg E. Brote, asupra concludului comitetului nostru tot din octomvre, încetîndu-și funcțiunea de cassieru al comitetului, totuși pînă acuma nefiind în stare d-a-și completa documentele și a-mi preda actele și resp. socotelele de pe trecut, eu m-am simțit necesitat a ruga pe dl. dr. Octavian Russu, avocat în Sibiu, ca să primească ad interim sarcina de cassieru al Comitetului nostru, și am emis avizările necesari,

pentru punerea la cale a încasărilor devenite în totală stagnațiune.

Rog sprijinirea acestei măsuri din partea dlor membri.
Cu salutul colegial — al dvoastre devotat

V. Babeș

Colecția V. Babeș, pach. IV, doc. nr. 1.

¹ Circulară șapirografiată.

42

VINCENTIU BABEȘ CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

Scrisoare-circulară adresată membrilor Comitetului central. Regretă disensiunile ivite în sinul Comitetului; rezultatul lor se face simțit într-o stagnare a activității partidului și amenință cu „înstrăinarea poporului“. Preconizează atitudinea ce urmează s-o ia partidul pentru a feri poporul de „corupțiunile demoralizatoare“ urmărite și practicate de „cei de la putere“.

Budapesta, 3/15 dec. 1891
(Vámházkörút 4.)

Dsale domnului coleg,¹

Membru al Comitetului național-central-electoral
Francisc Hoszu-Longhin în Deva.

Pe zi ce merge, tot mai mult trebuie să simțim și cu durere să ne convingem, ce mare păcat a fost, că de șase luni încoaci, în loc d-a ne ocupa, cum accentuasăm eu în Conferința noastră de an, și esplicasăm aceasta mai d-aproape în se-

siunea Comitetului nostru din mai a.c. — de o *organizare națională bine combinată, solidă și compactă*, care să fie în stare și gata d-a rezista tuturor încercărilor străine, oricând și ori din ce parte s-ar ivi ele printre noi, pentru de a ne sparge, divisa și utilisa, noi în loc d-aceasta, cu o ușurime și nesocotință demnă de compătimit ne-am încăierat între noi, acuzându-ne, combătându-ne și învrăjbindu-ne ca niște dușmani de moarte, și aceasta din niscari motive și pentru niscari scopuri nimic mai puțin ca *reale și raționale*, cari cu cea mai simplă judecată practică lăsau a se prevedea, că urmările *nu pot fi decât dureroase și rușinoase moralei noastre politice, unității și solidarității noastre naționale*.

Oricum însă să fie, în cât ne privește pe noi este faptă incontestabilă că, din cauza acelor nefericite încăierări și fremintări, întreg scumpul timp de o vară și o toamnă pierdut este — din oricare punct de vedere. Căci — un pas nu puturăm face înainte pe calea dezvoltării și organizării forțelor noastre naționale, ba încă prin acușările și dușmăniile scoase în public, chiar frumoasele progrese ce realizasărăm în opiniunea publică, încrederea și bunăvoința comună, deveniră în pericol!

Și — în această situațiune aflindu-ne, eată că d-odată ne vedem puși față-n față cu o agitațiune rafinată, energică, ba ici-colea violentă și frivolă a contrariilor noștri, în scopul d-a ne ocupa terenul, d-a ni seduce, răpi și înstrăina poporul, poporul român, pentru a căru apărare, luminare, disciplinare și conducere spre binele său, noi fiii săi, ne-am angajat și asociat, dar care acum parte mare desorientat și demoralizat prin certele noastre, după simptomele ce se ivesc și se notează de jurnalistica noastră și cea străină, este în punctul d-a deveni victimă și pradă lăcomiei și intrigei străine. Încep deci evenimentele a bate puternic la ușele conștiinței noastre și ca români și ca oameni de minte și onoare, și — oricum, și oricare să fie rătăcirea și încurcarea noastră de pîn-acuma, și oricît de greu simțită ni-ar fi lipsa d-o mai bună organizare a forțelor noastre naționale, *dătorința* trebuie să ni-o facem — cu mijloacele, oricît de modeste, de cîte dispunem, suplinind prin zelul nostru, cu devotămîntul inimei și minții noastre neajunsurile de prinprejurul nostru.

Dață contrarii noștri, în credința lor, că poporul nostru prin certele noastre intestine desolat este, cu toate puterile tu-

turor partidelor lor organizate au dat năvală asupra poporului nostru ca să și-l cucerească de unealtă oarbă a scopurilor lor, ce difer de ale noastre ca ceriul de pământ, așa cred că este supremul timp, ca să ne punem și noi la lucru fără toată amânarea, luminînd și îndemnînd, și ferind poporul nostru, special pe alegătorii români, de corumpători și amăgitori — ori din care parte, sub orice mască s-ar ivi ei.

Astfel pricep eu, căci astfel mi se impune momentul, și acestei adînc simțite necesități și urgențe, cred eu a corespunde prin această epistolă circulară către toți domnii membri ai Comitetului național.

Nu cred că mai este timp d-a ne aduna și consulta în Comitet asupra cestiunei, dar nici nu văd tocmai de lipsă aceasta în stadiul de astăzi al lucrurilor, ci cred că deocamdată ajunge a avisa la — ceea ce știm cu toții, că programa, parola și atitudinea astăzi în vigoare a partidei noastre, este și rămîne pîn'la viitoarea Conferință națională:

A nu ne amesteca în mișcările electorale pentru Dietă — a celor de la putere; a nu ne angagia nici unei partide magiare, ci pe cale legală, prin svaturi frațești și influință morală, cu ajutoriul mijloacelor de cari dispunem, a lucra din toate puterile, ca să ferim poporul și pe alegătorii noștri de amăgirile și corupțiunile demoralisătoare, precum și de silnicia ce li s-ar intenta prin cei de la putere.

Și aceasta — fiecare în sfera cunoștințelor sale, pe căile pîn-acum usitate, — fără vrun prejudiț, în orice privință, pentru viitoriu.

Conform concludului de la 25 oct. întrunirea Comitetului nostru va avea loc pe la mijlocul lunei lui ianuaru 1892 și este de dorit, ba chiar foarte de lipsă, ca dnii membri la acea întrunire să aducă cu sine răporturi bune, bine orientătoare pentru luarea ulterioarelor măsuri.

Faimela despre o posibilă disolvare a Dietei actuale încă mai nainte de espirarea mandatului ei, le-am petrecut cu toată atențiunea și pot încredința, că ele numai în zilele din urmă începură a lua o oareșcare consistență. Așa cred, că dnii membri ai Comitetului vor fi cu mine de acord, ca la un cas d-a se realiza această eventualitate, Comitetul nostru să fie convocat în cel mai scurt timp.

În toate privințele eu mă prevăd din partea d-lor colegi de votul, svatul și resp[ective] avisul ce oricare l-ar găsi de lipsă.

Cu colegială salutare al dtale prețuitoriu

V. Babeș

N.B. *Această epistolă presidială nu este scrisă pentru publicitate.*

[Adresa pe plic:]

Dsale

Dlui Francisc Hoszu-Longhin, avocat și proprietar în
Deva
(Erdély)

B.C.U. Cluj, mss. 4119, Coresp. Fr. Hossu-Longin, vol. I, f. 34—36.

¹ Scrisoare-circulară șapirografiată.

43

CORNEL DIACONOVICI CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Redactorul revistei „*Romänische Revue*“ informează despre tipărirea și distribuirea, tuturor membrilor Comitetului central al P.N.R., la 16 decembrie 1891, a conceptului Memorandului. În continuarea scrisorii se fac considerații privitoare la persoana și activitatea lui Aurel C. Popovici.

Hermannstadt (Siebenbürgen), 21 December 1891

Sehr geehrter Herr,¹

Ihr freundliches Schreiben vom 16.dM. bestätigend, beehre ich mich Ihnen die Mittheilung zu machen, daß ich die übersendeten Briefe an ihre Adresse habe gelangen lassen.

Das Memorandum habe ich schon am 16. dM. an alle Mitglieder des Comité's expedirt u. hoffe ich das selbe längst in Ihren Händen. Ich habe den Druck nach Möglichkeit beschleunigt u. trotzdem ich mit Arbeiten sehr überbürdet war, die Correcturen rasch bewerkstelligt. Übrigens glaube ich, daß die Expedition noch rechtzeitig erfolgte, um die Mitglieder des Comité's erkennen zu lassen, daß die Arbeit des Hrn Coroian kaum geeignet sein dürfte, ihren Zweck zu erreichen; hätte ich dieselbe genauer gekannt, so wäre ich *gegen* die Drucklegung gewesen.

Mit dem jüngsten Ministerwechsel in Rumänien bin ich insoferne zufrieden, als ich bereits mit Hrn Lahovari zu thun hatte u. derselbe die Subvention der Revue, wenn auch *reducirt*, so doch angewiesen hat. Ich hoffe bei ihm durch Hrn Al. Ciurcu² mein Ziel zu erreichen. Übrigens lauten die neuesten Nachrichten nicht gerade beruhigend u. so will ich meine Reise nach Bucuresci einstweilen verschieben, bis sich die Situation klärt — und ich die Mittel dazu haben werde. Wenn die Liberalen zur Regierung gelangen sollten, dann werde ich Euch 1892 wohl „sperren“ müssen.

Nach Graz habe ich erst vor einigen Tagen wieder geschrieben u. hoffe in den nächsten Tagen genauen Bericht zu erhalten, den ich Ihnen sofort mittheilen werde. Meines Wissens sind die Arbeiten ziemlich weit vorgeschritten.

Was die Person des Hrn Popovici anbelangt, mit dem ich gut bekannt bin, muß ich ihm das Zeugniß ausstellen, daß er ein bedeutendes Wissen u. eine gute Feder hat und auch ein passionirter Journalist ist, bei uns eine der ersten Bedingungen dazu, um auf publicistischem Gebiete auszuharren. Wir haben wenige junge Leute, die über Politik so viel gelesen hätten u. so viel wüßten, wie er.

Wenn wir ihn gewinnen könnten, wäre er jedenfalls eine werthvolle Kraft, aber die *Leitung* eines Blattes, wie das zu gründende, würde ich ihm doch *unter keiner Bedingung* anvertrauen, da er seine ganze Praxis nur im Caféhause gemacht hat u. wie man so sagt, ein Himmelstürmer ist. Ich zweifle nicht daran, daß er in kürzester Zeit noch ärgere Conflictе provociren würde, als unsere gegenwärtigen. Er muß sich eben noch einige Jahre „die Hörner abstoßen“ u. sich — was bei unseren Leuten so selten zu finden ist — etwas mehr *Takt* aneignen.

Daß Hr v. Mocsonyi — wie Sie erwähnen — von dem perfiden Treiben unseres nationalen Gesindels nicht besonders erbaut ist, kann ich nur zu gut begreifen; ich könnte aber doch nicht glauben, daß er dadurch „disgustirt“ wäre in *dem* Sinne, daß er sie nach ihrer eigenen Façon glücklich werden lassen wollte. Er dürfte doch schon zu weit engagirt sein, um *solchen* Elementen das Feld zu überlassen, — und dann ist er ja vielleicht auch mit daran Schuld, daß ihnen die Hörner so hoch gewachsen sind. Ich denke, daß es nie nothwendiger war, als jetzt, in der heute allerdings ein wenig unsauberen Situation auszuharren und endlich einmal die halben Maßregeln aufzugeben. Sollte die Majorität der einzuberufenden Conferenz anders denken, dann kann man Platz machen. [. . .]

Ihr ergebenster

Dr. Diaconovich

Colecția V. Babeș, pach., V, doc. nr. 74.

¹ C. Diaconovici era unul din secretarii Comitetului central al P.N.R., ales la 29 octombrie 1890 („Tribuna“, 1891, nr. 188 și 1892, nr. 6) și în această calitate va primi, de la V. Babeș, sarcina de a se îngriji de tipărirea conceptului Memorandului.

² Alexandru Ciurcu, publicist, directorul ziarului „L'Independence Roumaine“.

44

GEORGE POP DE BĂSEȘTI CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Cu privire la două scrisori primite ca răspuns la epistola sa din 10 noiembrie 1891; fiind concepute diferit, i-au creat nedumeriri. Comparînd scrisorile, pune inadvertențele pe seama bolii lui V. Babeș.

Frate Babeș!

Îți comunic în următoarele cele din urmă 2 epistole ale tale și anume cea cu data 13/25 sosită din Sibiu care sună:

„Dragă frate George! Vin a-ți aduce la cunoștință, că prețuita ta epistolă, ce mi-ai adresat-o sub 10 a.c(urentei)¹ la Bpesta, am primit-o în 17 și doream a-ți răspunde numai-decît (cît mai curînd). Am simțit însă trebuința de a-ți răspunde cu aceeași sinceritate (și circumstanțialitate), ca și cele din a ta epistolă. Spre acest scop mi-am lăsat cîteva zile de cugetare, iar întru aceea am fost chemat aici la consistoriul metr(opolitan), unde mai am de lucru vro zi două. Rîvnitor pre(returnînd) cum cred pe duminică aceasta (acasă pe duminică) mă voi sili a-ți trimite răspunsul ce merită o sinceritate și frățietate veche și probată ca a ta. Al tău sincer și devotat amic V. Babeș m.p.“

După asta las să urmeze cea din 2/14 ian. „Dragă amice! Dacă ai ști (dacă ceva este), ce tare mă doare, că înainte cu 22 zile mă bolnăvii greu, zăcui 17 zile, și am să trec prin (re)convalescență de 3—4 săptămîni, fără de a-mi fi permis să mă ocup de lucruri (lucrări) sau cugetări mai lungi și scrisori (serioase), apoi este că în mijlocul lucrării a trebuit să întrerup și să țin atît de lung întrerupt *răspunsul meu la știuta ta epistolă*. Fii însă convins, că — *datoriu nu-ți voi rămîne*, și eu cred, că — bunul D-zieu numai dacă mă (d'aceea m-a) mai lasă în viață, ca să fiu în stare de a-ți plăti datoria, să nu rămîn a ți-o plăti el pe cealaltă lume. Cestiunea din a cărei motiv mi-ai făcut tu insinuațiunile cele mai (tale) necalificabile, o deslegară evenimentele istorice prin proces natural și onorabil. Mie îmi rămîne a remarca cum se cuvînc (nenaturalul și) neonorabilul oamenilor răi și proști, ca de învățătură pentru posteritate. Te rog deci să fii cu (in)răbdare, (că *causa manet alta mente reposta*). Deocamdată al tău convins și devotat (conștiincios dătorăș) V. Babeș m.p.“

Frate Babeș! Sper că pînă primești aceasta a dat bunul D-zeu să fii pe deplin sănătos, că alcum nu aș fi nici amic, nici creștin bun — fiind tu morbos. Te întreb acum în care din aste 2 epistole ai fost tu sincer și loial, cum pretinde sin-

ceritate, loialitate vechea noastră amicitie și seriozitatea cauzei?

Eu vreau încă și acum a crede în ceea ce privește halucinațiile din a 2-a scrisoare au cauză stările tale morboase; că de nu ar fi așa, atunci oricît zel mi-aș impune cred că nici-cînd nu ești în stare a fi sincer. Judecă-te singur. Te caută în conștiința ta curată! Te dispensez de sub datoria răspunsului pus în vedere, care atari nu mai are baze și te vreau în interesul sfintei noastre cauze și în interesul tău, nu provoca o „revoluțiune“ ulterior — fatală. După care doresc din inimă sinceră ca bunul D-zeu să-ți redeie pre deplin sănătate trupească, ca revenind în stare normală să poți continua serviciile tale de aproape 1/2 de secol prestate în tot acest timp cu devotament și abnegațiune, însă nu totdeauna în consonanță cu vederile fraților tăi de luptă; — rămîn al tău sincer frate².

George Pop

Colecția V. Babeș, pach. II, doc. nr. 18.

¹ Completările în paranteze sînt incluse de noi după consultarea originalelor autografe de la B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. I, f. 29—32.

² Pe marginea acestei scrisori, V. Babeș va nota: „Așa se vede, că — nu el, ci popa Lucaciu i-a condus mîna și inima, de unde Sandu [Mocioni] și Brediceanu auzind răspunsul ce aveam să îl dau, m-au încredințat că — nu merită; că omul e cu totul purtat de minte prin Lucaciu“

45

IOAN MEȚIANU CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Atacuri violente la adresa „Tribunei“; considerații privitoare la „votarea subșternerii Memorandului“ (20—21. I. 1892), atitudinea unor fruntași față de această chestiune.

Ilustrissime!

Mai nainte de toate mi-exprim bucuria că ți-a ajutat Dumnezeu a trece norocos peste morbul cel periculos, de care ai fost cuprins și că ai ajuns a te ocupa iarăși cu trebile noastre.

Eu deloc, după primirea prețioasei de ieri, am scris alor mei, să trimită dlui Diaconovici plenipotența și acțiunile institutului tipografic, ce[ea] ce vor și face, numai de ar primi epistola mea la timp, căci aceea a ilustrității tale, conținând și banii trimiși, a ajuns cam târziu la mine, ceva înainte de 12 ore.

Ar fi și timpul să se curme odată și intrigile nemernicilor de la „Tribuna“, provocate de egoismul spurcat, care ni compromite grav cauza noastră națională, chiar în timpuri ca cele de astăzi.

Eu am întrebat pe Truția* deloc, după reîntoarcerea de la Sibiu, ce ține despre Oncu, să fi votat el din convingere?, și Truția așa crede că el din convingere a votat cu ai noștri.

Despre dr. Popa nu mai încapе îndoială, că el numai din convingere a votat așa.¹

Nu înțeleg însă pe Veliciu și prota Popoviciu², pre cari eu i țineam oameni de sine, cum au putut fi seduși, mai trăgînd și pre alții mulți după sine.

Eu țin că dacă erai ilustritatea ta acolo nu se întimpla așa.

A participat și ginerele meu, Garoiu³, și alții de pe acolo, cari uimiți, mi-au scris cum s-a format clica, mai ales după Clasica expunere a dlui Alexandru⁴, aplaudată de toți, cu entusiasm.

Văd că „Telegraful“ mereu i lovește, ear cu numărul de azi încep și „Gazeta“ un ciclu de articuli.⁵ Trebuie să-i ajungă bătaia lui Dumnezeu, că prea departe au mers cu mîrșevia.

Banii trimiși [i]i voi preda destinațiunei lor încă azi-mîne.

Protocolul de la Sînicolaul Mare, încă nu mi l-a restituit translatorul, dar îl voi urgea.

Cu Margita și eu cred că mai curînd va procura preotul cele ce mai lipsesc, căci se va adresa socrului său, și aud că acesta ar fi un om vrednic.

Parte din cauza morbului, parte din cea a timpului moale, întrelăsînd a trimite de sărbători tributul meu, de un curcan, îl trimit acuma, văzînd timpul mai aspru; nu însă curcan, căci n-am, ci o curcă.

Al il. voastre devotat.

Ioan — ep[iscop]

Colecția V. Babeș, pach. III, doc. nr. 32.

* P. Truția, avocat, a făcut parte din Birou) apărării.

¹ N. Oncu și G. Popa au votat împotriva înaintării imediate a Memorandului („Tribuna“, nr. 10, din 14/26 ianuarie 1892, p. 3).

² M. Veliciu și G. Popovici (protopop greco-ortodox în Siria) au votat pentru oportunitatea înaintării Memorandului („Tribuna“, nr. 10, din 14/26 ianuarie 1892, p. 2—3).

³ Nicolae Garoiu, avocat în Zărnești; a votat contra acțiunii memorandiste („Tribuna“, nr. 10, din 14/26 ianuarie 1892, p. 2—3).

⁴ Se referă la „expozeul“ lui Al. Mocioni ținut în Comisia de 40 a Conferinței P.N.R. din ianuarie 1892 („Tribuna“, nr. 10, din 14/26 ianuarie 1892, p. 2).

⁵ În trei articole intitulate *După conferință* („Gazeta Transilvaniei“, 1892, nr. 23—24, 26), A. Mureșianu începe atacul împotriva tribunștilor.

46

CONVOCATORUL COMITETULUI CENTRAL AL P.N.R. DIN 6 MARTIE 1892

Prezidiul convoacă membrii Comitetului central la ședința din 25 martie 1892 în vederea revizuirii, stabilirii „modului și timpului așternerei“, precum și a tipăririi Memorandului.

N. 43/1892

Preastimate domnule!¹

Din încredințarea distins[ului] președinte am onoarea a convoca o ședință plenară a Comitetului central al partidului național român la Sibiu în localitățile „Tribunei“ pe ziua de 13/25 martie a.c.

Ordinea de zi:

1. Revisuirea textului Memorialului la Coroană
2. Stabilirea modului și timpului așternerei acestui Memoriu
3. Luarea măsurilor necesari pentru publicarea Memoriului politic stabilit.
4. Curenții.

Sibiu, 6 martie 1892.

Presidiul comitetului

Eugen Brote
vicepresident

Preacstimatului domn
Dr. Vasile Lucaciu preot
Laczfalu [Șișești]

Muzcul jud. Alba Iulia, *Fond Unirea*, nr. inv. 5568.

¹ Adresă șapirografiată.

47

CIRCULARA biroului Comitetului central al P.N.R. adresată fruntașilor partidului, cu privire la alcătuirea delegației care va duce Memorandul la Viena; ar fi de dorit ca să participe „reprezentanți ai tuturor comitatelor locuite de români, între care cit se va putea mai mulți țărani“.

N. 51/892.

Stimabile domn!¹

Comitetul central al partidului național român, în nentrerupta sa stăruință de a fi credincios executor al concluderilor conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români și al dorințelor poporului românesc, a hotărât, precum

vă este cunoscut, că Memorialul la prea înaltul Tron, al cărui text este deja stabilit, să fie prezentat cât se va putea mai curînd, dar cel mult în decursul lui maiu viitor. Mai departe a hotărît, ca deputațiunea care va merge cu Memorialul la Viena să fie compusă din întreg comitetul central al partidului și din reprezentanți ai tuturor comitatelor locuite de români, între care cât se va putea mai mulți țărani.

Apropiîndu-se timpul de a pune în executare aceste hotărîri, ne luăm voe a ne adresa către d-voastră cerîndu-vă întreg valorosul sprigin întru compunerea deputațiunii ce va avea să ducă Memoriul la Coroană. Cu deosebire ne permitem a vă ruga de următoarele:

Să binevoiți a vă pune în conștelegere cu toți frunțașii români, credincioși partidului, din ținutul d-voastră, a vă consulta asupra hotărîrilor mai sus citate ale comitetului central și a înștiința apoi fără amîinare subscrisul birou, cam cine și cîți ar fi aplicați a participa la pomenita deputațiune.

A face prin oameni de încredere propagandă prin comunele ținutului cu scopul de a cîștiga pentru participare cât de mulți, dar la tot casul măcar 2—3 țărani din acel ținut, respective din întreg comitatul d-voastră.

A înștiința biroul comitetului central, care ar fi în diferitele cercuri bărbații de încredere, la care comitetul spre mai bună reușită, ar trebui să se adreseze direct.

Rugîndu-vă a ne comunica cu posibilă grăbire rezultatul pașilor ce veți face relativ la punctele de mai sus, vă prevenim, că despre cei ulteriori, despre ficsarea termenului definitiv de predare, despre plecare, călătorie și despre alte dispozițiuni ce se vor mai lua, vă vom înștiința la timpul său.

Premiți, stimabile domn, espresiunea deosebitei noastre stime și considerațiuni.

Sibiu, 19 aprilie n. 1892.

Biroul comitetului central al partidului național român:

Eugen Brote
vpres.

S. Albini
secretar

D-sale domnului
Dr. Vasile Fodor, candidat de adv.

în Abrud

¹ Circulară scrisă de mână, cu semnături autografe. Un alt exemplar trimis lui R. Patiția se află la Muzeul jud. Alba Iulia, *Fond Unirea*, nr. inv. 511.

48

DIAMANDI MANOLE CĂTRE EUGEN BROTE

Sugerează Comitetului central ca acesta să-l însărcineze în scris pe A. Mureșianu (președintele subcomitetului electoral Brașov) să convoace alegătorii spre a le aduce la cunoștință „dispozițiunile luate de Comitet în cauza memoriului“. Cere lămuriri, dar face și propuneri privitoare la componența delegației care urmează a duce actul la Viena.

Brașov, 18/30 aprilie 1892.

Frate Eugen!

Comitetul central este obligat să păstreze calea corectă, și dispozițiunile sale luate în cauza memoriului să le comunice aici *organului său competent*, carele este președintele subcomitetului electoral din comitetul Brașovului.

Ce păreri are Aurel Mureșianu individual, acelea îl privește pe el. Ca președinte al Comitetului electoral este din oficiu obligat să convoace Comitetul și să-i comunice adresa ce o primește de la Comitetul central cu dispozițiunile luate de Comitet în cauza memoriului.

Deci imediat sunt de părere ca Comitetul central să-l însărcineze, prin adresa sa, ca să convoace subcomitetul electoral, și pe alegătorii din comit. Brașovului și să le comunice lor, dispozițiunile luate de Comitetul central în cauza memoriului.

Să admitem că el nu face aceasta, că îl ignorează pe Comit. central, făcînd el și aceasta prostie, pur și simplu Comit. central îl are la mîină, îi poate ori azi ori mîine imputa că el este care calcă solidaritatea prin nerespectarea concluzelor luate de Conferența națională și de Comit. central. Pe cînd dacă voi le-ți ignora, și mai veți comunica lui ca președinte dispozițiunile luate de Comitetul central, ci dați voi lui o armă bună la mîină și ocaziune, argumente, să mai scrie alte 20 articole „La situațiunea Comitetului central“ care în spirit de clică, au ignorat organul său competent, Comitetul electoral din comit. Brașovului etc. etc. El, tîrîie-brîul, este capabil să o facă aceasta. Și voi dacă voiți să-i dați materie să vă poată combate — dați-o.

Mai consult este să rămîie comitatul Brașovului, ori Brașovul nerepresentat, și *odiul* să cază pe el carele n-au voit să comunice Comit. electoral și alegătorilor din comit. Brașovului dispozițiunile luate de Comitetul central, decît ca el să poată imputa și critica pe Comitetul central că nu au lucrat corect și că nu s-au adresat la organul său competent.

Vei aprecia deci că spre a feri Comitetul central de asemenea critice este mult mai corect ca imediat Comit. central să-i facă o adresă prin care comunicîndu-i dispozițiunile luate unanim să-l însărcineze a le comunica atît Comit. electoral cît și a convoca o adunare de toți alegătorii și a le comunica și lor acele dispozițiuni.

Comitetul central pe lîngă acea oficială adresă cătră președintele organului competent, cred eu că s-ar mai putea adresa și cătră unii bărbați devotați partidului național cum sunt domnii Radu Popea, Victor Popea etc., parochi în Săcele, și să-i roage ca atît ei cît și alți amici să ia parte în deputațiunea la Coroană.

Dealtmîntrelea, drept să-ți spun, nu vă înțeleg cum aveți să compuneți deputațiunea? Dacă voiți să meargă delegați din toate comitatele sau cercurile, atunci aceasta trebuie să o duceți consequent în îndeplinire în toate cercurile, căci lipsind reprezentanți din unul sau alt cerc, ușor vor putea interpreta înimicii noștri că cercurile acelea n-au voit să aereze.

De aceea părerea mea este că frumos va fi dacă vor merge românii din toate-toate părțile, dar dacă nu vor fi reprezentanți de pretutîndeni, mai că este mai corect să meargă nu-

mai Comitetul central in corpore care într-adevăr este organul care reprezintă întreagă românimea din Transilvania, Banat și Ungaria. Căci mă tem nu cumva bănașenii sau alții să facă *strike*¹ și apoi să se zică că nu au consimțit cu mergerea la tron.

Apreciați vă rog la Comitetul central aceste, și faceți cum credeți că este mai bine.

Salutindu-te rămâi al tău devotat amic

Diamandi Manole

Arhiva B.C.S., doc. nr. 4036.

¹ Grevă, aici în sensul de a se opune acțiunii memorandumiste.

49

CONVORBIREA LUI VASILE LUCACIU ȘI IULIU COROIANU CU REGELE CAROL I

V. Lucaciu consemnează convorbirea celor doi fruntași transilvăneni avută cu regele Carol, cu prilejul audienței din 6 mai 1892; despre conținutul și scopul Memorandului, despre locul și timpul înaintării lui. Rațiunile prezentării actului la Viena și nu la Budapesta.

4 mai 1892

În 4 mai 1892 am adresat dlui general Barozzi o scrisoare, în care am cerut să ne mijlocească o audiență la M. Sa regele. Cererea o-am iscălit ambii: Coroian și Lucaciu.

Asta au fost la 1¹/₄ pomeridiane.

La 3¹/₄ ne-au și venit răspunsul dorit, că în 6 mai 1892 la 2 ore pom[eridiane] vom fi primiți.

Pînă la acest termin am avut dese întîlniri cu prietenii noştri.

Consfătuirile şi conversaţiunile cu aceşti prieteni se află descrise pe alte hîrtii, în ziarul [jurnalul]¹ ce este la Lucaciu.

Nimic mîngăitor, nimic încuragiator din aceste întîlniri şi conversaţiuni, decît o caldă interesare; şi o deprimare pentru starea la care au ajuns lucrurile în România, ceea ce îşi află totdeauna răsunetul său şi aici la noi.

Cu îngrijire şi cu multă anxietate am aşteptat ora de audienţă.

Era zioa onomastică a M. Sale reginei Elisabeta.

Cugetam întru noi, că ora de audienţă s-au fixat pe acea oră neobişnuită, sau pentru ca să isprăvească cu noi în două date, sau, — ne făceam o speranţă dulce, — ca să aibă timp de a vorbi cu noi mai pre larg.

Har domnului! asta din urmă s-au adevărit.

6 mai 1892

În zioa şi ora fixată pentru audienţă am fost la palat.

Gentilul general Barozzi ne-au primit în sala de aşteptare, iar ofiţerul de ordonanţă ne-au dat semnul de plecare, şi camerierii curţii ne-au introdus în sala de audienţă.

Maiestatea Sa, adîncit în cetire într-o odaie de lîngă salon, la intrarea noastră ne-au venit înainte, şi cu zîmbet cordial ne-au salutat de binevenire.

Făcînd închinăciunea de salutare, Coroian au rostit următoarele cuvinte:

Maiestatea Voastră!²

Maiestatea Sa au primit cu afabilitate şi cu mulţămîtă expresiunile de devotament rostite de Coroian, şi ne-au întrebă, ce bine, ce veste i-am adus din ţara noastră?

C[oroianu]: Maiestate! românii din regatul Ungariei, fii credincioşi ai naţiunii şi cetăţeni leali ai patriei, au urmărit şi urmăresc cu tărie acea linie de conduită politică, care este după convingerea noastră a tuturor, singur conducătoare la scop, la fericirea patriei, a neamului nostru, şi spre gloria înaltei Case domnitoare a habsburgilor. În aceste nobile ni-zuinţe, am avut şi avem de a ne lupta pururea cu aceleaşi greutăţi, cu aceiaşi duşmani, adecă cu sistemul politic din patria noastră, care ne împedecă în desvoltarea noastră firească, ne amăreşte viaţa, ne împinge în mod fatal în direc-

țiune care nu este în consonanță cu tradițiunile națiunei române, nici cu justele noastre aspirațiuni. Noi am avut fericierea de a căpăta povețe și sfaturi înțelepte de la M[aiestatea] V[oastră] chiar acum e anul,³ și noi fideli acelor înalte lumini am lucrat din toate puterile spre întărirea convicțiunilor acestora în inimile fraților noștri români, și azi avem bucuria de a vă vesti, Maiestate, că românii din regatul ungar au decis în unanimitate în conferința noastră electorală din 20—21 ianuarie a.c. ca să adreseze la M. Sa monarchul nostru un memorandum, în care să se cuprindă toate gravaminile națiunei române, să se arete situațiunea politică ce ni i-au creat, și să se propună M. Sale justele noastre postulate, dovădind că situațiunea noastră au ajuns să fie nesuferibilă, și cerind intervenirea M. Sale spre îndreptarea relexor, și spre liniștirea celor mai loiali și credincioși supuși ai M. Sale, a românilor.

— M[aiestatea] Sa: Mă bucur de asta, bine ați făcut, asta este calea cea bună, pe care aveți să înaintați. Aș dori să știu, ce conține memorialul dvoastre.

— Coroian espune întreg conținutul memorialului, analizând toate părțile lui singuratic: dreptul istoric, autonomia Transilvaniei, legile fundamentali: legea pentru egala îndreptățire a naționalităților, legea electorală, legea presei, cauza bisericilor și a instrucțiunei publice, economia națională, etc.

— M[aiestatea] Sa: Prea bine, acum să-mi spuneți, când voiți a-l prezenta M. Sale?

— C[oroianu]: S-au decis în comitet, ca să se subștearnă memoriul încă în cursul lunei acesteia, pe la sfârșit.

— M[aiestatea] Sa: Și voiți a-l duce la Viena?

— C[oroianu]: Da, Maiestate, la Viena.

— M[aiestatea] Sa: Eu sum de părere, că la Viena nu veți fi primiți, și veți fi îndrumați să-l prezentați în Buda-pesta.

— C[oroianu]: Maiestate, asta nu o putem ști, dar noi vom încerca întâi să-l prezentăm în Viena, și acolo vom vedea, cum avem să ne procedăm mai departe.

— M[aiestatea] Sa: Când vine M. Sa suveranul dv. la Bpesta?

— L[ucaciu]: Vine, M[aiestate], pe serbările jubileului de încoronare, pe 8 iunie a.c.

— M[aiestatea] Sa: Ei bine, n-ar fi mai consult ca să prezentați memoriul tot cu această ocaziune?

— L[ucaciu]: Nu credem, M[aiestate], să fie lucru oportun pentru noi, deoarece memoriul nostru este îndreptat chiar contra sistemului politic azi în vigoare, și ar fi o mare disonanță în mijlocul festivităților ce se vor aranja cu aceea ocaziune în Bpesta. Apoi mai vine și acea împregiurare, că în Bpesta am fi insultați și batjocoriți, fiind acolo spiritul public de tot corupt prin șovinismul ce domnește în țara noastră.

— M[aiestatea] Sa: E, dar aceasta ar fi și un act de loialitate față de suveranul dv., pe ce dvoastră, precum ziceți, puneți mare pond. Apoi forma actuală a imperiului austro-ungar este recunoscută în dreptul internațional al Europei, ceea ce nu se poate nici desface, nici nu se poate ignora.

— L[ucaciu]: În Bpesta, cu ocaziunea jubileului numai atîta i-am putea spune preaînduratului nostru suveran, că ne bucurăm din suflet, pentru că D-zeu i-au dat viață, și i-am ura din inimă, ca să ni-l mai trăiască D-zeu, ca să îndrepte relele, de cari suferim noi și țara, și nu i-am putea gratula nicum pentru su[c]cesele politice inaugurate la 1866—8. Apoi ce atinge sentimentele noastre de loialitate cătră suveranul nostru, datori suntem a spune în termeni clari, că ce însemnătate atribuim noi prezenței noastre înaintea M[aiestății] Voastre. Noi simțim și videm că sistemul politic ce domnește în țara noastră duce spre rău țara, pre mag[h]iari îi încurajează la acte de violență în contra noastră, iar pe ei înșiși îi dispune spre revoluțiune și iloialitate față de înalțul tron. Iacă, acum, cînd noi ne pregătim cu memoriu la Viena, ei se pregătesc cu pelegrinaj la Kossuth, idolul și ideul națiunii mag[h]iare.⁴

Muzeul jud. Alba Iulia, *Fond Unirea*, nr. inv. 5037.

¹ Nu cunoaștem conținutul acestui „jurnal“.

² Nu redă formula de salut.

³ În mai 1891 au loc la București serbările jubiliare ale monarhiei române. Cu această ocazie, V. Babeș, G. Pop de Băsești, V. Lucaciu, I. Coroianu și alți fruntași politici transilvăneni se aflau în capitala României („Tribuna“, 1891, nr. 166—167; D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 381).

⁴ Consemnarea convorbirii se încheie aici. Continuarea, dacă ea va fi existat, nu ne este cunoscută.

I. RUSSU-ȘIRIANU CĂTRE GHEORGHE C. CANTACUZINO

Il roagă să publice în ziarul „Voința națională“ din București, circulara Comitetului central al P.N.R. adresată „aderenților partidului“, cu privire la alcătuirea delegației și organizarea manifestației cu ocazia înaintării Memorandului la tron.

Domnule director,

Vă rog să dați loc în prețuitul d-voastră ziar următoarei circulare, pe care comitetul executiv al partidului național român a adresat-o azi aderenților partidului național român din Ungaria și Transilvania. De vi s-ar părea prea lungă inserarea, scurtați-o și vă rog să o dați atunci ca scurtă informațiune pentru publicul cititor din România.

Al d-voastră devotat

I. Russu

Sibiu, 4/16 mai 1892.

[Pe verso:]

Nr. 73/1892

Stimabile domnule!¹

Cel mai important între conclusele conferenței naționale de la 20—21 ianuarie n.a.c. este aceea de a presenta *memorialul fără amânare Maiestății Sale Monarchului*.

Comitetul central al partidului național român, instituit de conferența citată, de la venirea sa la conducerea partidului a avut cea mai mare sollicitudine pentru executarea fidelă și grabnică a acestui conclus.

Drept rezultat al stăruințelor sale, comitetul încă în ședința sa de la 25—26 martie n.a.c. a fost în poziție de a stabili definitiv textul memorialului către Maiestatea Sa și de a hotări în principiu, ca prezentarea lui să se facă cel mai

tfirziu până la finea lui mai a.c. De la amintita şedinţă încoace biroul comitetului a făcut toate pregătirile necesare, astfel că astăzi, spre orientarea şi conformarea aderenţilor partidului, se vede plăcut îndemnat a anunţa următoarele:

În conformitate cu hotărîrea comitetului central din şedinţa mai sus pomenită, memorialul va fi prezentat Augustului nostru monarch de o deputaţiune în număr *nelimitat*, din care vor face parte: comitetul central *in corpore*, apoi reprezentanţi din *toate* comitatele locuite de români şi din toate clasele sociale.

Presentarea se va face la *Viena*, reşedinţa glorioasei noastre dinastii şi metropola monarchiei habsburgice.

Toţi românii deci, care voesc a face parte din deputaţiune, sînt rugaţi, pentru înlesnirea arangiaamentelor necesare la această manifestaţiune naţională, a se insinua, întru cît nu s-ar fi insinuat deja până acum, cel mult până la 9/21 l.c. la biroul comitetului central (Sibiu, strada Măcelarilor 21).

Toţi membrii deputaţiunii sînt poftiţi a se afla în *Viena sîmbătă în 16/28 mai a.c.* Ziua *plecării* la *Viena* rămîne la libera alegere a fiecăruia dintre participanţi. Acei domni, care vor sosi la *Viena înainte de 16/28 mai*, sînt rugaţi a se insinua la vicepresidentul comitetului, dl *Eugen Brote*, sau la secretarul II. dl *Septimiu Albini*, care ambii se vor afla în *Viena („Hotel London“, I. Fleischmarkt)* deja de la 11/23 l.c. începînd.

În *Viena* se va constitui un *comitet de primire*,² care va întîmpina la sosire pe domnii membri ai deputaţiunii, va îngriji de încortelarea lor etc.

Pentru înlesnirea primirii şi a celorlalte dispoziţiuni necesare, domnii care vor face parte din deputaţie sînt rugaţi a folosi în mergere spre *Viena* trenurile liniei *Staatsbahngesellschaft* şi a descinde la gara *Staatsbahnhof*, cerînd la plecare *expres bilete* pentru *Staatsbahnhof*, unde toţi domnii care vor sosi cu trenurile din 16/28 mai vor fi întîmpinaţi de membri ai comitetului de primire, care vor da toate informaţiunile necesare relativ la încuartirare şi la programul ce se va stabili pentru decurgerea manifestaţiunii.

Membrii comitetului de primire, pentru a fi cunoscuţi, vor purta *insignii de panglică albă* la butonieră.

Aducînd aceste la cunoştinţa membrilor partidului, rămînem în ferma speranţă, că fiecare român adevărat, căruia

impregiurările îi vor permite, se va grăbi a se înscrie între membrii deputațiunii și a contribui astfel la reușita cât se poate de strălucită a manifestațiunii, ca și care mai momentuoasă de la 3/15 mai 1848 națiunea noastră nu a mai săvirșit.

Sibiu, 3/15 mai 1892.

Biroul comitetului central al partidului național român.

Dr Rațiu
president.

S. Albini
secretar.

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. 79463.

¹ Circulara este tipărită și a fost publicată integral numai în „Voința națională“, nr. 2261 din 7/19 mai 1892, p. 1—2.

² Despre Comitetul organizator de la Viena, vezi detalii (și lista cu numele membrilor) la Al. Vaida-Voevod, *Martiriul memorandist*, în *Gazeta juridică a Transilvaniei*, Cluj, An II (1944), nr. 5—10, p. 269 și următoarele.

51

TEODOR MIHALI CĂTRE VINCENȚIU BABEȘ

Despre activitatea Institutului „Someșana“ din Dej; prosperitatea institutului ar fi stimulată prin depunerile familiei Mocioni și ale altor bănațeni.

Amănunte cu privire la acțiunea înaintării Memorandului la Viena; ținuta și purtarea exemplară a delegaților; cauza a înregistrat un important pas înainte. Ar fi fost de dorit participarea tuturor frunțașilor politici și sprijinul întregii prese românești.

Pentru viitor se impune o regrupare în jurul curentului „care va reprezenta sentimentul comun și înclinarea poporului“.

Este posibil ca prezentarea Memorandului să aibă și consecințe pozitive reale pentru români; oricum însă, acest pas trebuie considerat ca un „însemnat fapt politic“. Succesul înregistrat trebuie consolidat pentru „solidaritatea națională“.

Dej, la 8 iunie n. 1892

Ilustre domnule!

Absentînd de acasă, numai acum pot răspunde la prețioasa-vă epistolă din 4 a l.c.

Înainte de toate vă exprim sincera mea mulțumită pentru viul interes ce-l aveți față de institutul nostru „Someșana“.¹

De present, mulțumită domnului, institutul nostru este deplin consolidat și se află în stare înfloritor progresivă. Deja își împlinește misiunea frumoasă atît pe terenul economic-comercial cît și pe cel cultural-național.

Pînă acum avem elocați în locuri sigure 350 mii floreni, și clienții se sporesc pe zi ce merge, eară vaza institutului și încrederea cătră el crește mereu. Am fermă speranță, că în cel mai scurt timp toate elementele solide din acest comitat vor fi grupate pe lîngă institutul nostru.

Depuneri încă avem pînă acum la 160 mii floreni. Considerînd însă că pe aici nu sînt mulți capitaliști români, — foarte ne-am bucura dacă și dvoastră ați face la noi depuneri mai însemnate, după care (în urma hotărîrii direcțiunei institutului) stabil vă putem asigura 5 $\frac{1}{2}$ % și *solvim noi și contribuția de venit*.

Cu această ocasiune vă rog să binevoiți a îndemna și pe alți cunoscuți, îndeosebi pe iluștrii domni Mocsonyi, cari sunt și acționari la noi, ca să binevoiască a ne onora cu depuneri. Noi îi asigurăm, că institutul nostru putînd a reescompta sume însemnate, după abzicere de 4—5 zile, vom fi în stare a replăti depuneri cît de însemnate.

Ce privește prețioasa dvoastră întrebare, — că ce influență a avut asupra mea pelegrinagiul românilor la Viena? respective și după părerea istoricului și, din punct de vedere politic, foarte însemnatul pas al așternerei Memorandului, îmi iau

libertatea a vă comunica pe scurt, dar cu toată sinceritatea următoarele:

Vă asigur, că toate cîte a publicat „Tribuna“ în privința aceasta sunt esacte, ba în realitate au fost și mai grandioase. Ținuta și purtarea românilor a fost deamănă și exemplară, însuflețirea la culme și comună cu a reprezentanților participanți a naționalităților asuprite din monarhie. Românii s-au reîntors mai mîndri și mai tari în suflet.

Din experiența mea imediată ce am cîștigat-o la Viena și convorbirea cu factori însemnați, am primit convingerea și credința că rezultatul acestui pas are să fie mai mare ca a oricărui altul întreprins mai înainte. Durere numai, că o parte foarte însemnată a oamenilor noștri de valoare nu au văzut această însemnatate și nu au pășit în rîndurile noastre pentru a da o impunătoare ponderositate pasului (deși cu toții recunosc, că pe cale constituțională în împrejurările de azi nu este alt expedient). Și dacă rezultatul în una sau altă privință nu va fi complet, sau va urma cam tîrziu: cauza zace în scisiunea românilor și atitudinea ostilă a unor persoane, cu deosebire a *presei* (afară de „Tribuna“) între care „Gazeta Transilvaniei“ chiar de cap și-a făcut. Prin această scisiune și luptă pe față s-a dat armă în mîna dușmanului, s-a slăbit încrederea și vaza multor bărbați de frunte, s-au deprimat spiritele pline de nădejde și de credință că la săvîrșirea unui act atît de măreț și mîntuitor, toți fruntașii conducători vor fi una și de un cuget, cu atît mai virtos că de ani de zile era ventilată din gură în gură cestiunea Memorandumului; în urmă, prin această scisiune chiar, în ochii lumii cauza noastră a pierdut din importanță. Cu cît era altcum, dacă toți erau una, sau cel puțin dacă nu veneau atacuri și reprobări publice chiar din sînul nostru!

În urma acestora, pentru a restabili echilibrul în sînul nostru, pentru [a] domoli spiritele constîrnite și pentru a întemeia o ținută politică *clară* și rezolută: nu rămîne decît să ne grupăm în jurul acelei partide care va reprezenta sentimentul comun și înclinarea poporului, care a devenit în sfîrșit conștiu și deșteptat. Căci e mare deosebire între politica de la masa verde și între cea practică; pentru că mult nu putem să așteptăm, nici a ignora poporul și a nu-l interesa de soarta sa, — cînd atacurile dușmanului vin unul după altul; și dacă nu arătăm putere de acțiune: toate interesele și năsuințele ne

sunt periclitare. Apoi e greu a dărîma zidul duşmanului, cînd acela din ce în ce devine bine întărit, eară noi stăm locului, cel mult ne certăm, noi între noi, pentru o nimica toată şi pentru o seacă formalitate.

Azi dispunem încă de un popor bun şi nestrîcat, cu care poţi face minuni. Considerînd însă intimidările şi asupririle ce ne ajung din zi în zi: e întrebare, că dacă timpul „oportun“ va prea întîrzia — avea-vom oare pe cine a ne răzîma şi fi-va cine să ne creadă?

Deoarece guvernul unguresc a declarat hotărît, că dacă ni se va permite audienţă, în dieta ungurească şi în ţară se vor produce scandaluri formale, — de sine se înţelege, că audienţa n-a putut fi permisă; ni s-a dat însă a înţelege, că dorinţa la locul mai înalt este ca gravaminele noastre să ajungă şi să fie cunoscute acolo, ce, deşi pe altă cale, s-a întîmplat.

De la prezentarea Memorandului, după părerea mea, putem aştepta şi rezultate reale, dacă nu alta barem atîta, că pe un timp oarecare vor stagna prigonirile şi intimidările, ce pentru noi este mare cîştig, pentru că în acest timp de repaos ne vom putea reculege şi organisa.

Eu însă spre şi mai mult, deoarece cu ocaziunea reîn-torcerei mele de la Viena, în capitala Ungariei, cu plăcere am auzit de la mai mulţi factori importanţi, că în urma urmelor guvernul totuşi trebuie să împace naţionalităţile.

Se poate însă să fiu optimist în această privinţă şi că Memorandul nostru să nu aibă rezultate reale, pentru aceea însă pasul nostru din alte puncte de vedere, negreşit, că totuşi este un fapt însemnat politic, care dacă se făcea înainte de asta cu 10 ani, am fi mai nainte în toată privinţa cel puţin cu 25 de ani.

În conferinţa naţională din 27 şi 28 octombrie 1890 am fost foarte încîntaţi de prea frumoasele dvoastră enunţiu-ni politice, cu deosebire însă m-am însufleţit pentru enunţiu-ne 7, în care ziceaţi să ne adresăm cătră toate naţio-nalităţile din patrie şi monarhie, ca să se declare solidarare cu noi şi cu postulatele noastre în interesul lor bine pri-ceput.

Durere însă, de atunci în acest scop puţin, ba pot zice, mai nimic nu s-a făcut, deoarece tot timpul ni l-a mistuit cer-tele pentru Memorand. Cu ocaziunea mergerii noastre la Viena însă, în această privinţă s-a făcut foarte mult. În-

tr-adevăr, îmi saltă inima de bucurie, văzînd reprezentanții tuturor naționalităților din monarhie cu cită sinceritate își oferă concursul și mîna de frăție. Și din acest punct de vedere — zică cine ce va voi, — călătoria noastră la Viena este și va rămînea pentru totdeauna unul dintre cele mai momentoase fapte politice, și depinde numai de la noi ca să vedem și rezultatele reale ale acestei înfrățiri.

Vom avea încă și acel folos, că de aci înainte și cercurile conducătoare și presa se vor pune pe gînduri și se vor interesa mai cu adins de gravaminele noastre.

Noi,ăștia mai laici, ne-am dat silința a pricepe, că ce este solidaritatea națională. Dară cu inima plină de durere trebuie să vedem, că chiar dascălii solidarității dau exemple rele discipolilor, cînd de ex. „Gazeta Transilvaniei“ și oamenii de principiu ei, de zeci de ani predică solidaritate, eară azi devine ridicolă susținînd că *majoritatea* (din conferența de la 20 și 21 ianuar a.c.) ar fi cauza desbinării. Mă mîngii însă cu aceea, că în publicul nostru, cel puțin din Transilvania, nu găsesc răsunset teoriile ei întortocate cu privire la cestiunea solidarității și a Memorandului, din care cauză foarte mulți prenumerați din mod propriu i-au abzis abonamentul, scandalisați, că chiar ea dă dovadă de rea credință și produce perplexitate, cînd bine știe că întreg poporul a primit și așteptat cu însuflețire așternerea Memorandului și că decretîndu-se odată acest pas cu majoritate de voturi, onoarea națională pretindea să fie și executat, eară nu împedecat și însemnăta-tea-i redusă la nul, precum s-a încercat în „Gazeta“, spre scandalizarea poporului deșteptat și bucuria dușmanilor.

Nu abuzez mai departe de paciența dvoastră, ci îmi exprim speranța, că viforul trecînd și situațiunea limpezîndu-se, ne vom cuno[a]ște mai bine și apoi uniți earăși ne vom întîlni pe terenul de luptă și activitate comună. La dincontra „peirea ta din tine Israile“.

Primiți, vă rog, espresiunea profunde mele stime și deosebitei considerațiuni, pe lîngă care sum al ilustr. voastre plecat,

Dr. T. Mihali

Colecția V. Babeș, pach. VI, doc. nr. 39 (copie).

¹ Institut de credit și economii din Dej, inființat în 1890.

SEPTIMIU ALBINI CĂTRE EUGEN BROTE

Fiind bolnav, nu poate pleca din Viena; roagă să i se trimită salariul acolo. A terminat traducerea Memorandului în limba maghiară. Pentru urgentarea traducerii în limbile farnceză și italiană, ar fi indicat să se adreseze lui I. Slavici.

Iubite domnule Brote,

Slova acestei scrisori împrumutată de la prietenul meu dr. Secula ți poate spune că situația mea actuală este cam încurcată.

Am dat anume de o nouă belea. De două zile sunt în pat. Mi s-a făcut iară un buboi de felul celui ce avusesem mai astă iarnă.

Doftorii de aice, mai moderni și mai radicali ca sașii noștri din Sibiu, l-au operat și acum voi avea să stau probabil vreo câteva zile bandajat la odihnă. Este cu puțință că voi fi silit să mă mai supun unei operații, cu un cuvânt deocamdată nu mă pot gândi să plec acasă.

Astăzi și mine pînă cînd mă voi putea mișca cît de puțin voi mai sta în hotel, dup-aceea din motive economice voi merge sau în spital sau la vărul meu sau în vreo locuință privată mai efină.

Înțelegi, dl Brote, că cu toate aceste voi avea o mulțime de cheltuieli pînă mă voi vedea iarăși sănătos și de aceea te rog să dai lui Roman¹ ordin să-mi trimită salariul pro iunie aice la Viena. Pînă la altele vă rog să-mi trimiteți și „Tribuna“ și să-mi și scrieți la adresa lui *Dr. Secula XVIII. Alsbachstrasse nr. 4, porterre 4.*

Toți membrii comitetului afară de Dr. Rațiu au plecat, mai pe urmă au plecat Dr. Lucaciu cu țaranii lui astăzi la amiază. Dr. Rațiu cu dșoarele să află în Baden, mine seara se vor reîntoarce, pe cînd am avut înțelesul ca să plecăm im-

preună. El va veni la Sibiu. Știrile din Turda, despre cari am amintit în raportul meu, l-au impresionat adînc;²

Deocamdată nu cutează să meargă acasă.

Memorandul unguresc este gata, o parte am espediat-o ieri, restul să trimitte la Sibiu; dacă va fi gata versiunea română și cea germană, te rog ordonează trimiterea unui număr de exemplare pentru tinerii noștri și afiliații lor cari așteaptă cu multă încordare.³

În privința traducerii franceze și italiene, ai bunătatea și scrie dta. dlui Slavici, dacă încă nu i-ai scris deja.

Nu fi supărat de acest involuntar concediu și primește cordialele salutări ale devotatului dtale.

Viena, 10. VI. [18]92.

S. Albini

Arhiva B.C.S., doc. nr. 4011.

¹ „Șef de lucrări la tipografia lui Brote“ (cf. V. Netea, *Istoria Memorandului...*, p. 272).

² Se referă la atacul săvîrșit asupra locuinței lui Rațiu din Turda (11 iunie 1892) de către elemente șovine, sub protecția autorităților locale (vezi, *Vandalismul de la Turda. Memoriile domnișoarei Felicia Rațiu*, București, 1893, p. 9—10).

³ Probabil că se referă la românii din Viena.

53

ALEXANDRU MOCIONI CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

Il invită la o „conferință particulară“, la Brașov, cu scopul de a stabili orientarea grupării Babeș-Mocioni față de „situația schimbată“ ca urmare a celor petrecute la Viena cu prilejul înaintării Memorandului.

On. domnule,

În conferința noastră confidențială, ținută — după conferința națională generală — la 22 ianuarie a.c. în Sibiu, când precisaram ținuta noastră față cu concludul acestei conferințe referitor la Memorand,¹ am fost însărcinat eu, ca în cas de trebuință să convoc pe participanții de la acea conferință la o consultare ulterioară — și anume conform dorinței prevalentă atunci — la Brașov.

Acum, după demonstrațiunea inscenată în Viena cred că necesitatea de a ne orienta asupra ținutei noastre față cu situațiunea schimbată, va fi preste tot simțită.

Satisfăcînd deci datorinței luate asupra-mi și convins că și dta simțești necesitatea unei nouă conveniri, am onoarea a te invita la o conferință particulară pe ziua de duminică în 7/19 iunie a.c. la 3 oare p.m. în Brașov (Locul întălnirei: Redacțiunea „Gaz. Transilv.”)²

Cerîndu-ți răspunsul cu poșta procsimă la Birkis (Krassó-Szörény), rămîn al dtale stimător:

Ales. Mocsonyi

[Adresa pe plic:]

Dsale

Dlui Francisc Hosszú Longhin
advocat.

Deva

B.C.U. Cluj, mss. 4119, Coresp. Fr. Hossu-Longin, vol. VII, f. 216—217

¹ Probabil o adunare a frunțașilor politici români care au votat împotriva înaintării imediate a Memorandului la Coroană.

² După întrunirea de la Brașov, Al. Mocioni va mulțumi printr-o scrisoare (din 8/20 iunie 1892) lui A. Mureșianu pentru găzduirea amicilor săi în casele acestuia. Se dau totodată și unele lămuriri asupra scopului întrunirii, pentru a prefîntîmpina eventuale interpretări false („Luminătoriu“, 1892, nr. 44—45).

COMITETUL CENTRAL AL PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN CĂTRE „LIGA PENTRU UNITATEA CULTURALĂ A ROMÂNILOR“

Biroul Comitetului central al P.N.R. expediază Ligii culturale din București 500 exemplare din „Memorand“ pentru a fi difuzate în România.

Președintele Ligii indică, în rezoluție, a se cere încă 1500 exemplare.

Nr. 52/1892.

Onorabil comitet!

Ne permitem a vă transmite 500 exemplare din „Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria către Maiestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosif I“ și a vi le pune la dispoziție pentru a fi distribuite acolo.

La cas, că exemplarele trimise nu vor fi suficiente, vă rugăm să vă adresați la subscrisul birou, arătând și numărul de exemplare de câte ați mai avea trebuință.

Primiți asigurarea deosebitei noastre stime și considerațiuni.

Sibiu, 5/17 iunie 1892.

Biroul Comitetului Central al Partidului Național Român.

Eugen Brote
vicepreședinte

secretar
Dem. Comșa

7 iunie 1892.

Să se ceară să binevoiască ca Comitetul național din Sibiu să pună la dispozițiunea Ligei încă 1500 exemplare, pentru a se împărți pe la toate secțiile și toți membrii Ligei.

Gr. T. Brătianu

EUGEN BROTE CĂTRE IOAN LUPULESCU

Prima ediție a „Memorandului“ s-a difuzat în întregime. Din ediția a doua, sub tipar, se vor expedia Ligii culturale exemplarele cerute.

Sibiu, 6 iulie 1892.

Dlui

I. Lupulescu
secretar al Ligei
București

Primind stim. scrisoare din 21 iunie n. vă aduc la cunoștință că edițiunea întreagă a Memorandului la Împăratul s-a desfăcut deja. Am făcut deci dispozițiunile necesare ca să se tipărească o a doua edițiune, din care la timpul său vă voi espeda numărul de exempl. cerut.

Cu toată stima

Eugen Brote

26 iunie 1892 [st. v.]

Cînd vor veni exemplarele se vor expedia pe la membrii Ligei.

Gr. T. Brătianu

B.A.R.S.R., mss. rom. 4853, f. 273.

EUGEN BROTE CĂTRE GRIGORE T. BRĂTIANU

Îi face cunoscut că s-a trimis Ligii culturale încă 1000 exemplare din „Memorand“.

Sibiu, 31 august 1892

Dlui Grigorie T. Brăteanu
București
Hotel Boulevard

Cu prezenta am onoare a vă face cunoscut, că la 18 crt. v-am trimis din eroare numai 1000 ex. Memorande; rog să binevoiți a ne comunica, dacă mai aveți necesitate să vă trimitem încă 1000 exempl. ce avem la dispoziție.

În adestarea răspunsului semnez.

Cu toată stima

[L. S.]¹ Eugen Brote

21 august 1892.

Se va răspunde că nu ne mai trebuie.

Gr. T. Brătianu

B.A.R.S.R., mss. rom. 4854, f. 368.

¹ Ștampila Institutului tipografic. Adresa are de asemenea antetul Institutului tipografic.

57

COMITETUL STUDENȚILOR ROMÂNI DIN VIENA CĂTRE IOAN LUPULESCU

Cu privire la organizarea unei manifestații „imposante” la Cluj cu ocazia procesului memorandist; tipărirea și răspindirea manifestelor de protest, prezența la Cluj a unui număr cât mai mare de studenți.

Se apelează la Liga culturală pentru „mijloace materiale”.

Dsale d-lui
Ioan Lupulescu
secretar Comit. Lig. București

Domnule Lupulescu,

Din incidentul tragerii în judecată a Comitetului național român, voim în legătură cu studenții români de la *toate universitățile* să facem o manifestație cît să poate mai impunătoare.

Manifestația ar consta

- 1) din tipărirea unui *manifest de protestare* contra volnicilor etc. etc., și răspîndirea lui în popor;
- 2) din *mergerea în Cluj* la proces în număr cît mai mare.

Evident, că pentru ajungerea la rezultatul dorit, avem lipsă de mijloace materiale. Liga este singurul loc unde putem recurge.

Vă rugăm a ne da răspuns pozitiv și grabnic cu privire la aceasta, deoarece pînă atunci nu putem începe nimic, timpul e scurt.¹

Viena în 13/25 mai 1893.

Ai dvoastre devotați,

Drd. Lazar Popoviciu

Drd. Liviu Tilea

Iuliu Maniu stud. jur.

Drd. Alexandru Vaida-Voevod

Drd. Nicolae Comșa

Drd. [indescifrabil] Tătaru

Cand. phil. Pompiliu Dan

Drd. George I. Anca

P. S.] Adresa: Pompiliu Dan

Cand. filos.

Wien

Währing, Gürtelstrasse, 4, II, 10

B.A.R.S.R., mss. rom. 4855, f. 175 și 178.

¹ În prima ședință a Comitetului central (nou ales) al Ligii culturale din 20 mai 1893, se decide: 1). a se trimite lui V. Lucaciu, „aflat la strîmtoare“, un ajutor financiar de 600 lei; 2). relativ la scrisoarea studenților români din Viena și a lui A. C. Popovici (vezi Anexa 58) cu privire la organizarea unei manifestații la Cluj, cu ocazia procesului memorandist, „a se da îndată“ 500 lei lui A. C. Popovici (vezi B.A.R.S.R., mss. rom. 4855, f. 217).

AUREL C. POPOVICI CĂTRE IOAN LUPULESCU

Despre manifestațiile ce se vor organiza la Cluj cu ocazia procesului memorandist; Liga culturală este îndemnată să uzeze de toate mijloacele propagandistice pentru reușita acestei acțiuni.

Amice,¹

La procesul ce se va face întregului comitet trebuie să se facă demonstrații grozave.

Toate Universitățile (adică stud. rom.) vor lansa manifeste aparte, vor trimite delegații la Cluj etc.

Lucrurile le-am aranjat deja cu cei din Viena.

Dar ca aceste lucruri să se poată face trebuiesc bani. Trimiteți deocamdată cel puțin 500 fri.²

Toată Țara Românească ar trebui să fie reprezentată la Cluj prin zeci și sute de români de acolo.

Toate secțiile Ligii și alți cetățeni etc. trebuie să fie la Cluj.

Nu vi să poate face *nimic*, absolut nimic.

Dar închipuește-ți ce manifestație teribilă ar eși!

Dați scrisori, alarmați presa ca să vină lumea de la voi cu masse.

Salut

Dante³

B.A.R.S.R., mss. rom. 4855, f. 176.

¹ Scrisoare nedată; a însoțit de fapt pe cea a studenților români din Viena, adresată tot lui I. Lupulescu la 13/25 mai 1893 (vezi Anexa 57).

² Cererea lui A. C. Popovici a fost îndeplinită (vezi nota de la Anexa 57).

³ A. C. Popovici folosea adesea pseudonimele „Dante” și „Dipsi”.

I. RUSSU-ȘIRIANU CĂTRE GHEORGHE C. CANTACUZINO

Despre intenția „stăpînirii“ de a întemnița întreg Comitetul central; solidaritatea românilor transilvăneni și sprijinul propagandistic dat de „frații din țară“. Starea de spirit din rindurile naționalităților din Austro-Ungaria. Noul comitet al Ligii culturale.

Sibiu, 31 mai 1893

Iubite domnule Cantacusino,

Suntem într-o fierbere atît de mare, încît poate că ar fi trebuit să mai aștept cu scrisul, pentru a-ți putea spune ceva precis și hotărît despre cele ce vom face.

Te încunoștiințez întii de toate, că ideea d-tale cu mergerea d-lui B.¹ acolo a fost primită de ai noștri. Prilejul se va da cînd se va proiecta definitiv scoaterea la Viena a marelui jurnal al naționalităților,² lucru ce cred că n-are să întirzie mult.

Din foaia noastră³ vei fi văzut că stăpînirea d-aici vrea să bage întreg comitetul național în temniță. Crede că astfel va rezolva radical și „boerește“ cestia română. Noi trebuie să arătăm acum, că *întreg* poporul e cu noi, și agitația vom duce-o pînă la extrem. De perdut n-avem ce perde în această campanie, iar spiritele sunt foarte agitate în fața nemaipomenitei atitudini a guvernului. Ne întărim tot mai mult în credința că „boierii“ d-voastră, înțeleg pe cei de la putere, ne-au dat pe mîna ticăloșilor d-aici, garantînd la Viena că de dincolo, de la București, nu vom fi sprijiniți întru nimic. Credem însă, că adevărații noștri frați din țară nu vor sta tăcuți cînd vor vedea că noi suntem duși la răstîgnire.

Făcîndu-se adunări populare ca cele de astă vară, un servici imens ni se va face. Adunările noastre populare au fost strașnice, toate. Acum e foarte probabil ca în curînd să fiă convocată conferința națională. Sunt lucruri și importante și urgente de discutat. Comitetele naționalităților nu s-au con-

vocat încă. Aceasta la dorința sîrbilor, cari sunt ocupați încă cu adunările populare de protestare, care au succes și ele admirabil. Acum de curînd s-a ținut una, la care au participat peste 10.000. Toate naționalitățile fierb. Avem speranțe mari că agitațiunile aceste o să aibă un efect bun. Cît despre înțemnițarea alor noștri, și prin aceasta se va mări numai agitația se vor întări pînă și cei mai moderați.

Alaltăeri am primit din București știrea că cel cu „gura de aur”⁴ a dat pungașului⁵ d-aici 90.000 [...]. Îndată ce vom pune la cale treburile urgente de partid, va trebui să ne tragem seamă și cu afacerea aceasta. D-voastră dacă veți începe ceva, vă rog să întrebați unele și altele de la Bianu și Slavici. Nu grăbiți însă nici d-voastră, ci dacă voiți a ne face servicii, agitați cestia meetingurilor. Numai fierbînd Bucureștii, cei din Budapesta vor pune botul pe labe.

Te felicit că ai fost ales în comitetul Ligei. Băieții noștri s-au ținut de vorbă. Așa-i că s-au ales aproape toți pe care ți-i spuseseam? Numai pe Delavrancea nu-l văd și pe Bianu. Au căzut în balotagiu? Ne-ar părea rău, să nu-l avem măcar pe unul între cei aleși.

Vă vom ține în curent cu totul ce se va întîmpla aici.

Al d-tale devotat

I. Russu

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. 79465.

¹ Probabil că este vorba de Eugen Brote care, împreună cu ceilalți membri ai Comitetului central dați în judecată pentru Memorand, sînt sfătuiți în vara anului 1893, să părăsească Transilvania. Dealtfel, după turneul său european (prin Franța, Italia, Elveția, Turcia), Brote se stabilește la București (cf. I. Slavici, *Sbuciumări politice la românii din Ungaria*, p. 35—39; V. Braniște *op. cit.*, p. 209—212).

² În urma întrunirii confidentiale româno-sîrbo-slovice din ianuarie 1893 de la Viena, cu scopul de a stabili un program politic comun al celor trei naționalități din Ungaria, s-a discutat și problema înființării unui ziar în limba germană care să apere interesele acestor popoare

(„Tribuna“, nr. 7, din 12/24 ianuarie 1893, p. 25). Acest ziar al naționalităților, ce urma să apară la Viena în cursul anului 1893, a rămas însă în stadiul de proiect.

³ „Foaia poporului“.

⁴ Cel cu „gura de aur“ este Take Ionescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice în guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu (27 noiembrie 1891 — 15 octombrie 1895), care probabil că i-a dat acești bani lui Aurel Mureșianu cu scopul de a sprijini „Gazeta Transilvaniei“ (vezi în acest sens și A. Bunea, *Parlamentul României în sprijinul învățămîntului românilor din Transilvania (1892—1899)*, p. 85—90).

⁵ Probabil A. Mureșianu, pe care-l numește astfel din motive de ordin personal.

60

„ADRESĂ neiscălită, trimisă de comitetul Ligei din București președintelui Partidului Național la Sibiu, unde se mutase dr. Ioan Rațiu, după ce i se devastase casa din Turda, la întoarcerea de la Viena, în iunie 1892, cînd se duse să prezinte Memorandul împăratului.

G[eorge] M[oroianu]“

București, 28 iunie 1893.

D-sale

Domnului președinte al comitetului național român din Sibiu.

Domnule președinte,

Urmărim cu stăruință și cu o frățească îngrijire lupta bărbătească ce cu atîta energie și înțelepciune o duceți contra guvernanților voștri împilători.

Pe fiecare zi ne dăm mai bine seama că nu mai trăiți sub domnia legilor; legile așa cum sunt, bune sau rele, echitabile sau nu, se înlătură în fond, și servesc numai, în ochii lumii civilizate, de paravan, la adăpostul căruia să eserească tirania și opresiunea și se săvîrșește totodată lucrarea cea

mai miserabilă și violentă de desnaționalizare a neamului românesc din Transilvania și Ungaria.

Alungați din administrații, alungați din luptele electorale, prin nerespectarea legilor, prin falsificarea lor sfruntată și prin barbariile administrațiunii ungurești, voi sunteți încă loviți în biserica voastră, în școalele voastre, în limba voastră; sunteți tratați ca nație cucerită, voi, cari de atâtea ori ați pus umărul pentru apărarea și ridicarea monarhiei în care trăiți.

Pentru voi dreptate nu există cu regimul care vă stăpânește. Vi se fac procese pentru închipuite acte de rebeliune, pentru delikte politice născocite și pentru delikte de presă cari nu există; și orice proces care se anunță, este dinainte bine știut că va avea de rezultat condamnarea și întemnițarea voastră, căci cei cari vă acasă sunt cei cari vă judecă, sunt dușmanii neamului nostru.

Am păstra tăcerea și liniștea cea mai deplină dacă, despărțiți de soartă cum suntem, am ști cel puțin, că voi duceți o viață politică și națională fericită; dar când vedem că fraților noștri de sînge li se răpește în țara lor și pruncul din sînul familiei și dreptul la lumina soarelui, apoi a tăcea, ar fi a nega existența noastră ca nație, ar fi a ne sinucide.

Noi nu putem uita că în vinele voastre curge sîngele neamului nostru, și că orice lovitură dată vouă, se răsfrînge dureros asupra neamului românesc întreg.

Iacă de ce îngrijirile noastre sunt mari.

În lupta uriașă pe care o duceți, încă o dată, noi vă urmărim cu frățească iubire și adesea ne întrebăm dacă ceea ce prețuim și admirăm mai mult în voi este energia pe care o opuneți victorios opresiunii maghiare, sau înțelepciunea patriotică cu care știți să chibzuiți linia poli[ti]că ce trebuie să urmați.

De aceea noi, profesori, medici, advocați, ziariști, ingineri, proprietari, comercianți, studenți din capitala regatului, ne permitem a vă adresa, domnule președinte, prin aceste rînduri, expresiunea recunoștinței noastre către toți bărbații fruntași din comitetul național român de peste Carpați, cari cu atîta patriotism, energie și devotament, susțin drepturile și sfînta cauză a românilor.

Calea urmată de comitetul național, e calea cea mare, cea salutară, calea ce duce la isbîndă. Prin vocea noastră întregul popor român din regat vă aprobă și vă strigă:

Inainte, victoria finală vă e cîștigată!

Primiți domnule președinte, espresiunea simțimentelor noastre de adînc respect și de frățească iubire.

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Documente, nr. 679.

61

FELICIA RAȚIU CĂTRE GHEORGHE C. CANTACUZINO

Observații pe marginea broșurii: Vandalismul de la Turda. Memoriile domnișoarei Felicia Rațiu, **apărută la București în 1893; recomandă eliminarea unor pasaje care ar „trăda” inoportun anumite „planuri secrete” și ar incita autoritățile la noi măsuri represive.**

Domnule Cantacuzino!¹

Vă mulțumesc prea mult pentru trimiterea broșurei, țin însă a vă atrage atențiunea asupra a două puncte de Prefață,² cel dintii vorbește despre „reconstituire a unei Daço-Romani”, găsind însă că nu este nicidecum prudent a ~~trăda~~ planurile noastre secrete, doresc ca această să rămie cu desăvirșire atară; mai departe — observațiunea că „a treia oară românii turdeni nu vor mai suferi insulte”, de asemenea nu mai e potrivită, după ce s-a repetat vandalismul din nou.

Vă rog dară domnule Cantacuzino binevoii a face aceste corecțiuni necesare.

Epilogul va urma în scurt timp, aștept însă cîteva date importante fără de care nu pot termina lucrarea.

Mulțumindu-vă cu căldură pentru interesul viu ce-l arătați acestei cauze, primiți salutările mele afectoase.
Șmig p. u.
Medgyes

Felicia Rațiu

[Adresa pe plic:]
Domniei sale
Domnului G. Cantacuzino
Str. Sf. Spiridon 16 București
România

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. 79451.

¹ Scrisoare nedată. Ștampila de sosire la București, poartă data: 14 august 1893. Cea de expediere este indes-cifrabilă.

² Broșura a apărut sub auspiciile Ligii culturale, Secția Olt, cu o prefață de Ioachim C. Drăgescu.

62

EMILIA RAȚIU CĂTRE GHEORGHE C. CANTACUZINO

Îi sugerează a solicita regelui Carol I să intervină în favoarea memorandiștilor, dar numai în cazul când această intervenție nu ar afecta interesele cauzei.

Îl roagă să urgenteze tipărirea „memoarelor“, a căror vânzare le-ar echilibra bugetul.

Domnule Cantacuzino!

În interesul sfintei noastre cauze, te rog să mijlociți la regele Carol, ca să intervie, să nu mai fie și cei cu „Memorandu“ sacrificați. Dar te rog să fii bine înțeleasă, în interesul cauzei și nicidecum nu [sic] în interesul persoanelor, căci

noi la orișice jertfe sîntem gata, dar cauza noastră mare ar perde, căci nu ar fi cine să lupte mai departe, — apoi poporul ar dispera văzînd că duc și pe conducători[i] națiuni[i] în pușcări[i].

Permite-m[i] a te ruga să binevoiești a mă înștii[n]ța în ce stadiu se află tipărirea „memoarelor“¹ — aș dori ca cît mai curînd să se înceapă vînzarea lor, căci între patru ochi zis, de cînd ne-au luat unguni[i] to[a]te veniturile sîntem în lipsă mare de bani.

Domnule Cantacuzino! sînt sigură de discrețiunea d-tale și pentru aceea știu că în ambele chestiuni vei lucra fără ca să se știe că eu te-am rugat.

Ca să fiu liniștită de primirea acestei epistole, te rog trimite-m[i] cîteva șiruri.

Ar fi foarte necesariu să mai vi[i] pe la noi, ca să vă înțelegeți ce este de făcut, căci acum nu e glumă, unguni[i] încep cu grosul: Replica, Tribuna, Memorandu; cine va lupta mai departe, dacă aceștia toți vor merge să umple temnițele ungunrești.

Brote nu s-a mai reîntors.

Scrisesem d-lui Roman,² despre o idee care ar fi foarte bine să se ducă [la] îndeplinire, nu știu însă dacă au făcut deja pași la societatea presei, — căci nu mi-au răspuns încă.

Salutări intime și cordiale de la a d-tale devotată

Emilia

Sibiu, 4/9 [1]893

B.A.R.S.R.. mss. Coresp., nr. 79445.

¹ Se referă la tipărirea broșurii: *Vandalismul de la Turda. Memoriile domnișoarei Felicia Rațiu*, București, 1893.

² Ioan N. Roman — președintele Secției din Bruxelles a Ligii culturale (vezi G. Moroianu, *Les Luttes des Roumains Transylvains pour la Liberté et l'Opinion Européenne*, p. 107 notă).

IOAN BIANU CĂTRE EUGEN BROTE

Referitor la „expatrierea“ în România a lui A. C. Popovici și E. Brote; sugestii în legătură cu oportunitatea „declarației“ de expatriere; opinii despre expatrierea întregului Comitet central.

Este posibil ca procesul să se intenteze împotriva a numai 13 membri din Comitet.

Buc[urești], 31 aug./12 sept. 1893.

Scumpe amice,

După o zi la Viena,¹ am ajuns duminică dimineața la Cluj, unde mă aștepta Cor[oianu] pre care îl vestisem despre sosire. Am stat acolo pînă a doua zi dimineața, și aseară, luni, am sosit aici, unde am găsit înștiințarea teleg. a dtale. Cor[oianu] zice că Popovici a făcut bine și dta asemenea, este însă de părere că absoluta tăcere este necesară din partea amîndorura deocamdată. Popovici să aștepte ajungerea sentinței la Curie, apoi dacă nu va casa, atunci el să iasă în public și să dea explicarea cauzelor plecării și cum a fost silit a scăpa din ghearele acelor cari folosesc justiția patriei pentru asasinat — cel puțin politice, dacă nu și materiale. Pînă atunci însă Cor[oianu] crede că Popovici să nu se declare deloc ca expatriat și să tacă de tot și el și toți ai noștri. Despre dta părerea lui este că ar fi o grozavă lovitură pentru toată lucrarea dacă nu te-ai putea întoarce. *Se unește și el întru toate cu ide[e]a că dacă se va vedea că furia nu se poate înlătura, toți să plece aici și apoi să sguduim tot ce vom putea. El crede însă că această decisiune trebuie puțin amînată, ca să se vadă cum se croesc lucrurile. Mi-a spus că în contra dtale au fost*

date ordine de arestare oriunde, și că el aflînd de aceasta s-a dus la autorități (procurorul suprem) și a întrebat cum se poate acest lucru, cînd dta ai plecat cu autorizare și cînd nu ai fost nici înștiințat nici citat! În urmă, ordinele de arestare s-au retras.² Cor[oianu] este sigur că acțiunea aceasta este [conlucrată] cu „amicii moderați în urma și din cauza efectului și rezultatelor conferinței. El crede că dta să stai acolo³ deocamdată fără nici o declarație publică, iar cînd te va găsi vreo citație să o subscrii în regulă și cu ea să trimiți act medical că ești bolnav și că nu poți călători, ca în acest mod să nu poată avea sentință în contra dtale. Aceasta pînă se va vedea ce se va face cu procesul Memorandului.

Acest proces va fi purtat numai în contra [celor] 13 membri ai Comit. cari au fost față la ședința în care s-a aprobat definitiv textul și s-a hotărît că așa cum este să fie prezentat. Ceilalți membri nu vor fi dați în judecată.

De aici se stăruiește tare ca colegii dtale să plece. Astăzi a mers . . . [sic]

1/13 sept. — Aici am întrerupt eri și continuu astăzi, după ce am primit telegrama dtale a 2-a. Lucrurile s-au încurcat și mai rău. *Aici la ai noștri am găsit convingerea tare că numai dacă comitetul sau cel puțin că 13 amenințați cu temnița grea vor părăsi țara de sub stăpînirea ungurească și apoi vor veni aici să poată ridica lupta la însemnătate europeană și că vor fi siliți ungerii a capitula prin greutățile mari internaționale cari se vor face prin lucrarea de aici — și numai de aici iar nu de unde sunteți. Spre a convinge de acestea pre cei de la Sibiu a mers acolo eri unul bun de aici.⁴ Dar tot eri s-a primit aici teleg. de la Braniște, din care se pare că cei de acolo ar fi hotărît deja altfel, dar depeșa nu este destul de clară.⁵ Telegrama de la Cluj sosită acuma anunță că s-a urmat iarăși preste tot legile și preste toată procedura;⁶ băieții s-au ținut bine. Resultatul nu este încă cunoscut. Au voit să stabilească și în această afacere culpabilitatea dtale, dar telegrama spune că nu s-a putut.*

Luni dimineața cînd eu plecam de la Cluj, am întilnit la gară dîndu-se jos din tren pe Rusu⁷ și Stefanovici.⁸ Acesta nu primise nici o știre de la dta și credea să te găsească acolo; el publicase în „Egyetertés“ o declarație ca apărător al dtale subscrisă de el, că . . .⁹

¹ Vezi V. Braniște, *op. cit.*, p. 209—211.

² Fragmentele redată în cursive au fost publicate de I. Slavici în *Sbuciumări politice la românii din Ungaria*, p. 37—38.

³ E. Brote se afla la Zürich, unde se stabilise temporar împreună cu A. C. Popovici (cf. I. Slavici, *Sbuciumări politice la românii din Ungaria*, p. 35—43; V. Braniște, *op. cit.*, p. 209—216; B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 27050—27052).

⁴ „Acel unul bun eram eu [I. Slavici], care plecasem la Sibiu cu o scrisoare, prin care d-l D. Sturdza mă însărcina să stărui în numele d-sale, ca d-l dr. Ioan Rațiu să vie dimpreună cu soții săi de luptă la București“ (cf. I. Slavici, *Sbuciumări politice la românii din Ungaria*, p. 38).

⁵ A se vedea V. Braniște, *op. cit.*, p. 210—212.

⁶ Se referă la continuarea interogatoriilor și anchetelor necesare pertractării finale a procesului memorandist.

⁷ I. Russu-Șirianu.

⁸ Avocatul slovac din Bratislava Miloš Štefanovič, solicitat de E. Brote să-l apere în cel de-al 11-lea proces politic al „Tribunei“ din 12 septembrie 1893 (cf. B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 27049; „Tribuna“, 1893, nr. 182, 190, 193—197.)

⁹ Sffrșitul scrisorii lipsește.

64

IOAN RAȚIU CĂTRE GEORGE POP DE BĂSEȘTI

Îi comunică „știri“ venite din România cu privire la intențiile guvernului maghiar față de românii din Transilvania. La intervenția Germaniei și cu asentimentul Vienei, guvernul maghiar pare a fi dispus să inițieze negocieri cu fruntașii români. Despre toate acestea a fost informat și I. Coroianu care va merge la Budapesta.

Sibiu în 29 sept. 1893

Iubite amice!

A doua zi după plecarea ta am aflat protocolul conferinței din anul trecut, în care se cuprind hotărârile re-

feritoare la publicarea *Memorandului* și l-am predat fratelui Coroianu spre a-l preda judeului de instrucțiune din Cluj.¹

În 27 ale lunii curente am primit de la un om distins de peste plaiu² [din România — n.r.], cu privire la cauza noastră, următoarele: „După știrile venite aici din isvor bun, situațiunea e pentru români din celea mai favorabile. Guvernul ungar e hotărît să revizuiască legea electorală. Proiectul e gata, făcut în înțelegere cu opoziția și are, așa se asigură, să fie prezentat în sesiunea de toamnă. Împăratul Germaniei bine informat de aici în chestiunea română, în adevăr a stăruit fără de rezervă și cu multă bunăvoință să se rezolvească prin bună înțelegere conflictul româno-maghiar. Astfel pozițiunea Curții din Viena s-a întărit și mare minune ar fi dacă guvernul ungar n-ar începe în curînd negocierile și cu unele elemente din partidul nostru. Se poate și aceea, că guvernul va începe negocierile numai de ochii lumii și le va conduce astfel să poată zice și de astă dată că românii nu au destulă maturitate politică pentru ca să poată fi împăcați. Tocmai din cauza asta noi trebuie să fim rezervați, cu deosebire dispuși la pace. Sunt doi regi și doi împărați, pe cari am ajuns în cele din urmă să-i cîștigăm, trebuie să ne dăm silința a ne purta astfel ca să nu se desintereze de noi“.

Acestea mi le scrie omul nostru și se vede că sunt părerile boierului celui mare.³ Îndată i-am scris lui Coroianu că să fie informat înainte de-a sosi la Pesta și să știe cum să se poarte în cercurile în cari se va învîrți.

Înainte de a se reîntoarce Coroianu din Pesta⁴ voi avea, cred, o întîlnire cu un bărbat întru toate bine informat. De la acesta voi afla mai pe larg despre toate și voi cunoaște situațiunea.⁵ Aflînd lucruri de mare însemnătate, nu voi întîrzia a țî le face cunoscut.

Închei cu rugarea să-mi scrii despre cauza ginere-meu și să nu-ți uiți nici de Felicia.

Te sărută cordial al tău
prietin

Onu

¹ Este vorba de procesul verbal al Conferinței naționale a P.N.R. din 20—21 ianuarie 1892 de la Sibiu, publicat de I. P. Papp (*op. cit.*, vol. I, p. 7—11) și aflat în original la B.A.R.S.R., mss. rom. 5338, f. 5—8. Din păcate, acest proces verbal nu conține și desfășurarea Conferinței naționale din prima zi (20 ianuarie 1892).

² Neidentificat.

³ Probabil regele Carol I.

⁴ Vezi scrisorile lui I. Rațiu către G. Pop de Băsești din oct.-noiemb. 1893, publicate de Z. Pclîșanu în „Adevărul”, 1923, nr. 12034—12035.

⁵ Neidentificat. Într-o scrisoare din 30 septembrie 1893 trimisă de Emilia Rațiu lui Gh. C. Cantacuzino, se solicita acestuia să facă tot posibilul ca să vină pentru vreo două zile la Sibiu, deoarece: „Aflu de foarte necesariu o convenire consultătoare cu dta. în cauza noastră sfântă — comună. Mai mult nu pot zice.” (B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 79446).

65

S. PERIEȚIANU-BUZĂU CĂTRE GEORGE MOROIANU

Este îngrijorat de „tăcerea” presei privind problema românilor transilvăneni. Despre cenzurarea telegramelor de către autoritățile din Viena și Budapesta. Suspendarea ziarelor „Tribuna” și „Foaia poporului” prejudiciază activitatea propagandistică. Se impune stimularea presei franceze. Fitz Gerald în Austro-Ungaria. Pregătiri pentru procesul Memorandului și organizarea mitingului de la Oxford.

Buc[urești], 10/22 dec. [18]93

Iubite amice,

Am primit scrisoarea de la 15 dec. și îți răspund. Toată presa ungurească și austriacă și chiar germană și parte din cea franceză face o tăcere mormintală împrejurul chestiei

noastre naționale. Ei voiesc să o omoare prin tăcere. Numai cele 2 ziare *Independența Belgica* și *Débats* mai vorbesc câte ceva *grație impulsului ce le dai*. Mi-e frică că în cele din urmă și aceste două o să amuțească. Fondul biroului de presă din Budapesta (100.000 fl), votat de camerele ungurești cu ocazia bugetului, joacă un mare rol în această privință. Telegramele noastre sunt oprite și cenzurate la Pesta și Viena. Telegrama d-tale de azi a venit foarte desfigurată încit abia am putut-o descifra. În privința discursului lui Stuzu¹ studenții ți-au dat la timp o telegramă pe care văd din scrisoare că n-ai primit-o căci văd că nu vorbești nimic. Ziarele „Tribuna” și „Foaia Poporului” fiind suprimate, pînă să se pue la cale scoaterea altor gazete, toată acțiunea trebuie să o ducem noi de aici și știu că puține gazete de aici trec dincolo, numai „Timpul” și „Românul”. Este de dorit dar, ca să comunici cît posibil gazetelor franceze din gazetele noastre ce primiți acolo și pe care vom căuta a ți le trimite. Caută în „Voința” nuvelele de care ai trebuință căci ea publică tot ce se petrece. „Irredenta”² a încetat. „Cor. Română”³ continuă încă cîteva zile. Nu ar fi rău să vezi și alți publiciști francezi și să le spui că ei au interes a îmbrățișa cauza noastră, căci cu aceasta ajută mult simpatiilor franceze și fiind o chestiune care necăjește mult Tripla Alianță, aceasta fiind o slăbiciune pentru triplică.

Cu ocazia sărbătorilor caută de vezi oameni ca Flourens,⁴ Clemenceau etc. căroră să le spui că românii vor fi un pion important în jocul politic francez. Ziarele engleze aflu că se ocupă mult de chestia noastră și „Daily-News” a scris mai multe articole în privința noastră. Despre *Fitz-Gerald*⁵ nu știu alt decît că ungerii l-au primit cu sgomot, dar că ș-au făcut opinia favorabilă vederilor ungurești [...?] Azi este procesul lui Russu-Șirianul la Cluj la care probabil englezul va lua parte.

Îți voi comunica telegrafic eu cele mai urgente nuvele⁶ și în cazul cînd vor veni trunchiate, supleață și adaogă pînă vom întocmi un vocabular.

Cei trei sute lei ți-am trimis. Îți voi trimete dacă vei mai cere. Te rog dacă mai ai cîteva *Replici* engleze trimete d-lui Marin Demetrescu, student la Universitatea din Oxford 8 *Southmoor-Road*, care mi le cere pentru profesorii de la Uni-

versitate. Ocazie de a te pune în relație cu acest tânăr ca să te ție în curent cu ceea ce se scrie pe acolo de noi.

Lupulescu cam dă cu greu pe la Ligă, își prepară teza.

Ce mai face Leseur?⁷ nu l-ai mai văzut? Ți-am scris să-mi scrii ce opere-i trebuie pentru studiul lui.

Este probabil că vom merge la Sibiu curînd, nu știu cînd însă.

În Cameră urmează răspunsul la Messagiu, va vorbi azi Maiorescu, Ion Grădișteanu în chestia noastră.

Cu ocazia procesului memorandumului se va strînge multă lume la Cluj. Toate ziarele vor trimite corespondenți. Scrie corespondentului de la „Temps“ la Viena să vie și el. Scusă grifonagiul meu. Am scris repede.

Salutări amicale

S. Periețianu-Buzău

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 181.

¹ Probabil că se referă la discursul lui D. A. Sturdza, din 29 noiembrie st. n. 1893 în Parlamentul României, despre chestiunea Transilvaniei (vezi „Tribuna“, 1893, nr. 269, 271 și T. Lungu, *op. cit.*, p. 159—161).

² „Irredenta română“, ziar săptămînal apărut la București numai în două numere: 14 și 29 noiembrie 1893.

³ „Corespondența română“, sub redacția lui I. Slavici, apare între 16 noiembrie 1893 și 24 aprilie 1894.

⁴ Émil Flourens, om politic francez, ia atitudine favorabilă cauzei românilor transilvăneni.

⁵ Ziarist englez. Vizitează Transilvania și România în toamna anului 1893.

⁶ Noutăți.

⁷ Félix Leseur, publicist francez.

S. PERIEȚIANU-BUZĂU CĂTRE GEORGE MOROIANU

Liga culturală trimite bani Comitetului național din Sibiu pentru a asigura apariția „Tribunei“ și „Foi poporului“. Procesul Memorandumului, proiectat pentru 23 ianuarie 1894, întreține o vie agitație în rîndurile opiniei publice. Chestiuni personale.

Iubite domnule Moroianu,

Azi ți-am expediat lei 156, stipendiul pe luna ianuarie. În cît privește banii pentru călătoria la Londra, Anvers etc. nu ne-a fost cu putință a-ți trimite din cauza că casa a fost golită zilele acestea pentru a face să reapară „Tribuna“, „Foaia Poporului“, care nu avea cu ce să le scoată Comitetul Național din Sibiu. Prin urmare, cu toată dorința ce am avut cu toții, ne-a fost imposibil. Sper că azi trebuie să fi ieșit gazetele.

Azi am primit *Testamentul* lui Garibaldi, dar pe acesta îl avem, aș fi dorit un exemplar în franțuzește.

Pe aici este o mare febrere din cauza procesului Memorandului care este la 23 ianuarie st. nou sau 11 st. vechi.

Multe s-ar putea face dar — lipsă de bani.

Vaida este pe la Cluj, Budapesta, Viena, eu nu am relațiuni cu dînsul ci numai Popovici mai ține corespondența cu el.

Lupulescu este în acest moment la Sibiu, s-a dus să activeze editarea gazetelor.

Aflu că ai fost ales de Picot¹ ca suplinitor. Nu-mi scrii nimic. Este adevărat? Ureche[a] își face o mare glorie, zice că el este care te-a recomandat. El spune multe dar nu le cred. Am spus și lui Lupașcu și i-a părut foarte bine. De ce ții secret? „Iredenta“ a încetat. Continuă a-ți trimite „Cor. Română“ cît va mai apare.

Cred că cu sărbătorile noastre, care încep sîmbătă, va fi puțină stagnare în toate. Asta nu va împedeca să-mi răspunzi și să-mi spui ce se petrece pe acolo. Spune-mi cît costă abonament[ul] la „Revue des Revues“, care-i este adresa și dacă merită să fie abonată.

Amicale salutări

S. Periețianu-Buzău

Muzeul jud. Brașov, Fond G. Moroianu, Coresp. nr. 182.

¹ Émil Picot, profesor la Școala superioară de științe politice din Paris.

COMITETUL CENTRAL AL PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

Solicită lista avocaților care „ar fi înclinați să primească misiunea de apărători în procesul Memorandului“. Înaintea procesului, acuzații și apărătorii vor fi convocați la o „consultare prealabilă“.

Prea stimate domnule!¹

În fața procesului monstru, a cărui pertractare e statorită pe ziua 23 ianuarie n. 1894², cu onoare vă rugăm să binevoiiți a ne arăta, cât vă e cu putință mai în grabă:

Care dintre domnii avocați din acele părți ar fi înclinați să primească misiunea de apărători în procesul Memorandului?

Probabil, că domnii avocați designați vor fi rugați să participe la o consultare prealabilă cu toți domnii acușați. Dealtcum dnii avocați hotărâți a primi să fie apărători vor binevoi a se ocupa de'ndată cu studiarea acestei cauze. Acusa se găsește în traducere în nrul 275 al „Gazetei Transilvaniei“.

Primiți, vă rugăm, distinsa stimă ce vă păstrăm.
Sibiu, 22 decemvrie 1893.

Biroul Comitetului Central al Partidului Național,

President:

Secretar:

Dr. Rațiu

D. Comșa

B.C.U. Cluj, *Fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1. Coresp. în cauza apărării, doc. nr. 1.

¹ Scrisoare șapirografiată, purtînd însă semnăturile autografe ale celor doi semnatari.

² Actul de acuzare în procesul pentru Memorand a fost înaintat membrilor Comitetului central în 6/18 decembrie 1893. Dezbaterca finală a procesului a fost fixată pentru 23 ianuarie 1894 la Tribunalul din Cluj („Gazeta Transilvaniei“,

nr. 271, din 8/20 decembrie 1893, p. 1), care însă s-a aminat „pînă cînd Curia regească din Budapesta va decide asupra cererilor de nulitate ale acușătorilor“ (vezi Anexa 71 și „Tribuna“, nr. 1, din 4/16 ianuarie 1894, p. 1). În cele din urmă, procesul memorandist se va dezbate la Cluj între 7 și 25 mai 1894.

68

ROMUL CRAINIC CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

Cu privire la procesul Memorandului, îi trimite actul de acuzare, semnalîndu-i totodată principalele motive pe care să se bazeze actul de apel și de recurs, care urmează a fi redactat de către acușători (Rubin Pațiția) și înaintat Tribunalului din Cluj.

Frate Hossu!

În afacerea apelației, — pe care am însinuat-o pe cale telegrafică, 'ți trimit acusa procurorului suprem din Cluj și după informațiunile primite, motivele sunt:

a) Neurmărindu-se autorul, ci numai răspîditorii Memorandului, tribunalul de presă — conform legii — nu este competent, ci întreaga procedură aparține tribunalului din M. Oșorheiu.

b) Urmărirea s-a prescris, nefiind întrodusă în termenul legal.

Ai bunătate conferește cu dl. dr. Hossu — fratele tău — și compuneți apelata, spre care scop alături aci acusa, rogîndu-te a-mi trimite cu posibilă grăbire recursul pentru a-l înainta.

Cu ocasiunea congregațiunei 'ți voi comunica altele multe. Salutări cordiale!

23/XII [18]93

Romul Crainic

[Adresa pe plic:]

Dsale domnului
Francisc Hossu L.
advocat
Deva

B.C.U. Cluj, *Fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1. Acte originale,
doc. nr. 1.

69

CORIOLAN BREDICEANU CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

La cererea Comitetului central al P.N.R. a întocmit lista avocaților din Lugoj care „primesc misiunea de apărători“ în procesul Memorandului. Cere sfaturi cu privire la atitudinea ce urmează s-o ia cu această ocazie.

Magnifice domnule!¹

Azi am primit de la on. Comitet central al partidului național din Sibiu de a înșira:

„care dintre avocații de aici primesc misiunea de apărători în procesul contra Comitetului ce se va pertracta la 23 ianuarie 1894“.

Ținînd numai decît o conferință ne-am întrunit întru designarea d. dr. Dobrin,² dr. Petroviciu³ și a mea. Totodată am scris și la Bogșia⁴, Oravița și Biserica Albă ca să proceadă și ei asemenea. Conduși am fost de solidaritatea manifestată și la Conferința din Sibiu față de persecuțiunile guvernului.

Se vede că on. Comitet voește ca apărători să fie de pe tot-tot teritoriul locuit de români.

Comunicîndu-vă acestea precum le-am comunicat și il.d. Al. Mocioni, vă rugăm să ne dați vreo direcție pentru ținuta noastră în această cauză.

C. Brediceanu

Lugoș, 27 decembrie 1893

Colecția V. Babeș, pach. IV, doc. nr. 14.

¹ Scrisoarea poartă antetul lui C. Brediceanu, avocat în Lugoj.

² George Dobrin, avocat în Lugoj.

³ Ștefan Petrovici, avocat în Lugoj.

⁴ Bocșa, județul Timiș.

70

COMITETUL CENTRAL AL PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

Circulară a Comitetului central al P.N.R. adresată apărătorilor din procesul Memorandului; se atestă numirea în biroul apărării și se schițează obiectivele care trebuie atinse.

Stimate domnule!¹

Sintem în plăcuta situațiune de a vă adresa o românească rugare.

Prin darea în judecată a întreg Comitetul Central al Partidului național al românilor din Transilvania, Banat și Ungaria, a fost dată în judecată întreaga națiune română.

Comitetul Central a primit această chemare pe banca acușăților cu liniștea și dignitatea ce se cer reprezentanței executive a unui popor mare.

În procesul ce se va desfășura în ziua de 11/23 ianuarie 1894 se va găsi poporul român, ca reprezentant al echității, al egalei îndreptățiri. [. . .]

De cealaltă parte se va găsi reprezentantul oficial al actualei tendențe a statului, ai cărui cetățeni sîntem noi românii și celelalte națiuni împreună locuitoare. [. . .]

Comitetul Central al Partidului național al românilor din Transilvania, Banat și Ungaria vă mulțumește, că ați binevoit a-i oferi apărarea.

Binevoii a avea în vedere, că în acest proces nu va fi vorba de cei douăzeci și opt acușați, ci va sta pe banca acușărilor întreg poporul românesc.² [. . .]

Memorandul înaintat maiestății sale monarhului prin *deputațiunea română* trimisă la Viena arată plîngerile noastre, ear „*Replica*”³ cuprinde imprudențele săvîrșite de guvernele din Budapesta.

Binevoii, vă rugăm, a primi pe această bază apărarea Comitetului. Cu onoare vă rugăm a găsi, că acușații vă socotesc între apărătorii lor.

Vă rugăm dar să binevoii a pregăti această apărare pentru ziua de 11/23 ianuarie 1894.

Dacă nu se va revoca acest termen,⁴ vă rugăm să binevoii a veni la Cluj înainte cu două zile de 11/23 ianuarie 1894, pentru ca acușați și apărători să luăm înțelegere deplină.

La Cluj veți binevoi a primi ospitalitatea ce vi se va oferi prin un Comitet, care va întîmpina pe apărători ca și pe acușați.

Primindu-se protestele noastre, cereri de excepționare, și amînîndu-se ziua pertractării, ne vom permite a vă avisa.⁵

Binevoii, vă rugăm, domnule, a primi distinsa stimă ce vă purtăm.

Sibiu, 24 decembrie st.v. 1894 [1893]

Comitetul Central al Partidului național al românilor din Transilvania, Banat și Ungaria.

President,

Secretar,

Dr. Rațiu

Corneliu Pop-Păcuraru

Domniei sale
Domnului avocat *Francisc Hossu Longhin*
la *Deva*

B.C.U. Cluj, *Fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1. Coresp. în cauza apărării, doc. nr. 2.

¹ Circulară tipărită.

² Vezi, în acest sens, problema pe larg în Anexele 78 și 103.

³ Alcătuită, în numele studenților români din Austro-Ungaria, de un comitet studentesc în frunte cu A. C. Popovici și difuzată în mai multe limbi sub titlul: *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica junimei academice din Transilvania și Ungaria la „Răspunsul“ dat de junimea academică maghiară „Memoriului“ studenților universitari din România*, Viena, Budapesta, Graz, Cluj, 1892.

⁴ După cum se știe, procesul a fost amînat (vezi Anexa nr. 71), ținîndu-se la Cluj între 7—25 mai 1894.

⁵ Vezi nota 2 de la Anexa 67 și scrisoarea lui Andrei Cosma către G. Pop de Băsești din 26 dec. 1893 (B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. I, f. 101—102).

71

ADRESĂ a Procuraturii din Cluj prin care Ioan Rațiu este încunostiințat că procesul memorandist, care urma să înceapă la 23 ianuarie 1894, s-a aminat pentru o dată ce va fi stabilită de Curia regală.

Szám 208 894

sb.

Hivatalos emlékeztetés arról, hogy a kolozsvári kir. főügyészség mint közvádlónak Dr. Rațiu János és társai ellen a „Memorandum“ néven ismeretes emlékirat terjesztése által állítólag elkövetett izgatás vétsége iránti sajtóperben, ezen kir. törvényszék, mint sajtóbíróságnak a bírói hatáskör és illetékeség megállapítása tárgyában 8640—893 sz. alatt hozott határozata ellen semmiségi panasz adatott be.

Ennek következtében fennebbi sajtóperben a 8304—893 sz. alatti végzéssel folyó évi január hó 23-ikára kitűzött esküdt-széki végtárgyalási határnap, a sajtó r[e]nd[ta]rtás 28 §-a alapján beállítatik.

Kolozsvár sz. kir. város polgármestere felkéretik, hogy a tárgyalásra behívott esküdteket visszarendelni szíveskedjék.

A tárgyalás megtartása iránt annak idejében a kir. Curia határozatához képest fog intézkedés tétetni.

Miről a kolozsvári kir. főügyészség a szezedi állam fogháztkes igazgatósága, vádlottak, igazolt képviselőik és a tárgyalásra berendelt hit. tolmács értesítettnek.

A kolozsvári kir. törvényszék mint sajtóbíróságnak 1894 január hó 10-én tartott üléséből.

(L. S.)

elnök

B. Szentkereszty Zsigmond
jegyző
Bartók József

Dr. Rațiu János úrnak
N-Szeben

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2415.

72

FR. HOSSU-LONGIN CĂTRE AUREL MUREȘIANU

Opinii privitoare la dezbaterile și hotăririle Comitetului central în ședința din 3 ianuarie 1894; alegerea noului Comitet central, care să-l substituie pe cel vechi, în cazul condamnării membrilor acestuia; Institutul tipografic în proprietatea Partidului Național Român; I. Rațiu și I. Coroianu la Budapesta. Pregătiri pentru proces.

Deva, 15 ianuarie 1894.

Iubite amice!¹

Epistola ta adresată la Sibiu, o am primit aici în Deva la 13 ianuarie, când am reîntors de la Băsești.

Ca să vezi, că eu am voit să-ți scriu, și aclud epistola în-

cepută la Sibiu, dar neterminată din cauza, că plecarea noastră de acolo s-a făcut în fuga mare, — apoi ajungînd la Băsești, am fost într-o situațiune, încît mi-a fost imposibil să-ți scriu.

Lăsînd acum la [o] parte toate, mă grăbesc a-ți scrie, ce am aflat și cît nu am uitat.

De la membrii comitetului eu nu am întreat nimic, căci nu voiam să mă espun la o eventuală denegare a răspunsului.

Am aflat însă de la alții, și parte de la unii membri cu care am călătorit spre Băsești, și anumit din conversarea lor despre cele ce s-au petrecut.

Vorba e, că dl președinte I. Rațiu, după ce a reîntors de la București s-a mobilat boierește și cocoanele după moda cea mai nouă.

În ședința comitetului, așa se vede, că au fost discuțiuni vehemente, deoarece nici unul nu era mulțumit cu ce au isprăvit. Așa Mihalyi zicea, că s-au tot discutat multe, și totuși nu s-a adus nici un conclud concret, — el este nemulțumit și cu aceea, că în comitetul nou s-a „designat“ oameni și tineri fără nici o avere și fără nici un nume oarecare și că propunînd el pe unii și alții din bărbații mai destinați, au început a-l suspiciona; el adevă voia să se aleagă (delege) și de cei ce nu sunt de părerile comitetului de acuma, dar clica din Sibiu i-au terorizat și au propus tot de prin Sibiu și jur.

Ca să înțelegi aceste, trebuie să știi, că comitetul a decis, că pînă la o conferință, să se întregească pe sine, adevă să numească ei, alți 25, cari ar rămîne în locul lor dacă la 23 ian.² ar fi judecați și deținuți.

Făț de acest conclud, era nemulțumit și dr. Tripou zicînd, că „doară totuși nu a fost de tot corectă hotărîrea aceasta fiindcă numai o conferință ar fi competentă să facă așa mare strămutare“; de aceea ziceau, că dacă pertractarea din 23 se va amîna, vor scrie lui dr. Rațiu, să convoace o conferință a delegaților.

Cu institutul tipografic s-a adus concludul, că comitetul să cumpere tipografia lui Brote și au și cumpărat-o cu 12 000 fl.

Pentru eventuale spese, membrii comitetului au scris un cambiu de 6.000 fl. și unii o declarațiune, că [garantează] pentru acea sumă, — apoi cei ce au declarat pe Cosma de trădătoriu, s-au dus la el, și l-au rugat, să le dea împrumut de la Albina acele 6.000 fl. Cosma le-a promis.

Am aflat, că Coroianu a umblat prin Pesta pe la miniștri și special la Hieronymi, apoi l-a chemat acolo și pe dr. Rațiu, care de-a dreptul din București s-a dus la Pesta și au fost în audiență la ministrul de interne, dar că ce au vorbit acolo și ce au isprăvit nu am putut afla.³

Comitetul a mai decis, ca să provoace pe dr. Al. Mocioni, a primi rolul de apărătoriu, în cazul de a primi, el să apere pe dr. Rațiu,⁴ — apoi au recercat și pe dr. Polit,⁵ — rezultatul însă nu-l știu. S-au insinuat peste 30 de advocați.

Comitetul e de părere că apărătorii să apere pe aceia pe cari îi va designa conferința apărătorilor, ce va merge și că apărătorii să fie cit de obiectivi. A fost interesant, că înainte de ședința comitetului, câțiva membri din comitet s-au dus la P. Cosma și au vorbit cu el în cauza institutului tipografic. Cosma le-a spus, cum Brote a făcut bun câștig, că din tipărirea Memorandului și a Replicei au scos mai întreaga sumă cu cit a cumpărat tipografia, deci i-a făcut atenți, ca să nu fie trași pe sfoară. Au și ascultat, cumpărînd tipografia cu 12.000 fl. Așa, că acum Brote va avea cel puțin 9—10.000 fl. câștig curat.

Pe cine au designat de comitetul cel nou, nu știu, — știu numai că acolo au ales și pe Vaida-Voivod, [Florian] Coceanu și Cosma Andreiu din Șimleu.

Venind acasă, am stat pe la Cluj, dar cu dr. Isac nu m-am putut întîlni, că el era dus la Pesta și de acolo a trecut de-a dreptul la Sibiu, unde nu sosise încă și așa nu am avut cu cine să mă înțeleg cit am stat pe acolo.

Emeric Pap⁶ îmi zicea că referentul în cauza procesului contra comitetului îi zicea, că ar fi bine dacă cineva ar merge pe la ministru și ar cere sistarea procesului, deoarece și lor li[-i] groază de procesul acela.

Este interesant, cum membrii comitetului sunt de încântați de rezultatul de pînă acum, tot insul să presupune că este un Scaevola — cînd însă le mai spui cîte una, apoi se ciuflică și recunosc, că [...nu] știu unde vom ajunge.

Precum vezi nu-ți pot comunica multe, una este afară de toată îndoiala, că azi nu este în tot comitetul un om care să știe, ce ar fi de făcut și totuși fiecare se leagă morțiș de aceea, că ei mari lucruri au isprăvit și să rămînă în comitet. Singur dr. Tripon zicea, că el s-a săturat de gloria și de locul ce va scăpa, mai mult în viața lui nu-l vom putea face ca să intre în comitet și să lucre acolo, unde nu-i ajung puterile.

Nenorocire mare pe noi, că domnește azi o așa mare zăpăceală între noi și că împrejurările favorizează și mai departe pe cei ce au făcut nenorocita situațiune în care ne aflăm.

Acum cred că se va convoca o conferință nainte de pertractare și atunci ar trebui să se aleagă brînza dintre zăr. Cred că citești „Corespondența română“ a lui Slavici. Am văzut că te-au atacat și suspicionat de cîteva ori, — de ce nu le dai peste ghiare.

„Dreptatea“ mie nu-mi place, este un ziar provincial, și pînă acuma nu e mai bun ca „Luminătorul“,... și ortografia și gramatica cu care scriu, te umple de groază. În numărul 1 este un articol de fond de tot curios, nu știi că de care părere e, — se vede că li[-i] frică de tribuniști și de aceea se lingușesc și lor.

Dar destul pentru astă dată, că mai am și eu multe de isprăvit.

Ți le-am comunicat aceste în confidență, precum ai dorit.
Salutări cordiale de la al tău amic,

Francisc

B.C.U. Cluj, mss. 4119, Coresp. Fr. Hossu-Longin, vol. VIII, f. 54—55.

¹ Copie dactilografiată, adresată, după toate probabilitățile, lui A. Mureșianu.

² Anexa nr. 71.

³ Pentru aceste convorbiri, vezi Z. Picișanu, *Din corespondența lui Gheorghe Pop de Băsești — I. Rațiu către Gh. P. de B.*

⁴ Al. Mocioni refuză să primească apărarea. Vezi pen-

tru aceasta: scrisoarea lui V. Babeș către Al. Mocioni din 3/15 februarie 1894, publicată în „Societatea de mîine”, An XII (1935), nr. 11—12. p. 172 și „Tribuna”, nr. 29, din 18 februarie/2 martie 1894, p. 1.

⁵ Mihail Polit, avocat din Novi Sad, reprezentant politic al Partidului liberal sîrbesc din Voivodina, care din motive necunoscute de noi nu a fost cooptat în cele din urmă ca apărător la procesul memorandist.

⁶ Emeric Păp de Băsești, avocat în Cluj, nepot de văr al lui George Pop de Băsești (cf. I. Georgescu, *George Pop de Băsești ...*, p. 16).

73

AL. VAIDA-VOEVOD CĂTRE GEORGE MOROIANU

L-a întîlnit pe V. Lucaciu la Budapesta. Procesul Memorandului, programat pe 23 ianuarie 1894, s-a amînat. Studenții români din Viena se pregătesc să asiste la debateri. Chestiunea procesului în discuția Consiliului de Miniștri de la Budapesta. O convorbire cu reporterul englez Fitz Gerald de la „Daily News“.

Viena, 16/1 [18]94.

Frate Moroieni,

Te rog scuză tăcerea mea îndelungată, dar pe călătoriile mele am fost foarte ocupat. Venind către Viena, în Pesta l-am vizitat pe D-l Lucaciu. Acesta se află de prezent aici dimpreună cu doamna. De cu seară îi vom face banchet. Prospiciază destul de bine. Ochii îi sunt aproape vindecați. Se observă însă anul de închisoare, căci e cu mult mai slab decît înainte de aceea.¹

Procesul din 23 l.c. este amînat pe timp nedeterminat. Poate că nici nu se va ține. Și noi făceam mari pregătiri. Am fi adunat mult popor la Cluj pe ziua pertractării. Tinerimea universitară toată ar fi participat.

În consiliul de miniștri Weckerle² și Hieronymi³ au fost

în contra procesului. Szilágyi⁴ și Csáki⁵ cu partida lor au învins, s-a decis acuzarea.

Abia am început de a ne lupta ceva mai energic, și iată 2 miniștri și voesc să cedeze.

Nu peste mult timp, fatal vor trebui și ceilalți să devină filoromâni. Îmi pare bine de știrea că foile engleze vor fi de partea noastră.

Fitz Gerald, reporter de la „Daily News“,⁶ pesemne a avut din intuiție proprie cele mai bune impresiuni. Dînsul mi-a spus: „Trebuie să vă luptați și să nu vă pese de un cap două! Fără sînge nimic nu s-a cîștigat!

Ideile voastre (!) le-am auzit într-o casă țărănească într-un mic sătuț, din gura unui bătrîn țaran“.

Lucrurile progresează de minune. În curînd mai multe.

Al tău

Vaida

N. B. Lupulescu nu e la „Tribuna“, cît știu eu, că nu mai spera arangearea demonstrației din 23 l. c. la Sibiu.

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Cosp. nr. 226.

¹ La 12 noiembrie st. n. 1892 V. Lucaciu este judecat la Debrețin și găsit vinovat de „agitație împotriva națiunii maghiare“, este condamnat la un an închisoare de stat, 500 fl. amendă și 49 fl. cheltuieli de judecată („Tribuna“, 1892, nr. 243—248). La 27 ianuarie st. n. 1893 are loc la Satu Mare un alt proces pentru „calomnie publică“ la adresa guvernului ungar, unde V. Lucaciu este condamnat la două luni închisoare ordinară și la plata unei amenzi de 50 fl. („Tribuna“, 1893, nr. 12—13, 16—17). Sentințele celor două procese sînt contopite într-o singură pedeapsă de treisprezece luni închisoare, de la 7 ianuarie 1893 pînă la 11 februarie 1894 (cf. „Tribuna“, 1894, nr. 16—19).

² Wekerle Sándor prim-ministrul Ungariei între 21 noiembrie 1892 și 23 decembrie 1894.

³ Hieronymi Károly ministru de interne în guvernul lui Wekerle.

⁴ Szilágyi Dezső, ministru de justiție în guvernul lui Wekerle.

⁵ Csáky Albin, ministrul cultelor și educației publice în guvernul lui Wekerle.

⁶ Despre vizita și activitatea ziaristului Fitz Gerald în Transilvania vezi G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 1499.

AUREL ISAC ȘI GEORGE ILEA CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

Invitație la conferința prealabilă a apărătorilor memorandumști; locul întâlnirii: hotelul „Central“ din Cluj, în ziua de 3 februarie 1894.

Cluj, 24 ian. 1894.

Mult stimate domnule!¹

În conțelegere cu presidiul Comitetului Central al Partidului nostru național avem onoare a vă invita la o conferință prealabilă a tuturor apărătorilor în cestiunea procesului de presă a „Memorandului“, pe ziua de 3 faur. st. n. a.c. 9 oare a.m., care se va ținea aici în Cluj în sala festivă a „Hotelului Central“.

Spre orientare vă împărtășim, că atît la hotelul acesta, cît și la „Hotelul Hungaria“ se află chilii corespunzătoare. Cu toată stima:

Dr. Aurel Isac
Dr. Georgiu Ilea

[Adresa pe plic:]

M. Stimatului domn
Francisc Hosszu,
advocat în Deva

B.C.U. Cluj, *Fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1. Coresp. în cauza apărării, doc. nr. 3.

¹ Adresă șapirografiată cu semnăturile autografe ale celor doi expeditori.

IULIU COROIANU CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

Din însărcinarea biroului Comitetului central al P.N.R. îl invită la ședința comună a Comitetului și apărătorilor, în care se va organiza apărarea și se va hotărî rolul fiecărui apărător.

Cluj, 27 ian. 1894.

Stimate domnule colega!

Din încredințarea biroului Comitetului național român din Sibiu am onorea de a te roga, ca pe unul care ai binevoit a lua însărcinarea de apărător, ca în 3-lea faurariu a.c. st. n. să binevoiești a lua parte la ședința Comitetului național care se va ține aici în Cluj în locuința subscrisului, cu scop de a ne înțelege laolaltă asupra apărării procesului întentat pentru memorial contra Comitetului și asupra împărțirii rolurilor în curgerea apărării.¹

Cu distinsă stimă colegială:

Iuliu Coroianu

[Adresa pe plic:]

*Spectatului domn
Francisc Hossu
advocatu în Deva*

B.C.U. Cluj, *Fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1. Coresp. în cauza apărării, doc. nr. 4.

¹ O corespondență datată Cluj, 3 februarie 1894 și publicată în „Dreptatea”, nr. 18, din 23 ianuarie/4 februarie 1894, p. 1, informează cititorii ziarului că apărătorii Comitetului central al Partidului Național Român (avocații români și străini) s-au întrunit în acea zi la Cluj „la o conferință în care se vor înțelege referitor la procedura ce are să o observe apărarea în procesul comitetului național”.

CORIOLAN BREDICEANU CĂTRE VINCENTIU BABEȘ

Despre ședința comună a „inculpaților“ și apărătorilor memorandiști, ținută la Cluj în 3 februarie 1894, cu privire la atitudinea ce se va adopta la proces. Disensiunile inițiale sînt parțial înlăturate prin instituirea unui „birou“ care să pregătească procesul.

Magnifice domnule!¹

Înainte de a pleca la Cluj, v-am scris o epistolă în care v-am rugat a-mi comunica părerea M[agnificenței] Voastre în cauza eventualei întregiri a comitetului. Răspuns n-am primit. Înainte de a pleca am consultat aici între noi și am venit la rezultatul că întregirea ar fi incorectă.

La Cluj nimeni nu a făcut nici o amintire de această cauză, se vede că „monopolul“ rămîne.

În fața procesului i-am aflat foarte deprimăți. La investigațiune au fasonat, afară de trei (Tripon, Mihalyi, Suci), toți neexact și controvers.

Am cerut ca această bază clătinătoare să se delătoreze, stabilindu-se o faziune exactă, aceea apoi să se facă din partea tuturoră barem la pertractare, că anume com[itetul] din însărcinarea conferinței a făcut, tipărit, distribuit Memorandul și toți iau răspunderea. „Voiți să ne duceți cu sila la Seghedin“ (Raț), „Voiți să ne faceți martiri cu sila?“ (Frâncu) s-a zis; iar eu am răspuns că voim ca să avem o basă comună, sigură pentru apărare și voim ca barem la pertractare să se înfățișese cauza cu demnitate. În sfîrșit, cu reserva ca fiecare să spună adevărul faptei iar răspunderea să o primească solemn, ne-am apropiat.

De răspunsul d-lui Alesandru [Mocioni] dat Comitetului la provocarea ca să primească apărarea au fost consternați.² Vor face noi arme de atac, dacă va trece procesul.

Trista aparență, a fost tot mai tare simțită desbinarea.

Comitetul și apărătorii erau două tabere, una către alta cu foarte puțină încredere, și Comitetul îmbumbat față de apă-

rători, ca nu cumva să le iee fața — ori să-i cunoască cum sunt în adevăr.

Pe mine personal m-au primit binișor, cu apărarea m-a concretizat *Mihalyi*.

Se susține faima, că Curia va înceta procesul contra Comitetului pe baza prescripțiunii sau la pertractarea sa, va susține acuza din partea procurorului *numai* față de șase inși, cari factice au recunoscut răspunderea.

Apărarea s-a împărțit după material și s-a instituit un birou care să prepare toate. Eu voi fi la partea *formală*.

A lipsit apărătorii neromâni cari nu au fost chemați, Pop de Băsești bolnav, Lucaciu bolnav, spiritul dirigătoriu e *Coroianu*. Contra lui E. Br[ote] e mare mîhnire.³

Asecurîndu-vă de neabătutul meu devotament rămîn, plecat

Brediceanu

Lugoj, 6 febr. [1]894.

Colecția V. Babeș, pach. IV, doc. nr. 95.

¹ Scrisoarea poartă antetul lui C. Brediceanu, avocat în Lugoj.

² Vezi Anexa 72 (nota 4.)

³ O scrisoare identică i-a trimis C. Brediceanu și lui Al. Mocioni în 18 februarie 1894, publicată în „Societatea de mîne“, An XI (1934) nr. 12, p. 199.

77

AMOS FRÂNCU CĂTRE AUREL MUREȘIANU

Îi comunica lui A. Mureșianu să intervină pe lângă Aurel Isac ca „programa și exposeul memorandumului“, atît de necesare „apărării“ în procesul de la Cluj, să fie neapărat tipărite.

Iubite frate Aurel!

Imense ocupații — cum sint — de abia am ajuns să cîștig informațiile de lipsă în chestiunea ce o atingi în prețuita-ți scrisoare.

Scurt și cuprinzător, afacerea stă în chipul următor:

Astăzi președintele dr. Rațiu [a trimis] la N. Fr. Presse și Le Temps din Paris, un dementi categoric declarînd notița din chestiune ca absolut neadecvată și că contrarul e adevărat: comitetul a hotărît participarea la congres.¹

Fratele dr. Isac mi-a trimis astăzi programa și exposeul memorandumului,² ca să o multiplic aici. O face aceasta după 10 zile.

Astfel, numai incurca se pot treburile, fiindcă aici nu se poate multiplica lucrul și de aceea i-am remis actele.

Te rog intervino și tu cu autoritatea ta de vechi amic să nu se tărăgăneze afacerea spre incomensurabila pagubă a apărării.

Dacă nu se execută lucrul, petrecerea noastră din Cluj rămîne un lucru neisprăvit.

În fine, te rog cu deosebită insistență, să faci ordine cu negustorul Demeter în cauza cununii, fiindcă neconținut mă infertează și mă amenință cu proces, un lucru care ar trebui cred evitat.

O frățescă strîngere de mînă de la sincerul devotatul

Frâncu

Sibiu, 12/II 1894.

Muzeul jud. Brașov, Arhiva Mureșenilor, doc. nr. 14442.

¹ În ședința Comitetului central al Partidului Național Român ce a avut loc la Cluj în 3 februarie 1894 st. n. s-a hotărît ca românii să participe la Congresul naționalităților, care trebuia să se țină în orice împrejurare (cf. „Tribuna”, nr. 15, din 1/13 februarie 1894, p. 54). Ca urmare a acestei hotărîri, I. Rațiu dezice știrea publicată de cele două ziare occidentale, că românii nu vor participa la Congresul naționalităților. Dealtfel, „Neue Freie Presse” din 15 februarie 1894 st. n. confirmă primirea scrisorii lui Rațiu, dezmințind știrea inițială (cf. „Tribuna”, nr. 19, din 6/18 februarie 1894, p. 73).

² Vezi Anexa 78.

„PROGRAMA ȘI EXPOZEUL MEMORANDULUI“ (expunerea de motive), alcătuită de biroul apărării pentru a servi ca platformă unică în luările de cuvânt din cadrul procesului memorandist.

1.

Este o necesitate imperativă ca să mi se facă interogatoriul în limba românească, de vreme ce translatorul nu cunoaște perfect limba noastră și un singur cuvânt rău tradus sau rău interpretat poate avea pentru noi cele mai grave urmări.

2.

Cînd reprezentanții legali ai unui popor de trei milioane de suflete sunt aduși pe aceste bănci, dreptate nu li se poate face decît așa, dacă judecătorii, în deplină cunoștință de cauză, vor pronunța sentința în procesul ce li s-a încredințat. Iar cunoștința de cauză nu-și pot cîștiga din spusele translatorului, ci singur din răspunsurile și apărarea noastră, prin urmare, e de lipsă, ca pertractarea finală să fie condusă în limba noastră și atît Domnii judecători cît și Domnii jurați să cunoască perfect limba românească.

3.

Un popor, care varsă în tot anul în visteria statului zeci de milioane fiorini și pune la dispoziția și apărarea lui zeci de mii și, în caz de lipsă, sute de mii de brațe;

4.

Un popor, care aici în Transilvania numără 2/3 părți ale tuturor locuitorilor, un popor, care din sudoarea feței sale susține și plătește pe judecători și cari într-un stat de drept trebuie să fie ei pentru popor, și nu poporul pentru ei, să nu aibă dreptul să fie ascultat în limba lui?

5.

Cînd suntem amenințați de a ni se răpi cel mai scump tezaur din lume, libertatea personală, să nu avem dreptul de a

pretinde ca judecătorii să cunoască și să vorbească limba noastră?

6.

Da, din aceste considerente avem dreptul să fim întrebați de-a dreptul prin graiul D-voastre și nu prin graiul translatorului.

7.

Mai departe vă atragem atențiunea la împrejurarea că D-ta, domnule președinte, ca judecător ești obligat în linia primă a observa legea, care în articolul XLIV din anul 1868, § 8, hotărît prescrie, că în cauze penale agendele judecătorești să se facă în limba acuzaților, iar între agendele judecătorești cel mai de căpetenie este fără îndoială ascultarea acuzaților în limba lor maternă.

8.

Prin urmare, cînd D-ta, domnule președinte ne faci interogatoriul în limba maghiară și prin translator, ai comis *cea mai flagrantă călcare de lege* și totodată ne-ai dat dovadă *netăgăduită* că la noi chiar organele statului sunt acelea cari nu observă legile țării.

Cerem deci ca Onoratul Tribunal să vă *înlocuiască* cu alt președinte care cunoaște și vorbește limba noastră și e în stare să conducă pertractarea finală în limba românească; mai departe, să dispună ca și *judecătorii* și jurații esmiși să fie numai *de aceia* cari ne cunosoc limba noastră maternă.

*

1.

Românii aduși de marele împărat Traian și așezați în această scumpă dar nefericită țară — *siliți* au fost veacuri întregi a purta o luptă înverșunată în contra feudalismului, în contra întreg sistemului despotic de guvernare și în contra sclaviei în care mai virtos *ei* erau încătușați pînă la anul 1848.

2.

În această lungă și înverșunată luptă, românii neîncetat au reclamat pentru sine drepturile omului și ale cetățeanului, dar năzuințele lor zilnice, și stăruințele lor seculare aici în

Transilvania au culminat în dorința de a fi recunoscuți de națiune egal îndreptățită cu maghiarii, sașii și secuii.

3.

Popoarele apăsate din patrie, cu puterile lor proprii n-au putut delătura sistemul *nostru* de sclavie, în care au gemut ele veacuri întregi.

4.

Însă popoarele culte din occident, însuflețite pentru un scop măreț, au izbutit în fine a sfărîma lanțurile sclaviei și a face să răsară soarele libertății și al egalității, care era menit să încălzească cu razele ei pe toate popoarele deopotrivă.

5.

Și în această luptă gigantică, ca în multe altele, a trebuit să premerge sora noastră cea mai mare, nobila națiune franceză.

6.

Mișcarea epocală din anul 1848, venită ca un *torent irezistibil* asupra țării noastre, abia a fost în stare a sfărîma feudalismul, a desfința pentru toate timpurile iobăgia, și a face pe poporul nostru proprietar peste o bucată de pământ înzecit și însutit răscumpărată prin munca sa și prin lacrimile vărsate în brazda domnească.

7.

Durere însă, că și acest cîștig necontestat al anului 1848 a fost micșorat în valoarea sa prin zecile de mii de procese urbariale urzite de către foștii feudali, în contra foștilor iobagi.

8.

Libertatea vorbirei și a scrierei, scurt timp după proclamarea ei, față cu poporul românesc a degenerat în absolutism și terorism, iar egalitatea de drepturi a rămas pentru el literă moartă.

9.

Mișcarea cea mai vehementă, dar în urmările ei și cea mai funestă dintre mișcările anului 1848, a fost fără îndoială

mişcarea îndreptată din partea națiunii maghiare contra aşezămintelor țării noastre, în contra autonomiei ei și contra mișcării românilor pentru susținerea autonomiei și pentru obținerea drepturilor politice și naționale.

10.

Începînd de la împăratul și regele Leopold I și pînă la anul 1847 inclusiv, reprezentanții marelui principat al Transilvaniei dimpreună cu toți locuitorii ei, au *susținut și apărât* cu toată dignitatea autonomia țării și au *respins* cu cel mai strălucit succes toate încercările venite din Ungaria spre a obține învoirea țării pentru uniunea ei cu Ungaria. Însă anul 1848 a schimbat cu desăvîrșire situațiunea, căci antiunioniștii cei mai înflăcărați din sînul națiunii maghiare s-au prefăcut ca printr-o minune în unioniști înversunați.

11.

Prin rescriptul regesc din 5 mai 1848 s-a convocat dieta ardeleană și prin a treia propozițiune regească s-a pus în dezbatere uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

12.

Românii însetați de libertate și însuflețiți de spiritul timpului s-au adunat în număr de peste 40.000 pe Cîmpul libertății în Blaj și bazați pe egalitatea de drepturi deja proclamată, bazați pe desființarea privilegiilor: s-au proclamat pe sine de națiune egal îndreptățită cu națiunile conlocuitoare și au exmis o deputațiune de 100 membri la dieta din Cluj cu rugarea, ca națiunile conlocuitoare nicidecum să nu ieie în dezbatere cauza uniunii cu Ungaria, pînă națiunea română nu va fi recunoscută cu vot decisiv și deliberativ în camera legislativă; iar dacă dieta Transilvaniei ar voi totuși a se lăsa la pertractarea aceleiași uniuni de noi fără de noi, atunci națiunea română protestează cu solemnitate.

13.

Dar durere, reprezentanța țării, dieta transilvană, n-a luat în considerare justa rugare a românilor, ci în contra protestului lor a votat articolul I de lege din 1848 despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

14.

Nu numai românii și sașii din Transilvania, ci toți juriștii nepreocupați și-au ridicat vocea în contra acestui articol de lege afirmînd, și cu tot dreptul, că la votarea și primirea aceluia nu s-au observat formalitățile prescrise și legile pînă atunci aflătoare în vigoare, și adevă:

15.

Articolul XI din anul 1791 cu privire la pertractarea obiectelor de o însemnătate mai mare prescrie, că asemenea obiecte sau proiecte de lege să nu se ieie numai decît în dezbateri în dieta țării, ci să se transpună unei deputațiuni sistematice, care era obligată să pregătească un operat motivat asupra aceluia proiect de lege, și pe acest operat să-l comunice spre consultare prealabilă tuturor iurisdicțiunilor țării. În loc de a se face destul acestor formalități legale, articolul despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria, chiar în contra rescriptului convocatoriu, prin care cestiunea uniunii era pusă la ordinea dezbaterilor în locul al treilea, îndată după deschiderea dietei înaintea tuturor propozițiilor regești, s-a luat la dezbateri și într-o singură ședință s-a dezbătut, s-a primit și subșternut spre sancționare.

16.

Pentru ca un proiect de lege votat de către reprezentanța țării să aibă deplină valoare de lege conform articolului IX din anul 1744, se recerea (era de lipsă) ca să fie subscris cu mîna proprie a principelui și prevăzut cu sigiliul său propriu; mai departe se recerea, că articolul subscris și prevăzut cu sigiliul principelui să fie estradat în atîtea exemplare, cîte sunt de lipsă spre a se trimite la toate iurisdicțiunile țării precum și la așa numitele loca credibilia.

Aceste prescrieri legale din urmă nu s-au observat, dar (ce) mai mult: articolul din cestiune în origine [original] sancționat și retrimis la dietă, cu scopul de a fi din nou subșternut spre autenticare, a dispărut cu totul și nu s-a mai aflat.

17.

Iată cum s-a decretat uniunea Transilvaniei cu Ungaria și adevă cu călcarea formalităților legale, fără a căror ob-

servare, *după legile vechi*, un articol votat nu putea avea valoare deplină legală.

18.

[...] S-a decretat fără voia noastră, în contra protestului solemn al românilor.

19.

Și chiar dacă fusiunea Transilvaniei cu Ungaria ar fi intrunit în sine toate condițiunile legale — i-a lipsit baza morală, din care cauză ea a provocat nemulțumirea românilor și a sașilor și a fost cauza principală a resbelului civil din 1848—1849 cu toate urmările lui funeste și desastroase.

20.

Dacă națiunea maghiară la anii 1848—1849 n-ar fi părăsit terenul legal,

Dacă în conțelegere strînsă cu românii s-ar fi consultat asupra condițiunilor uniunii și ar fi asigurat înainte de toate libera dezvoltare națională, și ar fi asigurat tuturor popoarelor egalitate de drepturi politice — vă asiguriez că n-ar fi urmat nici resbelul civil, nici catastrofa de la Világos [Șiria].¹

21.

După această catastrofă au urmat absolutismul de mai bine de 10 ani, care în comparațiune cu stările de astăzi a fost o *alinare a durerilor* noastre seculare. Absolutismul a încetat în urma diplomei din 1860.

22.

La anul 1860 popoarele din monarchia austriacă cu bucurie au salutat diploma din 20 octobrie prin care suveranu nostru, în puterea deplinei sale potestăți, a restituit tuturor țărilor și provinciilor din care se compunea atunci imperiul austriac, drepturi istorice, însă cu aceea condițiune, ca acelea să fie extinse asupra tuturor locuitorilor țării, fără deosebire de religiune și naționalitate.

23.

Pe baza diplomei din anul 1860 și după principiile statorite în acea diplomă, a fost convocată la anul 1863 dieta ar-

deleană. E lucru deobște cunoscut, că pînă la anul 1863 dreptul public ardelenesc a fost bazat pe sistema de 3 națiuni și 4 religii.

E lucru cunoscut că la anul 1863 națiunea română prin articole de lege a fost recunoscută de națiune egal îndreptățită cu celelalte 3 națiuni din patrie, iar religiunile ei au fost recunoscute de egal îndreptățite cu cele patru de mai înainte *receptae religiones*.

24.

Prin alt articol de lege, limba română a fost egal îndreptățită în comunicațiunea publică oficioasă cu limbile maghiară și germană.

25.

Conlocuitorii noștri maghiari, însă, n-au intrat în dieta din 1863—64, unde ar fi fost timpul și locul cel mai potrivit ca să rezolvăm vechiul proces, pe care-l purtăm unii contra altora.

Ei pentru inchipuita amenințare a ecistenței lor, iară noi, din adevăratul motiv că ne este periclitată și dezvoltarea și viața națională.

26.

În loc de a intra în camera legislativă din 1863, s-au folosit de toate *mijloacele permise și nepermise*, s-au folosit *de norii negri* cari pe atunci amenințau monarhia austriacă și, exploatînd situațiunea în favorul lor, le-a succedat esoperea convocarea dietei din anul 1865, iară după catastrofa de la Königgrätz² au mijlocit decretarea fusiunii Transilvaniei cu Ungaria.

27.

În contra convocării și a compunerii dietei din 1865, s-au făcut, și cu drept cuvînt, cele mai temeinice excepțiuni atît din punctul de vedere al constituțiunei, cît și din punctul de vedere al dreptului public ardelenesc.

28.

Prin rescriptul regesc, această dietă a fost convocată cu scop să ia la revisiune articolul I de lege din anul 1848, des-

pre uniunea Transilvaniei cu Ungaria, însă reprezentanții întruniți n-au luat la revisiune acel articol, ci au recunoscut pur și simplu că acela are deplină putere legală, și, [în] urma aceasta, reprezentanții Transilvaniei au fost convocați la dieta de încoronare din Pesta.

29.

Cum că articolul de lege din cestiune nu corespunde prescrierilor legale și cu deosebire articolului XI din 1791 precum nici articolului IX din 1744, am dovedit deja mai sus.

30.

Rămîne acum să dovedesc că acel articlu de lege nu corespunde nici dreptului public ardelenesc, căci precum am arătat mai sus, dreptul public ardelenesc a fost bazat pe sistemul trium nationum et quator religionem, iară prin articolul de lege din 26 octombrie 1863 acest drept s-a extins și asupra națiunii române și a religiunilor ei, prin urmare compunerea acelei diete trebuie să se facă cu respectarea drepturilor garantate națiunii române prin sus atinsul articlu de lege.

31.

Compunerea dietei din 1865 nu se mai putea face pe baza legilor feudale și a privilegiilor, care în 1848 au fost șterse pentru totdeauna, dar nu s-a putut face pe baza acelor legi de vreme ce prin diploma din 20 octombrie 1860, care a restituit și Ungariei drepturile istorice, a fost introdusă egalitatea de drepturi și drepturile istorice au fost extinse asupra tuturor locuitorilor țării, fără deosebire de naționalitate și religie.

32.

Convocarea dietei pe baza legilor feudale a fost și din acel punct de vedere surprinzătoare, de vreme ce Transilvania avea deja o lege electorală din 12 aprilie 1863, care fusese deja pusă în aplicare.

33.

Dar chiar și alegerea deputaților pentru parlamentul din Budapesta nu s-a putut efectua pe cale legală, deoarece spre acest scop lipsea *legea de alegere*, căci articolul II al dietei

ardelene din 1848 a fost întărit singur de către palatinul Ungariei, și numai pentru acel caz, fără ca să aibă putere deobligătoare pentru viitor.

34.

Cum că reprezentanța țării din anul 1865 nu a luat în considerare situațiunea creată prin legile și diplomele emantate de la anul 1848—1865 ne-a surprins cu atât mai virtos, de vreme ce chiar factorul suprem al legislațiunii prin re-scriptul regesc de la 15 iunie 1863 s-a pronunțat în contra, prin următoarele: Fiindcă uniunea Transilvaniei cu Ungaria decretată (conclusă) la a. 1848 nu s-a înființat niciodată cu deplină putere legală și de fapt îndată s-a desfăcut.

35.

Românii în decurs de aproape 30 de ani [...] n-au încetat nici un moment de a-și reclama drepturile avute și, prin sus amintitul articlu de lege, perdute, căci românii cîți au putut intra în dieta feudală din 1865, în votul lor separat, au cerut *relegarea cestiunei privitoare la uniunea Transilvaniei cu Ungaria la o dietă ardeleană*, care ar fi a se convoca pe baza dreptului public ardelean restituit prin prea înalta diplomă împărătească din 20 octobree 1860 și extins asupra tuturor locuitorilor țării.

36.

Ei au cerut mai departe în votul lor separat, sancționarea legii electorale din a. 1864 și pe baza ei *redeschiderea dietei transilvane* cu scop de a statori condițiunile uniunei.

37.

Tot aceste drepturi le-au reclamat românii cu petițiunea subșternută la înaltul tron din 30 decembre 1866 în numele celor 1493 fruntași ai poporului român din Transilvania.

38.

Decretîndu-se uniunea necondiționată, românii ardeleni cu considerare la legea electorală cu un cens îndoit și întreit mai mare decît cel din Ungaria, în considerare mai departe, că pentru nobilii maghiari s-au adoptat votul universal fără

privire la starea lor materială, așa încît chiar și cersitorii nobili se pot folosi de dreptul electoral, pînă cînd românii cu 30 iughere de pămînt, dacă nu plătesc o contribuție de cel puțin 8 fl., nu se pot folosi de acel drept. În considerarea acestor împrejurări, în conferința din 1869 românii cu mare majoritate au primit politica pasivității.

39.

Această atitudine a românilor ardeleni față cu dieta din Budapesta s-a susținut de cătră toate conferințele naționale convocate tot la 3 ani, *înainte de alegerea deputaților.*

40.

Cîțiva români ardeleni de bună credință, în speranța că le va succede a mijloci împlinirea unora din postulatele noastre, au intrat în parlamentul din Budapesta și au participat la dezbaterile dietei de încoronare, dar văzînd că nu le succede cîștigarea nici unuia din drepturile reclamate, au părăsit dieta din Budapesta și la anul 1881 au primit și ei programul național constătătoriu din 9 puncte, între care cel mai principal este autonomia Transilvaniei.

41.

Românii din Ungaria au adoptat politica activității la alegeri și pe cît timp le-a fost cu putință, au participat și la legislațiunea țării, pe care numai atunci au părăsit-o, cînd din cauza nemaiauzitelor abuzuri, ilegalități și corupțiuni comise la alegeri, li s-au închis ușile parlamentului.

42.

În decurs aproape de 30 de ani, românii s-au convins pe deplin că sistemul de guvernare tot mai mult se reazimă pe exclusivitatea de rasă, că maghiarizarea se consideră de axiomă de stat, că legea așa numită a naționalităților nu se observă, că autonomia pentru școalele și bisericile confesiunilor tot mai mult se vatămă.

43.

Față cu această situațiune deplorabilă, românii din Ungaria și Transilvania întruniți prin delegații lor în conferința generală ținută la 20 și 21 ianuarie 1892, s-au văzut siliți a

lua în unanimitate următorul conclud: *Conferința e silită a constata, că sanarea răului țara nu-l poate aștepta, decît numai de la o intervențiune corespunzătoare a factorului suprem, care este coroana.*

Conferința susține mai departe conclusele conferințelor trecute cu privire la subșternerea unui memorandum la tron și decide ca *acest memorandum să se subștearnă fără amînare.*

44.

Iată pe scurt cauzele și motivele care au îndemnat pe români de a încerca subșternerea memorandumului la tron.

45.

În loc de a *fi fost sprijiniți de guvern și legislațiune în nobilele noastre stăruințe, ura veche nutrită în contra românilor a luat dimensiuni și mai mari.* Presa șovinistă maghiară s-a aruncat asupra deputațiunii însărcinată cu ducerea memorandumului, cu o furie nemaiauzită și această dușmănie propagată zi de zi în contra noastră, a avut de rezultat actele brutale și barbare comise în anul 1892.

46.

În loc să ni se aline durerile și să ni se asculte justele plînsori, în loc să ni se împlinească dreptele postulate pe care chiar și dușmanii noștri politici le recunosc de întemeiate, furăm acuzați din cauza memorandumului și tîriți pe aceste bănci, din simplul motiv că am cutezat a ne descrie plîngerile, suferințele și nedreptățile în acel memorandum și care nu este alta decît o (jalbă) îndreptată către tron.

48.

Acuza ridicată în contra noastră, a comitetului central electoral, nu are nici o bază legală, deoarece nu comitetul a dispus facerea, subșternerea la tron și răspîndirea memorandumului, ci conferința generală ținută la a.1892 — prin urmare dacă memorandumul românilor din Ungaria și Transilvania conține în sine *delictul* de agitare — ceea ce eu neg cu toată hotărîrea, atunci nu noi, mandatarii poporului românesc, ci acesta trebuie să fie tras în cercetare și chemat pe aceste bănci.

49.

Spre a dovedi că nu noi, comitetul central, ci conferința generală a tuturor alegătorilor români din Ungaria și Transilvania a dispus subșternerea memorandumului la tron, publicarea și răspîndirea lui, mă provoc la procesul verbal ale conferinței din anul 1892, care se află alăturat la actele procesului intentat în contra noastră.

50.

Mai provoc mai departe la conclusele conferinței generale din anul trecut, care au fost compuse tot din acei delegați ai alegătorilor români ca și conferința din anul 1892. Conclusele conferinței din anul trecut sunt următoarele:

51.

Conferința generală extraordinară a delegaților alegătorilor români din Ungaria și Transilvania, întrunită la Sibiu în zilele de 23 și 24 iulie 1893, indentificîndu-se întru toate cu comitetul său central, declară de al său memorandum depus în iunie 1892 în cancelaria Majestății Sale, incuviințează toți pașii și procedura subșternerei și aprobă cu vie satisfacție activitatea acestui comitet.

52.

Conferința susținînd și mai departe în întregimea sa programul național stabilit și acceptat în conferințele anterioare, însărcinează comitetul de a lupta mai departe pentru realizarea lui.

53.

Din aceste concluse se vede în mod clar și hotărît, că conferința a primit memorandumul de al său, a aprobat toți pașii întreprinși cu subșternerea, publicarea și răspîndirea lui, prin urmare dacă acest memorandum conține în sine vreun delict de agitare, pentru acest delict nu noi, comitetul central, ci conferința tuturor alegătorilor români este și rămîne răspunzătoare.

54.

Dar orișicine ar fi dispus compunerea, subșternerea, publicarea și răspîndirea memorandumului, în acesta nu se află [...]

delictul de agitare afirmat de dl. procuror în acuza sa [căci el] nu s-o comis din partea noastră, și așa, §-ul 173 în cazul de față nu se poate aplica, lipsindu-i cu totul substratul delictului.

55.

Cum că memorandumul din cestiune nu cuprinde nici un delict de presă, vă puteți convinge chiar din pasagele încriminate de domnul procuror.

56.

Iată pasagiul prim încriminat:

Dreptul istoric, întocmai ca dreptul public al Transilvaniei, legile fundamentale, pragmatica sancțiune, asigură autonomia Transilvaniei într-o formă inatacabilă, și poporul român, mai ales după proclamarea egalei îndreptățiri și după dezvoltarea făcută în anii 1863—1865 în dreptul public ardelenesc, avea în acest act prețios suprema garanță pentru viața națională română pe viitor, și aspirațiunile lui naționale culminau în această autonomie.

57.

Sunt convins că domnul procuror cunoaște istoria Transilvaniei și trebuie să știe, că această țară pînă la anul 1848, și respective pînă la 1865, a avut autonomia sa, legislațiunea sa, guvernul său și cancelaria aulică însărcinată cu agendele unui minister. Legile fundamentale, adecă diploma Leopoldină din anul 1691, pragmatica sancțiune și toate legile țării aduse în răstimp de mai multe sute de ani, asigură Transilvaniei autonomia ei seculară și cînd pasagiul mai sus citat și încriminat de dl. procuror, afirmă și susține că autonomia a fost prin legile țării asigurată, n-a făcut alta decît a constatat un adevăr istoric.

58.

Așa, prin diploma Leopoldină din anul 1691 s-a asigurat o mulțime de drepturi ale autonomiei; în punctul III al acelei diplome se zice: *Constitutiones in vigore inviolabili permansuras declaravimus.*

In punctul IV, V și VIII Transilvania [î]și asigură dreptul de a-și alege toți dignitorii și funcționarii țării începînd de la guvernator, consilier și judecător.

În punctul X al acelei diplome se asigură convocarea regulată a dietei în fiecare an. (Ad negotia publica tractanda).

59.

Aceleași drepturi ale autonomiei le-a asigurat împăratul Leopold în diploma sa din anul 1693 prin așa numita resolutio alvintiana.

60.

Autonomia Transilvaniei și toate legile ei fundamentale au fost confirmate prin sancțiunea pragmatică a împăratului Carol al VI-lea. Această lege fundamentală nouă a fost adoptată de către dieta Transilvaniei în ședința ei din 30 martie 1722 și subscrisă de către guvernatorul țării, de către consilierii guvernului, de către toți prefecții comitatelor și districtelor și de către deputații aleși.

61.

Sub împărăteasa Maria Terezia această lege fundamentală din nou s-a codificat în dieta din 1744.

62.

În anul 1791, Leopold al II-lea, în calitatea sa de *mare principe* al Transilvaniei, a confirmat din nou toate punctele diplomei Leopoldine din anul 1691 precum și sancțiunea pragmatică.

63.

Împăratul Francisc nu numai asigura autonomia țării, ci se și obliga că nu o va supune la altă țară și nici la Ungaria: *Nulli altero regno subiecta neque unquam inribus per se subsistentis et ab alio regno independentis principatus Transilvaniae derogare aut preiudicare posse.* Articollii de lege din 1791 au fost confirmați din nou și în anul 1837 de către împăratul Ferdinand.

64.

Al doilea pasagiu incriminat este următorul: *Contra vederilor politice dominante într-un șir de secolii, autonomia a*

fost prin uniune nimicită într-o formă injustă și contrarie dreptului public.

65.

Al treilea pasagiu incriminat: *Uniunea și inaugurarea ei prin art. de lege 43: 1868, sunt desconsiderarea sățișe a tuturor drepturilor poporului român ca element care compune în absolută majoritate vechia Transilvanie, precum și a tuturor legilor fundamentale, care asigurază autonomia acestui principat, sunt înlăturarea totală a elementului român și o nedreptate atît din punctul de vedere legislativ și juridic, cît și din cel politic.*

66.

Vasăzică uniunea și inaugurarea ei sunt desconsiderarea drepturilor poporului român și a tuturor legilor fundamentale; prin urmare afirmațiunea că prin uniune s-au desconsiderat drepturile poporului precum și legile fundamentale, este un adevăr necontestat; sau doară nu s-a vătămat dreptul legislațiunii prin uniune, sau doară n-au fost prin ea vătămate drepturile poporului românesc cîștigate prin diploma din 20 octobrie 1860 și prin legile din anul 1863 și 1864; nu sunt oare vătămate drepturile românilor în privința limbei a cărei folosire în comunicațiune oficioasă a fost recunoscută prin legile țării? Cel mai mare pond îl pune dl. procuror pe afirmarea noastră că uniunea e o nedreptate pentru noi. Dacă este sau nu o nedreptate, pentru noi, aceea nu dl. procuror, ci noi o știm mai bine. [. . .] Un lucru nu am făcut și nu-l vom face niciodată, ca să *lăudăm* o lege care s-a făcut fără voia noastră și chiar în contra protestului nostru și care, după părerea și convingerea noastră, ne-a nimicit orice viață și dezvoltare națională!

67.

Din expunerea aceasta, v-ați putut convinge că Transilvania a avut autonomia sa, că aceasta prin uniune a fost nimicită, că vinovați nu suntem; aveți însă puterea în mîna ca niciodată, puteți dar pronunța în contra noastră orice pedeapsă aspră, căci pe noi acest lucru nu ne neliniștește,

hotărîți fiind a suferi pentru neamul nostru cu abnegațiune pedeapsa ce ne veți dicta; căci dulce și frumos este a suferi pentru patrie și națiune.

68.

Dacă totuși în aceste momente simțim o nespusă durere, aceasta se referă la scumpa noastră patrie pe care D-Voastră prin o politică nechibzuită o împingeți mereu către un mare abis.

69.

Alte popoare culte înainte cu 100 ani au dărimat bastiile, și la noi, spre rușinea veacului în care trăim, se ridică pentru un popor întreg, ba mai mult, se ridică, pentru toate popoarele nemaghiare.

70.

Dar bastiile acestea și persecuțiunile dezlănțuite în contra noastră au încheiat solidaritatea naționalităților nemaghiare, și conștiința națională a acestora astăzi e mai tare și mai puternică decât stîncile Carpaților.

71.

Ora a 11-a a sunat, d-lor jurați, e timpul suprem ca să pronunțați un veto puternic și să spuneți d-lor procurori: *Pină aici și nu mai departe, iară dacă nu vă pasă de binele și sericirea patriei, mergeți înainte pe calea apucată căci noi putem aștepta în liniște verdictul Europei culte și judecata celui de sus: care mai curînd sau mai tîrziu, dar desigur, va dărîma bastiile voastre și va face dreptate deplină fiecăruia după faptele sale.*

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2424.

¹ În urma intervenției trupelor țariste în Transilvania, armatele revoluționare conduse de generalul Iosif Bem sînt înfrînte, iar armistițiul este semnat în 13 august 1849 la Șiria.

² La 3 iulie 1866 (în timpul războiului austro-prusian) are loc bătălia de la Sadova (Königgrätz), unde armata austriacă este înfrîntă.

AUREL C. POPOVICI CĂTRE VASILE LUCACIU

Indicații cu privire la procesul de la Cluj; este necesar ca dezbaterile să fie în așa fel dirijată, încît să se reliefeze cu precădere caracterul politic al procesului.

[1894] II, 5 ore p.m.

Iubite Părinte,

Cu un cuvînt vroi să caracterizez impresia, pe care a făcut-o depunerile¹ unora dintre amicii noștri ai[ci]: *penibilă, deprimătoare*.

Nu vroi să mai discut nimic, dar țin să vă atrag atenția asupra următorului *unic* moment, care va mai putea salva situația, pe care *toată* lumea de aici o consideră *perdută*.

E indispensabil ca unul după altul, cu toții să declarați la începutul pledoariilor:

1) Cînd ziarele maghiare aduseră știrea despre înproce-suarea Memorandului, se afirma, că ni se va face proces de înaltă trădare.

2) Prin investigație însă ne-am convins, că nu e vorba de înaltă trădare, ci de un simplu proces pentru *răspîndirea* Memorandului.

3) Am tăgăduit, că noi, comitetul, am fi hotărît *răspîndi*-rea, pentru cuvîntul că, precum redactarea și așternerea la Tron — tot astfel și tipărirea și *răspîndirea* se cuprindeau în concludul conferenței naționale generale.

4) Procesul pentru *răspîndirea* unei scrieri *este* un proces de colportaj, iar noi, comitetul politic al unui popor, trebuie să considerăm *un astfel de proces* drept o *înjosire* nu a noastră, ci a celor pe care noi de fapt îi reprezentăm.

Această declarație trebuie s-o faceți cu toții unanim, ca să amuțească odată infamele exploatări a nenorocitelor depuneri. După ce fiecare va face o asemenea declarație *trebuie* să ridicați chestiunea și mai sus și să nu vorbiți decît politică, lăsînd toate micile mizerii și șiretlicuri cu „*răspîndirea*“ la o parte.

Vorbiți despre Panslavism, Dacoromanism, Chestiunea Orientală, Tripla Alianță, Comunitatea de interese politice dintre micile națiuni din sud-estul Europei etc, etc, dar de răspîndire *să nu vă mai oprîți*.

În fine și cu un singur cuvînt: vorbiți politică și *numai* politică, lăsați odată și pentru totdeauna chestia răspîndirii, în care s-au comis atîtea greșeli oribile.

Orișicare va fi verdictul, *una* să nu o scăpați din vedere: Tendenza de a scăpa de osîndă, tertipurile și apucăturile de a îmblîzi pe bestiile de jurați *trebuie* să-i încurajeze, pe cînd *dignitatea, seninătatea, curajul neînfrînt trebuie* să le *impună*.

Chiar osîndiți să fiți, e *fleac* osînda, pentru că am știre pozitivă, că Weckerle și întreg sistemul liberal cade la sigur, acum sau peste cîteva săptămîni, dar de sigur.

Dipsi Dante

Muzeul jud. Alba Iulia, *Fond Unirea*, nr. inv. 5 336.

¹ Declarațiile acuzaților din timpul anchetei.

IOAN RAȚIU CĂTRE GEORGE MOROIANU

Despre participarea românilor la Congresul naționalităților; a se dezminți știrea din ziarul „Le Temps”. Procesul Memorandului nu va împiedica ținerea congresului; el va fi organizat — în caz de întemnițare a vechiului Comitet central — de către comitetul ce-l va substitui.

Iubite d-le Moroianu!

Am primit scrisoarea d-tale din 8 ale curenteii și în-
dată am dispus la redacțiunea „Tribunei“ să-ți telegrafeze, că
știrea adusă de ziarul „Le Temps“, cu privire la congresul
naționalităților fără participarea partidului național român,
nu e adevărată, ci din contra, comitetul în ședința sa din 3 și
4 febr. a luat toate măsurile de lipsă pentru ținerea con-
gresului și pentru participarea partidului nostru la aceea în-
trunire a naționalităților, care se poate considera de cel mai
mare eveniment în viața popoarelor nemaghiare din această
țară¹. Solidaritatea popoarelor nemaghiare va zdrobi cătușele
de sclavie [. .]

Oricît ar fi de mari greutățile cu care ne luptăm, în-
frățirea cu naționalitățile va învinge și va delătura din ca-
lea solidarității la care năzuim, toate pedicile ce ni le pune
o stăpînire despotică.

Procesul Memorandului este destinat de a ne împiedeca
în acțiunea noastră națională și mai virtos de a ne zădăr-
nici planurile referitoare la Congres, dar în zadar se încearcă
cruzii, că nu vor reuși.

Dacă în procesul Memorandului vom fi judecați, comite-
tul pe care l-am substituit în locul nostru va continua lupta
și dacă pînă atunci nu vom putea ține congresul, el va fi
obligat a ține congresul cu sîrbii și slovacii cu cari suntem
pe deplin înțeleși asupra acțiunii comune.

Jules Brun n-a fost pe aici, dar chiar să vină, multă
politică n-am putea face cu el, ca cu un om nouă necunoscut . . .

Primește salutări cordiale din partea mea și a familiei
mele.

I. Rațiu

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp., f.n.

¹ Vezi nota 1 de la Anexa 77.

S. PERIEȚIANU-BUZĂU CĂTRE GEORGE MOROIANU

Liga culturală este la curent cu articolele apărute în presa franceză despre români.

Sugerează colaborarea Secției din Paris a Ligii culturale cu organizatorii mitingului de la Oxford; englezul H. Gwyne va sprijini la Londra mișcarea propagandistică românească.

Buc[urești], 7/19 feb. [18]94

Iubite Domnule Moroianu,

În fine, D-nu Urechia a găsit scrisoarea și a adus-o astăzi, așa că s-a votat lei 520, din care trebuie să fi primit deja 300, îți trimit azi și restul.

Am primit cu bucurie articolul lui Flourens, și Urechia împreună cu mine, i-am trimis ieri o depeșă de mulțumire. Am adresat-o la ziarul „Le Nord“ neștiindu-i adresa. Bine ar fi să ne trimiteți adresele oamenilor acestora cum este Jules Simon,* Flourens, Gaidoz și alții, ca să-i felicităm și să le trimitem publicațiunile noastre.

Din Englitera primisem știri bune, compatriotul nostru, D-nu Marin Demetrescu care se află la Oxford, în înțelegere cu profesorii de acolo, a aranjat un meeting la Universitate în ziua de 2 martie viitor. Cunoști adresa acestui D-n *Marin Demetrescu 8 Southmoor-Road Oxford*. Cum ne trimiteți nouă informațiuni de pe acolo, așa trimete-i și lui. El ar voi să fie în mai strînsă legătură cu D-ta și Liga din Paris.

Pe de altă parte, pleacă mâine de aici un englez, D-nu *H. Gwyne*, care merge la Londra tot în scopu de a face o mișcare în favoarea noastră. Te-aș ruga dacă mai aveți ceva Replici englezești, trimite lui *H. Gwyne Cox's Hôtel. Termyne-Street London*.

M-am bucurat foarte mult cînd am auzit că conferința ce ai făcut la Școală¹ a reușit de minune. D-nu Picot² este mulțumit. Care este adresa d-lui Picot?

Nuvele mai importante nu avem, decît darea în judecată a „Foi Poporului”³ după cum ai văzut din „Tribuna”. Cînd pleci la armată?

Amicale salutări

S. Periețanu-Buzău

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 678.

* Om politic francez.

¹ Școala superioară de științe politice din Paris, ale cărei cursuri le-a urmat G. Moroianu pînă în 1895.

² Émile Picot, profesor universitar. Vezi M. Dan, L. Major, *Émile Picot și românii din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, An XIII (1970), p. 189—198.

³ Se referă la cel de-al doilea proces de presă intentat „Foi poporului”, a cărui pertractare finală urma să aibă loc la Cluj în 1/13 martie 1894 (cf. „Tribuna”, nr. 18 din 5/17 februarie 1894, p. 1).

82

INSEMNĂRILE lui Francisc Hossu-Longin cu privire la ședința din 23 februarie 1894 în care s-au stabilit principiile pe care se va baza atitudinea memorandiștilor la proces și s-au repartizat apărătorii.

Insemnările sînt ulterioare desfășurării procesului de la Cluj.

Pentru aducere aminte

În conferința, ținută din partea avocaților, cari s-au insinuat de apărători în procesul memorandumului, la 23 februarie 1894 în Cluj, s-au adus următoarele concluse:

1. Conferința națională a hotărît înaintarea la tron a memorandumului, imprimarea și răspîndirea aceluia.

2. Comitetul numai simplu a executat mandatul primit.

3. Executiva a fost aprobată ulterior prin conferință, identificîndu-se întru toate cu ea.

4. Răspunderea o primesc toți membrii comitetului, pentru toată acțiunea, fără însă a altera dreptul fieștecărui acuzat de a constata adevărul în privința conlucrării faptice la răspîndire.

5. Înlăturarea divergențelor între fashiuni, se va face prin atacarea instrucțiunii.

Tot atunci s-a designat de apărători și a numit:¹

1.	Dlui dr. Ioan Rațiu, avocatul	dr. Amos Frâncu
2.	„ George Pop	„ Fr. Hossu-Longin
3.	„ dr. Vas. Lucaciu	„ Mil. Stefanovics
[Stefanovič]
4.	„ Demetriu Comșia	„ dr. George Popa
5.	„ Daniil Barcianu	„ [Samo] Daxner
[slovac]
6.	„ Sept. Albini	„ dr. Ștef. [Cicio] Pop
7.	„ Nic. Cristea	„ Ioan [Iosif] Crișan
8.	„ Iuliu Coroianu	„ dr. Aur. Mureșianu
9.	„ Patr. Barbu	„ dr. Gavrilă [Emil
Gavrilla] [sîrb]
10.	„ dr. Teodor Mihali	„ Cor. Brediceanu
11.	„ Gavril Tripon	„ dr. [I.] Popescu
12.	„ dr. [Aurel] Suciu	„ dr. [Ioan] Roșiu
[Micu]
13.	„ [Mihai] Veliciu	„ dr. [G.] Petrovici
14.	„ dr. [I. T.] Mera	„ dr. G. Dobrin
15.	„ Lazăr Purcărețide	„ dr. [V.] Fodor
16.	„ Vas. Ignat	„ Iosif Roman
17.	Rubin Patiția	„ prin un slovac
18.	Vas. Rațiu	„ Sim. Demian
19.	Gerasim Domide	„ dr. Aurel Isac
20.	George [Alexandru] Filip	„ dr. Laurențiu Pop
21.	Niculăe Roman	„ dr. Silviu Moldovan
22.	I. Munteanu	„ Petru Truția
23.	[I.] Duma	„ dr. Ales. L. Hossu
24.	Rom. Crainic	„ dr. Aug. Munteanu
25.	Dionisie Roman	„ dr. G. Ilea
26.	dr. I. Nichita	„ prin un slovac

La acea conferință au participat:

a) din partea apărătorilor:

1. dr. Aur. Mureșianu, 2. Sim. Demian, 3. Aug. Munteanu, 4. dr. Aur. Isac, 5. I. Roman, 6. dr. Amos Frâncu, 7. Petru Călcunariu, 8. dr. G. Dobrin, 9. Petru Truția, 10. Fr. Hossu-Longin, 11. dr. G. Petrovici, 12. dr. I. [V.] Fodor, 13. dr. Ștef. C. Pop, 14. Coriolan Brediceanu.

b) din partea comitetului:

1. dr. Ioan Rațiu, 2. Nic. Cristea, 3. Dem. Comșia, 4. D. Barcianu, 5. Rub. Patița, 6. Iuliu Coroianu, 7. Vas. Mangra, 8. Gavr. Tripon, 9. dr. Teodor Mihali, 10. dr. I. [A] Suci, 11. Vas. Ignat.

Tot în acea conferință, s-a dat parola, că nici unul dintre acuzați, sub toată durata procesului, să nu se apere și să nu vorbească decît numai românește.²

Cel dintîi, care a ignorat această parolă, a fost Iuliu Coroianu, după ce apărătorii în corpore au fost nevoiți a se retrage: mai ales din vina acuzaților, cari începuseră a nu mai asculta de apărători și a nu respecta conclusele aduse și cu consentimentul lor, — cînd apoi s-a urmat partea cea mai deprimătoare a apărării acuzaților rămași de capul lor, — pînă ce s-a dat cetire declarațiunei cetite de dr. Ioan Rațiu — compusă de Ionel Grădișteanu, împreună cu dr. Aurel Isac, dr. Amos Frîncu, Coriolan Brediceanu și încă careva.

B.C.U. Cluj, *Fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1. Diverse însemnări. 1893—1894, f. 1—3.

¹ La dezbaterea finală a procesului (7—25 mai 1894) nu s-a respectat decît parțial această repartizare a apărătorilor (vezi I. P. [app], *op. cit.*, vol. I. p. 250—251).

² Inițiativa aparține lui V. Lucaciu (B.C.U. Cluj, mss. 4055, *Coresp. George Pop de Băsești*, vol. II, f. 61—62).

83

„**AUTOGRAF** al ilustrului luptător Lucaciu, 1894“.¹

[V. A. Urechia]

*Obiectele de discutat.*²

1) Stabilirea unității de acțiune în linea principală de politică națională a regatului român și a partidului național român din Transilvania și Ungaria, așa, ca unu fără de alții să nu facem nimic.

2). Oare în fața așa-numitelor „simptome de pace“, manifestele din partea guvernului mag[h]iar,³ avem să schimbăm atitudinea de pîn'acum a politicei naționale?

3). Văzînd relațiunile încordate în publicistica română, din pricina unor considerațiuni asupra partidului național din Transilvania și Ungaria, se ivește necesitatea de a ne lămuri poziția.

4). E oportun să sulevăm cestiunea emigrării fraților noștri din țările subjugate, și să o organizăm conform cerințelor situațiunei?

5). Ce măsuri avem să luăm, ca din ocasiunea procesului cu „Memorandul“, cestiunea noastră națională să înainteze spre scopul dorit?

6). Cestiunea colonizării.

7) Înființarea unei bănci naționale pentru inaugurarea unei politice de economie națională în sensul intereselor neamului românesc.

[Vasile Lucaciu]

Biblioteca „V. A. Urechia“ Galați, Col. speciale, mss. V/75.

¹ Notă autografă a lui V. A. Urechia.

² Cu oamenii politici și conducătorii Ligii culturale din București, cu ocazia vizitei lui V. Lucaciu și I. Coroianu în România din februarie-martie 1894 (vezi Biblioteca „V. A. Urechia“ Galați, Col. speciale, F. IV/25).

³ Se referă probabil la convorbirile lui I. Rațiu și I. Coroianu cu ministrul de interne al Ungariei, Hieronymi, din noiembrie 1893 (vezi Z. Pîclișanu, *Din corespondența lui Gheorghe Pop de Băsești — I. Rațiu către Gh. P. de B.*)

VASILE LUCACIU CĂTRE GEORGE POP DE BĂSEȘTI

Cu privire la atitudinea ce o va adopta la procesul Memorandului. Inutilitatea încrederii în împărat. Este convins că unirea Transilvaniei cu România este un proces istoric, pentru a cărui înfăptuire trebuie să se dea dovadă de curaj, demnitate și însuflețire.

Scrisoarea ta mi-a cauzat o mare bucurie, căci mi-a întărit credința că merită să lupti pentru o cauză sfântă văzînd că tovarășii de luptă nu te părăsesc. În această viață plină de amărăciuni, e o adevărată fericire, cînd găsești un suflet asemănător cu al tău. Similis similes gaudet.

Scumpe Bade, suntem în luna martie și numai două luni ne mai despart de desbaterea ce va avea loc la Cluj. Acest proces al nostru va trebui să aibă un răsunset istoric. Aștept cu nerăbdare procesul și sunt convins că vom putea arăta din nou tiranilor noștri demnitatea noastră de a sta neclintiți față de orice tentativă sau uneltire a lor.

În ce mă privește pe mine, eu stau ca și cum aș fi deja la închisoare, nu-mi pot părăsi casa, fără a fi urmărit de jandarmi. ~~Recunoști, dragă Bade, cît a fost de zadarnic să te încrezi în grația împăratului. Nu se deosebește nici el de guvernele sale. Cînd te plîngi la împărat, este ca și cum te-ai plînge directorului pușcării contra brutalității temnicerului. Cauza noastră națională nu se poate cîștiga decît prin lupta și solidaritatea noastră dirză și neînfricată.~~

Sunt sigur că vom fi condamnați grav. Cel puțin să ne purtăm cu demnitate și mîndrie la proces și la pușcărie. Să le arătăm că nu ne temem de amenințările lor, nici de apucăturile lor viclene și nici de cruzimea lor. Ne așteptăm la cele mai grozave inchiziții. Ele nu trebuie să ne intimideze, să ne slăbească credința, ci din contră, să ne-o întărească și convingerea fermă că trebuie să ne desrobim de sub jugul strein cu orice preț, aducînd chiar jertfa supremă: *viața*.

În ce mă privește pe mine, eu m-am obicinuit cu pușcăria. Și am încrederea neclintită că ne vom răzbuna și răzbunarea noastră va fi groznică pentru ei. ~~Eu le-am spus-o la Satu Mare, la proces,² că voi ajunge să fiu ales deputat de Satu Mare pentru dieta din București. S-au cutremurat grozav la această amenințare și nici n-au avut curajul să reacționeze. Simțeau în subconștientul lor că spun un adevăr profetic, pe care ei nu-l vor putea schimba, al cărui proces fatal nu-l vor putea evita, căci așa vrea istoria, așa vrea destinul, fiindcă e firesc să fie așa. E chestie numai de timp și vom învinge.~~

Te rog, dragă Bade, ai curaj și însuflă-le și celorlalți curaj, căci numai avînd curaj vom putea atrage simpatia întregii lumi civilizate spre noi. Pregătiți-vă de procesul Memorandului. Am scris și lui Rațiu la Sibiu, el mă întrece în însuflețire. Dacă avem un astfel de conducător curajos și înțelept vom putea fi condamnați, dar nu învinși.

La revedere la proces. Te salută cu mult drag un viitor tovarăș de robie.

Șișești la 2 martie 1894.

Dr. Vasile Lucaciu.

T. Albani, *Leul de la Șișești*, Oradea, [1936], p. 138—139.

¹ Publicată parțial de A. Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*, p. 272—273, după care o reproduce V. Netea, *Istoria Memorandului...*, p. 224—225.

² Probabil la procesul din 27 ianuarie st.n. 1893 de la Satu Mare, cînd a fost condamnat pentru „calomniere publică a guvernului ungar“, la două luni închisoare ordinară și o amendă de 50 fl. (cf. „Tribuna“, 1893, nr. 12—13, 16—17).

85

CIRCULARA Comitetului central al P.N.R. cu privire la mitingul de la Oxford; sugerează trimiterea de telegrame și scrisori de mulțumire organizatorilor, indicînd și persoanele care au contribuit la succesul acestei manifestații.

Sibiu, 22 februarie (6 martie) 1894.

Mult onorate domnule!¹

Ieri, 5 martie, s-a ținut în Oxford (Englittera) anunțatul meeting în favorul cauzei române,² cu care privilegiu am expedat d-aci o telegramă și o scrisoare de mulțumită.

Vă rog ca și d-voastră, în numele românilor din ținutul d-voastră, să expediați imediat o telegramă și o scrisoare de mulțumită la adresa: W. R. Morfill, profesor universitar la Johns-College Oxford (England), în care scrisoare îl veți ruga pe distinsul president al meetingului ca să exprime mulțumitele dv. călduroase și următoarelor persoane, care se interesează mult de cauza noastră:

Mr. și mme. Sidney Ball, profesor universitar

A. H. Carlyle, profesor universitar

Lady Cecilie Roberts și mister Roberts, profesor universitar

W. Hobhouse, profesor universitar

Mlle Janne Del'homme, profesoară și conferențiară la meeting

Miss Melland (vara ministrului de interne Asquith).

Scrisoarea poate să fie scrisă și românește, fiindcă dl. Demetrescu, student la universitatea din Oxford, și-a luat însărcinarea de a le traduce persoanelor competente.

Primiți asigurarea deosebitei mele stime

Dr. Rațiu

T. Liviu Albini
secretar substitut

P. S. Vă rugăm mai departe ca, pe lângă telegrama și scrisoarea adresată către profesorul Morfill să mai expediați și la adresa celorlalte persoane mai sus însemnate câte o scrisoare de mulțumită.

Toate aceste persoane sînt în Oxford.

[Adresa pe plic:]

D-sale

Domnului Francisc Hossu Longin³

advocat

Deva

B.C.U. Cluj, *Fond. Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1. Coresp. în cauza apărării, doc. nr. 7.

¹ Circulară șapirografiată cu semnături autografe. Un asemenea exemplar vezi și la B.C.U. Cluj, *Fond. V. Fodor*, mss. sertar 324/2, doc. nr. 49, pe care Vasile Fodor și-a notat

textul telegramei și adresei de mulțumire ce le-a expedit organizatorilor mitingului de la Oxford în numele moșilor. Vezi „Tribuna“, nr. 50, din 15/27 martie 1894, p. 2.

² Vezi pe larg în „Tribuna“, 1894, nr. 34—35, 37, 42—45, 52—60; „Dreptatea“, nr. 46, din 26 februarie/10 martie 1894, p. 1 și la G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 37—41.

³ Fr. Hossu-Longin a trimis și el o telegramă lui W. R. Morfill, al cărei conținut a fost scris pe circulara de față a Comitetului central, reprodușă de asemeni în „Tribuna“, nr. 73, din 12/24 aprilie 1894, p. 1.

86

GEORGE MOROIANU CĂTRE IOAN RAȚIU

Solicită anumite precizări privind activitatea politică a românilor transilvăneni, cu scopul de a le pune la dispoziția profesorului H. Gaidoz, care elaborează un studiu asupra românilor din Transilvania. Despre mitingul de la Oxford.

7, Rue Thénard
Paris, 6 martie 1894

Stimate dle Rațiu,

Scuzați vă rog, că iarăși trebuie să vă incomodez cu o rugare. Peste vro 10—15 zile va apare într-o *vestită revistă din Paris un studiu asupra românilor din Transilvania* datorită penei unui erudit: dl Gaidoz¹. Eu m-am pus cu totul la dispoziția învățatului francez pentru a-i da tot concursul la lucrarea ce vrea să facă.

Am trebuință de câteva lămuriri pe cari vă rog să aveți bunătatea a mi le trimite cât veți putea mai curînd. Anume:

În ce scop au fost detașate de la vechia Transilvanie părțile Zarandului și celelalte câteva comitate? Și în ce an s-a făcut această detașare?

Pasivitatea absolută pentru toți alegătorii români din Transilvania și Ungaria a fost votată la conferința din 1890, dacă

nu mă înșel. Pasivitatea pentru alegătorii români din Transilvania a fost definitiv hotărâtă la 1881, nu-i așa?

Cam câți deputați au avut români în cele două ori trei legislaturi cari au urmat după [18]68 și la cari au luat și ei parte?

Vă rog să-mi trimiteți aceste câteva lămuriri, și altele cari ați crede că sunt necesare pentru ca lucrarea dlui Gaidoz să fie complectă și esactă.

Mi se cer din Londra câteva Memoranduri. Dacă mai aveți în limba germană, aveți vă rog bunătatea și-mi trimiteți.

Membrii Ligei și studenții români d-aici doresc de mult să aibă fotografia ilustrului president al partidului național. M-am adresat în București și nu am putut-o obține căci nu mai sunt acolo. Permiteți-mi deci să vă rog chiar pe dv. a-mi trimite *numai* un exemplar, vom reproduce-o aici în câteva sute de exemplare pentru a o avea toți cari au cerut-o.

Aseară după cum știți a fost meetingul de la Oxford.

Între cei care au luat cuvîntul a fost și principele Dim. Ghica fiul ilustrului patriot Ion Ghica.

O scrisoare ce-mi sosește din Oxford astăzi mă anunță că un ungar a cerut voe președintelui meetingului ca să vorbească și el. [...]

După obiceiul ce există în Englitera nu i s-a dat, căci la asemenea meetinguri se expun pur și simplu faptele, fără ca cineva să fie admis să le combată...

Vă doresc sănătate și vă trimit salutările mele respectuoase pentru dv. și pentru onor. dv. familie.

Al dv. prea devotat

George Moroianu

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 511.

¹ Istoricul și profesorul universitar francez Ernest Lavisse, dovedind un mare interes și simpatie pentru poporul nostru, a cerut profesorului universitar Henri Gaidoz să scrie un articol despre românii din Ungaria, pentru a informa și opinia publică europeană despre opresiunea la care erau supuși românii transilvăneni (cf. G. Moroianu, *Unirea de la 1859 și contribuția vechiului regat la unirea cea mare*, p. 37). Henri Gaidoz, istoric și publicist, o personalitate cu

multă autoritate în viața universitară, publică astfel la 15 mai 1894, articolul *Les Roumains des Hongrie*, în revista „La Revue de Paris” al cărei director era de altfel Lavisse. G. Moroianu va traduce în limba română acest articol, tipărindu-l într-o broșură editată de Liga culturală cu titlul: H. Gaidoz, *Românii din Ungaria. Originea, istoria și starea lor prezentă*, București, 1894.

87

AL. VAIDA-VOEVOD CĂTRE GEORGE MOROIANU

Cu privire la editarea și răpîndirea Manifestului studenților din Viena; lipsa de bani și primordialitatea altor evenimente îi țin pe loc. Este posibil ca procesul Memorandumului să se amîne din nou; oricum, agitația în presa franceză este necesară.

Viena, 7/III [18]94

Iubite Moroieni

Cu-ndreptățită indignațiune întrebî, că unde rămîne o ediție franceză a Manifestului. Dar iată cum stăm. Din partea acelor care zici tu că datori sunt să ne sprijinească¹ ni s-a notat prima dată speșele, iar în fine m-a informat Dipsi că neavînd în casă suma necesară nu ne pot ajutama. Ce a fost să facem? Ei nu au bani, noi nici așa. Am resignat în fine la Manifest, neavînd la dispoziție decît 600 fl din Fundațiunea Brătean². Împrejurările au adus-o cu sine, că acuma, cu 2 luni mai tîrziu, sosînd 1/3 din listele exmise, avem 1200 fl.

Pentru fundațiune am plenipotența oficioasă în buzunar.

Am sperat că Inst. Tipogr. din Sibiu va prelua tipărirea. Nu a voit însă. Acuma numai de una mă tem. Nu cumva ulterior să se revoce la locul competent plenipotența referitor la Fundațiunea Br[ătianu], căci atunci, în genere, e imposibil să facem ceva.

Opiniunea publică la noi acasă însă așteaptă o declarație din partea noastră cu atât mai virtuos, că noi cu toată ocaziunea am răspîndit prin publicul român știrea despre Manifest.

Afară de aceasta sunt și vor fi acuzați foarte mulți inși pentru aderență la Replică. Și noi, care moralicește suntem siliți de a ne exprima, să tăcem? Te rog interpelează în mod favorabil pentru noi pe cei din centru.

Acuma stau pe gînduri, ce să facem, cînd să purcedem la edare? Timpul de acuma mi se-mpare cam nefavorabil. În Ungaria căsătoria civilă,³ în Germania convenție cu Rusia etc., în celelalte țări tot așa, mi[-i] teamă că nu ni se va atribui destulă atențiune.

Cu meetingul de la Oxford cum stă treaba? Cine l-a pus la cale? Cum? Eu știu numai că, T. Maiorescu, ori T. Ionescu a fost mult timp prin Anglia.

Despre procesul Memorandului știu atîta, că este foarte posibil să se amîne cu totul. În decursul lui Martie nici la un caz nu se va ținea.

La tot cazul, ar fi foarte bine dacă presa străină ar scrie cît se poate de mult despre chestia memorandumului.

Scuză-mă că-ți răspund așa de tîrziu, dar după rigoros⁴, am fost pe o săptămînă acasă.

Adresa lui Capșa⁵ e: IX Alserstrasse 22, II.

Al tău

A. Vaida

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 239.

¹ Comitetul central al Ligii culturale din București.

² Vezi Anexele 57 și 58. Pentru Fundația Gr. T. Brătianu, a se vedea Ș. Polverejan, *Din activitatea studenților români în străinătate „Charta Rotunda” (1893)*, p. 190—191.

³ Se referă la legile privind obligativitatea căsătoriei civile și protestele ce le-au stîrnit în rîndurile naționalităților din Austro-Ungaria.

⁴ Examen complex, susținut după absolvirea cursurilor, înaintea depunerii tezei de doctorat.

⁵ Vasile Capșa, student la Viena.

SIMION MEHEDIŢI CĂTRE GEORGE MOROIANU

Relativ la mitingul de la Oxford; aprecieri favorabile. Considerații referitoare la posibilitatea, efectul și necesitatea organizării unor astfel de manifestații în Franța, Italia și Germania. Cauzele „pasivității” sale politice.

[Berlin, martie 1894]

Iubite Moroianu,

Am primit și scrisoarea ta cea de a doua, dar înainte de sosirea ei mă pregăteam să-ți mai scriu eu una în care să-ți răspund la câteva întrebări. Află deci că Densuseanu¹ e aici dar nu ne vedem decît foarte rar. Cît despre venirea mea la Paris, nu-i nimic de prevăzut sigur. Foarte posibil că nu mai vin deloc. Mai departe te rog să nu-mi trimeți „Revue de Deux Mondes“ căci o găsesc la Universitate ca și pe multe alte periodice și ziare franceze.

Am citit alaltăieri în „Românul“ o dare de seamă despre meetingul din Oxford. Darea de seamă era fără nici un relief, dar faptele de care pomenea sunt în adevăr însemnate. Din toată agitația externă în chestiunea Ligei, poate faptul acesta e cel mai răsărit, dîndu-se caracterul serios al poporului englez. Unde mai pui poziția lui expectativă, politică, față de puterile continentale!

Cu toată însemnătatea mișcării de ziare din Paris, opinia ziarelor din Paris n-aduce decît puțină apă la moara noastră. Aceasta pentru că francezii în politică sunt lunateci. Ca somnambulii, ei merg drept la o țintă: învingerea Germaniei. Tot ce știu, tot ce gîndesc și tot ce visează noaptea este germanofobie. Deci cînd ne susțin pe noi, ei cred că fac pe șireții, adică lovesc de două ori cu un singur bolovan. Întăi ne *compătinesc* ca infeudații Triplei Alianțe, care ne împiedecă

să ne ocupăm de Transilvania, al doilea ne arată cu mîna protecția rusească și toate binefacerile ei. Nu știu — și nimeni nu poate s-o știe — dacă fiecare individual, luîndu-ne partea, se gîndesc în acest chip ori nu. Dar celui care știe „la bête noire“ o politică externă franceză, așa i se par lucrurile.

În Italia ar fi ceva de făcut cu folos și de aceea locul tău pentru cîteva luni ar fi de 10 ori mai potrivit în Padua, Neapoli ori Roma. Acolo ai putea face meeting ca la Oxford. În Italia suntem crezuți sincer, nu ca în Franța, și cuvîntul italienilor are pentru noi infinit mai multă valoare. Pentru francezi — afară de Nap[oleon] III — noi n-am fost și nu suntem decît niște pioni mizerabili pentru ca să jucăm în șahul altora.

Dar tu nu faci nimic? — Ba da; aș dori și chiar gîndesc să fac și eu ceva. Dar tîrziu și după multă pregătire. Dealtfel, de meeting în Berlin nici vorbă nu poate fi. Meeting contra Ungariei la Berlin ar fi ca și o liturghie cu țuică în Biserica Sf. Petru din Roma.

Dar în Italia de crezi că se poate? — Cred întii pentru că italienii n-au temperament ca nemții, și al doilea pentru că este mai aproape cămașa de piele, decît sumanul. Dar totuși vom cerca pe altă cale. Ceva care să semene cu știința. La timp îți voi spune de ce este vorba.

Mă tem că o parte din scrisoarea mea ai înțeles-o altfel de cum mă așteptam. Îmi spui că eu „sunt pe calea cea adevărată“. Dacă cumva prin aceste vorbe vei fi înțeles că eu m-am consacrat tainelor științei (!) și că sper mult-mult de la *pregătirea* mea, în ce privește lupta noastră de mai tîrziu, te înșeli. Desigur că cu ceva pregătire mai matură voi putea aduce o armă mai mult în luptă. Dar nu-i nevoia de arme care mă face pasiv. E întii dependența materială și morală față de Soc. Geografică,² și mai mult decît toate e un defect personal și intim care face toată activitatea mea asemănătoare cu mișcarea unui ceasornic, a cărui roțițe se învîrtesc regulat pînă în dreptul unei știrbituri și acolo se opresc ori se învîrtesc pe loc. De ce defect este vorba nu mai încerc să-ți spun. Destul că sunt oameni care poartă cu ei un blestem din naștere și acela le face deșartă toată viața. Ce vrei, unul are sete de apă, altul de apă și de toate beuturile fine. Unul se satură dintr-un pahar, altul simte că de-ar bea un rîu ar rămîne tot cu sete.

În fața camerei mele e o biserică și clopotele sună pentru Paștele de miine. Mai mult ca oricînd mă simt străin de toată înviorarea vieții.

Vă îmbrățișez pe toți

S. Mehedinți

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 154.

¹ Ovid Densusianu.

² Era bursierul acestei societăți.

89

GEORGE MOROIANU CĂTRE IOAN RAȚIU

A primit informațiile cerute. Are trebuință și de altele — le înșiră reproducînd o scrisoare a lui H. Gaidoz. Considerații privitoare la organizarea de mitinguri în străinătate — în Franța, Anglia și Italia.

7, Rue Thénard
Paris, 30 martie 1894

Stim. dle Rațiu,

Vă mulțumesc cordial pentru instrucțiunile [informațiunile] ce ați avut bunătatea a-mi trimite și pe cari le-am dat dlui Gaidoz, pe care l-am văzut ieri. Dsa îmi spune că mai are trebuință de textul ordinațiunei ministrului de justiție din 14 mai 1871 de sub n°. 1498, sau mai bine zis de *acea parte a acelei ordinațiuni* prin care se traduce în limba maghiară patenta din 1852 și hotărește ca această patentă să rămînă și mai departe în vigoare. Vă rog deci însărcinați pe cineva ca să copieze aceea parte din patentă, care mi se va tri-

mite în urmă, atît textul magyar cit și o traducere germană a lui.

În momentul cînd scriu aceste rînduri îmi sosește o scrisoare de la dl Gaidoz în care iată ce mă mai întrebă:

„După ce ai eșit ieri de la mine mi-am adus aminte de un punct asupra căruia îți atrag atenția în corespondența dtale cu dl Ratziu. Anume: generalul Doda a fost condamnat pentru delict de presă la Arad? Or, Aradul nu este în Transilvania, prin urmare patentă din 1852 trebuie că n-a fost menținută numai pentru Transilvania. Aș dori deci o lămurire în această privință și cred că textul sentinței adusă contra generalului Doda m-ar putea lămuri.“

De aceste deslușiri și texturi va avea dl. Gaidoz trebuință pe la 15 aprilie st.n., așa încît va fi destul dacă mi le veți expeda d-acolo pe la 12 aprilie. Lucrarea dlui Gaidoz va apare la 1 mai. După cît vedeți, dl Gaidoz nu vrea să lege numele dlui d-un studiu care n-ar fi în conformitate cu realitatea.

În ceea ce privește aranjarea unor meetinguri, aici este imposibil dle Rațiu. De mult ne-am gîndit noi — cești d-aici — la așa ceva, dar cunoaștem caracterul francesului, și știm că este imposibil, cel puțin pentru moment. Zilele trecute chiar conversam cu o persoană politică importantă, și voind să sondez opinia acestui domn îi spusei de meetingul din Oxford. Domnul îmi răspunde repede și degrabă că simpatiile englezilor pentru noi nu sunt mai mari ca ale francesilor, dar ei (englezii) au interese mai directe și mai imediate în Orient și de aceea, el crede că meetingul din Oxford a fost numai un început al intervenției englezilor în cauza noastră . . .

Un teren mai potrivit decît în Franca, pentru aranjarea de meetinguri este Italia. Chiar sunt în înțelegere în acest scop cu dl Fava de la Universitatea din Parma.¹ În Italia sunt sigur că vom reuși.

Vă rog primiți expresiunea stimei și devotamentului meu.

George Moroianu

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 512.

¹ Roberto Fava, profesor, publicist — vezi D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului*.

IOAN LUPULESCU CĂTRE GEORGE MOROIANU

Despre pregătirile Ligii în vederea procesului. Indicații pentru o cit mai largă propagandă în străinătate, mai ales prin presă.

București, 15 aprilie 1904¹

Scumpe amice,

Nu ne mai preocupă decît procesul Memorandului. La 7 mai st.n. are loc; o știi. Noi vom face metinguri; mîine poimîne expediem în toată lumea la asociațiile de studenți un apel *scris*², cerîndu-le să dea cel puțin telegrame la adresa Iuliu Coroianu, avocat, Cluj.

Faceți și voi propaganda voastră pe acolo, mai ales cu naționalitățile. Vom trimite cîte un apel și presei, mai mult cu scopul de a deștepta atenția lor asupra procesului. Tu previno pe „Débats“ și „L'Indépendance“. Vei primi știri destule de cursul procesului; probabil voi merge eu la Cluj.

Ar fi trebuit voi să publicați un nou apel în presa franceză. Vezi ce se poate face.

Dar vezi fă mișcare și în Belgia. Scrie studenților belgieni, cu care ai legături, să trimită telegrame de încurajare. Dar scrie asemenea și romanilor, ca și ei să scrie.

Dar scrie, îți zic încă o dată, nu da îndărăt. N-o să țină mult, căci după condamnare va veni desigur ruina și tăcerea.

Vezi dacă ai pe cineva, trimite-l la Cluj, dintre francezi. Adică e o dorință a noastră, dacă o avea bani, că noi nu prea avem.

Stăruie în fine pe toate căile și agită. Gîndiți-vă și voi, Liga din Paris, să faceți ceva. Puneți bărbați de valoare să miște și ei.

În fine, ce să-ți mai spun: fă circulară ziarelor, că biroul nostru le va da știri de proces și să nu primească pe ale ungu-

rilor. Scumpe amice, te pricepi bine, lucrează cum te pricepi mai bine³. Arată de câți bani ai nevoie pentru acest scop.

Te îmbrățișez

Lupulescu

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 127.

¹ Datarea greșită, aparține lui G. Moroianu. Este de fapt anul 1894.

² Vezi Anexa 96.

³ Pentru activitatea desfășurată în străinătate de G. Moroianu, vezi pe lângă publicațiile acestuia și M. Băltescu, *Contribuția lui George Moroianu la făurirea statului național român unitar*, p. 227—237.

91

GEORGE MOROLANU CĂTRE EMILIA RAȚIU

Cu scopul de a publica într-o revistă franceză biografia lui I. Rațiu, cu ocazia procesului Memorandului, solicită date privind viața și activitatea politică a președintelui partidului.

Ecoul procesului în opinia publică franceză.

Paris, 15 aprilie 1894
7 rue Thénard

Stimată Doamnă Rațiu,

O rugăciune am să vă fac și de aceea îmi cer mai întâi scuze că trebuie să Vă deranjez. Informațiunile de cari am trebuință nu mi le-ar putea da altcineva, sau dacă chiar ar și putea să mi le dea, Dv. sînteți în măsură mai bine ca oricine să mi le dați exacte. De aceea mi-am luat libertatea să mă adresez Dv. Iată de ce e vorba:

Acum, cu ocazia procesului Memorandului, am crezut că va fi momentul cel mai potrivit pentru a publica într-o revistă franceză biografia Dlui Rațiu.

Spre scopul acesta am trebuință de un scurt rezumat al vieții și activității politice a ilustrului dv. soț.

Cunosc câteva date din viața Dlui Rațiu, dar acestea nu sunt suficiente pentru a publica o biografie.

Vă rog deci respectuos să binevoiți a-mi răspunde la următoarele întrebări:

1. Anul nașterii (știu că e 1829, dar nu sunt sigur.)
2. Studiile la ce universități și le-a făcut: (Mi se pare la Viena și Budapesta. La care din aceste univ. a luat doctoratul în drept).
3. Activitatea Dlui Rațiu în revoluția de la 1848.
4. Misiunea ce a avut-o la Viena din partea românilor la 1865. Și cari români au mai luat parte împreună cu D[umnea]lui la conferințele ce le-a avut cu împăratul?
5. Câteva puncte mai însemnate din viața Dlui Rațiu de la 1868—1892.
6. De câte ori anume a fost ales de president ori vice-president al Partidului național?

7. Evenimentele de la Memorand încoace le cunosc bine, așa încît vă rog să nu vă mai obosiți a mi le scrie.

Procesul Memorandului va face aici o profundă impresiune. Luăm toate dispozițiunile necesare pentru a-i da o publicitate cît mai întinsă.

V-aș fi foarte recunoscător, dacă ați face să-mi parvină informațiunile ce Vă cer pînă la 1 Mai st. n., ca să pot publica biografia în 15 Mai.

Primiți, Vă rog, stim. Doamnă, expresiunea sentimentelor mele foarte respectuoase și asigurarea sincerului meu devotament.

George Moroianu

[Adresa pe plic:]

Madame

Emilie Dr. Ion Rațiu
Hermannstadt (Sibiu)
Autriche-Hongrie

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. f.n.

AMOS FRÂNCU CĂTRE FRANCISC HOSSU-LONGIN

Despre programul preconizat în vederea apărării; deoarece A. Isac a pregătit „partea istorică a cestiunei autonomiei transilvane“, ar fi indicată o schimbare a „clienților“, astfel ca pledoaria privind „cestiunea istorică“ să fie la începutul procesului.

Stimate și iubite nene Francisc!

Programul apărării a fost schițat astfel, că colegul și amicul nostru comun dr. Isac să desvolte ca orator principal partea istorică a cestiunei autonomiei transilvane.

Designarea apărătorilor singuratici — credem noi — va fi încredințată biroului nostru, această însă a făcut-o însuși Comitetul, și așa dr. Isac a ajuns ca apărător la al 22-lea loc, unde după forma prezentării abia va putea reveni la dezvoltarea intensivă a cestiunii istorice, care după programul nostru și firea lucrului mult-puțin ar fi să fie spusă la început.

Descoperindu-mi aceasta mie fratele Isac și eu din parte-mi prezentând afacerea dlui dr. Rațiu, dsa și-a exprimat părerea, că doară s-ar putea regula astfel afacerea, ca să schimbați voi amândoi clienții ca să fie dînsul la început cu cestiunea istorică.

Observă, că după cum m-am convins, dr. Isac a făcut studii profunde istorice, și de aceea să va adresa și la tine în cauză.

Dacă crezi că interesul acesteia legitimează dorința sa, te cunosc un aderent cu mult mai insistent a aceleia, decît să nu intervii însuși pe lingă badea George și să vă învoiți la acest schimb.¹

Te salută cu devotament al tău tînăr frate

Amos

Sibiu, 16/IV [1]894.

[Adresa pe plic:]

Prea onoratului domn
Francisc Hossu Longinu
advocatu
Deva

B.C.U. Cluj, *Fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1. Coresp.
în cauza apărării, doc. nr. 14.

¹ Schimbul s-a făcut: avocatul Aurel Isac devenind apărătorul lui George Pop de Băsești, iar Fr. Hossu-Longin al lui Vasile Rațiu (cf. I. P. P[app], *op. cit.*, vol. I, p. 250). Dar „partea istorică a cestiunii autonomiei transilvane“ n-a mai fost dezvoltată la proces, pentru că în 10 mai 1894 toți apărătorii în urma piedicilor puse de tribunal, „renunță la oficiul apărării, chiar și contra voinței clienților“ părăsind sala de ședință (cf. I. P. P[app], *op. cit.*, vol. I, p. 265—266).

93

S. PERIEȚIANU-BUZĂU CĂTRE GEORGE MOROIANU

Despre pregătirile Ligii culturale în vederea procesului memorandist; îi va trimite mai multe materiale referitoare la proces, traduse în limba franceză, pentru a le pune la dispoziția presei; se vor organiza mitinguri de protest în toată țara; indicații pentru cazarea corespondenților străini. Este necesară o reinviorare a presei occidentale.

Buc[urești] 7/19 apr. [18]94

Iubite Domnule Moroianu

Este de mult de când nu ți-am mai scris, cauza nu este alta decât că sunt ocupat mai mult decât puterile mele.

Voi fi și de astă dată foarte scurt. Mîine îți trimit stipendiul pe care am întîrziat de a ți-l trimite din mai multe cauze.

Ziarul „La Patrie“ publica un articol important asupra procesului Memorandului. Îți voi trimite vreo 20 numere ca să le împarți pe la ziarele din Franția. Poimîine îți voi trimite: Programele politice ale Românilor Transilvăneni¹ însoțite de Memorand ediția franceză. Asemenea și Actul de acuzație în franceză. Faceți totul de mișcați presa, căci văd că tace ca un pește. Puneți pe cineva să publice vreun articol mai mare și stăruiți să trimită corespondența, căci venind mulți streini poate vor avea rușine... [indescifrabil]. Noi de aici am mișcat tot. Studenții s-au adresat la toate societățile studențești, la presa străină. Marea Lojă francmasonică s-a adresat la peste 300 loji din străinătate cerînd ajutor și participare la proces. La 1 Mai s.n., 19 April vechi se țin metinguri de protest în toată țeara și se vor da telegrame Comitetului de la Sibiu și Regelui. La 6 Mai s.n., 24 Apr. v. mari meetinguri, la București și Iași. Dacă vine cineva, cereți D-lui *Nicolau Rațiu*, *Jokai ucza 6 Cluj* ca să îngrijească pentru casă căci este însărcinat cu incuarterarea oaspeților. Se va forma un birou de presă. S-a convocat toate comunele vecine, în masă, iar cele mai depărtate va trimite delegați.

S-au regulat stenografi și se fac pregătiri mari.

De la Dv. nu stăruim decît să faceți a veni corespondența dacă se poate. Scrie la Anvers, Bruxelles, Londra să se miște și pe acolo lumea.

Dacă un Leseur, Flourens ori alt scriitor va da strigătul de alarmă, sunt sigur că se vor găsi ziare care să trimită corespondenții lor, cel puțin pe cei de la Viena. Ziarele unguerești deși foarte bavarde în alte împrejurări, fac o tăcere mare împrejurul acestui proces monstruos. Se pare că presa franceză duce aceeași atitudine. [...]

Îți voi trimite de aici tot ce mă voi pricepe că poate să-ți servească la ceva. Spune D-lui Cantilli,² Ghica și ceilalți să mă ierte dacă nu le scriu, dar sunt tare ocupat. Mi-am neglijat și profesia și afacerile mele numai pentru această cauză, căci afară de Lupulescu, ceilalți amici se mulțumesc cu vorba și-și văd de treabă.

Te rog a găsi pe D-nu Marin Demetrescu care mi s-a spus că este la Paris și spune-i că am trimis D-lui Morfill și D-șoarei Del'homme: „Curtea de Argeș“ bogat legată. Spune-i

să scrie și dinsul pe la Oxford ea cel puțin să se dea telegrame ori scrisori la Sibiu ori la Cluj cu ocazia Procesului.

Mișcați și pietrele pentru a ne veni în ajutor. Faceți o adunare mare de toți studenții români și francezi la 1 Mai sau altă zi și faceți proteste, adrese de simpatie, ori ce veți crede.

Amic
S. Periețianu-Buzău

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 188.

¹ Se referă la broșura editată de Liga culturală: *Programele naționale ale românilor din Transilvania și Ungaria însoțite de Memorandul adresat împăratului Francisc Iosif I la 1892 și de legile naționalităților de la 1864 și 1868*, București, 1894.

² P. G. Cantilli, student, vicepreședintele Secției din Paris a Ligii culturale.

94

ADRESĂ a biroului Comitetului central al P.N.R. din 21 aprilie st. n. 1894, prin care noul Comitet central, ales să substituie pe cel vechi, a fost convocat la Cluj, pentru a i se preda „agendele și conducerea partidului”, în cazul eventualei condamnări a memorandiștilor.

Stimabile domnule!¹

În fața procesului memorandului și a eventualei înțemnițări aproape a tuturor membrilor actualului comitet central al partidului național român din Ungaria și Transilvania; mai departe, avînd în vedere că nici scurtîmea timpului și asprimea a anotimpului de eamnă, dar mai ales nici împrejurările politice n-au fost acomodate pentru a se ținea o conferință a reprezentanților alegătorilor români, care să se îngrijească de conducerea partidului pentru eventualitatea

mai sus menționată, comitetul central în ședința sa ținută în Sibiu la 3 ianuarie n.a.c. a hotărît a se îngriji însuși de substituirea sa pînă la proxima conferință națională și spre acest șfîrșit a ales un comitet de substituți, care va fi chemat să iee în primire de la actualul comitet central, după eventuala lui condamnare, agendele și conducerea partidului.

Avînd plăcerea de a vă comunica că și dvoastră, stimabile domnule, faceți parte din comitetul de substituți, ne luăm voe a vă ruga, ca pentru 5 mai n.a.c. orele 3 d.a. să binevoiți a veni la Cluj, unde comitetul central împreună cu substituții vor ține o ședință comună (în hotelul Hungaria) și vor hotărî cele de făcut.

Primiți, stimabile domnule, expresiunea distinsei noastre stime și considerațiuni, ce vă păstrăm.

Sibiu, 21 aprilie n. 1894.

Biroul comitetului central al partidului național român.

Dr. Rațiu
(presiden.)

S. Albini
secretar

D-sale domnului
Vasile Mangra, profesor
Arad

Arhiva Bibliotecii Mitropolitane Sibiu, *Fond V. Mangra*, doc. nr. 203.

¹ Adresă șapirografiată cu semnături autografe.

GEORGE MOROIANU CĂTRE IOAN RAȚIU

Despre studiul lui H. Gaidoz care va apare în „La Revue de Paris“. Comunicatul Partidului Național Român din 4 aprilie 1894; impresia făcută în străinătate. În timpul procesului așteaptă zilnic „detalii telegrafice“ pentru a le difuza presei franceze.

Paris, 21 aprilie 1894
7 rue Thénard.

Stimate domnule Rațiu,

Am primit comunicările ce ați avut bunătatea a-mi trimite și vă mulțămesc cu atât mai virtos că acum în toiul ocupațiilor multiple ce trebuie să aveți cu procesul de înaltă trădare, ați găsit puțin timp să vă ocupați și cu dl Gaidoz. Ne dați un exemplu nobil de muncă și de stăruință și fiți sigur că tînăra generație va ști profita de el.

Studiul dlui Gaidoz va apare peste citeva zile în „La Revue de Paris“. Articolul din toate punctele de vedere ne este foarte favorabil și reputațiunea revistei care îl va publica și numele autorului sunt garanția cea mai sigură a succesului lui.

Manifestul (sau enunțiațiunile cum le ziceți acolo) ce l-ați adresat poporului român,¹ l-am publicat și în foile d-aici în extras. L-ați putut vedea în „Journal des Débats“ ce v-am trimis.

Pentru procesul din Cluj, aștept să mi se trimită zilnic detalii telegrafice pentru a le împărtași presei. Pentru mai bună controlă ar fi bine ca toate telegramele ce mi se vor expedia peste zi să mi se trimită seara în scrisoare.

Tonul în care ați vorbit poporului în manifestul dv. a fost demn și a făcut aici o bună impresiune. Străinătatea așteaptă să vadă ținuta comitetului național la Cluj, ca după ea să judece mișcarea românilor. Noi românii știm dinainte că această ținută va fi nobilă și bărbătească, va fi la înălțimea aspirațiilor noastre drepte.

Vă doresc sănătate și tărie ca să puteți rezista tuturor loviturilor ce vă mai așteaptă și vă rog să primiți salutările mele respectuoase.

Al dv. prea devotat

George Moroianu

P. S. Cărțile vi le voi înapoia luna viitoare.

Telegramele ce-mi veți trimite mie le voi strecura în

presa din toată Franța, din Belgia și în câteva ziare din Londra și Elveția. Pentru presa italiană veți trimite dlui Fava la Parma.

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 513.

¹ Publicate în „Tribuna“, nr. 61, din 29 martie/10 aprilie 1894, p. 1.

96

PROGRAM DE ACȚIUNE

Proiectat de comitetul provisor al tinerimei române din Ungaria și Transilvania din incidentul procesului politic al „Memorandului“, care se va pertracta la 7 mai n.a.c. înaintea curții cu jurați din Cluj.

I

Comitetul provisor, în considerarea împrejurărilor grele și a stărilor politice insuportabile, în care se află poporul român din Ungaria și Transilvania, prigonit de veacuri, a luat asupra sa sarcina, ca în conțelegere cu fruntașii mișcărilor noastre naționale și cu frățescul concurs al întregii tinerimi universitare de la Viena, Budapesta și Cluj, precum și a unor studenți mai distinși de la gimnasiile noastre române, să organizeze o mișcare națională cu ocasiunea procesului „Memorandului“.

II

Spre a putea asigura acestei mișcări dimensiunile, demnitatea și măreția cuvenită, comitetul provisor are următoarele modalități în vedere:

I. Toți tinerii români inteligenți¹ și cu inimă pentru cauza națională sunt invitați a participa la organizarea acestei mișcări.

2. Întreaga preoțime română de ambe confesiunile să fie rugată ca în duminica Tomii să vestească poporului credincios însemnătatea procesului intentat comitetului național, ear în luna viitoare, 7 mai n. să țină în toate bisericile serviciu divin cu rugăciunea „ca Dzeu să ajute dreptății“.

3. Întreg poporul român din Ungaria și Transilvania să fie invitat a participa la pertractarea procesului, și anume:

a) locuitorii comunelor din regiuni mai îndepărtate de Cluj, prin delegațiuni după putință cât de numeroase;

b) din comunele mai apropiate de Cluj să se pornească poporul în masse;

c) la tot casul și din toate comunele locuite de români să se trimită comitetului național la Cluj pe zilele de pertractare adrese de aderență iscălite și de femei.

4. Întreaga națiune română să fie invitată a arangia în *ziua de 3/15 mai* manifestațiuni naționale cu serbări bisericesti și sociale în amintirea acelei *zile mărețe*.

5. Fiindcă după statutul organic al bisericii ortodoxe rom., sinoadele eparchiale sunt convocate pe timpul când se pertractează procesul Memorandului: comitetul tinerimei să invite sinoadele eparchiale întrunite, precum și consistoriile bisericii române gr. catolice, ca prin adrese oportune să atragă înalta atențiune a maiestății sale preagrațiosului nostru monarch asupra stărilor abnormale, ce turbură liniștea credincioșilor bisericii române din pricina șovinismului maghiar.

6. Comitetul tinerimei să invite pe colegii săi de la universitățile din România, ca din incidentul procesului politic al Memorandului să aranjeze întruniri naționale de manifestațiune, și anume: *marți, a treia zi de Paști*, să se țină întruniri în toate orașele provinciale din România, ear în *duminica Tomii* să se țină câte o *întrunire monstră* în București, și Iași cu participarea delegaților din toate orașele țării. Din acestea întruniri să se expedeze adrese de aderență la comitetul național și în același timp adrese M.M.L.L. Împăratului Austriei și regelui României, în care adrese să se atragă atențiunea maiestății sale, că cel mai credincios popor al Casei Habsburgilor e aruncat pradă șovinismului sălbatic al maghiarilor, și să se ceară intervenirea în favorul fraților asuprași.

Colegii de la universitățile din România să fie d-ase-menea invitați a se adresa direct, sau prin Liga culturală, către

studenții universităților din străinătate, ca pe ziua procesului să trimită comitetului național număratoase adrese de simpatie și proteste [...]

Delegațiunea tinerimei române
din Trans[ilvania] și Ung[aria].

B.A.R.S.R., A. 624, *Fond Alex. V. Periețeanu-Buzău*, I, act 12.

¹ Intelectuali.

97

APELUL Comitetului național al studenților români din București adresat colegilor lor din Germania și Austria pentru a se solidariza cu ei împotriva tendințelor de maghiarizare forțată din Transilvania; arată pericolul prin care trec și frații lor sași; prezintă mișcarea memorandistă și urmările ei: procesul de la Cluj.

București, den 22ten April 1894

*Sehr geehrte Collegen!*¹

Es sind fast 4 Jahre her, seitdem wir uns an Euch mit der Bitte um Euren moralischen Beistand zu Gunsten des Kampfes der siebenbürgischen Rumänen gewandt haben. In unserem Appel betonten wir unsere gemeinschaftlichen Interessen: einerseits habt Ihr in Siebenbürgen sächsische Brüder, die unterdrückt und in Ihrer nationalen Entwicklung bedroht sind, obwohl nicht in dem Maße wie die Rumänen [...]

Ferner wiesen wir in unserem Appel auf die Gefährlichkeit des Verfolgungssystems der Ungarn hin, die in ihrem wahnsinnigen Streben alle Nationalitäten in ihrem Lande, die doppelt so zahlreich sind wie sie, zu magyarisieren, die Feindschaft und den Haß aller gebildeten, edlen Menschen gegen sie geweckt haben.

Der unerträgliche Zustand, in dem die Rumänen gerathen waren, hatte sie schließlich gezwungen ein Memorandum, worin sie ihre Beschwerden und Wünsche darlegten, abzufassen, um es ihrem Kaiser Franz Iosef in Wien zu überreichen.

Drei hundert Delegierte hatten sich im Mai 1892 nach der Hauptstadt begeben, wurden aber, in Folge der strafbaren Drohungen der Magyaren vom Kaiser nicht empfangen. Seitdem haben die Magyaren eine Menge Grausamkeiten und Verbrechen verübt, die Führer der Rumänen wurden in zahlreiche Prozesse verwickelt, in den Kerker geworfen, wo noch heute 5 von ihnen schmachten, und die Wuth des magyarischen Pöbels gegen die Rumänen entfesselt. Damit das Maß aber voll sei, wurde das gesamte National-Comité der siebenbürgischen Rumänen, bestehend aus 25 hervorragenden Männern, wegen Hochverrath angeklagt, weil es an der Spitze von 300 Rumänen die Beschwerden des rumänischen Volkes vor die Stufen des Thrones hatte tragen wollen.

Dieser Proceß wird vor dem Geschwornengericht in Klausenburg am 7. Mai l. J. zur Verhandlung kommen. Er wird das größte Ereignis in der Leidensgeschichte des rumänischen Volkes in Siebenbürgen bilden, aber auch der letzte ungeheuerliche Versuch der Magyaren sein, ein ganzes Volk zu zerschmettern. Denn, ist es schon unerhört, ein ganzes Volk auf die Anklagebank zu schleppen, so ist es noch unerhörter, es deshalb verurtheilen zu wollen, weil es gewagt hat, seinem Kaiser gerechte Beschwerden vorzulegen.

Man wird also zu Landesverräthern, wenn man in Ergebenheit und Unterwürfigkeit an die Stufen des Thrones tritt! Durch diesen Proceß soll das rumänische Volk in seinen dynastischen und patriotischen Gefühlen erschüttert werden!

Wenn wir Eure Aufmerksamkeit auf dies Ereignis lenken, so halten wir es für überflüssig, Euch die Entrüstung des rumänischen Volkes allerorts zu schildern. Dieser Proceß wird aber auch die übrige Welt vollauf überzeugen, daß im Herzen Europa's ein Volk lebt, das sich durch Grausamkeiten und Verbrechen erhalten will. Ein allgemeiner Schrei der Verzweiflung wird die Berge und Thäler Siebenbürgens durchhallen und dieser Schrei wird alle Herzen rühren, die für die Gesittung, den Frieden und die Humanität schlagen.

Es verträgt sich nicht mit dem Stolze der Rumänen, ein solches Verbrechen ungeahndet zu lassen, und die Welt von

dieser Ungerechtigkeit nicht in Kenntniss zu setzen, wäre von uns, Euren Kameraden, die in diesen Kampf eingetreten sind, ein Verbrechen.

Wir haben nicht umhin gekonnt, uns an Euch zu wenden, werthe Collegen! Seit fast dreißig Jahren regiert ein edler Sproß der Hohenzollern unser Land. Von der Klugheit und Weisheit unseres Königs beseelt, glauben wir eine höchst kluge und weise Handlung zu begehnen, wenn wir uns in erster Reihe an Euch wenden, die Ihr die Verhältnisse unparteiischer beurtheilen könnt. Eure Sympathien und Ermuthigungen sind uns die besten Waffen im Kampfe für Volksthum und Freiheit. Wir richten demnach einen dringenden Aufruf an Euch, Ihr möchtet Eure Theilnahme für unsere Sache bei Gelegenheit dieses ungeheuerlichen Processes, nach Eurem Gutdünken, zeigen. Wir sind überzeugt, daß Ihr gleich uns die Magyaren, diese Ruhestörer und Feinde des Friedens, brandmarken werdet.

Diesen Aufruf haben wir, wie sonst, an alle Vereine unserer Collegen in Europa gerichtet. Und wir hoffen, daß Ihr, Vertreter des tonangebendsten Volkes in Europa, nicht die Letzten sein werdet, wenn es sich darum handelt, sich gegen die Tyrannei aufzulehnen. Viele unserer Collegen aus dem Nachbarreiche, und Italien werden diesem Prozesse beiwohnen. Alle Studentenvereine, die von Anfang an sich mit uns solidarisch erklärt haben, werden Ermuthigungsschreiben an das romänische Volk nach Klausenburg am 7. Mai richten. Wir leben in der Hoffnung, daß unser Nothruf vor allem Eure edlen Herzen rühren wird.

Am Schluß theilen wir Euch mit, daß der briefliche Verkehr mit den Romänen am 7. Mai, dem Tage der Eröffnung des Processes, durch Herrn *Iuliu Coroianu*, Advokat in Klausenburg, Siebenbürgen, bewerkstelligt wird.

Unsern collegialischen Gruß!

Für das National-Comité der romänischen Studenten:

N. Branzieu²

Muzeul jud. Braşov, *Fond G. Moroianu, Documente, f. n.*

² Apelul este tipărit în „Lito-Tip. Carol Göbl, str. Doamnei, 16“ din Bucureşti și poartă antetul: *Comitetul național al studenților români, strada Nouă, 6.*

² Semnătură autografă.

EMILIA RAȚIU CĂTRE GEORGE MOROIANU

Ii trimite „biografia cerută“.

La procesul de la Cluj ar fi indicat să asiste și corespondenți de presă din străinătate.

Opinia publică din Transilvania e agitată; I. Rațiu, hotărît a duce lupta pînă la capăt, în 4 mai pleacă la Cluj.

Stimate domnule Moroianu

Scuză te rog că viu așa tîrziu a-ți răspunde. Soțul meu însă fiind foarte ocupat cu pregătirile pentru procesul din 7 mai, nu a putut pînă azi să-mi dea cîteva deslușiri pe care eu nu le știam chiar bine.

În fine aci îți trimit biografia cerută, pe scurt, dar corectă.

De la 1892 încoace, după cum îmi scrii, ești bine informat despre activitatea soțului meu, prin urmare vei adăuga dta ceea ce lipsește.

Ar fi de dorit, ba chiar foarte de lipsă, ca secțiunea Ligei din Paris să trimită un corespondent francez pentru 7 mai. Foile maghiare scriu că vor fi cu ceata corespondenți din toată Europa și de la toate ziarele mai de frunte; nu știm de unde au luat informațiunile, dar în tot cazul ar fi bine după cum ne-a promis și dl. Periețianu-Buzău, ca să vină corespondenți atît din Paris, cît și din Londra, Berlin și Belgia.

Pe aci lumea e foarte agitată, după cum vei fi cetind în Tribuna, procese peste procese, nu știm cînd vor lua sfîrșit. Dar bine e așa, ungerii [...] ne arată calea pe care să mergem.

Soțul meu e rezolut la orișice, el nu va părăsi calea cea adevărată, va merge tot înainte.

În momentul în care-ți scriu am numai o dorință — sănătatea soțului meu să i-o țină bunul creatoriu, atunci și eu voi fi tare.

În 4 mai plecăm, cu ajutoriul cerului, la Cluj. În 7 mai la 8 ore dimineața dta vei cugeta la noi și vei rosti o rugăciune pentru cei care vor cădea nevinovați în temnițele ungeruști.

Primește, te rog, atît de la soțul meu cît și de la mine și familia mea, asigurarea distinsei noastre considerațiuni.

Sibiu, 26/4 1894.

Emilia Rațiu

[Anexă:]

1) Născut în Turda la anul 1829 din părinți nobili, a început studiile la Blaj, după aceea la Cluj, unde a absolvat gimnaziul, filosofia și fizica; la 1847, toamna, a mers la Pesta în seminariul central spre a studia teologia.

2) La 1848 a organizat prefectura lui Balint unde a fost *Tribun*, a scăpat Turda de două ori ca să nu fie aprinsă de oastea lui Iancu, cu toate că turdenii spînzuraseră mai mulți români între care și pe tatăl lui Pappiu. Pentru această binefacere turdenii după un răstimp de 46 ani i-au mulțumit prin devastarea caselor și alungarea din locul său natal. În 1848 lui decembrie, a luat parte la bătaia de la *Hodișiu* și *Teiuș*. În 1849 cînd baronul Kemeny a venit în Munții Apuseni, a luat parte la bătaia de la *Buciumani*, unde ungerii au fost bătuți cu desăvîrșire.

3) La 1850 toamna a mers la Viena unde a studiat 4 ani, apoi s-a reîntors la Pesta unde a depus doctoratul.

4) La anul 1860 pe cînd se afla la Sibiu pentru facerea censurei de avocat, a conceput ideea înființării „Asociațiunei Transilvaniei” pentru literatura poporului român, iar la 1861 a funcționat ca vice-comite în comitatul Turdei; tot în acel an și-a dat demisiunea din acel post (oficiu) și se stabili ca avocat în Alba Iulia, iar mai tîrziu la Turda.

5) La 1861 în luna lui mai a plecat în deputațiune cu metropolitul Șuluțiu, consilari Ilie Macelariu și Iacob Bologa, la Viena, unde așternu la înaltul tron dorințele românilor, unde a stat din mai pînă la finea lui decembrie neînterupt și în acest timp a succes schimbarea guvernului și introducerea sistemului din 1863, convocată fiind *Dieta Ardealului* care a recunoscut drepturile românilor.

6) La 1863—64 este deputat în Dieta din Sibiu, precum și secretariul ei din partea românilor. La 1865 este ales deputat pentru Dieta din Cluj, pledînd ca românii să nu ia parte la acea Dietă (din Cluj), dar rămas în minoritate, în fine, a intrat și dînsul și a fost *autorul votului separat* dat din partea deputaților români, care vot era de cuprinsul ca „deputații români să nu se dimită la pertractarea Uniunii”, convocată fiind această Dietă pe baza legilor feudale. În fine a cerut ca uniunea să se pertracteze în o Dietă ardelenescă convocată pe baza legilor din 1863—64.

7) În anul 1866 a dus la tron petițiunea în numele a 1493 fruntași români între care și un metropolit și doi episcopi. În 1869 în conțelegere cu Ilie Măcelariu a convocat cea dintâi conferință națională la *Mercurea*, care conferință a hotărît abținerea de la alegerile dietale și de la intrarea în parlamentul din BPeșta. Tot în anul acesta a fost apărătorul aprig al sărmanilor Tofoleni, care în timpul său făcuse mare zgomot în lume. A fost și apărătorul juridic a celor mai multe comune din Ardeal în afacerile lor de comasație și agregare.

8) În 1873 a convocat conferința alegătorilor români la Alba Iulia, unde a presidat aceea conferință. În strînsă conțelegere cu renumitul George Barițiu, a combătut politica puținilor activiști români cari intraseră în Dieta din Peșta. Din an în an activiștii au părăsit parlamentul din Peșta, așa încît la anul 1881 s-a primit în conferință *politica pasivității* pentru Transilvania.

La anul 1888 a fost ales președintele comitetului, în locul lui G. Barițiu, care intrase ca președinte la Asociațiunea Transilvană; la 1890 a convocat conferința *memorabilă*, a cărei țipete străbat în România liberă și, în urma aceasta, la 1891 s-a și înființat *Liga culturală a tuturor românilor* și celelalte secțiuni din toate orașele.

Din anul 1892 ianuarie 20, de cînd se datează activitatea mai intensivă, după cum îmi scrii, ești bine informat.

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 539; 539/A.

99

ADRESĂ a biroului Comitetului central al P.N.R. din 5 mai st.n. 1894, prin care solicită ca, în cazul cînd cei dați în judecată în procesul Memorandului vor fi în imposibilitate „de acțiune pe terenul luptei naționale“, noul Comitet central, ales la 3 ianuarie 1894, să continue activitatea celui substituit, încît „causa națională să nu sufere întru nimic“.

Stimate domnule!

Comitetul executiv al partidului național român, în considerare că este pus sub acuză, și astfel nu mai au [are] deplina libertate de acțiune pe terenul luptei naționale; dar mai ales în considerarea unei eventuale condamnări, cari în actuala situație încordată este foarte posibilă, — în ședința sa de la 3 ianuarie a.c., v-a ales membru substitut în locul membrilor dați în judecată.

A făcut aceasta pentru a se îngriji ca organismul și activitatea partidului nostru, și astfel însăși cauza națională, să nu sufere întru nimic.

Aducându-vă aceasta la cunoștință, ne place a crede că dvoastră la cas cînd cei trași în judecată nu vor mai putea lucra, punînd ca și în trecut toată iubirea, tot devotamentul, toată energia în serviciul cauzei poporului român, veți face să nu [se] simtă nici un gol în sînul luptătorilor naționali.

Primiți, prea iubite domn, espresiunea înaltei stime și considerațiuni.

Sibiu, 5 mai n. 1894.

Biroul comitetului central al partidului național.

președinte,

secretar.

Arhiva Bibliotecii Mitropolitane Sibiu, *Fond V. Mangra*, doc. nr. 200.

100

TELEGRAMĂ prin care V. A. Urechia informează pe George Moroianu, președintele secției din Paris a Ligii culturale, cu privire la manifestațiile de solidaritate din București, organizate de această societate în ajunul deschiderii procesului memorandist.

PARIS BUCAREST 1209 104 4 30 SR.¹

AUJOURD'HUI PRIÈRES PUBLIQUES DANS ÉGLISES BUCAREST POUR TRIOMPHE JUSTICE ROUMAINS TRANSYLVANIE

DANS PROCÈS CLAUSENBURG. A 2 HEURES PROCESSION IMMENSE DANS PRINCIPALES RUES. A 3 HEURES MEETING; MILLIERS PERSONNES ET DÉLÉGUÉS DES DISTRICTS; ORATEURS DE TOUS PARTIS POLITIQUES DENONCENT EUROPE.²

PERSÉCUTION CONTRE NATIONALITÉ ROUMAINE. PRÉSIDENT MEETING URECHIA ANCIEN MINISTRE. SÉNATUR DÉPLORE AVEUGLEMENT CHAUVINISTES HONGROIS AFFIN QUE UNION HONGROIS ET ROUMAINS SERAIT GARANTIE PAIX ORIENT DANS FÉDÉRATION PEUPLES CARPATHES BALCANIQUES. MEETING SALUÉ DES 25 MEMBRES DU COMITÉ NATIONALE DE HERMANSTADT. LUTTANT POUR DROITS, NATION ET JUSTICE MEETING APPROUVE UNANIMITÉ RÉOLUTION EN ARPELER AU ROI ET A L'EUROPE.—

URECHIA

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 335.

¹ Sosită la Paris, conform ștampilei, în 6 mai 1894.

² Se referă la mitingul din 24 aprilie/6 mai 1894 (vezi „Tribuna”, nr. 85, din 27 aprilie/9 mai 1894, p. 2—3).

101

AFIȘUL redactat și răspândit de subcomitetul electoral din Țara Birsei, prin care îndeamnă pe români a participa în număr cât mai mare la Cluj cu ocazia procesului Memorandului.

FRAȚI ROMÂNI!¹

Zile de urgiă se năpustesc pe capul neamului românesc!

Poporul român întreg este amenințat cu temniță, pentru că și-a împlinit o sfântă datorință cetățenească, atunci când a subșternut prin comitetul său național

MEMORANDUL

către maiestatea sa monarhul

MEMORANDUL

este al nostru al tuturor și când stăpînirea tirăște înaintea judecării criminale pe aceia, cari n-au făcut altceva, decît a executa VOINȚA NOASTRĂ A TUTUROR, atunci aceea stăpînire a îndrăsnit să calce în picioare voința suverană alor trei milioane de cetățeni!

În 7 mai st.n. va fi ziua în care se va începe procesul în contra comitetului nostru național, a reprezentanței adevărate a voinții poporului român.

În 7 mai se va judeca la Cluj asupra tuturor aspirațiilor naționale!

În 7 mai se va pune la probă cinstea și simțul de onoare al românilor din această țară!

În 7 mai la Cluj lumea va trebui să vadă că poporul român merge alături cu copiii săi aleși!

În fața acestei situațiuni, o singură lozincă trebuie să străbată acum țara de la Tisa și pînă la Bucegi, de la Sătmar pînă la Săcele:

LA CLUJ!

Să pornim la Cluj cu mic cu mare, ca să ne manifestăm în chip grandios durerea și văpaia, mîndria și indignarea ce fierbe în piepturile noastre, precum și NECLINTITA SOLIDARITATE CU COMITETUL NAȚIONAL! — Să mergem în numele sfintei libertăți și să protestăm prin prezența noastră în contra terorismului, ce crede a ne înfringe!

FRAȚI ROMÂNI!

Colțul acest de țară, prin care curg apele Bîrsei, a fost totdeauna unul dintre focularele de viață națională românească! Pe atunci, cînd românimea zăcea încă în letargie, de aici, din Țara Bîrsei s-au înălțat cei dintii luceferi ai vieții naționale, focul sacru ce a pornit de aci, a aprins flacăra sfîntă a ideii naționale în toată românimea!

Români din Țara Bîrsei! Sus inimele! Fiți vrednici urmași ai învăpăiaților voștri înaintași! Ridicați-vă în mase și porniți la Cluj! Căci la Cluj va fi reprezentată toată românimea! Iar acolo, UNDE SUNT TOȚI ROMÂNII, nouă, celor din Țara Bîrsei ni se cuvine unul dintre cele dintii locuri de onoare!

În numele sfintei libertăți, în numele dreptății călcate în picioare și a cinstei neamului românesc vă conjurăm, SĂ PLECAȚI în număr cât se poate de impozant:

LA CLUJ!

Clujul, această Golgotă a martirizatului popor român, va trebui să devină CÎMPUL CEL NOU AL LIBERTĂȚEI ROMÂNE!

Națiunea ne cheamă! Nemernic cine nu vrea să-i înțeleagă glasul!

Brașov, 1894, în ziua sfintei învieri a Domnului nostru Isus Christos.

MAI MULȚI ROMÂNI

B.A.R.S.R., mss. *Fond V. Branîște*, I, impr. 2.

¹ Afișul a fost tipărit la București în: „Tipografia nouă, Pasagiul Băncei Naționale, nr. 19“.

102

CONCEPTUL autograf al discursului ținut de Ioan Rațiu în fața poporului adunat la Cluj, în parcul orașului, (7 mai 1894) cu prilejul procesului memorandist.

Ținută în grădina lui Bánffy, la poporul adunat în cauza memorandumului.¹

Primiți dlor mulțumita noastră cea mai cordială pentru frumoasele cuvinte ce ne adresați.

Venim cu fruntea ridicată, căci conștiința ne e curată și ea ne spune că ne-am făcut datorința și numai datorința, conform mandatului ce l-am primit de la întreg poporul românesc, din Ungaria și Transilvania.

Suntem pe deplin convinși că sfînta noastră cauză românească, susținută cu perseverență și rezoluțiune din partea dv și a întreg poporului românesc, — cu noi în frunte sau fără noi — va ajunge desigur cît mai curînd la izbînda dorită.

Da, trebe să ajungă sfînta noastră cauză la izbînda dorită, căci pe deplin sunt deja încheigate rîndurile noastre și nici-odată n-a fost solidaritatea noastră mai perfectă decît astăzi; una sunt românii începînd de la clerul superior pînă la cel din urmă țăran; uniți în cugete și în simțiri și rezoluți a lupta cu bărbăție pentru drepturile, pe care mereu le reclamăm.

Popor de ordine ce suntem noi românii, veți lupta desigur, dlor, și în absența noastră, totdeauna pe cale legală, căci pe această cale suntem noi tari și nebiruiți, precum tari și ~~neintrecuți suntem în credința neclintită cătră tron și în iubirea nemărginită cătră patria comună!~~

Dr. Rațiu²

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2689.

¹ Informație scrisă cu creionul la începutul discursului de I. Rațiu. Dealtfel, „Tribuna“, nr. 86, din 28 aprilie/10 mai 1894, p. 1, arată că în 25 aprilie/7 mai 1894 în grădina Bánffy din Cluj: „Pe o masă improvizată se urcă atunci domnul president Rațiu, pentru a propovedui poporului cuvinte de iubire neclintită de neam și de țeară“, fără a reproduce însă ceva din discursul președintelui Partidului Național Român.

² Semnătura aparține Emîliei Rațiu.

APELUL redactat de V. Lucaciu și Al. Vaida-Voevod în numele și pentru poporul român, menit a fi lansat probabil cu prilejul adunării populare din Cluj (grădina Bánffy — 7 mai 1894); despre semnificația procesului memorandist, caracterul social și național al mișcării, recomandări privitoare la atitudinea românilor față de autorități și față de evenimentele ce vor urma.

În aceste zile sfinte, sfințite prin suferințele crincene ale atitor suflete românești, mama națiune își îndreaptă graiul său dulce către noi toți, fii iubiți ai mamei, popor mîndru românesc.

Voi cari sunteți la Cluj, și cari vedeți cu ochii voștri cum se înalță fărădelegea asupra dreptății, și voi, cari nu v-ați putut părăsi casele ca să vedeți și voi această priveliște înfiorătoare, știți bine de ce-i vorba aici.

Libertatea națională, drepturile omului, onoarea cetățeanului sunt trase în judecată prin niște suflete șubrede, prin niște călăi, rușinea neamului omenesc, cari n-au nici lege, nici chiar Dumnezeu.

Toți membrii comitetului nostru național și patru prieteni deaproape ai lor, sînt puși pe banca acuzaților, ca niște răufăcători, nu ca dreptate să li se facă, ci să fie osîndiți, pentru că au lucrat spre binele poporului românesc.

Scriem aici numele acestor acuzați, ca să-i aveți pururea înaintea ochilor voștri, să știți pe cine aveți să-i iubiți pe nume, pe cine aveți să pomeniți pe nume în sfintele voastre rugăciuni, să știți, cu fiii și nepoții voștri, cine au stat în zilele acestea în focul luptei pentru dragostea neamului românesc.

Iaca numele lor, scumpe și onorate prin neuitare (lista membrilor acușați): dr. Ioan Rațiu, George Pop de Băsești, dr. Vasilie Lucaciu, Demetru Comșa, dr. Danila P. Barcianu, Septimiu Albini, Nicolau Cristea, Iuliu Coroianu, Patriciu Barbu, dr. Teodor Mihali, dr. Gavrilă Tripon, Aureliu Suciu, Mihail Veliciu, dr. Iuliu Terențiu Mera, Gavril Lazăr de Purcareți, Vasile Ignat, Rubin Pațița, Basiliu Raț, Gerasim Domide, Alex. Filip, Nicolau Roman, Ioan Munteanu, Dionisiu Roman, Ioan Duma, Romul Crainic.

Și ce au făcut acești oameni cinstiți și iubiți ai poporului românesc, ce au făcut de sunt trași în judecată?

Cu toții știm noi că ei sunt nevinovați, că sunt cetățeni nepătați, că nimic n-au făcut împotriva legilor sau împotriva țării.

Să spunem dară aici, că ce este vina lor.

Poporul român din Transilvania și din Ungaria, niciodată, nici pe un moment n-au abzis de drepturile sale naționale, ci

din contră, în contra tuturor tendințelor de asuprire, de de-naționalizare, și-au declarat sărbătorește drepturile ce-i compet, ca națiune, ca un factor în viața publică a statului, a patriei comune.

În vremile aceste, în cari trăim, sistemul de guvernare au năvălit asupra poporului român, și i-au răpit în faptă toate drepturile naționale.

Față de această năvală, poporul român au rămas nemișcat în revendicările sale, și în Conferințele naționale ținute în Sibiu de la 1881 încoace, au lucrat cu toată hotărîrea, ca individualitatea noastră națională să fie recunoscută și apreciată după vrednicie, ca poporul român, precum își ia partea sa din sarcinile vieții publice, plătind porție grea și dînd soldați voynici pentru apărarea țării: să aibă parte și de binefacerile statului.

Limba lui să fie respectată în viața statului, fiii lui să fie aplicați în direcătoriile țării; poporul întreg să fie sprijinit și ajutat în desvoltarea sa culturală și economică; individualitatea sa națională să fie asigurată și ocrotită.

Și cînd poporul român au văzut că dreptele lui reclamațiuni nu sunt băgate în samă, și mai vîrtos se învîrtoșează pornirea dușmănoasă de prigonire spre desnaționalizare, cînd au văzut că n-are ce aștepta de la legislațiunea țării și-au adus aminte că patria noastră are un părinte în capul statului, pre iubitul său monarch, împărat și rege apostolic, și în conferința sa ținută în ianuarie 1892 au hotărît în unanimitate ca să prezenteze majestății sale împăratului și regelui nostru apostolic „Memorandul națiunii române“, carele cuprinde în sine gravaminele poporului român, dreptele noastre dorințe, și totodată să [aducă la cunoștință] și modul cum cugetă poporul român și să îndrepteze relele și cum să să limitească spiritele agitate alor 3 milioane cetățeni români. Și comitetul executiv al partidului nostru național a și împlinit misiunea primită din partea poporului român: au redactat „Memorandul“ și s-au dus cu el la Viena ca să-l supună aprețierii Majestății Sale.

Pasul acesta hotărît a dovedit lumii întregi că poporul român din Transilvania și Ungaria este asuprit și împilat, că acest popor nu mai vrea să poarte jugul robiei nevrednice, și că, deșteptîndu-se la conștiința națională, vrea să intre cu vrednicie în șirul națiunilor libere.

Și lumea toată și-a întors privirea asupra stărilor de lucruri din țara noastră și a pretins, asemenea ca noi, ca în interesul păcii și al liberei dezvoltări a popoarelor, să să îndrepte relele de cari suferă țara noastră.

Vrășmașii noștri politici însă s-au simțit loviți ca prin fulger de această hotărîre a românilor și în loc să se deștepte la o lucrare împăciuitoare, s-au hotărît să innădușească glasul de durere al poporului român, și nu s-au rușinat a bucina în lumea mare că „Memorandul“ nu este al poporului român, că poporul român, blind și răbdător, este indestulit cu soarta sa, și că numai cîteva capete infierbîntate să arată nemulțumite cu starea de lucruri, și că aceste capete infierbîntate nu spun dorința întreg poporului român.

De aceea nu numai că au voit să împedecă ca Memorandul poporului român să ajungă în minile Majestății Sale, ci au pornit goană sălbatecă asupra a tot ce e românesc în această țară și, în trufia oarbă de asupritori, au gîndit că lovind în iubiții noștri conducători, va rămînea și mai departe poporul român ca o turmă de oi necuvîntătoare, bună numai a fi tunsă și mulsă de stăpînitorii săi.

Eacă, iubit popor românesc, pentru aceasta sunt dați în judecata vrășmașilor membrii comitetului național, ca prin osîndirea lor să să înfrice toată suflarea românească și să nu mai cutezați a cere drept și trai pentru voi, în țara pe care voi o susțineți cu singele și cu averea voastră.

Dar aici sunteți voi ca să mărturisiți în fața lui Dumnezeu și-n fața lumii întregi, că aceea ce au făcut conducătorii noștri cu „Memorandul“, din porunca poporului român au făcut, și să spuneți în auzul tuturor, cari au urechi de auzit, că nu mai voți a suferi asuprirea păgînească de pîn-acum și că voți a trăi ca cetățeni liberi și cu drepturi ce i se cuvin unui popor-națiune și că numai acela este vrednic de iubirea și încrederea poporului românesc, *care ține seamă de durerile și cerințele lui.*

Știe bine poporul român că toate aceste uneltiri mișelești se fac împotriva lui numai ca să-și piardă și răbdarea și încrederea în Majestatea Sa, și așa mai ușor să poată fi înjuțați la carul răsvrățitorilor cari au detronat pe Maj[estatea] Sa; știe bine poporul român că, dîndu-și seama de suferințele și de purtarea sa, de a să răsbuna împotriva asupritorilor, într-o clipă poate să sfîrșească cu ei; știe bine poporul român că dacă

va porni pilda asupritorilor săi inginfați, poate să-și facă el însuși judecată.

Însă poporul român are credință în Dzeu și, ~~eumpănind~~ toate împrejurările vieții sale, cu nădejde își îndreaptă privirea spre Majestatea Sa și seamă-i cere înaintea lumii întregi: cum să întâmplă ca poporul cel mai credincios al Maj. Sale este aruncat pradă prigonirilor sălbătice ale dușmanilor împărăției;

~~Cum să-ntimplă, de la sfirșitul acestui veac al luminei~~ și a redeșteptării popoarelor, ca o națiune întreagă să fie lăsată a fi strivită de niște barbari;

Cum se întâmplă, de țipetele de durere ale unui popor întreg nu sunt ascultate acolo unde să așteaptă cu drept cuvânt vindecarea rănilor noastre?

Atît este de grea soarta noastră, de nu mai putem suporta jugul sclăviei și dacă unii mai vreau să ne opăcească cu cuvinte ademenitoare, le răspundem astăzi: nu vă mai ascultăm, ci mergem pe calea pe care însuși Dzeu a croit-o pentru toate popoarele zidite de el.

Nu mai acceptăm ca alții să ne croiască fericirea vieții, avem drept ca: *noi înșine să ne-o croim, și acum voim să ne-o croim!*

Destul a fost răbdarea, am golit paharul suferințelor pînă-n fund.

Dar nimeni să nu creadă că poporul român poate să fie sălbatec, nimeni să nu creadă că poporul român este setos de sînge nevinovat sau de dreptul și averile altora: el însetează numai după libertate și bunăstarea care i se cuvine.

Conducătorii noștri iubiți și înțelepți vor fi aruncați în temnițele ungurilor pentru că pe noi ne-au apărât;

Ei bine, aici rămînem noi, și vom arăta lumii că vrem să fim stăpîni asupra sorții noastre.

De aceea în aceste zile sărbătorești, noi, poporul român, declarăm și ne jurăm:

1) Una suntem cu iubiții noștri conducători și că în numele nostru au lucrat tot ce au lucrat pînă acuma.

2) Că de aici înainte nici un suflet de român nu mai primește limba ungurească, nu mai primim nici o scrisoare ungurească de la deregătoriile țării, nu mai vorbim decît românește înaintea tuturor deregătoriilor, numai românește vom vorbi cu deregătorii, cu judecătorii noștri, în școli, în biserică,

în neguțatorii, în toate daraverile noastre publice și private; că nu mai scriem în afacerile noastre deregătorești și private decît românește, nu plătim porția dacă nu ni se dau cărți și chitanții românești, nu vom iscăli nici o hirtie deregătorească care nu ni-e făcută românește, nu vom mai recunoaște nici un fel de contract dacă nu e făcut pentru noi românește;

Români suntem și români voim să fim în toate împrejurările vieții noastre, ca cetățeni și ca oameni privați.

3) Cunoscînd cu durere la ce umiliri și prigoniri suntem supuși din partea ungurimei, prin acestea declarăm cu jurămintă că fiii poporului român nu vom mai lucra și nu vom mai sluji în casă ungurească, nici nu vom mai merge nici la lucru cîmpului, nici la curte pe seama ungurilor; vom munci la brazda noastră, vom suferi dacă trebuie, decît să mîncăm pîine de rușine și dispreț.

4) Voim ca de aici, din această adunare a poporului românesc să meargă cîțiva frați de-ai noștri ca deputați la Majestatea Sa, la Viena, și să-i spună Majestății Sale că nu mai putem trăi de necazurile ce ni le fac vrăjmașii Majestății Sale și ai noștri, dușmani ai țării și ai popoarelor din ea; să-i spună Maj. Sale că s-a umplut paharul suferințelor și că nu voim a suferi mai departe starea înjosoitoare ce ni s-a făcut!

Ni s-au luat pămînturile, ni s-au furat pășunile, ni s-au oprit pădurile, ni să pun în spinare deregători călăi, cu limbă străină și cu porniri spre nimicirea noastră;

Nu mai suntem stăpîni în școlile noastre și că acum voiesc să ne răpească și legea, vreau să ne silească la obiceiuri păgînești, ca, după ce ne-au răpit limba, să ni-l răpească și pe Dzeu însuși, nimicindu-ne așezămintele sfinte bisericesti.

5) Și dacă nici acum nu vom fi ascultați, tot poporul român să steie gata în toate orașele și satele noastre, să ne înțălegem noi între noi, ca la un semn dat de cei ce se vor întoarce de la Majest. Sa, din toate satele și din toate orașele să ne adunăm pe Cîmpul libertății din Blaj, unde ne vom consfătui în numele lui Dumnezeu și al drepturilor noastre, că ce avem de a face ca să ne mîntuim.

Și pînă atunci tot românul să-și scrie în mintea și în inima sa, cuvintele de aur ale părinților și fraților noștri:

Murim mai bine-n luptă cu glorie deplină,

Decît să fim sclavi earăși în vechiul nost pămînt!

¹ Aceștia au fost Nicolae Herlea din Vinerea, Teodor Onișor din Blaj și Gavril Trif din Chiuzbaia (cf. „Tribuna“, nr. 86, din 28 aprilie/10 mai 1894, p. 1).

104

GEORGE MOROIANU CĂTRE EMILIA RAȚIU

A primit datele biografice; trimite câteva exemplare din „L'Éclair“ în care a apărut biografia și portretul lui I. Rațiu. Portretele lui I. Rațiu și V. Lucaciu expuse la sediile marilor cotidiene din Paris. Mitingul de la Sorbona și semnificația lui.

Paris, 11 mai 1894
7 rue Thénard

Stimată doamnă Ratziu,

Profit de un moment liber pentru a vă scrie două cuvinte mulțumindu-vă pentru gentileța extremă ce ați avut-o de a-mi trimite notițele asupra vieții dlui Rațiu.

Chiar azi i-a apărut portretul și cu o mică biografie în ziarul „L'Éclair“ care apare aici în peste două sute de mii de exemplare. Vă trimit câteva exemplare, cu toate că nu prea am speranță că va ajunge cu carantina ce au pus-o ungerii la Cluj.

În salele de depeși ale tuturor ziarelor mari din Paris am expus fotografia dlui Rațiu și a părintelui Lucaciu, aceasta contribuie mult la popularizarea cauzei. De asemenea s-au expus în salele ziarului Indépendance belge din Bruxelles.

Aștept cu nerăbdare sfârșitul procesului ale cărui debateri nu le putem urmări din cauza măsurilor luate de guvern de a nu expeda depeșile ce mi se trimit d-acolo.

Toate ziarele se ocupă cu el și afară de unu ori două cari sunt cunoscute ca vîndute ungurilor, toate celelalte exprimă cea mai caldă simpatie pentru noi.

Diseară avem o conferință la Sorbona, care v-a fost deja anunțată. Va vorbi dl Emil Picot fostul secretar al regelui Carol, actualmente profesor de limba română la Școala de limbi orientale. Subiectul conferinței este „Românii din România și țările vecine.”⁴¹

Politică nu se va spune multă, locul unde se ține ședința nepermițînd, dar fiindcă coincide cu procesul din Cluj, va fi o manifestație impunătoare contra ungurilor.

Iată tot ce vă pot spune în fuga condeiului.

Primiți, vă rog, împreună cu toți ai dv. expresiunea sentimentelor mele celor mai devotate și respectuoase.

George Moroianu

[Adresa pe plic:]

Madame Emilie Ratziu

Hotel Hungaria

Klausembourg

Autriche — Hongrie

Muzeul jud. Brașov, Fond. G. Moroianu, Coresp. nr. 517.

⁴¹ Se referă la mitingul de la Paris din 11 mai 1894, asupra căruia G. Moroianu a revenit de mai multe ori în scrierile sale de după 1918, ca de exemplu în: *Unirea de la 1859 și contribuția vechiului regat la unirea cea mare*, p. 37 și *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 1434—1435.

TELEGRAMĂ prin care Liga culturală informează secția sa din Paris despre desfășurarea procesului memorandist și evenimentele legate de acesta.

MOTII ALBAC MAI MULTE SUTE INCERCAT IERI
NO[A]PTE PATRUNDE ORAS CORDO[A]NELE MILITARE SLABE
PORNIT CAVALERIA IN AJUTOR MOTII RETRAS MAI MULTI
ARESTATI IMPREUNA PREOTUL MULTI TERANI CERCETARE
PENTRU AGITATIE CIRCULA FAIMA ROMANII ATACATI DE MA-
GHIARI ASTAZI EI CERUT SCUTUL POLITIEI IRTATIA CRESTE
SEDINTA SIMBATA DISCUTAT CESTIUNEA PRESCRIPTIUNEI
PROCURORUL SUSTINE TREI ANI PRESCRIPTIE ACUZATII UNUL
IN URMA PROCURORUL DECLARA ACUZATIA SUSTINE NUMAI
PENTRU REDACTARE SENZATIE LEGEA PREVEDE NUMAI RES-
PINDIRE ADVOCATII PROMIS SATISFACTIE—

PERIETEANU

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2768.

¹ Sosită la Paris în 13 mai 1894.

106

GEORGE MOROIANU CĂTRE EMILIA RAȚIU

Considerații privitoare la urmările interne și externe
ale procesului de la Cluj. Dorința de unire a românilor îi
„stăpânește inima“. Atitudinea unor oameni politici francezi
față de politica oficialităților din Austro-Ungaria.

Stimată doamnă Rațiu,¹

Am primit cu o deosebită bucurie scrisoarea dv. din
11 c[urent] și vă mulțumesc respectuos pentru sentimentele
ce binevoiți a-mi exprima în ea în numele dv. și al familiei dv.

Noutățile ce ne sosesc din Transilvania ar fi la prima vedere triste, căci ele ne vestesc de nouă lovituri pe cari ungurii le pregătesc atît bătrînilor cît și tineretului brav al neamului nostru. Cu toate acestea, dușmanii noștri sunt astăzi mai departe ca oricînd de ținta infernală pe care o urmăresc. Ei lucră în mod inconștient la desvoltarea în cel mai înalt grad a conștiinței naționale la românii supuși nemiloasei lor stăpîniri.

Cînd bătrîni noștri au știut să ne dea un exemplu atît de strălucit de abnegațiune și eroism, fiii lor ar putea oare să șovăiască un moment? Nu, desigur nu! Istoria ne este martoră că libertatea popoarelor se cîștigă prin suferințe și sacrificii. Din lanțurile purtate de Silvio Pellico în umeda închisoare de la Spielberg au eșit libertatea și unitatea Italiei. Din suferințele lui Rațiu, Lucaciu și celorlalți martiri ai cauzei noastre va răsări într-o zi strălucitoare ca soarele, libertatea noastră. Aceasta nu depinde decît de noi și numai de noi; de bătrîni și de tineri, de bărbați și de femei. Zic și de femei căci femeia română are un rol sfînt în lupta noastră pentru libertate. Ea și-a înțeles acest rol. Iată de ce scrisorile dtale mă însuflețesc totdeauna, căci din ele citesc în inima femeilor române: entuziasmul, dragostea și hotărîrea cu care știu secunda pe bărbații lor în luptă.

Un singur dor îmi stăpînește inima: acela de a vedea, cît mai curînd, pe toți fiii neamului nostru uniți cu desăvîrșire, așa ca dispărînd dintre ei ultimele rămășițe de neînțelegeri, să meargă cu toții cuprinși de același dumnezeesc entuziasm la cucerirea libertății și a independenței noastre naționale...

Prigonirile contra studenților noștri universitari au făcut aici o deplorabilă impresiune. Ungurii își vor perde prin aceste brutale atentate și ultima rămășiță din simpatiile ce le-a mai rămas.

Dumineca trecută (azi săptămîină) mă găseam la dl *Anatol Leroy-Beaulieu*² afară, la țară, la un garden-party. Erau acolo o mulțime de oameni politici iluștri ca *Jules Simon*, *Flourens*, *Al. Ribot*³ și alții. S-a vorbit despre românii din Transilvania și îndoială nu mai încapă că într-un mod foarte favorabil. Dl. *Leroy-Beaulieu* îmi spunea că a primit de la un om de stat maghiar o scrisoare prin care îi cam reproșază că dînsul (dl *Leroy-Beaulieu*) ar fi acusat pe nedrept pe maghiari în scrisoarea ce i-a adresat-o dlui *Ionel Grădișteanu* și pe care

ați citit-o desigur, ziarele noastre au publicat-o toate¹. Ungurul din cestiune ar mai fi zis că francezii s-au schimbat, nu mai sunt cei ce erau odinioară. *Dl Leroy-Beaulieu* i-a răspuns însă că nu francezii s-au schimbat, ci ei, ungurii, cari întrebuițează azi mijloacele cele mai detestabile pentru naționalizarea românilor, uitînd că nu sunt nici 30 de ani de cînd înșiși se plîngeau în lumea mare de persecuțiile austriacilor. Nu, francezii nu s-au schimbat, ei au rămas și azi ceea ce au fost de la marea revoluțiune încoace: sbiciuitorii despotismului și ai tirăniei [...]

Dar să revin la adresa ce mi-o cereți. Dșoara Del'homme va mai fi numai cîteva săptămîni în Londra, deci faceți bine să vă grăbiți să-i trimiteți costumul. Iată adresa ei: 'Mlle. Jeanne Del'homme 4 Brunswick square W. C. London.⁵

Salutări cordiale dlui Rațiu, sincere complimente la toată familia, și dv. respectuoase sărutări de miini.

Al dv. devotat

George Moroianu

[P. S.] Mulțumesc dlui Russu Șirianul pentru stăruința ce a pus-o pentru costume; stăruiiți și din parte-vă a-mi trimite cît mai repede fotografiile ce-i cer pe biletul alăturat.

Dlui Amos Frâncu, dacă-l vedeți, spuneți-i, vă rog, complimentele mele.

Nu știu ce va fi cu Alex. Vaida, nu mai am nici o veste de la el. Nu cumva i-a făcut ungurii vrun bucluc? Este unul dintre tinerii și amicii noi pe care-l iubesc mai mult.

Dacă timpul vă iartă, vă rog mai scrieți-mi, eu voi face la rîndu-mi asemenea.

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 518.

¹ Scrisoare nedată, expediată din Paris înaintea zilei de 19 mai 1894, cînd de fapt G. Moroianu părăsește capitala Franței pentru a asista la procesul memorandist de la Cluj (cf. G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, p. 1429).

² Scriitor, profesor la Școala de științe politice din Paris.

³ Om politic francez, magistrat.

⁴ Vezi „Tribuna”, nr. 105, din 20 mai 1 iunie 1894. p. 3; *Voci latine. De la frați la frați!* (sub redacția lui V. A. Urechia), București, 1894, p. 26; și altele.

⁵ Domnișoara Jeanne Del'homme, bursieră a statului francez, care urma cursurile de literatură engleză la Universitatea din Oxford, a avut o contribuție însemnată la organizarea mitingului din 5 martie 1894. În urma acestui miting, între domnișoara Del'homme și Emilia Rațiu se va stabili o corespondență de amicitie (cf. G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 37, 44—46).

107

TELEGRAMĂ adresată de S. Periețianu—Buzău, membru în comitetul executiv al Ligii culturale, lui George Moroianu, președintele secției din Paris a acestei societăți. Se referă la marea manifestație de simpatie și solidaritate cu memorandiștii condamnați, desfășurată la București în 22 mai/3 iunie 1894.

MOROIANU PARIS THENARD 7¹
P FR BUCAREST 590 82 11/20

IERI MANIFESTAȚIE MONSTRA CAUZA ARDELEANA —
PESTE PATRUZECI MII OAMENI ADUNATI CISMIGIU, DE ACI
CORTEGIUL CU PESTE SUTA STINDARDE BAN/D/IERE CU IN-
SCRIPTII PORTRETELE MARTIRILOR — TRECE IN ACLAMATIILE
SIMPATICE ALE PUBLICULUI PE CALEA VICTORIEI SPLENDID
PAVOASATA LA SOSEA AICI MEETING — MULTI ORATORI —
SE PROPUNE UN MEMORIU IN CAUZA PENTRU A FI PRESEN-
TAT BARBATILOR DE STAT EUROPA — PRIMIRE ACLAMATIE
ENTUSIASTA² — SUNT MII ISCALITURI ASEMENE MEETING IM-
POSANT NEMAIPOMENIT ACI — TOATA LUMEA ENTUSIASTA
BUCURIA PENTRU SPLENDIDUL SUCCES — TOATE SOCIETATILE
CU DRAPELE LUASERA PARTE —

PERIETIANU

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2771.

¹ Sosită la Paris în 4 iunie 1894.

² Vezi „Tribuna“, 1894, nr. 107—110, 188—190.

FELICIA RAȚIU CĂTRE GHEORGHE C. CANTACUZINO

Confirmă primirea „celor trimise“, mulțumește personal și în numele tatălui său pentru „mărinimosul sprijin“.

Cu privire la propunerea, adresată familiei, de a trece în România: nu o poate accepta din considerente legate de popor.

Despre starea sănătății lui I. Rațiu.

Domnule Cantacuzino,

Am primit cele tremese prin R...¹ Vă mulțumesc din inimă pentru îndatorirea ce mi-ați făcut... Asemenea vă mulțumește foarte mult, tata. Aștept și sper că va veni timpul când ne va fi dat să vă dovedim prin fapte recunoștința noastră față de mărinimosul sprijin ce ni-l dați cu prisosință.

Cel mai prețios obol e iubirea d-voastră, interesul viu ce ni-l purtați și care e merit să ne încurajeze, să ne facă să uităm, să nu reamintim suferințe, martiriu, ci numai luptă, pururea luptă — strajnică și neobosită, pînă la isbîndă.

Nu ne supără propunerea care ne-o faceți — căci știm că izvoarește din cea mai nobilă inimă, plină de sentimente calde, și de dragoste nețărmurită față de noi — frații și surorile d-voastră, dar n-o putem primi.

Eu singură n-aș mai stima bărbatul (fie chiar tatăl meu) — care nu ș-ar împlini datorința față de neam — pînă la ultimul moment. Dar mai ales — ce ar zice poporul, văzîndu-se astfel trădat — părăsit, lăsat în voia sorții și a inimicului?

S-ar perde încrederea — și odată cu încrederea — speranța.

Toată lupta de pîn-acu ar deveni zadarnică, ar fi redusă la o valoare minimală — dacă în momentul decisiv am șovăi.

E laș a să sustrage de consecvențele faptelor sale; din contra, trebuiesc purtate cu abnegație, și — totul jertfit pentru națiune!

Mai curînd sau mai tîrziu vom învinge, căci cauza noastră e o cauză sfîntă — și orce vor face dușmanii noștri, [se vor

lovi de cei] cari și-au angajat viața chiar în lupta asta sfântă pentru libertate, de piepturile oțelite ale poporului românesc, de însuși entuziazmul nostru a fetelor.

Până atunci însă vom rabda și vom suferi în tăcere.

Un singur lucru îm[i] cauzează mult durere; tata a dorit să viziteze o bae, ca să-și restaureze sănătatea zdruncinată în urma multor emoțiuni din timpurile recente — să facă o cură — înainte d-a-și începe osînda. Dară [...] i-au denegat cererea, sub cuvînt că n-are nevoie așa mare de băi, e destul de bine.

Astfel nici o mică recreațiune nu i se acordă. Va veni timpul răfuelii! Le vom răsplăti toate șicanile înzecit!

Vă rog să primiți, domnule Cantacuzino, pe lîngă repetarea mulțămitei mele — încredințarea înaltei stime ce vă port.

Sibiu, 11-7-[18]94.

Felicia Rațiu

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. 79454.

¹ Se referă la I. Russu-Șirianu care, cu ocazia călătoriei făcută la București (iunie-iulie 1894), a primit de la Gh. C. Cantacuzino o sumă de bani pentru Comitetul central al Partidului Național Român, pe care a înmînat-o lui I. Rațiu și D. P. Barcianu (cf. B.A.R.S.R., mss. Coresp. nr. 79497).

109

VASILE LUCACIU CĂTRE GEORGE POP DE BĂSEȘTI

Despre starea de arest la domiciliu în care se atîlă acum, după tentativele nereușite ale autorităților de a-i facilita trecerea în România; este vizitat zilnic de „popo-
reni” și intelectuali. Acceptarea situației impuse de autori-
tăți, prin sentință, îl umilește.

Considerații cu privire la regimul închisorilor de stat; crede că va fi întemnițat la Satu Mare.

Mi-au căzut bine că mi-ai scris din robia domestică, la care ne-au internat tirania trufaze și impertinență a vrăjmașilor neamului omenesc. Eu am multă mîngăiere în această robie, și tot pe atîta supărare.

Dar vreau să-ți vorbesc cu ceva ordine.

Doi gendarmi mă păzesc zioa-noaptea. Vezi, cum e patima oarbă în politică. Întăi ne-au dat voie, și pre mine personal aproape de spate m-au împins, ca să ies din țară, să emigrez. Acum, după ce văd că nu s-au întimplat după pofta lor, hai să le punem păzitori, să le amărîm zilele, să pretextăm că vreau să fugă, de aceea suntem în drept a-i păzi.

Nu știu cum sunteți păziți dvoastră, dar eu sum supra-vegheat la intrare și eșire din casă, și dacă mă duc în grădină, gerdarmii pleacă și ei după mine, și se postează la anumită distanță, să nu mă piardă din vedere. Poți gîndi, ce plăcere de libertatea vieții!

Asta însă nu numai că nu împedecă, ci mai virtos în-deamnă pre prietenii mei, din popor și din inteligență, să vină la mine, și cu mine să petreacă în dulci constături. Cete-cete de poporeni de ai noștri vin, și convingîndu-se cu ochii proprii de aceasta necalificabilă străjuire, se iritează și agitează mai multe decît aș fi în stare eu să-i agitez. Supărarea e din cauză că văzînd atîta dispozițiune bună, nu poți să pășești la revendicări mai serioase și mai reale. De multe ori îmi aduc [aminte] de vorbele iubitului meu tată: „dacă vă lăsați să vă închidă, să vă calce libertatea și onoarea națională, nu meritați alta soarte. Dacă nu sunteți în stare a vă elupta libertatea națională, mergi la temniță“!

Grozav mă muncesc în aceste gînduri, și cînd constat înaintea mea că vorbele acele conțin curatul adevăr, crede-mă că-mi e rușine a-mi înălța fruntea insultată, cătră cerul sint [sfînt]! Așa-mi vine dorul, să spăl această pată și să răzbun umilirea suferită: și mă mîngii numai pentru că îmi șoptește conștiința, că nu vom muri nerăzbunați! [. . .]

La Bpesta la tot casul ne întălnim. Mabile, vejminte, cărți, vase, haine de pat, tot ce se ține de persoana omului, poți să duci negenat în închisoarea de stat. Toți vom fi laolaltă în Vaș, așa se zice, eu însă numai puțină vreme voi fi cu dv., pentru că pre mine mă vor aduce la Sătmar, la temniță

ordinară, la chinuri, după ce au sosit deja și de la Curie aprobarea punerii sub acuză, și acum aștept în toată ziua citarea la pertractarea finală.²

De la Sibiu nu aud nimic, am așteptat oameni, însă pînă acum n-au venit.

Wekerle vine la B. Mare.³ Români noștri să vor purta bine. E teamă numai, că unele existențe miserabile ne vor compromite.

Trămit o epistolă publică lui Hieronymi,⁴ și-o recomand în atențiunea d-tale.

Salutare, ilustre robule, te îmbrățișează cu stimă și cu dragoste un alt rob, care de alcum îți este cel mai devotat serv și nepot iubitor.

Vasiliu

Șișești, 25—VII—[1]894.

B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. II, f. 63—64.

¹ Publicată de A. Iuga, *op. cit.*, p. 341—342.

² Se referă la procesul ce i s-a intentat lui V. Lucațiu încă din 1892 pentru „calomnie” la adresa autorităților locale. Aminat mereu, pînă după procesul memorandist, el a avut loc la Satu Mare, în 22 septembrie st. n. 1894. Sentința dată: 6 luni închisoare, 200 fl. amendă și suportarea cheltuielilor de judecată, toate acestea urmînd să fie adăugate la cele de la procesul memorandist (vezi „Tribuna”, 1894, nr. 122, 168, 190, 194—197). Procesul din 22 septembrie 1894 a fost însă rejudecat la 7 iunie 1895, iar V. Lucațiu achitat (cf. „Tribuna”, nr. 120, din 28 mai/9 iunie 1895, p. 1).

³ În calitate de prim-ministru al Ungariei, Wekerle Sándor își anunțase probabil din timp venirea la Baia Mare, unde urma să prezinte o dare de seamă în fața alegătorilor săi. Vizita anunțată a avut loc la 5 august st. n. 1894, cu care ocazie Wekerle a făcut o trecere în revistă a politicii interne ungare, afirmînd printre altele aici, că „în general el nu recunoaște” existența unei chestiuni a naționalităților (cf. „Tribuna”, nr. 156, din 26 iulie/7 august 1894, p. 3).

⁴ Scrisă la Șișești în 27 iulie 1894, această epistolă deschisă către ministrul de interne al Ungariei, ce prezintă situația și dorințele românilor din monarhia austro-ungară, a fost dată publicității în „Tribuna”, nr. 166, din 6/18 august 1894, p. 1—2.

V. A. URECHIA CĂTRE GEORGE MOROIANU

Despre difuzarea broșurei cu răspunsul Ligii culturale adresat ministrului Kálnoky. Nu poate răspunde articolelor polemice semnate de Óváry și Pázmándy; indică pe B. P. Hasdeu și pe A. D. Xenopol. Detalii privind conflictul său cu Lupulescu.

București, 2/14 Octombrie 1894

Scumpe amice și coleg,¹

Sper că la ora asta nu numai ai primit broșura cu răspunsul Ligei către Kálnoky² dar chiar că ai și făcut pașii necesari în presă. De asemeni broșuri s-au trimes direct la toate jurnalele din Paris și la vreo câteva sute de bărbați politici, începînd cu cabinetul Președintelui Republicei. Dacă îți mai trebuiesc broșuri ca să le împarți și D-ta, spune-ne ca să îți tritem.

Am primit frumoasa D-tale broșură pe care mărturisesc că de abia am putut-o frunzări. După ce voi fi cetit-o, voi vedea de mai am nevoie să adaog ceva ca răspuns lui Türr.³

Am zis D-lui Mazăre să vă mai trimită din broșura mea *Alianța*.⁴

Mă întreb dacă cineva va răspunde de aci lui Ovary și Pasmándy?⁵ Eu sînt peste seamă ocupat și nu sper să fac aceasta. Bine-ar fi să te adresezi pentru așa ceva sau la D-l Hajdeu (deși vai, mă îndoiesc că-l va face, fiind influențat în rău de actualul guvern),⁶ sau la D-l Xenopol din Iași. Chiar de aș avea timp, eu sînt atît de cufundat în secolul al XVII și XVIII⁷ pentru moment, că mi-ar trebui o răscolire de hîrtii puse la o parte de mai bine [de] 20 ani pentru a face lucrarea dorită.

Comitetul m-a însărcinat să te înțelegi cu D-l Félix Leseur⁸. Pipăie să vezi dacă pentru a-și grăbi lucrarea s-ar mulțumi să ne abonăm la un număr de exemplare și cam pentru ce sumă? Sîntem foarte strîmtorați la Ligă, căci știi că avem de ținut vreo 27 de familii de întemnițați pe lingă

cele alte spese de propagandă și apoi e probabil că, sub înruierea neprietenă a guvernanților actuali, vom avea dificultăți tot mai mari financiare. Vasăzică, nu putem promite mult D-lui Leseur.

Rog grăbește raportul relativ la banii ceruți de Comitetul Franco-Român.⁹ Insistă mult asupra importanței instituțiunei dacă o crezi astfel; justifică suma întreagă cerută, ceea ce eu de aci nu pot face pentru că fiind cu De Rosny¹⁰ prieten, ar putea omenirea să bănuiască că voi numai să-i fac vreun câștig.

În jurnalul „Țara“ vei fi văzut diatriba ce-mi adresează, sub vălul anonimului, faimosul Lupulescu. După îndemnul celor din Transilvania și a celor de aici, eu n-am răspuns. Puteam eu să mă comit un asemenea personagi? [sic] Dealtmîntrelea n-aș avea decît, dacă lucrul nu mi-ar repugna, să public cîteva din scrisorile lui din trecut în care își bătea joc cînd de Filipescu, actualul primar, cînd de Ionel Grădișteanu, cînd de cutare din martirii de la Vatz și Szeghedin, cînd de Teodor Brătianu¹¹ cu care astăzi refuză de a mă pune în asemănare cit de departe... Convine guvernului actual fapta acestui intrigant și desigur nu va rămîne nerelevată cu laudă pentru D-l Lahovari și de către jurnalele ungurești. Tot ce poate înnora luminosul cer al Ligei înseninează frun[țile] un-gurilor.

Dar destul cu de aceste.

Rămii sănătos și primește o îmbrățișare de la devotatul Dv. amic și coleg.

V. A. Urechia

Muzeul jud. Brașov, *Fond G. Moroianu*, Coresp. nr. 249.

¹ Scrisoarea poartă antetul: „Liga pentru unitatea culturală a românilor. Comitetul central executiv. Președenția. București, str. Nouă 6“. Scrisă de altcineva, semnătura originală.

² Este de fapt un manifest al Ligii culturale, tradus în limbile de circulație europeană, dat ca răspuns ministrului de externe austro-ungar, care în „Comisiunea delegațiunii ungare“ de la Budapesta a pus în discuție în mod eronat

cheștiunea națională română. Gustáv Kálnoky definește mișcarea națională română și Liga culturală ca o simplă imitație a irredentei italiene. Redactat în cursul lunii octombrie 1894 la București, manifestul este semnat de Comitetul Ligii culturale, printre care: V. A. Urechia, G. Cantacuzino, S. Periețianu-Buzău, B. Șt. Delavrancea, I. C. Grădișteanu, I. Bianu, G. Bursan și N. Cosăcescu (vezi „Tribuna“, nr. 209, din 2/14 octombrie 1894, p. 1).

³ Ziarul parizian „L'Époque” a publicat în 23 septembrie st. n. 1894 o scrisoare a generalului revoluționar maghiar emigrat Türr Sándor, în care acesta susține că românii din Ungaria nu le lipsesc condițiile de dezvoltare națională. Un prim răspuns la afirmațiile generalului, dă V. A. Urechia în „Tribuna“, nr. 200, din 22 septembrie/4 octombrie 1894, p. 1. În acest răspuns, V. A. Urechia promite că peste cîtva timp va dovedi contrariul celor afirmate de Türr, printr-o scrisoare ce o va expedia lui Frédéric Passy, membru al Academiei franceze și președintele „Societății franceze de arbitraj și pace între națiuni” — directorul ziarului „L'Époque”. Nu avem cunoștință de soarta celui de-al doilea răspuns dat generalului, dar, din această corespondență, reiese că ar fi fost redactat de G. Moroianu și trimis lui V. A. Urechia pentru a-i da forma definitivă.

⁴ V. A. Urechia, *Documents inédits. L'alliance des Roumains et des Hongrois en 1859 contre L'Autriche*, Bukarest, 1894.

⁵ Se referă la activitatea celor doi oameni politici maghiari, trimiși în Italia și Franța pentru a cîștiga bunăvoința presei din aceste țări „prin toate mijloacele posibile”. (vezi „Tribuna“, nr. 200, din 22 septembrie/4 octombrie 1894, p. 1).

⁶ Guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu (27 noiembrie 1891—15 octombrie 1895).

⁷ Pentru cercetări istorice.

⁸ Prim-redactor al ziarului „La République Française”, apărător al cauzei românilor din monarhia austro-ungară.

⁹ Acest comitet urma să se înființeze ca o secțiune a Societății de etnografie din Paris, pentru a susține cauza românilor din Austro-Ungaria, avînd ca președinte, din partea franceză, pe Jules Simon, iar ca secretari pe G. Moroianu, G. Ocășanu și P. G. Cantilli (vezi „Tribuna“, 1894, nr. 103, 154).

¹⁰ Léon De Rosny, orientalist și etnograf francez.

¹¹ Grigore Teodor Brătianu, fostul președinte al Ligii culturale, decedat la 26 februarie 1893.

EUGEN BROTE CĂTRE SEPTIMIU ALBINI

Despre inoportunitatea intrării lui Septimiu Albini și a celorlalți memorandiști în temniță. Considerații privitoare la atitudinea politică șovăitoare a Comitetului central (vechi și nou), care va sfârși printr-o criză și instrăinare de popor. Pledează pentru trecerea lui Septimiu Albini în România, unde va „fi primit cu brațele deschise“

București, Spiridon 54, 3/15 X [18]94.

Iubite amice,

Deși d-ta mi-ai promis astă primăvară că n-ai să intri în temniță, totuși îmi țin de datorie a-ți declara și acum, că ai face o mare greșală politică dacă ai intra.

Asupra mea face impresie întreaga d-voastră atitudine de la 31 august a. tr. încoaci că atacurile vehemente ale ungu-rilor deoparte și manifestările românilor de altă parte v-au iritat și tulburat atât de mult, încît nu mai vedeți clar nici chiar cele ce se petrec în giurul d-voastre, necum cele ce se petrec afară din țara noastră, și ați pierdut din vedere chiar și ținta luptei noastre.

D-voastră n-ați băgat de seamă că prin intrarea în temniță sprijiniți de-a dreptul politica maghiară și reduceți cestiunea română, care trebuia să devină o cestiune internațională, e-arăși la o cestiune internă; că prin atitudinea șovăitoare a „Tribunei“ respingeți ajutorul sincer al amicilor noștri, pe care noi mai'nainte îl căutasem atât de mult, și ușurați intrarea dușmanilor noștri în casa noastră proprie zidită cu atîta muncă și jertfă; dușmani pe cari îi am alungat dintre noi prin grele crize. D-voastre n-ați băgat de seamă, că prin asemenea atitudine perdeți zi de zi și dincolo și aci terenul de sub picioare. Să nu uiți, iubite amice, că așa-numita „opiniune publică“, adecă un număr oarecare de aderenți, care s-a învățat a aplauda toți pașii noștri buni și răi, nu poate fi normativă pentru procederea noastră. Căci același „popor“ care ți-a aplauda astăzi crezînd că ai făcut bine, mine, după

ce vede răul, te condamnă. Și să nu crezi că poporul n-ar fi simțit deja răul produs, și slăbiciunea conducătorilor săi, și că nu e dispus a manifesta astfel ca la 7 mai. Eu am informațiuni de la cei mai buni ai noștri de dincolo, că „Tribuna“ a pierdut foarte mult din autoritatea ei de mai înainte, că „Dreptatea“ rivalizează cu ea, și că confuziunea și slăbiciunea, ce domnește în cercurile conducătoare ale vechiului și noului comitet național, înstrăinează tot mai mult poporul de el. De aci pînă la izolarea comitetului și a „Tribunei“ e un singur pas! Dar nici că se poate altcum.

D-ta împreună cu Comșa și Barcianu nici n-ați băgat în seamă că vă desfaceți de amicii d-voastre cei mai buni și mai sinceri, cu care împreună ați întemeiat „Tribuna“ și am creat situația politică marcată prin Memorand, și v-ați încredințat conducării altor oameni, cari n-au dat nicicînd dovadă despre maturitatea judecăților lor politice. Te rog, iubite amice, caută în giurul d-tale și vezi de cine ești incongiurat? Unde e d-l Sturdza? unde e d-l Slavici, eu, Bechnitz și ceilalți?

Țiu să-ți scriu aceste pre lîngă cele multe, pe care ți le-a spune Muscalul¹ cu gura.

D-ta le vei cumpeni pe toate și sper că vei lua o hotărîre, care să ne facă cu puțință a lucra împreună și mai departe.

Aici vei fi primit cu brațele deschise, ear acasă, știu eu sigur, vei fi aprobat de toți oamenii cu minte.

Introducerea „Tribunei“ la discursul d-lui Sturdza cam schiopătează;² ar fi o greșeală dacă „Tribuna“ ar ciungări acest discurs. Oare ni se șede să ne supărăm că bărbații de stat țin discursuri prea lungi despre noi? Altcum s-a îngrijit de aici — ca românii de acolo să citească întreg discursul d-lui Sturdza, pe care doară „Tribuna“ ar umbla să-l ascundă! Vedeți unde am ajuns.

Multe salutări cordiale al d-tale

Eugen

[P. S.] Scrisoarea aceasta era să plece încă de cînd am scris-o.

¹ I. Russu-Şirianu care probabil că a fost la Bucureşti.

² Vezi „Tribuna“, nr. 209, din 2/14 octombrie 1894, p. 2. Redacţia ziarului sibian, la sugestia lui E. Brote, va publica în nr. 212—213 două prezentări favorabile lui D. A. Sturdza.

112

SCRISOAREA membrilor Comitetului central, întemniţaţi la Vác, adresată colegilor lor deţinuţi la Szeged, privitor la „spesele“ procesului memorandist, stabilite de procuratura din Cluj, care urmează a fi achitate de către condamnaţi. Consideraţii privitoare la incompetenţa procuraturii şi modul abuziv în care s-a luat această hotărîre.

Vaţ, 26 octombrie 1894.

Stimate domnule Raţiu!

Astăzi ni s-a înmînat arătarea despre spesele stabilite de procuratura supremă din Cluj, şi afirmaţiaminte plătită pentru publicarea în jurnale a sentinţii adusă în procesul Memorandului.

Spesele sunt stabilite în oribila sumă de 2.140 f. 31 cr., din care numai „Budapesti Hirlap“ a luat 600 fl. „Pesti Hirlap“ şi „Magyar Hirlap“ cite 300 fl. v.a. etc. Toate acestea avem a le plăti în răstimp de 15 zile.¹

Credem că provocarea referitoare la plătire se va fi comunicat şi cu d-voastră, deoarece suntem solidar de obligaţi a suporta spesele procesului, prin urmare şi spesele publicării sentinţii.

Contra deobligămîntului de plătire nu putem face excepţii, fiind sentinţa ridicată ca valoare.

Procuratura supremă însă, n-a fost în drept a stabili suma aceasta oribilă, în sarcina noastră, fără ascultarea noastră.

Abstracție făcînd de la aceasta, nu cade în competența procuraturii, ci a tribunalului, stabilirea speșelor.

Am avut drept a face noi dispozițiile de lipsă pentru publicarea sentinței, în 15 zile de la ridicarea ei la valoare.

Dreptul acesta stă pe hîrtie, în faptă însă, după cum bine știți, ni s-a luat posibilitatea a ne îngriji de publicare, căci, la cîteva zile după primirea sentinței, am fost deținuți, escortați și întemnițați în mod neomenos.

Ace[e]ași procuratură supremă, care ne-a întemnițat într-un mod atît de brutal, vine și stabilește fără [a] ave[a] competență și fără ascultarea noastră, pentru un lucru în sine foarte mic, suma de 2.140 f. 31 cr. v.a. — neluînd în considerațiune nici lege, nici dreptate.

Nu cerem nimănui să ne facă servicii gratuite, dară nici nu ne putem lăsa despoiați în ziua mare de niște ziaristi evrei, oameni fără suflet și fără D-zeu.

De asta noi am insinuat deja aici recurs și-l vom trimite în termen legal, pe calea procuraturii, tribunalului din Cluj.

Fiînd însă că taxele stabilinde în mod legal totuși va trebui să plătim, și fiindcă suntem solidarmente răspunzători pentru aceste spese, am aflat de bine, a ne ruga, și prin d-voastră și pe ceilalți frați ai noștri de suferințe, *să binevoiți a vă îngriji și d-voastră ca la timpul său s-o avem suma recerută, gata, pentru ca să nu ni se mai sporească neplăcerile și cheltuielile prin execuții.*

Cu deosebit respect

G. Pop

Gerasim Domide

Dr. D. P. Barcianu

Dr. T. Mihali

N. Cristea

R. Patiția

D. Comșa

Dionisiu Roman

Aurel Suciu

Mih. Veliciu

¹ „Spesele“ procesului memorandist stabilite de procuratura din Cluj, ce urmau a fi suportate colectiv de către condamnați, erau următoarele:

1). Cheltuiala totală a procesului, stabilită prin sentința tribunalului	3011,93 fl.
2). Cheltuieli ivite după pronunțarea sentinței:	
a). Pentru telegrama la Ministerul de justiție	0,98 fl.
b). Plata stenografului	30 fl.
c). Luminarea sălii „Redutei“	33,44 fl.
d). Plata translatorului	76 fl.
e). Pentru publicarea sentinței în paginile a	
14 ziare	2140,31 fl.
	<hr/>
	Total: 5292,66 fl.

La acestea s-au mai adăugat și cheltuielile individuale (variabile ca sumă) ale fiecăruia din cei 14 condamnați în procesul memorandist (vezi Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2523—2523/a, 2542—2542/a; B.C.U. Cluj, *Fond G. Pop de Băsești*, mss. sertar 242/4, doc. nr. 26; I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, p. 77—78).

113

DANIIL POPOVICI BARCIANU CĂTRE SEPTIMIU ALBINI

Cu privire la hotărîrea lui S. Albini de a se „expatria“ în România și „declarația“ acestuia apărută în „Tribuna“; atitudinea lui Albini a surprins neplăcut pe cei întemnițați, iar motivarea și insinuările din presă au indignat Comitetul.

Noua calitate, de corespondent al „Tribunei“, poate fi utilă cauzei numai în cazul că destinatarul își va revizui atitudinea față de întemnițați.

Iubite domnule Albini!

Am primit scrisoarea cu motivarea pasului dtale, după ce și pe cale privată și prin „epilogul“ din „Tribuna“,¹ luasem cunoștință despre el. Îmi voi lua voie a da expresiune vederilor noastre² în deplină sinceritate, ca prieten cătră prieten.

Aș trebui să spun un neadevăr, dacă aș zice că ne-a făcut bună impresie. Am cetit cu atențiune, cu toții, atît declarațiunea din ziar, cît și epistola, și, comparînd cele auzite de la alții și scrise de alții cu cele scrise de dta asupra „datorinței patriotice“ de a-ți „salva acum sub toate împrejurările libertatea de acțiune, preferînd exilul de bunăvoie intrării în temnița ungurească“, nu am aflat ceva nou, nici în ce privește fapta, nici în ce privește motivarea. Premisele sînt tot acele cari au existat înainte de întîmplarea celor două prime casuri, și mai ales tot acele, care au fost normative la hotărîrea luată de noi *împreună cu dta*. Dacă în cele din urmă, dînd ascultare sfaturilor unor prieteni și mai ales consiliat și de împrejurări familiare, precum însuși zici, totuși te-ai decis să abandonezi învoirea comună și să faci și dta pasul, pe care alți doi de ai noștri l-au făcut mai înainte, nu voim și nu putem să impunem noi cuiva, cu de-a sila, jertfe, pe cari se consideră dispensat a le mai aduce.

Asupra acestui lucru înțelegerea e mai ușoară, întocmai precum sîntem de acord asupra părerilor comunicate cu privire la cele de făcut în fața conferenței, păreri pe cari, înainte de a fi avut avisul dvoastră, le-am emis și noi și am stăruit să se execute. Ba am mers chiar cu un pas mai departe și am stăruit ca direcției Mocionyi et comp. eșite acum pe față, să i se dee chiar în adunare, în o formă potrivită, desavuarea meritată. Se vede însă că cei care au fost avisați în acest înțeles, — dlor vor fi știind mai bine din ce motive — nu au aflat cu cale să facă acest lucru.

Mai greu e însă să ne înțelegem asupra părții din urmă a motivării dtale, care și ea a fost emisă mai înainte, în favorul celorlalți doi soți. În motivarea aceasta să zice mai întii că: „toți, *absolut* toți amicii noștri“ de acolo au îndemnat

la pasul făcut de dvoastră și l-au aprobat, apoi că îți pare și dtale „evident, că este mai *comod* a sta în temniță, decît a te expatria“ și că „nu ambiții de felul acesta (adecă de a arăta curagiu personal), ci binele națiunii trebuie să fie normativ pentru faptele cuiva. Cît pentru partea primă, îmi permit a observa că am avut ocaziune a auzi și noi pe mai mulți amici de ai noștri, nu numai de aici, ci și de acolo, și bărbați de importanță, cari *nu* au aprobat și *nu* aprobă pasul făcut de dvoastră. Se'nțelege, este cu puțință ca cei cari ne-au vorbit nouă, să ne vorbească așa din curtoazie, ca să nu ne supere, dar atunci vă rog să admiteți, că se poate ca și cei cari vă vorbesc dvoastră să vă facă tot din curtoazie declarațiile, cari cred că vă plac dvoastră. Îndemn de a presupune așa ceva am din cuvintele unui fruntaș de acolo, care a zis că, fiind odată unii dintre noi veniți la dinșii, n-au încotro, trebuie să-i primească, deși le-ar fi părut mai bine, nu din motive personale, ci din motive de cauză, ca lucrul să nu se fi întîmplat. Astfel stînd trebile, cred că va fi mai bine să nu punem noi, unii față cu alții, prea exagerat preț pe aceste aprobări sau neaprobări și din ele să scoatem mai multă strălucire pentru expatriați, și cît se poate mai multă umbră pentru întemnițați.

Cît pentru partea a doua a motivării, din care rezultă că ceea ce ne-au îndemnat pe noi să alegem temnița este „comoditatea“ și o ambiție cam juvenilă de a dovedi nu știu ce „curagiu personal“, iar *nu* binele națiunii, acest fel de argumentație și din partea dtale, nu numai că ne-a surprins în mare grad, dar ne-a indignat și mîhnit! Se poate ca dta, om destul de calm și chibzuit, prin simpla trecere peste munți, să-ți schimbi atît de radical părerile asupra unei hotărîri, la care ai luat și dta parte și o ai aflat bună și corespunzătoare?! Dta cunoști foarte bine peripeziile și sbuciumările prin care am trecut pînă să ajungem la înțelegerea luată; știi cît de multă tignă a vieții au jertfit bărbații, cari acum sînt în temniță, pentru a servi cauzei, și acum numai pe motivul *comodității* să fi preferit ei temnița? știi cită durere de neam și iubire și serioșitate au pus tot în serviciul acestei cauze, și acum, numai din motivul juvenil, de a brila cu curagiul lor personal, să-și fi jertfit ei ani din viața și libertatea lor?

Cunoști din imediată intuițiune încurcătura și zăpăceala

la ai noștri, și bucuria malițioasă la adversarii noștri, produsă prin trecerea preste fruntarii a unuia și apoi a celui de al doilea dintre soții noștri de luptă, și cred că perspicacitatea dta te va fi făcut să nu treci cu vederea destrămarea cu care era amenințată, din această cauză, toată lucrarea noastră stăruitoare de ani. Dacă după aceste treceri urmau și ale celorlalți, *hotărit* că nu mai ajungeam să mai ținem adunări imposante de alegători, ca cea tocmai trecută, nici să mai facem bărbătești rezoluțiuni pentru afirmarea programului nostru național, din simplul motiv pentru că terenul rămîne în exploatarea exclusivă și de nimeni mai departe contestată a coaliției Mocionyi-Mureșianu-Munteanu — boala zamistă, care, punînd odată mîna pe cîrmă, nu o-ar mai fi scăpat așa ușor de amină [din mînă], și în legătură și armonie cu „ungurii dvoastră de acolo“ și cu „boierii noștri“ pe aici, care în frățească conglăsuire înfățișează dreptele și legitimile noastre pretensiuni și revendicațiuni, de exagerate, inchipuite și nerealisabile, ar fi izbutit să creeze o situație, deși artificială, totuși destul de periculoasă, în care o deslegare mai „grabnică“, precum o contemplați, pe baza unei activități în străinătate a expatriaților, devenea foarte problematică, fiindcă era delăturat *obiectul* asupra căruia să se răsfrîngă acea deslegare mai grabnică.

Admit că espatriații ar fi putut și ar putea constitui un continuu „memento“ al cestiei naționale, dar oare manifestație impunătoare a spiritului poporului, făcută la Cluj cu ocazia procesului, oare petrecerea în temniță a atîtor luptători, să nu aibă și ea meritul acesta, tot în aceeași măsură, dacă nu încă și în o măsură mai mare, cît pentru efectul asupra poporului nostru de aici?³

Eu îmi dau silința să fiu echitabil și față cu expatriații, expatriații însă, pare-mi-se că nu vor să fie echitabili față cu întemnițații. Și dta și ceilalți știți foarte bine, că pentru a nu lăsa să cadă toată urgia numai asupra cîtorva persoane mai amenințate, și mai ales, *pentru ca prin primirea în solidum a responsabilității și a osîndeii* să ridicăm cauza în ochii lumii civilisate, s-a ținut de necesar și de noi și de dvoastră, să nu ne dăm în lături nici de la proces, nici de la urmările lui și, cînd era vorba despre toate aceste, nu s-a relevat din

nici o parte, că ar fi mai potrivit a nu face paradă cu „ambiții de curagiu personal“, nu s-a spus că ar fi mai folositor națiunii a lucra ca „expatriat“, ci s-a invocat chiar și „prețul vieții pentru reclamarea drepturilor poporului român“, — pentru ca puține zile în urmă, fără a mai consulta, ca în toate acțiunile mai importante, și pre ceilalți conluptători și conlucrători, să se facă primul pas, care a dus la expatriările de bună voie. Eu sînt de convingere, că, dacă în bună înțelegere consultam cu toții la timpul său și asupra unei astfel de eventualități, aflam o soluțiune, care să mulțamească și într-o parte și în alta, și mai ales cauza, căci era cu puțință a afla modalitatea prin care cei mai expuși să facă lucrarea ca expatriați, ear ceilalți, rămîind liberi, să cruce multe cheltuieli, multe neplăceri și să continue acasă lucrarea în favorul cauzei.

Ai dreptate să zici că nu e bine să lucre cineva tot numai de capul său, și eu adaog, că nici chiar căpitanii nu fac bine cînd prea multe le fac de capul lor.

Asupra cauzei cu expatriările împreună și cu dta ne-am dat între noi părerile și am indicat asupra pericolului ce rezultă din ele pentru organizarea noastră și pentru continuarea luptei; am acceptat în urmă faptul împlinit, fără a-l face obiect de discuțiune în public, pentru a nu da însă la expuneri, care ar fi putut bucura numai pe contrarii noștri. Dvoastră însă pentru a da un nimb și o strălucire mai deosebită expatriării dvoastră, aflați de bine a pune în *public* pre cei întemnițați în întunecoasa umbră a „comodității“ și a manifestării unui „curagiu personal“ inoportun, incompatibil cu vederi mai noue și lipsit de folos pentru promovarea cauzei, și — faceți aceasta, cînd bine știți, că nouă ne sînt mîinile legate prin regulamentele temnițarești. Luîndu-se cineva după modul de înfățișare al dvoastră, ar fi indus a crede că toți spinii și toate nevoile s-au grămădit asupra capetelor expatriatilor, — cari pot petrece în deplină libertate, între frați, în schimb, învioșător de idei, în voie bună —, pe cînd întemnițații au parte de toate deliciile unei vieți comode, la cari vexațiunile temnițarești sînt numai pupază pe colac. Să-mi permiți însă, iubite prietino, observarea, că această pro-

cedură nu e nici prietenească, nici generoasă, nici în folosul cauzei.

Acceptînd acum faptul împlinit și instalarea dtale ca corespondent stabil al Tribunei, pentru a informa exact lumea de aici, despre cea de acolo, și pentru a delătura neînțelegeri ce s-ar putea ivi, credem că, liberă de angajamente de partid și de preocupățiuni de persoane, ocupațiunea aceasta poate să aducă bun folos cauzei; dacă însă ea va fi înțeleasă și pentru viitor în direcțiunea pe care o indică și nrul cu declarațiunea dtale, dacă tot aceeași coardă se va pune la arc, atunci nu va rezulta mult bine din continuarea activității din „afară de patrie” și noi vom fi necesați la rîndul nostru, să ne apărăm cum vom putea în contra loviturilor.

Se poate ca întemnițații să fie greșiții și păcătoșii, atunci cu drept cuvînt merită să fie combătuți și în public, sau puși la dosar și dați uitării, nu însă expatriaților de bună voie se cuvine să facă această execuțiune, nu lor li se șede să reînnoiască față de colegii lor procedări asemenea celor apafiane, scoțindu-i legați în vileagul opiniei publice, pentru a le aplica nuiele morale. Spectacolul acesta n-ar fi nici moralisator, nici înălțător, nici îmbărbător.

Am spus „sincer și verde” părerea noastră, pentru că sînt de convingerea că nu e bine ca, prieteni fiind, să umblăm cu mița în sac unii față de alții, și cred că nu te vei supăra pentru aceasta pe al dtale devotat

Barcianu

B.A.R.S.R., mss. Coresp., nr. S $\frac{3(5)}{CCVI}$

¹ „Tribuna”, nr. 243, din 15/27 noiembrie 1894, p. 970—971. Vezi și textul declarației lui Septimiu Albini în manuscris, cu completările lui E. Brote (cf. B. A. R. S. R., Arhiva S. Albini, I, mss. 6).

² Probabil a celorlalți membri ai Comitetului central închiși la Văcz.

³ Textul redactat pînă aici (deoarece continuarea lui s-a pierdut), se găsește și într-o copie făcută de Gherasim Doimide, probabil pentru I. Rațiu și colegii de închisoare de la Seghedin, la Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2406.

**DIN „INSEMĂRILE AUTOBIOGRAFICE“ (1895) ALE LUI
RUBIN PATIȚIA**

Fragmente din însemnările lui R. Patiția, privitoare la Conferința națională din 1892 și atitudinea grupării Babeș-Mocioni față de problema înaintării Memorandului la împărat.

Deplasarea la Viena, impresii din oraș, convorbiri cu frunțașii Partidului creștin, demersuri pentru primirea „deputațiunii“ la Curte. Urmările înaintării și publicării Memorandului, intentarea procesului, deplasarea la Cluj, manifestările maselor populare.

[...] La anul 1892 în adunarea alegătorilor români ținută în 21 ianuarie la Sibiu, s-a decis subșternerea cât mai curîndă a Memorandului votat încă în adunarea din anul 1890. Venise la această adunare prima oară și dr. Mocsonyi, care în răstimp de 10 ani nu se prezentase neciodată în adunarea alegătorilor români, aflînd îndestulitoriu că venea Vic. Babeș — spiritus familiaris a mocioneștilor. Precum Babeș împiedecase pînă aci mișcarea practică a acestor adunări, așa acum dr. Al. Mocioni venise pentru a împiedeca subșternerea Memorandului, sub cuvînt că nu e oportun a întreprinde prezentarea lui. La întrebarea mea adresată domnului dr. Mocioni că, cînd va fi acest pas privit de oportun? el a răspuns ca să așteptăm pînă ne va chema Maiestatea Sa. La aceste i-am reflectat, cum că aceasta noi nu o putem aștepta, că poate numai în casu a unui pericolu pentru monarhia s-ar putea aștepta așa ceva, cînd inimicul ar trece granița. Noi ca români și popor leal voim în timp de pace a ne apropia cu plîngerile noastre de Coroană și să cerem aplicarea legilor sancționate. Nu voim a ne folosi de vreo strîmtoare a monarhiei, precum a făcut alte popoare, căci aceasta nu e năravul românului. De 10 ani s-a [h]otărît în adunările alegătorilor români, ca să se subștearnă Memorandul, deci suntem datori a întrupa în faptă acest conclus, căci așa cere onoarea unei națiuni.

Mocioni nu mai putu aduce alte obiecțiuni și după ce s-a încheiat desbaterea, la care luasă parte foarte mulți — mie, altora li-a convenit de minune vorbirea preotului Cotuțiu¹ — s-a decis subșternerea cît mai curînd a Memorandului, care apoi s-a votat și de adunarea generală în ședința publică. S-a ales un comitet de 25 bărbați, cărora li s-a impus subșternerea Memorandului. Așa s-a finit acea adunare.

În ziua următoare comitetul ales s-a constituit sub președința dr. I. Rațiu avocat din Turda și s-a pus la cale cele de lipsă pentru subșternerea Mem. prin o deputațiune mai mare condusă de comitetul național. Dintre membrii comitetului, numai Al. Filip din Abrud și-a dat dimisiune la îndemnul Mocioneștilor, a lui Fr. Hossu Longin, dr. Aur. Mureșan, Babeș și vro alți trei desidenți.

Conclusul adunarei a fost aprobat de întreg poporul și se aștepta un oarecare rezultat întru îmbunătățirea stărilor deplorabile și nesuportabile. În 25 martie 1892 s-a ținut ședința comitetului, la care s-a revisuit textul Memorandului și s-a făcut dispoziții pentru compunerea deputațiunii în care aveau să fie pre lângă membrii comitetului din fieștecare comitat locuit de români cîte 10 bărbați din popor, pre cari aveau membrii comitetului să-i angajeze. Publicarea Memorandului s-a amînat pînă după prezentarea la tron. Eu am angajat pre mai mulți bărbați din valea Mureșului, dintre cari însă Ioan Popescu Cicu, Moise Coman-Bogdan și învățătorul Iuliu Moldovan în ultima zi s-au retras — nu știu la a cui îndemn; — deși am mers eu la ei în ziua plecării în Totoiu — nu i-am mai putut îndupleca la călătorie. A fost promis Petru Pavel jun. din Zlatna și George Lascu din Ampoița a veni, dar n-au urmat. A venit însă alții din comitatul Albei inferioare, încît am fost preste numerul recerut. Soția mea era bolnavă periculos, însă îndatorirea de a împlini voința națiunii mele era mai mare decît să mă retrag, și în [26] mai [1892], joi noaptea am pornit în drumul către Viena preste Cluj, unde s-a asociat în călătoria cu mine advocații din Cséh, Cocian și S...² La Budapesta am ajuns și pre ceilalți și vineri [27 mai] d.m. am ajuns la Viena și am descălecat la [h]otelul London, unde erau încartirați membrii comitetului. În acea ziuă ni-am uitat la viața cea sgomotoasă a uriașei capitale. Se părea în orele de seară că ar fi un tîrg de țară, atîta mulțime de om pentru un provincialist e și supărăcios. Luc-

sul dezvoltat este enorm și ceea ce văzui simbătă [28 mai] în Praterul Vienei, la serbarea florilor din acea ziună, întrecu așteptările mele. Am eșit la acel loc prin o mulțime de vro 50 mii de oameni aglomerati pre strada din Leopoldstadt începînd de la podul lui Radetzky pînă la Prater. Carete împodobite cu flori și dame îmbrăcate în toalete alese; cai frumoși îmbrăcați în flori și hamuri prețioase erau în abundență. Aristocrații și plutochrații se întreceau în lucș. Asemănînd acest lucș esorbitant cu trista stare a elementului lucrătoriu nu am mai dubitat în adevărata causă a ideilor ivite de comunism și anarhism. Palaturile și bogățiile Vienei reprezenta un preț mai asemenea cu valoarea unei țări mai mari din imperiu. După ce simbătă am fost la ședința comitetului, aflînd că primirea la curte încă nu e asigurată, eu luînd cu mine pre mai mulți economi³ români veniți în deputațiune și ni-am dus la Burg, unde am privit curțile și palatul, care însă nu are ceva impunătoriu în aspectul său esterior. Am mers la școala de călărit [...]

De aici am mers la biserica Capucinilor [...] Am cercetat și capela din Hofburg unde era o splendoare impunătoare. Am cercetat apoi biserica S[f]. Ștefan [...] Cam pre la 12 ore am ajuns la Museul geologic [...] În 2 ore numai fugitiv am putut să cercetez și pestrec acele multe odăi încărcate cu obiecte foarte interesante. M-am dus cu plăcere la acel loc și am eșit îndestulit la prînzul comun. După ameazi am eșit mai mulți la Prater, la Corso de flori.

Duminea [29 mai] dimineața la invitarea mai multor consilieri a comunității din Viena ni-am prezentat toți la români în localitatea vechiă a Magistratului, unde eram să fim întîmpinați sărbătorește de către partidul creștin [...]

Cînd s-a observat intențiunea lui [a comisariului poliției — n.n.] de a pronunța disolvarea, că și-a pus căciula pre cap, cei adunați a strigat parte nemțește, parte românește „să trăiască Maiestatea Sa“, în mai multe rînduri, și bietul comisariu trebui de atîtea ori a-și descoperi capul și numai după o mai lungă întîrziere putu a ajunge la cuvînt. Ni-am coborit la stradă, unde aflarăm vro 52 de polițiști, cari ocupaseră strada în partea ce ducea cătră Burg. Eu și cu alți doi consoți sosirăm primii la stradă, unde un sergent polițial îndată ne provocă, ca să ne depărtăm, dar cînd i-am

reflectat că nefiind noi 25 laolaltă, el nu are drept a ne soma pentru a ne depărta — nu a mai zis nimic, ci s-a retras cuprinzându-și locul între ceilalți polițiști. După ce din românii prezenți ne întrunirăm vro 25 inși, ni-am depărtat din acel loc în direcțiunea indicată de polițiști și noi de-a dreptul am mers în biserica grecească din strada Fleischmarkt, unde era serviți divin pre lângă un cor compus din cîntăreți de operă. Este un avînt sufletesc în servițiul bisericeii orientale, care însă aci prin cîntările frumoase și dulceața limbei eline se potența pentru noi, cari rareori avem ocasiune a gusta avîntul contrariilor de felul acesta. În aceea ziuă, după ameazi, colonia română din Viena, la inițiativa tinerilor universitari români, arangiasse o întîlnire a tuturor în praterul Vienei, unde deja îndată după 2 ore ne prezentăram la casina nr. 2 unde cînta capela⁴ musiceii regim[entului] rom[ânesc] Alisandru nr. 2, din jurul Brașovului. La intrarea noastră s-a cîntat „Deșteaptă-te române“ de [cătref] aceea capelă și apoi, în decurs, mai multe arii românești.

Mulți cetățeni germani din Viena [...], ni-a asociat la această petrecere, care s-a finit tîrziu în noapte cu comerul⁵ universitarilor, între cari erau deputațiuni de la multe societăți universitare, chiar și vro 3 sași ardeleni erau prezenți. Cam pre la 4 ore aflîndu-mă în discurs cu d. Lueger și cu consoțiul Brote, din marea mulțime cari cuprinsese loc sub ceriul liber, la mese și se preumblau în aceea grădină a [h]otelului[...]

După ce însera ni-am retras în salon, unde s-a deschis comerul studentilor, unde sub decursul cinei s-a ținut multe vorbiri în diferite limbi. Entusiasmul era mare și cînd ni-am despărțit era aproape 3 ore a dimineții. Nefiind neci birje, neci alte vehicule la îndemîină, am pornit pre jos cătră oraș, care cale dura mai la o oră distanță pînă la cuartirul meu. Mai toate localele publice, pre lângă care am trecut în această lungă cale, erau în acel timp pline de public, ca [și] cînd ar fi încă înainte de mezul nopții.

Luni [30 mai] am avut întrunirea de la Elterlein, apoi după amezi mulți am eșit în grădina de la Schönbrunn [...]. Petrecurăm pînă cătră seara în aceea grădină și pre la 6 ore eu mi-am ales vro 25 de țărani români, cu care am mers la castel, în care avurăm noroc de a căpăta intrare pentru a

vedea odăile aceluia palat împărătesc. Intră și opinca românească prin acele odăi splendide [...]

Seara m-am dus la operă, unde pre lângă cîntăreții vestiți am admirat eleganța interiorului a acestui teatru cu luminația electrică.

Martți [31 mai] dimineața încă neci una speranță de primire la curte, căci venise președintele dietei din Bpesta, br. Bánffy, cu protest energic contra primirei noastre în audiență. Numai puțini dintre noi mai sperau la așa ceva, însă majoritatea am decis ca în acea ziua, seara, deputațiunea să se reîntoarcă cătră casă. Cînd eșii din ședința comitetului partidului național, în coridorul [h]otelului „London“ erau mai mulți reporteri de jurnale, cari mă întrebau, cînd o să fie primirea⁶ și cînd [ne] vom reîntoarce acasă. Li-am spus că despre primire încă nu se știe, dar noi o să mai rămînem pînă joia venitoare în Viena. A și avut efect, căci jurnalele din Budapesta în acea martți la ediția de seară a publicat telegrame în sensul acesta. După ameazi ni-am fotografat cea mai mare parte din deputațiune și [da]că din cei prezenți mulți nu figurează pre acel tablou, era cauza că aparatul fotografului nu i-a potut cuprinde pre toți, și multă trudă i-a causat așezarea persoanelor în grupă. Mai era și o căldură mare în acea ziua, și deși eram în o grădină în Hernals și sub cerul liber, sufeream de căldură. După ce am eșit de la fotograf am decis a face calea cătră cuartir singur, ca să probez că poate mă voi orienta [...]

Cum a înserat, mai întreaga deputație ne aflam la gară, unde era mare aglomerație de public [...] și cam pre la 1/210 ore seara am pornit întonînd cîntecul „Deșteaptă-[te] române“ cătră Bpesta, unde ajunserăm dimineața la 7 ore [...] După dejun, la 8 ore a.m., pornirăm cătră Arad [...] (p. 299—313).

În septembrie 1892 s-a convocat comitetul național la o ședință în Sibiu, unde auzirăm despre retrimiterrea Memorandului nostru. Mai tîrziu a urmat întrevederea președintelui Rațiu și Coroian cu min[istrul] Hieronymi, care dorea să moimească partidul național român cu promisiuni futele în viitoriu, zicînd că numai la toamna anului 1893 ar putea să-și valideze cele de el afirmate în vorbirea de la Hatzfeld [Jimboia]. Românii i-a răspuns că de la programul partidului nu se abat, și că se vor alia cu naționalitățile nemaghiare din pa-

trie contra hegemoniei maghiare, la care declarațiune Hieronymi speriat a zis „să nu faceți aceasta“, că pre români ar putea să-i mulțumească.⁷

Erau și aceste apucături ca cele a lui Lonyay de la [1]872⁴. Noi nu am nutrit nici o încredere în promisiunile lui Hieronymi, dar nici că credeam a fi cu putință ca amenințările ministrului Szilágy⁹ să devină faptă, ca el să înprocesueze comitetul național pentru subșternerea Memorandului, care a fost votat încă în 1890 de către adunarea generală a alegătorilor români și noi eram mandatorii a acestei corporațiuni. A urmat însă contrarii noștri în mod ciudat, ca totdeauna când au de a lovi în noi.

Pre la Rosaliile 1893 ne văzurăm noi, membrii comitetului, deodată citați înainte[a] judecătorilor de instrucție. Mulți a fost zăpăciți și a dat fasiuni confuze, care nu a corespuns starei adevărate a faptelor din trecut. Eu am declarat prompt, cum că Memorandul este opul conferinței și noi, ca mandați, l-am prezentat la treptele tronului, deci nu putem fi singuri trași la răspundere pentru cuprinsul lui, care de altmintrea și cu concurs[ul] meu s-a compus, în conferința generală s-a votat și primit unanim. Nu știam nimic despre declarațiunea dată lui E. Brote de către biroul comitetului, care în cuprinsul ei nu era adevărată, și care a fost cauza confușiunii în fasiunile celor mai mulți dintre membrii comitetului. Era o nechibzuită procedere, când s-a dat acea declarațiune¹⁰.

Ajunse la punerea noastră sub acuză, și în urmă pre 7 mai 1893 [1894] s-a defiptu ziua pentru pertractarea finală. Până la ziua aceasta s-a mai ținut o ședință a comitetului, care încă nu-l desființase ministrul. Pre 4 aprilie era convocată adunarea tuturor alegătorilor români din comitatele Albei inf., Turda—Arieș, Hunedoara și din scaunul Sas Sebeșului; era să fiă o manifestațiune grandioasă în acea adunare convocată la Alba Iulia contra proiectelor religioare¹¹. În preseara acelei zile mă aflam în Sibiu la ședința comitetului [...] Cam indignat de purtarea acestor oameni lași și trădători, am pornit în 3 mai cătră Cluj. S-a prezentat vro 100 bărbați cetățeni din A. Iulia la casa mea, cari m-a petrecut la gară, unde m-[a] așteptat o deputațiă a damicelelor din localitate, cari mi-a dat un buchet de flori foarte frumos cu inscripțiă „totul pentru națiune“. Sub strigăte de ovațiune m-am suit în tren, și cei mai mulți m-a petrecut pînă la gara din Teuș¹².

unde aflarăăm multe mii de români adunați. Aci sosiră și membrii comitetului din Sibiu, căroră se făcură grandioase ovațiuni. De-a lungul liniei ferate era mulțimea așezată, care nu încăpuse în gară. Aveau stâlpari verzi în mâni și răsuna cîmpul de strigătele lor. Din gara Aiudului fusese poporul alungat de gendarmi, și ei numai în depărtare de la gară pe cîmpul de cătră Mureș putuseră a se constitui în grupe mai mari, cari și acolo erau păziți de gendarmii turbați. Maltrataři erau des comise asupra țaranilor, și chiar în gara Aiudului [...]

La stația din Veresmart [Unirea]—Uioara [Ocna Mureș] erau mii de oameni adunați; asemenea dar în mai mare măsură la Cucerdea, unde cei 6 gendarmi stau în mijlocul poporului cu pușca la picior pînă întreg poporul cîntă „Deșteaptă-te române“, eară apoi vorbi tînărul teolog Banciu poporului, nici o conturbare nu cutezară a înscena. La gara din Ghiriș [astăzi Cîmpia Turzii] — poporul era alungat — mai mulți inteligenți din jurul Turzei fuseseră deținuți de gendarmi [...]. Am ajuns în stațiunile de lingă Cian și celelalte, la cari se adunaseră români din comunele de pre cîmpie. Unii veniseră chiar cu praporele biserice și în tot locul eram primiți cu cîntări și cuvîntări. Mulți ingenunchiau și trimiteau rogări către ceriu. La 6 ore d.m. am ajuns la Cluj unde am fost întîmpinați la gară de tinerimea universitară, pe care a [o] opri de la orațiuni se nisujă poliția din toate poterile [...]. Domică am avut conferința cu apărători. De cătră seară se adunase multă inteligență și popor în Cluj și în satele vecine, de a cărei mulțime speriiindu-se clujenii a chemat spre ajutoriu un escadron sau două de husari din Mediaș.

Nu sperasem însă neci unii că poporul țaran românesc să se prezenteze în Cluj în acel mare număr, în care, în ziua de 7 mai, inundară stradele și piața Clujului. Erau tot o masă mare de români plugari în majoritate din toate părțile locuite de români — unde priviau numai români și erau români. Cel puțin au fost 25 de mii români în acea ziuă de față, cînd eșiră membrii comitetului național de la [h]otelul Ungaria și străbătură în ținută de gală prin piața Clujului cătră Reduta, locul de pertractare a procesului monstru [...].

Aclamațiuni nesfirșite și strigătele poporului „al nostru e

Memorandul“ sguđuiau aerul și unġurii stau uimiți și incremeniți la acest imġosant aspect și avint național. Noi cei din comitet încă am fost surprinși și cu lacrimi de bucurie străbăteam prin marea mulțime. Sunt rari în viața omului și mai rari în viața unui popor astfelu de momente. Simțul ce-mi pătrunsă peptul este un ce nedescris; ești gata atunci a primi cu bucuriă chiar și lovitura de moarte, pentru că ești convins, cum că un popor atit de conștiincios nu va peri, neci șarlatanii din sinul său nu-i va mai putea împedeca reciști-garea drepturilor naturale a egalității de drept. De astfelu de ġind eram captivați, nici nu observasem că noi, cei aclamați, trecem prea iute prin zidul făcut de pepturi românești pus stavilă puterei brutale a polițiștilor¹³ [. . .] (p. 315—321).

Muzeul jud. Alba Iulia, *Fond Unirea*, nr. inv. 2487.

¹ Preotul T. Cotuțiu din Diug (azi Dumbrăvița, jud. Bistrița-Năsăud).

² Florian Cocian și Dem. Suci, avocați în Cehul Silvaniei.

³ Țărani.

⁴ Fanfară.

⁵ Banchetul.

⁶ În urma refuzului împăratului de a primi delegația românilor transilvăneni, Ioan Rațiu va înmîna textul Memorandului, la 1 iunie 1892 st. n., șefului cabinetului imperial — baronului Braun (vezi „Tribuna“, 1892, nr. 115 și 119).

⁷ Vezi V. Braniște, *op. cit.*, p. 245 și Z. Piclișanu, *Din corespondența lui Gheorghe Pop de Băsești*.

⁸ Pentru aceasta vezi *Actele prealabile și memorandumul de la Blasiu 1872*, în „Transilvania“, An VIII (1875), nr. 4—5.

⁹ Vezi nota 4 de la Anexa 73.

¹⁰ A se vedea originalul ei la B.A.R.S.R., mss. rom. 5338, f. 150 și în I. P. P[app], *op. cit.*, vol. I, p. 75—76.

¹¹ În legătură cu desfășurarea acestei adunări, vezi N. Josan, *Mișcarea memorandistă în Comitatul Alba de Jos*, în „Apulum“, An VIII (1970), p. 356—357.

¹² Călătoria de la Teiuș pînă la Cluj a lui R. Patiția împreună cu ceilalți membri ai Comitetului central dați în judecată pentru Memorand este descrisă cu lux de amănunte și în raportul special al „Tribunei“, 1894, nr. 83—84.

¹³ Pasajul de la ultimul alineat este publicat de N. Josan, în studiul *Contribuții la cunoașterea vieții și activității memorandistului Rubin Patiția (1841—1918)*, p. 532—533.

EMERIC PAP DE BĂSEȘTI CĂTRE GEORGE POP DE BĂSEȘTI

Despre apelul memorandiștilor cu privire la anularea sau reducerea cheltuielilor de judecată; deși suma totală nu a fost fixată definitiv, nu se întrevăd șanse de scutire; președintele tribunalului din Cluj „scandalizat“ de sumele „enorme“ pretinse de ziare pentru publicarea sentinței; abuzul procurorului general.

Cluj, 6/9 [1]896.

Iubite Bade Georgiu!¹

Pandanatime ca despre cele incredințate pe mine numai acumă vă răspund. Abia acumă am putut vorbi cu br. Szentkereszti, președintele tribunalului, care acumă a venit acasă.

Ce se atinge de spesele judecate în procesul Memorandului, mi-au răspuns, că fiind plătite și nefăcându-se neci o apellate sau remonstrație în contra lor, despre iertare nu poate fi vorba.

Celelalte spese cauate cu publicarea sentinții în ziurnale și cu escontare, încă nu sunt definitiv satorite. Acele. procuratura are datorința a le specifica și a le așterne spre revisuire și satorire definitivă la el, ca la președintele tribunalului în a cărui competenție se ține. Aceste spese însă [se] vor scoate pe cale administrativă și de iertare nu poate să fie vorba. Deschisă-i însă calea de a cere ștergerea lor de la ministru².

El încă s-a scandalisat pe ziurnalele magiare esprimându-se între patru ochi, că au cerut sume așa enorme pentru publicarea sentinții aduse în cauza Memorandului.

Precum se vede dară, spesele care s-au cauat cu executarea sentinții încă nu sunt satorite definitiv.

Mi-a mai spus și aceea că procurorul nu a avut drept a plăti la ziurnale din banii incurși sub titlu de spese procesuale, și a făcut rău, și la aceasta nu a fost îndreptățit neci la în-

voirea dlvoastre. Acuma, cum le vor descurca ei? nu știu, că nu mi-au spus. Avem de a aștepta rezultatul³.

În fine, vă fac cunoscut că tocul de la ochielari nu l-am găsit în bolda de tipele, și așa nu vi-l pot trimete.

Poftindu-vă tot binele, cu onoare sunt sincer iubitoriu

Emeric Pap

B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. II, f. 186—187.

¹ Scrisoarea poartă antetul bilingv (românește și ungurește) de avocat al lui Emeric Pap de Băsești, domiciliat în Cluj, str. Rózsa nr. 7.

² Pe verso-ul scrisorii George Pop de Băsești face în 11 septembrie 1896 următoarea însemnare: „am trimis lui Emeric apellarie făcută prin Rațiu și Com. din Bas[es]ci; apoi provocarea br. Szentkereszty pentru ștergerea speselor“. Vezi și Anexa 116.

³ Prin Tit Liviu Albin, Partidul Național Român a plătit suma de 3011,93 fl. ce reprezenta cheltuiiala totală a procesului, stabilită prin sentința tribunalului. Datorită însă unor mașinațiuni, procuratura supremă din Cluj, care stabilise „pentru publicarea în jurnale a sentinței adusă în procesul Memorandului“, suma exagerată de 2140,31 fl. (vezi Anexa 112), făcînd abuz de putere, acordă respectivelor ziare această sumă din banii depuși „sub titlul de spese procesuale“ de T. L. Albin (vezi pentru aceasta și Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2523—2523/a, 2542—2542/a; B.C.U. Cluj, *Fond G. Pop de Băsești*, mss. sertar 242/4, doc. nr. 26). Prin această procedură se urmărea probabil ca cei condamnați în procesul Memorandului să nu aibă posibilitatea de a li se anula „spesele de judecată“ (vezi Anexele 116 și 117).

116

EMERIC PAP DE BĂSEȘTI CĂTRE GEORGE POP DE BĂSEȘTI

Ministerul de justiție avizează negativ cererea memorandiștilor de a li se anula „spesele de judecată“; chestiunea a fost transferată organelor financiare pentru executare; un apel personal al lui I. Coroianu în aceeași problemă.

Iubite Bade Georgiu!¹

Numai acuma vă pot răspunde la epistola din urmă, că președintele mi-a răspuns cum că rugarea dtale de a șterge spesele a venit de la mini[s]ter negativ, prin urmare nu este scăpare de plătire. Coroian mi-a spus că el a apelat formal în contra speselor prin magistrat, de unde s-a trimis la direcția financiară care este competentă de a executa sentința, dară încă nu i-a venit răspuns. De-i va veni bun, acela se va estinge asupra tuturor.

Cu [*indescifrabil*] nu am putut vorbi, că nu e acasă, dară am vorbit cu procurorul Sămi, care mi-au spus că toată afacerea s-a transpus la direcțiile financiare competente pentru fieștecare. Esecuția însă nu cred să se facă în grabă² deoarece spesele încă nu sunt statorite definitiv de președinte.

Coroian zice că și în contra lui au dus esecutiune întabulindu-i locurile, și atunci a făcut apelata. Ar fi bine ca și dlvoastre atunci să apelați ca apoi să vă amine esecutiia pînă va veni hotărîre. Aceste mi le-a spus Coroian, care astăzi a eșit din temniță împlinind cele 8 zile. Actele trimise la mine aci alăturate vi le retrimite.

Acum iară am năcas cu Virgil, l-a apucat ceva friguri și durere de cap, sum foarte îngrijet.

Poftindu-vă tot binele, sum sincer stimatoriu

Emeric Pap

P. S. Francisc a fost aice ieri și e sănătos, ne-am petrecut puțin timp fiind aice Weigand³ care a plecat astăzi la Csucsa.

Emeric

B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. II, f. 188—189.

¹ Scrisoarea poartă antetul lui Emeric Pap de Băsești. Vezi nota 1 de la Anexa 115.

² Toate recursurile în privința anulării „speselor“ procesului memorandist au fost însă respinse (vezi Anexa 117). Singura „favoare“ ce li s-a făcut condamnaților a fost

aceea că din suma de 2280,73 fl., rămasă restanță de plată, procuratura regală, prin adresa din 2 martie 1897, a anulat suma de 76,98 fl. ce reprezenta plata telegramei și a translatorului, rămânând astfel de achitat numai 2203,75 fl. (vezi Anexa 117 și B.C.U. Cluj, *Fond G. Pop de Băsești*, mss. sertar 242/4, doc. nr. 26 și 30).

³ Gustav Welgand, filolog, directorul seminarului român din Leipzig.

117

SCRISOAREA biroului Comitetului central adresată foștilor întemnițați, referitoare la repartitia sumei privind cheltuielile de judecată și la necesitatea achitării împrumutului (făcut în acest scop) în termenul legal; suma totală de 2204 fl. 75 cr. s-a împărțit în mod egal între cei 14 osîndiți, revenind fiecăruia o rată de 175 fl. 44 cr.

Iubite bade George!

Conform dorinții dvoastre vă trimit copia protocolului susceput în Sibiu și spre orientare vă trimit și un exemplar din provocările espediate celor competenți și și lui Vasiliu [Lucaciu].

Vă rog din nou să interveniți cu toată energia la Vasiliu, ca în cel mai scurt timp să trimită cambiul¹ și interesele de întârziere și înainte pe 3 luni, căci la din contra voi fi silit a întreprinde esecția, care precum îmi scrie Rus, s-a și cerut și s-a și ordinar. Mie mi să pare că dvoastră n-ați dezvoltat destulă energie în această afacere, așa să vede că mai tare vă este milă de popa decît de mine, aflu deci de necesar să apelez din nou la simțul dvoastre de dreptate și de echitate și să vă rog ca să faceți tot posibilul, ca eu barem pe un timp oarecare să fiu scutit de execuție!

Vă sărut și îmbrățișez dinpreună cu scumpa noastră Elena.

Al dvoastre iubitor:

Teodor

Iubite amice!²

Considerînd că în cauza speselor restante din procesul „Memorandului“ în suma de 2204 fl. 75 cr. toate recursurile s-a respins şi suntem deoblegaţi în mod definitiv a solvi această sumă, — în 10 [a] lunei curinte ne-am întrunit la Sibiu, subscrisul cu dnii dr. Ioan Raţ, George Pop de Băseşti, Iuliu Coroian, Rubin Patiţa, dr. Bărcian şi Demetriu Comşa şi am luat hotărîrea unanimă ca pentru acoperirea acestor spese numaidecît să se contragă un împrumut cambial pe 3 luni, ce s-a şi făcut — subscriind cambiul dr. Raţ, I. Coroian şi dr. Mihali.

Aceasta sumă s-a şi ridicat şi cu solvirea ei la locul competent s-a încredinţat George Pop de Băseşti, care precum mă avisază a şi solvit întreaga sumă, afară de spesele de transportare la temniţă, care spesă trebuie să le solvească feştecare indeosîb deoarece spesăle de transportare — la fiecare se deosebesc³.

Considerînd că suma de 2204 fl. 75 cr. ne îngreunează pe noi cei 14 inşi judecaţi în procesul Memorandului în părţi egale, am luat totodată hotărîrea că aceasta sumă să o solvim cu toţii în părţi egale, în speranţă că şi confrăţii noştri de suferinţă — absenţi, vor respecta aceasta hotărîre a noastră şi în timp de 3 luni de zile [i]şi vor ţine de strictă datorinţă a trimite la adresa subscrisului rata obveniendă în sumă de 157 fl. 44 cr. dinpreună cu interesăle de 3 luni, deoarece pe atîta timp am fost necesitaţi a escompta cambiul⁴.

Subscrisul, fiind încredinţat din partea confrăţilor prezenţi a vă face cunoscut această hotărîre şi a încasa rata de la feştecare, prin aceasta vă rog ca cel mult pînă la începutul lui iunie să binevoîţi a trimite la adresa mea suma de 157 fl. 44 cr. dinpreună cu interesăle după aceasta sumă pe 3 luni, ca la decadenţa din 10 iunie să pot achita cambiul escomptat pentru acest scop.

Spre orientare vă comunic că dnii dr. Bărcian şi Dimitrie Comşa deja şi-a solvit ratele lor în bani gata, şi atît dînşii cît şi noi ceialalţi prezenţi am presupus cu toată sicu-

ranța, că feștecarea confrate de suferință va accepta hotărîrea noastră și la tot cazul [î]și va trimite rata obveniendă în timpul sus scris, prin ce, de o parte se va da dovadă eclatantă despre simțul de echitate și dreptate a fiecăruia, iar pe de alta parte, se va încunjura orice proces care eventual ar trebui să urmeze, în cazul deacă careva dintre noi în timpul prescris nu și-ar achita rata obveniendă, și care proces de sine înțeles ar putea fi aprețiat din partea dușmanilor noștri într-un mod dejositoriu pentru noi și pentru cauza noastră.

Te salut cordial!

Al tău devotat amic:

dr. Teodor Mihali

B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. II, f. 115—116.

¹ Se referă la un împrumut de 5000 fl. făcut și neachitat de Vasile Lucaciu la banca „Albina” și pentru care se pare că Teodor Mihali a semnat ca garant. Amănunte vezi la B.C.U. Cluj, mss. 4055, Coresp. George Pop de Băsești, vol. II, f. 113—114.

² Anexa este șapirografiată.

³ „Spesele” rămase restante din procesul memorandist sînt de fapt 2203,75 fl. (vezi B.C.U. Cluj, *Fond G. Pop de Băsești*, mss. sertar 242/4, doc. nr. 26 și 30).

⁴ Cheltuielile de judecată ale memorandiștilor suportate „in solidum” se ridică la suma de 5215,68 fl., la care s-au adăugat cheltuielile individuale — de poștă, de transport pînă la închisoare etc. — ajungîndu-se în total la plata unei amenzi de 7000 fl. valută austriacă (cf. „Tribuna”, nr. 55, din 9/21 martie 1897, p. 217).

118

SITUAȚIA „socotelilor” Partidului Național Român din perioada 1 septembrie 1893—1 decembrie 1894, „cenzurate” la Sibiu în 11 ianuarie 1896 de George Pop de Băsești, Teodor Mihali și Gavrilă Tripon.

De la 1 septembrie [pînă la 30 decembrie] 1893.¹

[Data]	[Proveniența veniturilor și a cheltuielilor]	Intrate	Ieșite
1/9[18]93	Rest de casă	97,57 fl.	
„	Libel dep. la Capdebo	1.100. fl.	
„	La dr. Rațiu cf.soc. din aug.	560 fl.	
„	La dl N. Cristea	250 fl.	
„	La dnii Rațiu-Cristea 560+250		810 fl
„	Depuși la Capdebo (lib. dr. Rațiu)		1.100 fl
4/9	Intrați prin dr. Rațiu	2.590,60 fl.	
1/10	V. Tordășianu		20 fl
„	Russu — Șir[ianu]		100 fl
14/10	Intrați prin dr. Rațiu	2.997 fl.	
20/10	De la prin dr. Rațiu din lib. 1.100 și %	794,08 fl.	
„	Depuși la Capdebo		1.700 fl
21/10	Inst. tipogr. impr.		200 fl
23/10	Doamnei Maria A.Popov [ici]		558 fl
24/10	Sima la Bucur[ești]		40 fl
26/10	Dr. V. Branîște impr.		200 fl
31/10	Căraușii		20,60 fl
1/11	V. Tordășianu		20 fl
„	Dr. Rațiu la București		251 fl
„	Russu la Seghed[in]		50 fl
„	Dr. Mudron prin Rațiu		200,30 fl
„	Dr. Stefanovici „		200,30 fl
„	Sept. Albini „		200 fl.
„	Sept. Albini p. Zürich		100 fl.
„	Lui dr. Mihali înapoiți		500 fl.
„	Inst tipogr. 18/9		280 fl.
„	„ 22/9		300 fl.
„	Russu—Șirianul		100 fl. ²
„	Amenda Balteș-Dord[ea]		150 fl.
„	Liv. Albini p. Brașov		20 fl.
„	Dr. V. Branîște la Veneția		40 fl.

[Data]	[Proveniența veniturilor și a cheltuielilor]	Intrate	Ieșite
2/11	Inst. tipogr.		500 fl.
9/11	Dnei M. A. Popovici		1.097 fl.
„	De la prin dr. Rațiu	4.100 fl.	
11/11	Inst. tipogr.		1.000 fl.
„	Dr. Rațiu la Bp. [Budapesta]		400 fl.
22/11	Dr. V. Lucaciu Bp.		200,30 fl.
„	I. Coroianu Bp.		200 fl. ^a
„	N. Roman amendă		200,30 fl.
„	D.Comșa Buc[urești]		100 fl.
24/11	Reprimit de la Inst. tipogr.	300 fl.	
29/11	Inst. tipogr.		600 fl.
1/12	Dr. Rațiu comp.		300 fl.
„	Prin dr. I. Rațiu intrați	259,40 fl.	
„	„ „	2.615,51 fl.	
3/12	V. Tordășianu		20 fl.
7/12	Inst. tipografic		300 fl.
12/12	Anticipație dn. dr. Rațiu, causa Capdebo		10 fl.
18/12	Telegr. epist. etc.		27,85 fl.
19/12	Russu—Șirianul		80,84 fl.
„	Popa Necșa		30 fl.
„	I. Scurtu		30 fl.
„	Inst. tipogr.		100 fl.
„	Mapa Ungariei		0,80 fl.
25/12	Albini—Russu Seghedin		100,81 fl.
30/12	Inst. tipogr.		150 fl.
„	„ proced Seg.		300 fl.

Intratele fac [TOTAL]: 15.664,16 fl. Ieșitele fac: 12.808,40fl.
Rest de casă la finea an[ului 1893]: 2.855,76 fl.⁴

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2480

[II]

[De la 1 ianuarie] pînă la 31 mai 1894.⁵

[Data]	[Proveniența veniturilor și a cheltuielilor]	[Nr. fișe]	Intrate	Ieșite
Ianuarie 1	Restul din a. trecut [1893]			
—	rest de casă		2.855,76	
—	la dd. Rațiu, Cristea		810.	
—	dep. Capdebo		1.600.	
—	împrum. Branîște		200.	
			5.465,76	
Ianuarie 12	Drului V. Lucaciu, Bp.	1		200,30
„ 16	Ptru timbrarea contractelor	2		250
„ 25	De la Inst. tipogr. p. abonam.		2.000	
„ 30	Prin dr. Rațiu, intrați		7.500	
„ 31	Drului Rațiu compet pro ian. și faur	3		200
Faur 2	De la Inst. tipogr. p. abonamente		1.000	
„ 8	Prin dr. Rațiu, de la E. Brote		175	
„ 8	Pentru șed. de la Cluj a Comit.	4		155
„ 8	Intrase de la depuneri [dobîndă]		23	
„ 12	d. N. Cristea împrumut	5		250
„ 13	În cont. cumpăr. Inst.t. polița prot. E. Brote	6		3.298,09
„ 19	Dlui E. Brote, în cont. sumei de cumpăr. I. T.	7		2.501,01
„ 20	Librarului Mihaelis p. fotogr. Oxford.	8		8,64
Martie 2	d. Sept. Albini împrumut	9		200
„ „	Dr. Rațiu competența pro martie	10		100

[Data]	[Proveniența veniturilor și a cheltuielilor]	[Nr. fișe]	Intrate	Ieșite
„ 8	Învățătorilor Dan, Beșă, Onea, B. Prund	11/a.c.		78,30
„ „	d. Russu-Șirianul la Cluj			80,20
„ „	d. V. Mangra pt. Petrovici	12/a.b.		50,10
„ 14	Inst. tipogr. restit. spese p. Comitet 1/1— —28/2[18]94	13		2.230,25 ⁶
„ 19	Intrați prin dr. Rațiu	14	1.707	
„ „	Librarului Mihaelis pt. fotografii	15		7,21
„ „	Dr. Rațiu compet. pro aprilie și spese	16		107
„ „	Spesele Lupulescu p. trimiterea sumei de la 19/3	17		243
„ 29	Dlui. A. C. Popovici spese de proc. neplăt.	19/a.b.		358,50
„ 27	d. Sept. Albini, p. călăt. în afac. part.	20		100
„ 30	Inapoiți Inst. tipogr.	21		2.000
„ 31	Inst. tipogr. în nume- rar și spese p. Comit. rest.	22		620,96
Aprilie 26	d. V. Tordășianu pt. copiere și timbrare	23		30
	[Total :]		17.870,76	13.068,46 ⁷
„ „	Drului Rațiu compet. pro mai	24		100
„ „	Prin dd. Vlăduț (150), Suci-Orbean (125), dr. Moldovan (57) și dr. T. Mihali (20) intrați	25/a.d.	352	

[Data]	[Proveniența veniturilor și a cheltuielilor]	[Nr. fișe]	Intrate	Ieșite
Mai	1	d. E. Verzar p. călăt. în afaceri [le] „Tribunei”	26	20
„	2	d. V. Tordășianu	27	7
„	„	Inst. tipogr. în numerar și p. spese pro april.	28	625,62
„	„	Dlui L. Tilea p. tinerii vienezi	29	451,51
„	„	Prin d. Vajda, Alparet	30	150
„	„	Prin d. Pop „Mielul” Poiana	31	200
„	„	Prin d. Giurgiu, Dombro	32	20
„	„	De la Ludoșeni	33	23,36
„	„	Prin dl. prot. A. Barbolovici	34	84
„	„	Prin d. Orăștian, de la Apold infer.	35	40
„	3	Prin dl. adv. Olteanu, Blaj	36	212
„	„	Prin dl. adv. Olariu, Deva	37	137,50
„	„	Prin d. Barb, Șugag	38	46
„	„	Prin d. preot V. Dămian, Brad	39	96
„	„	De la Topîrceni	40	25
„	„	d. V. Tordășianu, p. călător. în afaceri	41	60
„	„	E. Dăian p. tinerii pestani	42	225
„	„	d. adv. Arz, spese cu recursul în pr[oces]	43	12,30
„	5	Prin dl. Ivan, Mediaș	44	45,30
„	15	Amende și perderi d. cauție în proc. 29/3 și 3/4	45	754,52

[Data]	[Proveniența veniturilor și a cheltuielilor]	[Nr. fișe]	Intrate	Ieșite
Mai 17	Lui Sim. Bratu, Mihaiț, amendă în proc.	46		100
„ „	Prin dr. Rațiu intrați		4.450	
„ „	Din colecta Manole-Ti- lea p. amend. Bredicea- nu		150	
„ „	Prin d. I. B. Hodoș, Blaj		442	
„ „	Prin dl. G. Pop Băsești		500	
„ 24	Prin dl. adv. Fodor, Abrud	47	200	
LATUS [TOTAL]:			25.044,15	15.424,41 ⁸
„ 18	Pentru stenografi la proc. Memorand.	48		525
„ 26	[Pentru] biroul de presă	49		2.755
„ „	„ membrii Comit. spese	50		1.365
„ „	[Pentru] membr cuar- tir la hotel	51		1.027,51
„ „	Spese diverse	52		1.050
„ „	La 4 advocați străini a 100			400
„ „	Amendă d. adv. Bredi- ceanu			150
„ 31	Inst. tipogr. restul spes. de la 30/4 și alte spese p. Comitet de la 1 — —31/V [18]94	53		870,73
„ „	Depunerea dubioasă la Capdebo din [18]93 la adv. Rațiu 1.600			
„ „	Imprumuturile dr. Ra- țiu, Cristea, Braniște [18] 93—1.010			2.610

[Data]	[Proveniența veniturilor și a cheltuielilor]	[Nr. fișe]	Intrate	Ieșite
Mai 31	Depuși la „Economul” Cluj cf. recept. post. și spese	54/1.2		3.000
	[TOTAL :]		25.044,15	29.177,67 ⁹
ad ian. 1	<i>Adaos și rectificare</i> ¹⁰ [1]894 depunerea la Capdebo după cum e luată în socot. din [18]93, în loc de 1.600 cu 1.700		100	
la mai 13	Intrați prin dr. Rațiu		3.981	
„ 15	„ „ dr. Rațiu		2.845	
„ 26	Spese diverse, adaos p. încuart. tinerilor			615,10
„	La depunerea dubioasă Capdebo, cf. rectific. 1 ian.			100
mai 3	La depunerea la „Economul” cf. recep. postale mai mult cu 700 fl. și spese fran. și porto.			703,95
	La socot. din [18]93 p. Russu-Șirianul(?)			100
	La socot. din [18]94, la 20 aprilie, dr. V. Lucaciu			100
	[TOTAL :]		31.970,15	30.796,72 ¹¹

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2413.

[III]

[De la 1 aprilie pînă la 1 decembrie 1894]¹²

[Data]	[Proveniența veniturilor și a cheltuielilor]	Intrate	Ieșite
26/7 [18]94	De la „Economul” In plicu rămas De aici lui Russu-Șirian	1.182,10 fl. 5.125 fl.	3.200 fl.

[Data]	[Proveniența veniturilor și a cheltuielilor]	Intrate	Ieșite
			100 fl.
			200 fl.
			100 fl.
31/7 [18]94	Intrat libel „Albina” Spesele procesului [Memorandului]	10.021 fl.	3.011,93 fl.
2/8 [18]94	„ „ „ din libel		1.300 fl.
1/9	„ V. Lucaciu		200 fl.
„	„ la Vaș		1.200 fl.
„	„ I. Coroianu		200 fl.
„	„ N. Rom[an]		100 fl.
„	„ G. Petrovici		30 fl.
„	„ servitorii temn[iță]		60 fl.
„	„ Dr. Rațiu		200 fl.
„	„ Baniii votați de comitet		100 fl.
17/9	F. Ardelean		50 fl.
1/dec.	Dn. R. intrat	2.260 fl.	
1/4	De la Capdebo	295,85 fl.	
	[TOTAL:]	18.883,95 fl.	[10.051,93 fl.]

Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2480/b.

¹ Redactată de Gavrilă Tripon.

² În copia listei de venituri și cheltuieli a Partidului Național Român pe perioada 1 septembrie—30 decembrie 1893, persoana care a redactat-o (necunoscută nouă), omite la rubrica „ieșite” suma de 100 fl. pentru I. Russu-Șirianu (cf. Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2398).

³ În copia amintită, la această poziție este notată suma de 200,30 fl.

⁴ Totalul rubricii „ieșite” și a restului de casă sînt însă identice cu cele din copia amintită, numai că în urma verificării noastre, suma ieșită ar trebui să fie de 12.908,10 fl., iar restul de casă de 2.756,06 fl.

⁵ Ca și în cazul perioadei anterioare, am preferat să dăm situația socotelilor P.N.R. pe perioada 1 ianuarie—31 mai 1894, după copia, mai clară, redactată de aceeași persoană, necunoscută nouă. (vezi nota 2 de mai sus).

⁶ În documentul original redactat de G. Tripon, la această poziție este notată suma de 2.230,15 fl. (cf. Muz. ist. Cluj, nr. inv. M. 2480/a).

⁷ Copia ca și documentul original dau suma inexactă la rubrica „ieșițe”; în urma verificării noastre ar trebui să fie de 13.068,56 fl.

⁸ Suma exactă ar trebui să fie 15.424,51 fl.

⁹ Suma exactă ar trebui să fie 29.177,77 fl.

¹⁰ În documentul original se justifică diferența dintre rubricile „intrate” și „ieșițe”, adică suma de 4.133,52 fl., astfel:

— Rest în depunerea Econ[omului]	1073,52 fl.
— Depunere dubioasă Capdebo	1600 fl.
— Impr. Raț—Cristea etc	560 fl.
— N. Cristea	250 fl.
— Branște	200 fl.
— Cristea	250 fl.
— S. Albini	200 fl.

[Total:] 4133,52 fl.

¹¹ Suma totală la „ieșițe” ar trebui să fie 30.796,82 fl.

¹² Redactată de G. Tripon.

INDICE DE NUME

A

- Adamescu, Gheorghe 13
Albani, Tiron 14, 273
Albini, Septimiu 13, 49, 50, 60,
76, 85, 87, 89, 120, 122, 150, 194,
202, 203, 208, 209, 269, 290, 305,
323, 327, 328, 332, 347, 348, 349,
350, 355
Albini, Tit Liviu 274, 342, 347
Anca, George I. 214
Ardelean, F. 354
Arz, Albert 351
Asbóth, István 92
Asquith, Herbert Henry 274
Augustini, Gustav 17

B

- Babeş, Vincenţiu 14, 31, 32, 33,
35, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 47,
48, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 74,
100, 101, 102, 103, 106, 108, 110,
115, 116, 117, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 130, 131, 134, 135,
136, 139, 140, 141, 144, 145, 146,
147, 148, 150, 152, 153, 154, 155,
157, 158, 159, 160, 161, 162, 164,
165, 166, 168, 169, 170, 171, 172,
173, 174, 175, 181, 182, 183, 186,
188, 189, 190, 200, 203, 233, 241,
245, 333, 334
Babeş-Mocioni (gruparea) 43, 44,
54, 56, 58, 59, 61, 70, 75, 91,
133, 209, 328
Babeş, Titu 110
Bacalbaşa, C. 49
Balint, Simion 298
Băltescu, Mircea 17, 284
Balteş, Andrei 347
Bánffy, Dezsó 337
Bányai, Ladislau 20, 21
Banciu (teolog) 339
Barb, (Şugag) 351
Barbolovici, A. 351
Barbu, Nicolae 160
Barbu, Patriciu 172, 173, 269, 305
Barcianu, Daniil Popovici 85, 87,
148, 169, 269, 270, 305, 317, 324,
326, 327, 332, 345
Bariţiu, George 7, 25, 28, 29, 32,
33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 57,
60, 99, 102, 103, 105, 106, 108,
110, 111, 112, 113, 114, 115, 121,
123, 127, 132, 299
Barozzi, C. 197, 198
Bartók, József 237
Bechnitz, Ioan 324
Beldiman, Alexandru 80
Bem, Iosif 263
Benedek, János 92
Berciu, D. 18, 24
Berindei, Dan 20
Beşa, Emanuil 350

- Bianu, Ioan 13, 41, 48, 58, 70,
83, 84, 128, 133, 137, 138 (I.
Biăneanu), 140, 143, 144, 145,
149, 150, 152, 156, 158, 160, 161,
170, 217, 223, 322.
- Bismarck, Otto von 65, 67
- Bodea, Cornelia 17
- Bodnár, Zsigmond 92
- Bogdan-Duică, George 15, 121,
162, 164
- Boia, L. 18, 84
- Boiu, I. B. 13
- Boitoş, Olimpiu 14
- Bologa, Iacob 298
- Botiş, Teodor 14, 172
- Braharu, D. 15, 91, 282
- Branişte, Valeriu 8, 13, 26, 48,
50, 83, 84, 85, 217, 224, 225, 340,
347, 349, 352, 355
- Brătianu, Dinu 62
- Brătianu, George 67
- Brătianu, Grigore T. 77, 160, 211,
212, 213, 321, 322
- Brătianu, Ion C. 27, 42, 65, 67,
70, 136
- Bratu, Simion 352
- Braun, Adolf (baron) 340
- Brediceanu, Coriolan 32, 41, 42,
88, 89, 103, 124, 125, 127, 128,
130, 131, 133, 157, 169, 190, 233,
234, 245, 246, 269, 270, 352
- Brînzeu, Nicolae 296
- Brote, Aurel 122
- Brote, Eugen 7, 12, 13, 26, 37, 38,
41, 42, 48, 50, 58, 59, 60, 61,
77, 83, 84, 85, 106, 113, 120, 122,
123, 128, 131, 132, 133, 136, 137,
138, 140, 142, 143, 144, 145, 148,
149, 152, 154, 155, 156, 158, 161,
162, 169, 170, 171, 172, 174, 182,
193, 194, 195, 202, 208, 211, 212,
213, 217, 223, 225, 238, 239, 246,
323, 324, 325, 332, 336, 338, 349
- Brun, Jules 266
- Bunea, Aurelia 18, 62, 66, 67,
82, 218, 229
- Bursan, G. 322
- C**
- Călin, Gh. 17
- Călcunariu, Petru 269
- Campus, E: 20
- Cantacuzino, Gheorghe C. 78, 201,
216, 220, 221, 222, 227, 316, 317,
322
- Cantilli, P. G. 288
- Capdebo, 347, 348, 349, 352, 353,
354, 355
- Capşa, Vasile 278
- Carol I. 20, 42, 61, 65, 66, 67,
68, 69, 70, 136, 164, 197—200,
227, 311
- Carol al VI-lea 261
- Carp, P. P. 65, 67
- Catargiu, Lascăr 218, 322
- Căzănişteanu, C. 18
- Ceauşescu, Nicolae 64, 94
- Ciato, Ludovic 13, 172, 173
- Cocian, Florian 239, 334, 340.
- Cioran, P. 134, 136, 149, 153
- Cipariu, Timotei 118
- Ciul, Gh. 17
- Ciurcu, Alexandru 187, 188
- Ciurea, Aurel, I. 150, 153, 154
- Clémenceau, Georges 81, 228
- Clopoţel, Ioan 14
- Colescu-Vartic, C. 84
- Coman-Bogdan, Moise 334
- Comşa, Dimitrie 70, 211, 231, 269,
270, 305, 324, 326, 345, 348

- Comşa, Nicolae 214
 Constantinescu, Miron 13, 17, 18,
 20, 21, 86
 Corbu, C. 17
 Cordoş, Nicolae 6, 18
 Coroianu, Iuliu 7, 32, 39, 40, 41,
 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
 52, 58, 60, 68, 71, 76, 83, 89,
 92, 103, 110, 111, 112, 113, 114,
 115, 117, 118, 119, 123, 124, 129,
 130, 131, 132, 133, 134, 135, 138,
 139, 140, 141, 142, 143, 144, 151,
 153, 154, 155, 158, 159, 160, 161,
 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171,
 173, 174, 175, 181, 182, 187,
 197—200, 223, 224, 225, 226, 237,
 239, 244, 269, 270, 271, 283, 296,
 305, 337, 342, 343, 345, 348, 354
 Cosăcescu, N. 322
 Cosma, Andrei 236, 239
 Cosma, Partenie 32, 100, 120, 122,
 145, 146, 148, 157, 239
 Cotuţiu, Teodor, 334, 340
 Crainic, Romul 232, 269, 305
 Cristea, Nicolae 13, 18, 32, 33, 148,
 169, 269, 270, 305, 326, 347, 349,
 352, 355
 Crişan, Iosif 269
 Csáki, Albin 242
 Curticăpeanu, V. 20, 21
- D**
- Dăianu, Elie 351
 Daicoviciu, Constantin 17, 20
 Dămjan, Vasile 351
 Dan, Eliseu 350
 Dan, Mihail 18, 45, 95, 268
 Dan, Pompiliu 214
 Danciu, Margareta 17
- Daxner, Samo 269
 Deac, Augustin 17
 Delavrancea, Barbu Ştefănescu
 87, 217, 322
 Del'homme, Janne 274, 289, 314,
 315
 Demeter (negustor) 247
 Demetrescu, Marin 228, 267, 274,
 288
 Demian, Simion 269
 Densusianu, Ovid 279, 281
 Diaconovici, Corneliu 46, 101, 153,
 169, 186, 188, 191
 Diamandi, Manole 129, 131, 135,
 195, 197, 352
 Djuvara, Al. G. 13
 Dobrin, George 233, 234, 269
 Doda, Traian, 42, 129, 133, 135,
 136, 282
 Domide, Gherasim 16, 269, 305,
 326, 332
 Dordea, (ţaran) 347
 Drăgescu, Ioachim C. 221
 Droc, Ioan 123
 Duma, Ioan 269, 305
- E**
- Elisabeta (regina României) 198
 Erdely, Ioan 51, 52
- F**
- Fava, Roberto 282, 292
 Fekete-Negruţiu, N. 112, 120, 123
 Ferdinand al V-lea 261
 Filip, Alexandru 172, 173, 269,
 305, 334
 Filipescu, Nicolae 321
 Fitz Gerald 227, 228, 241, 242
 Fitzmaurice, Edmond 26

Flourens, Emile 81, 228, 267, 288,
313

Fodor, Vasile 89, 194, 269, 274, 352

Fontanin, G. M. 118

Fotino, N. 20

Francisc I 261

Francisc al II-lea 106

Francisc Iosif 30, 31, 56, 70, 106,
108, 150, 295

Frâncu, Amos 245, 246, 247, 269,
270, 286, 314

G

Gaidoz, Henri 77, 267, 275, 276,
277, 281, 282, 290, 291

Gall, Iosif 27

Gane, N. 118

Garoiu, Nicolae 191, 192

Gavrilla, Emil 269

Georgescu, Ioan 14, 28, 39, 86,
241, 327

Gheorghiu, I. 17

Ghica, Dimitrie 276, 288

Ghica, Ion 150, 276

Gionea, V. 16

Giurgiu, I. 351

Göllner, Carol 18, 20, 21

Golimas, A. H. 70

Grădișteanu, Ion (Ionaș) 13, 49,
70, 229, 270, 313, 321, 322

Groșșianu, I. 14

Gwyne, H. 267

H

Hamzea, A. 18

Hasdeu, B. P. 320

Herlea, Nicolae 310

Hieronymi, Károly 71, 85, 239,
241, 242, 271, 319, 337, 338

Hitchins, Keith 18, 39, 40, 57

Hobhouse, W. 274

Hodoș, Enea 121, 122

Hodoș, Iosif 27, 352

Hosanu, Ioan 123

Hossu-Longin, Alexandru 232, 269

Hossu-Longin, Francisc 103, 106,
108, 166, 168, 169, 183, 186, 209,
210, 231, 232, 233, 234, 236, 237,
240, 243, 244, 268, 269, 274, 286,
287, 334, 343

Hulea, Eugen 13

Huszár, Antal 16

I

Iancu, Avram 298

Ignat, Vasile 269, 270, 305

Ilea, G. 89, 243, 269

Ionescu, Take 63, 218, 278

Isac, Aurel 89, 239, 243, 246, 247,
269, 270, 286, 287

Iscru, G. D. 24

Iuga, A. 41, 69, 273, 319

Ivan (Mediaș) 351

J

Jancsó, Benedek 16

Josan, Nicolae 17, 340

K

Kálnoky, Gusztáv 320, 322

Kann, Robert 16

Kemény, Farkas 298

Kogálniceanu, Mihail 42, 70, 136,
138

Kossuth, Lajos 200

Kovács, Iosif 17

Krajčovič, M. 16

L

- Lahovari, Alexandru 70, 187, 321
 Lapedatu, Alexandru 14, 66
 Lascu, A. D. 13
 Lascu, George 334
 Lavisse, Ernest 276
 Lazăr de Purcăreți, Gavril 269, 305
 Leeper, A. W. A. 16
 Leopold, I. 251
 Leopold al II-lea 261
 Leroy-Beaulieu, Anatol 313, 314
 Leseur, Félix 77, 229, 228, 320, 321
 Lónyay, Menyhért 338
 Lucaciu, Vasile 7, 8, 14, 16, 37, 40, 41, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 60, 68, 69, 71, 76, 79, 90, 92, 110, 111, 112, 113, 116, 119, 123, 129, 131, 132, 133, 134, 138, 141, 144, 154, 155, 158, 159, 160, 164, 166, 169, 174, 181, 190, 193, 197—200, 208, 214, 241, 242, 246, 264, 269, 270, 271, 273, 304, 305, 310, 313, 317, 319, 344, 346, 348, 349, 353, 354
 Lueger, Carol 336
 Lungu, Traian 17, 62, 63, 66, 229
 Lupaș, Ioan 14, 15, 70
 Lupaș, Semproniu 14
 Lupașcu, Al. 230
 Lupulescu, Ioan 82, 212, 213, 214, 215, 230, 242, 283, 284, 288, 321, 350

M

- Macavei, Ioan 150
 Măcelariu, Ilie 27, 298, 299
 Mangra, Vasile 131, 132, 270, 290, 350

- Maior, Liviu 18, 29, 39, 40, 57, 268
 Maiorescu, Titu 15, 141, 229, 278
 Maniu, Casiu 52
 Maniu, Iuliu 214
 Manu, Petru 27
 Maria Terezia 261
 May, Artur I. 16
 Mazăre, Nicolae 320
 Mehedinți, Simion 74, 279, 281
 Melland (domnișoara) 274
 Mera, Iuliu Terențiu 269, 305
 Mețianu, Ioan 131, 132, 190, 192
 Mezea, Corneliu 14, 37
 Micu, Emil 18, 34, 40
 Mihaelis (librar) 349, 350
 Mihalcea, I. 153, 154
 Mihali, Teodor 13, 69, 70, 203, 207, 238, 245, 246, 269, 270, 305, 326, 344, 345, 346, 347, 350
 Mihui, Ioan 169
 Mikó, Imre 15
 Mirel, Maria 103
 Mîndrescu, Simion 15
 Mocioni, Alexandru 48, 56, 58, 59, 88, 89, 116, 117, 118, 124, 125, 129, 131, 132, 134, 135, 136, 140, 141, 145, 146, 150, 157, 160, 166, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 188, 190, 191, 192, 209, 210, 233, 239, 240, 241, 245, 246, 330, 333, 334.
 Mocioni, Zeno 132, 133
 Mocioni (familia) 14, 159, 204
 Mocsáry, Lajos 92
 Moga, Ioan 14, 37
 Moisil, Iuliu 150
 Moldovan, Iuliu 334, 350
 Moldovan, Silviu 269
 Morfill, W. R. 274, 275, 288

Moroianu, George 15, 17, 26, 91,
218, 222, 227, 229, 230, 241, 242,
265, 266, 268, 275, 276, 277, 279,
281, 282, 283, 284, 285, 287,
290, 291, 297, 300, 310, 311, 312,
314, 315, 320, 322

Mudroň, Paul 347

Munteanu, Augustin 269

Munteanu, Ioan 269, 305, 320

Munteanu, V. 39

Mureșianu, Aurel 7, 14, 16, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42,
46, 47, 100, 103, 111, 112, 113,
114, 115, 120, 123, 128, 129, 131,
145, 146, 153, 160, 164, 170, 171,
172, 173, 192, 195, 210, 218, 237,
240, 246, 247, 269, 330, 334

Mureșianu, Aurel A. 14, 39, 40

Mureșan, Camil 20

N

Napoleon al III-lea 280

Nedelcu, Oprea 18

Negoiu, I. 17

Negulescu, P. P. 74

Netea, Vasile 16, 17, 27, 28, 29,
30, 33, 34, 37, 40, 50, 57, 74, 76,
160, 209, 273

Nica, Teodor 149, 150, 153, 154

Nichita, I. 269

Nicoară, E. 17

Nistor, I. 15

Nuțu, Constantin 20, 21, 24

O

Ocășeanu, Gheorghe 66, 322

Olariu, Alexiu 351

Olteanu, (Blaj) 351

Olteanu, P. 17

Oncu, Nicolae 120, 123, 131, 132,
141, 169, 172, 173, 191, 192

Onea (Învățător) 350

Onișor, Teodor 310

Orăștian, (Apold) 351

Oțetea, Andrei 17, 20

Óváry, Leopold 320

P

Păcățian, Teodor V. 13, 23, 29, 31,
32, 33, 35, 37, 44, 46, 48

Pap de Băsești, Emeric 239, 241,
341, 342, 343

Păpui-Ilarian, Alexandru 298

Papp, I. P. 14, 46, 49, 50, 78, 227,
270, 287, 340

Pascu, Ștefan 15, 16, 17, 18, 21,
27, 28, 29, 34, 70, 86, 91, 92, 95

Passy, Frederic 322

Patiția, Rubin 13, 16, 17, 26, 110,
195, 232, 269, 270, 305, 326, 333,
340, 345

Pavel, Mihai 110

Pavel, Petru 334

Pázmándy, Dénes 320

Pellico, Silvio 313

Penelea, Georgeta 13, 86

Periețianu-Buzău S. 227, 229, 230,
267, 268, 287, 289, 297, 312, 315,
322

Petra-Petrescu, Horea 15

Petrovici, George 269, 350, 354

Petrovici, Ștefan 233, 234

Pervain, Iosif 28

Pick, R. 50

Picot, Émile 77, 230, 267, 268, 311

Pfclișanu, Zenovie 14, 71, 227,
240, 271, 340
Pîrvulescu, Gh. 18
Polit, Mihail 89, 239, 241
Polverejan, Șerban 6, 17, 18, 29,
38, 47, 48, 50, 74, 278
Pop de Băsești, George 8, 14, 28,
32, 40, 42, 71, 74, 75, 76, 90, 92,
103, 110, 111, 119, 125, 131, 150,
152, 154, 156, 158, 159, 164, 165,
166, 168, 172, 174, 175, 181, 188,
190, 200, 225, 227, 236, 241, 246,
269, 270, 271, 272, 286 (Badea
George), 287, 305, 317, 318, 326,
341, 342, 343, 344, 345, 346, 352
Pop, Ghiță 153, 171
Pop, Laurențiu 269
Pop (Poiana) 351
Pop-Păcuraru, Corneliu 121, 235
Pop, Ștefan Ciceo 16, 17, 269
Popa, George 118, 123, 169, 173,
191, 192, 269
Popa-Necșa, Ioan 348
Popasu, Ioan 106
Popea, Radu 196
Popea, Victor 196
Popescu Cîcu, Ioan 334
Popescu, Ioan 32, 33, 269
Popescu-Puțuri, I. 17
Popescu, Simion 121, 130
Poppu, A. 52
Popovici, Aurel C. 13, 83, 84, 90,
186, 214, 215, 223, 225, 230, 236,
264, 265 (Dipsi Dante), 277
(Dipsi), 350
Popovici, George 191, 192
Popoviciu, Lazăr 214
Popovici, Mihai 169
Popovici, Maria A. 347, 348
Porțeanu, Alexandru 29
Prodan, David 24

R

Rațiu, Emilia 120, 221, 222, 227,
284, 285, 297, 304, 310, 311, 312
Rațiu, Felicia 209, 220, 221, 222,
316, 317
Rațiu, Ioan 7, 13, 14, 27, 28, 32,
39, 40, 41, 42, 45, 47, 49, 52, 53,
57, 60, 69, 76, 79, 80, 84, 85, 86,
88, 89, 92, 103, 110, 111, 113,
119, 120, 121, 122, 123, 125, 126,
127, 131, 138, 139, 140, 143, 155,
158, 160, 161, 165, 168, 172, 173,
175, 203, 208, 209, 218, 225, 226,
(Onu), 227, 231, 235, 236, 237,
238, 239, 245, 247, 265, 266, 269,
270, 271, 273, 274, 275, 281, 282,
284, 285, 286, 290, 291, 297, 303,
304, 305, 310, 313, 314, 316, 317,
325, 332, 334, 337, 340, 342, 345,
347, 348, 349, 350, 352, 353, 354,
355
Rațiu, Nicolae 288
Rațiu, Vasile 269, 287, 305
Retegan, Simion 25
Ribot, Al. 313, 314
Roberts, (prof. univ.) 274
Roberts, Cecilie 274
Roman, Alexandru 21, 28
Roman, Dionisie 269, 305, 326
Roman, Ioan N. 14, 222
Roman, Iosif 269
Roman, Nicolae 76, 208, 269, 305,
348, 354
Roman, Visarion 32, 33, 100
Romanu, Miron 110, 141, 145, 153,
157, 170, 171, 173
Rosny, Léon De 321
Roșca, Maria 18, 103
Roșu-Micu, Ioan 269
Rotariu, Pavel 169

Rusu Abrudeanu, I. 13, 15
Rusu, Octavian 182
Rusu-Şirianu, Ion 78, 160, 201,
216, 217, 224, 225, 228, 314, 317,
325, 347, 348, 350, 353, 354

S

Sámi, László 343
Scurtu, Ioan 348
Secăşeanu, Gheorghe 66
Secula, Sabin (Viena) 208
Seton-Watson, Roger W. 16
Sihleanu, Alexandru 86
Silaşi, Grigore 117, 118, 124
Sima, Gr. I. 347
Simon, Jules 267, 313, 314, 322
Slavici, Ioan 12, 13, 14, 17, 26,
37, 38, 39, 48, 50, 59, 60, 70, 74,
77, 83, 84, 91, 106, 110, 118, 121,
122, 123, 127, 128, 129, 130, 134,
135, 136, 160, 208, 209, 217, 225,
229, 240, 324
Sterca-Şuluţiu, Iosif 32
Stezar, C. 122
Strajan, M. 14
Stoica, Vasile 13
Sturdza, Dimitrie A. 42, 48, 62,
63, 66, 67, 83, 84, 85, 86, 136,
138, 145, 148, 149, 150, 225, 229,
324, 325
Suciu, Aurel 245, 269, 270, 305,
326
Suciu, Dem. 340
Suciu-Orbeanu (?) 350
Szapáry, Gyula 141, 142
Szentkereszty, Zsigmond 237, 341,
342
Szilágyi, Dezső 242, 338

Şaguna, Andrei 57
Şeba, J. 15
Ştefanovič, Miloš 15, 89, 224, 225,
269, 347

T

Tătaru (Viena) 214
Tilea, Liviu 214, 351, 352
Tisza, Kálmán 23
Tocilescu, Grigore 118
Tordăşianu, Victor 347, 348, 350,
351
Tóth, Zoltán 16
Trefort, Ágoston 23
Trif, Gavril 310
Tripon, Gavril 238, 240, 245, 269,
270, 305, 346, 354, 355,
Trombitaş, Anania 31, 33, 100
Truţia, Petru 16, 191 269
Türr, Sándor 322

U

Urban Jarnik, Jan 15
Urechia, Vasile Alexandrescu 13,
78, 79, 230, 267, 270, 271, 300,
301, 320, 321, 322

V

Vaida, Dionisie 52, 351
Vaida-Voevod, Alexandru 203,
214, 230, 239, 241, 242, 277, 278,
304, 314
Vancea, Ioan 110, 153
Vatamaniuc, D. 17, 38, 122, 123,
130, 150, 160
Veliciu, Mihai 16, 191, 192, 269,
305, 326

Verzariu, Emil 351
Vesa, Vasile 18
Vlăduțiu, Iuliu C. 350

W

Weigand, Gustav 343, 344
Wekerle, Sándor 71, 241, 242,
265, 319

Z

Zöllner, Erich 16
Zsilinszky, Nándor 92
Zwitter, Fran 16, 21

X

Xenopol, A. D. 320

CUPRINS

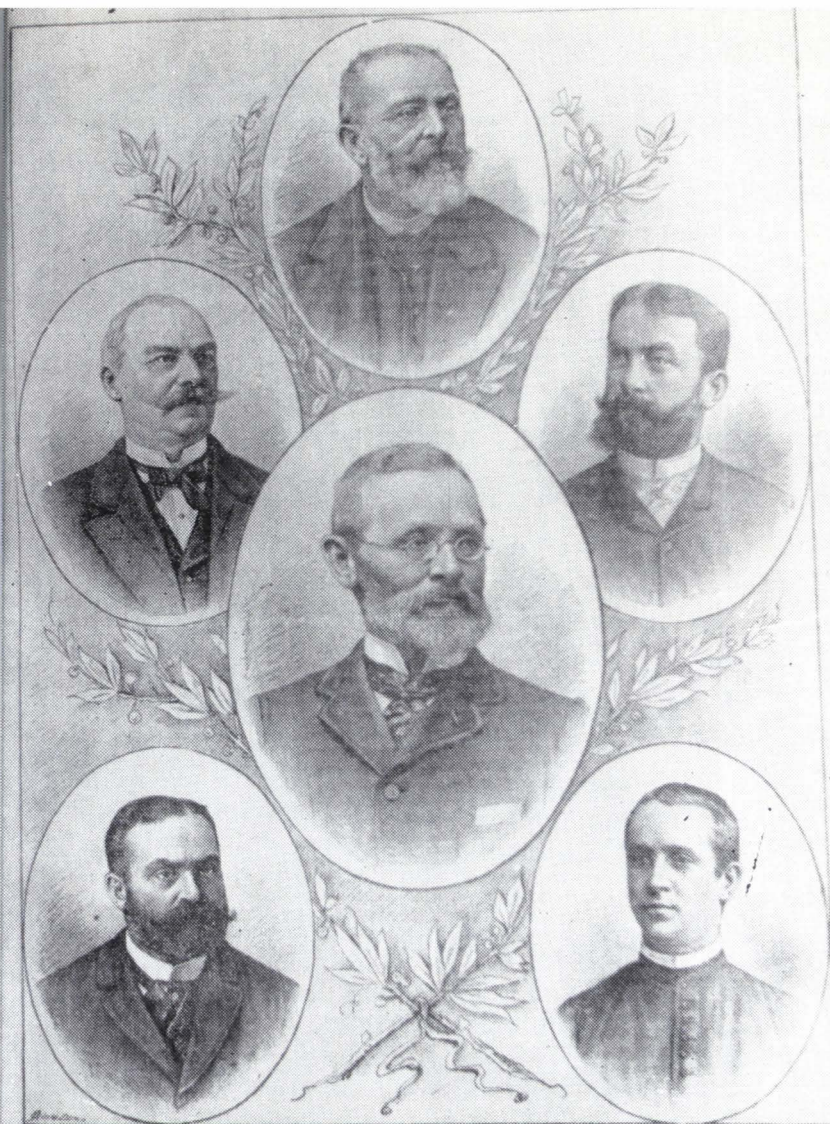
Cuvînt înainte	5
Introducere	9
Notă asupra ediției	95
Anexe	97
Indice de nume	357

Redactor: DORU OLTEANU
Tehnoredactor: C. HLAIVATHY

Apărut 1973. Comanda nr. 876. Coli de tipar 23.
Tiraj 2200+170 ex. broșate. Hirtie scris I A
80 g/m². Format 16/61×86.

Tiparul executat sub comanda nr 551/1973
la Intreprinderea Poligrafică Cluj,
str. Brassai nr. 5-7,
Republica Socialistă România

Dr. Ioan Rațiu.
Iuliu Coroianu.

George Pop de Băsesi.
Vincentiu Babeș.

Eugen Brate.
Dr. Vasile Lucaciu.

Membrii Comitetului central al P.N.R., aleși la Conferința națională din 27-28 octombrie 1890 („Foaia ilustrată”, nr. 3, din 20 ianuarie/1 febr. 1891).

T. S. la Dorade Cluj
istoria Monarchiei de
pe pagini engleză, ca
aceasta, naștina cu
vrednicie de amnăna
element core pasivă
conștiința existentă
fapt național, și
de încede în vânt
sen, în toate limbile
gale și engleză. De
patru, în vâna
de jacie prin letome
fuz, - ea în timp
gale pentru tran
patru prin boala
vigoroasă a filozofii
- speranță în cotă
cilor este un național
fuz, ^{si Monarchia} în vâna
interior - ordinea legi
la, -

Drăgăștii acestui adăru
vrednicie sau este
naștina Romaneștii
de descolțore
precum în ale vint
drăgăștii în
vrednicie în toate
corer impreguant
naștina, și în to
gratele sau
tului.

Drăgăștii pentru naștina
naștina romaneștii
reputo de existentă
naștina a foste
de adrese
Franza și
naștina spre
naștina violen
și caștina
partea un
conlocu
cu naștina
și aritate
și adle
genesca
care lăntesc
vrednicie
la cu
centru
și reciproc
vrednicie
conștina

Majestatea Ta Cesara și Regia Apostolică!

Națiunea română de peste o sută și optzeci și șase ani este în toate timpurile cu suveranitate și independență din toate punctele de vedere, care au succedat în dezvoltarea politicii interne și a suveranității externe, precum și a drepturilor și libertăților diferite, aplicate și introduse în diferite condiții și timpuri, și a suveranității și a unității, care aplicarea au fost în practică și au fost validitatea drepturilor și libertăților.

Poporul de ordine, precum este, țara în credința viitorului său: în toate timpurile și a fost toată viața asupra autorității expresivă din stat, spre înalta Coroană, spre Domniaria sa, de la care putea cu drept cuvânt cere și aștepta sprijinul de lași spre validitatea drepturilor sale și a dezvoltării ei politice.

Drept acestui adevăr cu dovada servescă trezuarul națiunii românești și cu dovada clasici istorici Monarhici, că această națiune cu a credință deplină unui popor, care posedă conștiința existenței sale naționale și care se încrede în viitorul său, în toate timpurile este împinșă datorită patriei: în vreme de pace prin laboarea ei, în timpuri grele pentru tron și patrie, prin fraparea vijoriei ale fiilor săi — sacrificiul avare și slăve — apărând în contra inamicilor externi țara străbună și Monarhia, în contra celor interni ordinea legală. Era în raporturile dezvoltării sale culturale, precum în ale validității drepturilor sale naționale, publice și private, — în toate ocaziunile, când creștea împregurările imperativ, să lăture cătră părințele sale, cătră capul statului.

Decele petiții, cereri înaintate la înaltul Tron sunt tot atâtea dovezi despre împregurarea menționată, precum și națiunea română validitatea, apărarea și susținerea drepturilor sale politico-naționale, care nici în ziua războiului nu s-a putut sub întrebare — într-o mare măsură — toate aspirațiile noastre legitime; noi am făcut chiar o tabula rasa din toate drepturile noastre naționale cumpătate până atunci.

Subi amenințările unei temeri înalte, care ne-a suscitată întinderea acestei sisteme — referitor la garanția dezvoltării libertății naționale și corespunzătoare pozițiilor noastre naționale — sub influența credincioșilor, că numai forța iminentă a împregurării a necesitat inaugurarea acestuia, — cu speranța, că dreptele aspirații și postulate ale națiunii noastre pentru o dezvoltare culturală și materială se va face posibilă și sub acest sistem; și fiind chiar în credința că respectarea drepturilor naționale, — și pe lângă însă dezvoltarea liberă și a vietei publice-politice în stat se va face conform reclamării egalității, libertății și fraternității, — ne-am supus aceleia cu un popor de ordine.

Dorim și din aceste speranțe și credințe cei 25 ani trecuți de atunci și până acum — prin dezvoltarea lucrurilor politice și a vietei publice interne — în forma precum ni s'a adevărat — ne-am disoluționat cu desăvârșire.

Espunerile, ce vor urma în conștiința adevărată, vor dovedi această adevărată, precum vor justifica și înainta alor 3 milioane Români inaugurate și practicate în unanimitate de toate adunările electorale române ținute de la 1866 — 1868 încolo, — precum vor justifica și abuzurile acestei națiuni dela legislațiunea țerei și credem că vor câștiga cu Majestatea Ta să se însure pro gratias ad ea acestui memoria importantă, care o merită.

Cu omagiu și supunere adunăm aci sub 7. procesul verbal al adunării generale electorale din urmă, ținută în Sibiu în 7. 9 Maiu 1887, cu totu ansele sale, prin care miștit subiectul, membri ai comitetului electoral român din Ungaria proprie și Transilvania dovedim încredințarea dată nouă cu unanimitate din partea reprezentanților clasei populare române din — cerenți electorale, în care s'a așteptat poporul român în corespunzătoare în unanimitate, și care încredințarea publică se se venia înaintea Tronului Majestatei Tale și se arătau starea, în care se afla patria comună sub domnia politicii de stat existente, se arătau starea poporului român, care

MEMORANDUL ROMÂNILOR

Din
Transilvania și Ungaria

Maiestatea sa Imperială și Regală Apostolică

FRANCISC JOSIF I.

Imperat al Austriei, R.

Rege Apostolic al Ungariei, Rege al Boemiei,
al Dalmatiei, Croației, Slavoniei, Galitiei, Lodo-
meriei și Siliției, Arhiduce al Austriei, Mare-
Duce al Bucovinei, Duce al Lorenei, Salzburgului,
Stiriei, Carintiei, Carniolei, Bucovinei, Sileției
superioare și inferioare, Mare Prințep al Tran-
silvaniei, Margrav al Moraviei, Comite-prințep
al Baburgului și Tirolului.

etc. etc. etc.

Majestatem
Vobiscum
Imperiali et Regali Apostolica!

Prægratione Dnæ!

Euer
kaiserliche und königliche
apostolische Majestät!

Allergnädigster Herr!

Caracti et Apostoli
Királyi és Pálosy!

Leghogyobb Úrnak!

Presentant
alegitimul ro-
manii den teritoro-
nei ungare a Maesta-
te Voastre, intruindu-
se pe data de 20 et 21
Ianuarie ale anului
curierilor la Sebita, cu
complicitate electorala,
au constatat ca comi-
tentii lor, nemultumi-
ti cu situatiunea po-
litica creată de sine
insus de guvernul
inaugurat in anii
1866-1868 si cu con-
traaga desvoltare a
statii noastre publice
de atunci si panna in
cumprarea mui audaya

ii Reptetur der Wähl-
ler romanischer, sächs.
national aus dem Landen
der ungarischen Kreise
Ihr. Majestät unter
am 20. und 21. Januar
l. J. in Hermannstadt
in einer Wählerversam-
lung versammelt wa-
ren, haben constatirt,
dass ihre Entschei-
dungen unzufrieden mit der ih-
ren durch Sie in den
Jahren 1866-1868 inau-
gurierte Regierungssy-
stem und durch die ge-
schädhliche Entwicklung
unserer öffentlichen
Lebens geschaffener
Lage, nach dem trauri-

ge Geschehen magyar kor-
nájának országait lakó
román választók köze-
ből, folyó az Januari-
us 20 és 21. k napján
választói gyűléskorok
Vagyok is jelen azok
közül, aki állapították
meg, hogy meg bizonyos-
míthogy visszavont
meglepetés az 1866-1868
években inaugurált kor-
nrendszert által teremtett
politikai helyzettel is
nyilvános elégtelenség
fejtődött ki az azóta mo-
dany nincs többé,
az eddig lett sajnos bony-
latosabban, bizalmuk
a budapesti országgyűlés

MEMORANDUL

ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA SI UNGARIA

CATRA

MAIESTATEA SA IMPERIALĂ ȘI REGALĂ APOSTOLICĂ

FRANCISC IOSIF I.,

IMPÉRAT AL AUSTRIEI, REGE APOSTOLIC AL UNGARIEI, REGE AL BOEMIEI, DALMATIEI, CROAȚIEI,
SLAVONIEI, GALITIEI, LODOMERIEI ȘI ILIRIEI, ARCHIDUCE AL AUSTRIEI, MARE DUCE AL CRACOVIEI,
DUCE AL LOKENEI, DUCE AL SAPIȘBURGULUI, STIRIEI, CARINȚIEI, CARNEOLEI, BUCOVINEI, SILEȘIEI,
SUCEDOARE ȘI INFERIOARE, MARE PRINȚE AL TRANSILVÂNIEI, MARGRAV AL MORAVIEI, COMITE
PRINCIAR AL HABSBURGULUI ȘI TIROLULUI etc. etc. etc.

SIBIU.

HEARTEI INSTITUTULUI TIPOGRAFIC

1892.

Delegația românilor tran

— 31 mai 1892.

Manifestație de solidaritate cu mișcarea memorandistă, organizată la București de Liga culturală în preziua începerii procesului de la Cluj (6 mai 1894)

Hotelul „Biasini” din Cluj, sediul apărătorilor și al corespondenților de presă, în timpul procesului memorandist.

Membrii Comitetului central al P.N.R. condamnați în urma procesului memorandist.

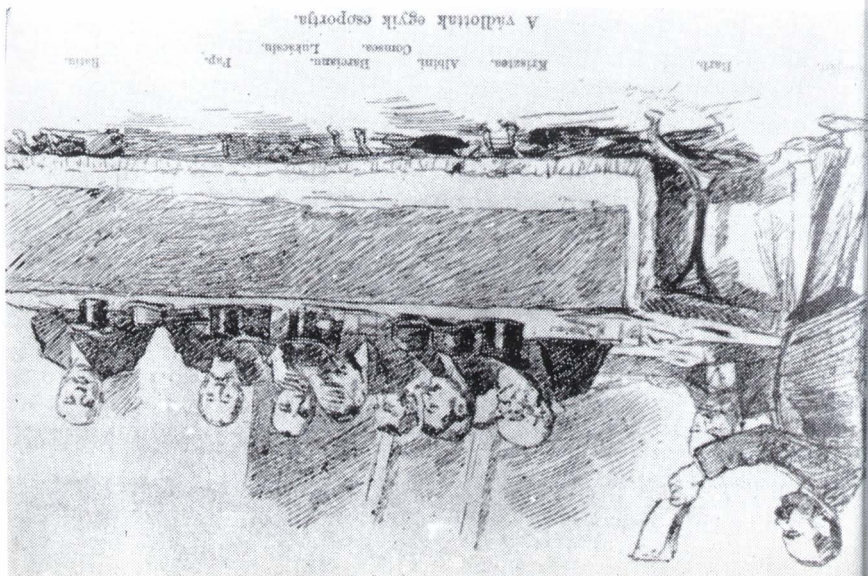
Manifestație de solidaritate cu memorandiștii, organizată la București în 2 iunie 1894.

„Bironi apărății” în procesul memorandist.

embru Comitetului central al P.N.R. în timpul desfișurării procesului memorandist. Desen contemporan („Vasárnapi Ujság”, nr. 22 din 3 iunie 1894).

Clădirea „Redutei” din Cluj, unde a avut loc, între 7 și 25 mai 1894, procesul memorandist.

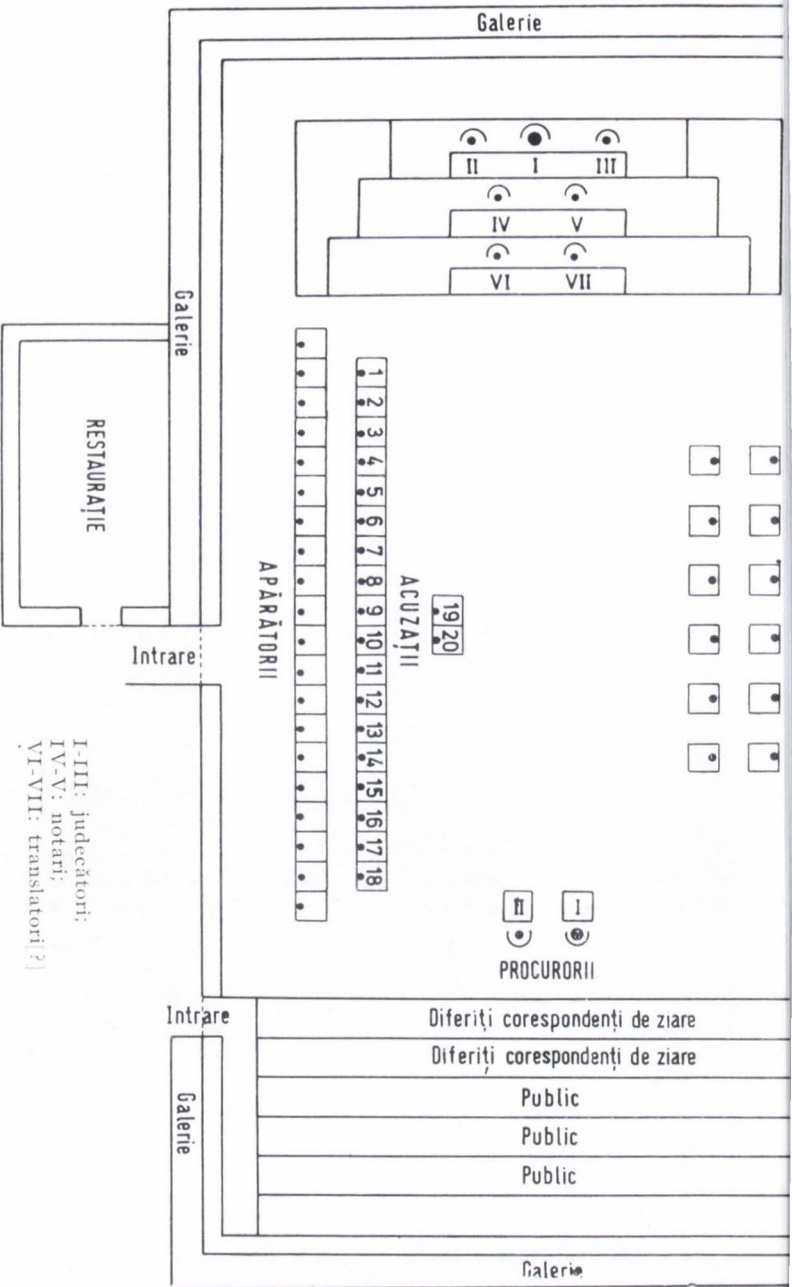
Brățară de argint, purtată de femeile prezente la procesul memorandist.
(Muzeul din Lugoj — prin bunăvoința prof. I. Stratan)

Planul sălii „Redutei” în timpul desfășurării procesului memorandist (B.C.U. Cluj, *Fond Fr. Hossu-Longhin*, mss, sertar 247/1).

1. Ioan Raftiu
 2. G. Pop de Băsești
 3. Vasile Iancu
 4. Dimitrie Comșa
 5. D. P. Braicam
 6. Septimiu Albini
 7. Nicolae Cristea
 8. Patricia Barbu
 9. Iuliu Coroiann
 10. Teodor Mihaili
 11. G.I. Tripou
 12. Aurel Săcu
 13. Mihail Velichin
 14. Rubin Patfija
 15. Vasile Raftiu
 16. Cherasim Dondie
 17. Nicolae Roman
 18. I. G. Munteanu
 19. Dionisie Roman
 20. Petre Duma

Illustrat de George Pop de Băsești primească felicitări la ziua onomastică. Medias, 6 Mai 1900 - Dionisie Roman adv.

Aurel C. Popovici, Eugen Brote, Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu la București
în 7 martie 1894 (Biblioteca „V.A. Urechia” Galați, F IV/25).

Ioan Rațiu — președintele P.N.R.

Lista de subscripție benevolă
a unui în ajutorul Căminii Române
din Transilvania și Ungaria.

B. e. Monteoru 200 lei ^{5 plăți pe an}
 d. Stănescu 100 lei
 G. T. Măntănuș 100 lei
 I. G. Găbrișan 100 lei

M. Săbău 100 lei
 Costescu Romanian 100 lei
 N. Crăciunescu 100 lei
 Radu Ștefan 100 lei
 N. Ștefan 100 lei

N. Ștefan 100 lei
 Montanșing 100 lei
 R. Kalle 100 lei
 Nicu N. Albu 100 lei
 Ștefan Popescu 100 lei
 M. Măntănuș 100 lei
 Ștefan Ștefan 100 lei
 Ștefan Ștefan 100 lei

Suma plății venite de
 2760 lei
 1/3 de 892

D. Christescu 40 lei
 Dăscălescu 60 lei
 Călin Ștefan 20 lei

196/199

44

Ororatulul

Comitetul național al poporului Român

La Cluj
(Cartea cu jurată)

Și când stăți înaintea curții cu jurată din Cluj pentru că
 ați cedat și succedut la înaltul tron, Memorandumul
Carole este credința întreg poporului român din Ungaria
și Transilvania, cu toată frățescă osură și noi să
ve încredințăm de neotrămțitate alipic noastră către
voi care reprezentați cu vrednicie și după mandatul
nostru poporul român! Săți conștinți iubirii noastre că voi
suntam cu voi pentru că voi și noi una suntem. Comi
tetul național e poporul român, precum voi pentru
cauze noastră sânta gata sânteti a suferi și osenda
șii și noi gata sânteti a suferi împreună cu țara
chiar și moarte glorioasă. Accentuăm aceste sumu
ni înaintea curții cu jurată din Cluj și înaintea
Europei culte. Ve vrăm deci multei ani, devotașent
neotrămțat și înaltam rugă ferbinte la tronul cel ceros
sa ajute înșepteni și sa deie biruință cauzei noastre
șine, pentru care împreună cu voi luptam și vom
lupta cu barbată vrednicie numelui Român!

Almaș, cart. străduului la 4 Iulian. n. 1917.

Pentru Poporul român din Almaș:

Cornel Lăzăreș

George Cioba

Ștefan Ștefan

Ștefan Ștefan

Cornel Ștefan

George Dirolea

Ștefan

Pavel Păscăreș

Jovan Șaracș, căpitan I.

Fedor Ștefan

Abia Ștefan, parocian șc.

(Turci) Ștefan Ștefan, jude com.

Jovan Ștefan

Jovan Ștefan

Jovan Ștefan

Una din miile de „adeziuni” ale maselor populare din Transilvania, adresată Comitetului național (Muzeul jud. Alba Iulia, Fond Unirea, nr. inv. 196).

Comunului Doi Sori Keatin
Urduul Seghedin.

Frății devotați ai Ilustrului Marșal
al Națiunii Române, idei românești pe dragostele
Zina și Sântul Sfânt, onimastica Quintus.

Transmitem felicitații peste călduror cu
ocazia oazei, și rugăm cauș să vă pastuși multe
ani în capul națiunii văștre, pentru cau să gerșite.

Să trăiți iubitel noștru frățe mai mare al obor
și să admira și să umbră.

București 7 Ianuarie 1898.

N. Lupan
de Wedg
Patron
V. H. Dogidan
En. Grigorescu
Joan. B. Borosiu
Nicolae Mircea
Mironușcu
Vitor Mireu
P. Titalaz
Kachin Maresu
Tovor Tiptiu
N. H. Mancosiu
Alexandru Ciura
Ștefan Neagor
M. Michailcanu
Dimitrie Esicu
Ștefan Bostanșu
M. C. C. C.
V. J. Costeaș
I. Ștefan Ciura

Am primit din partea d-voastră din 8 ale
 curente și în data am dispus să redactăm
 tribuna și să tipograme, la care adău
 de manual de "știri", cu privire la
 congresele internaționale care s-au
 ținut în România, și din țară, cum
 în vederea de din 3 și 4 și 5 a
 toate mașinile de tipărire pentru
 congresele de țară și internaționale
 particulare pentru la aceea în
 a organizațiilor, care se pot
 de la cele mai mare eveniment
 în viața poporului românesc
 acest lucru.

Stimate d-voastră,

cu simțământele mele și a familiei mele

Subit d-voastră

15/2 894